

Esperesek a Székesfehérvári Egyházmegyében 1949-től napjainkig*

III. Főesperesek és esperesek kronológiája

A) SZÉKESEGYHÁZI FŐESPERESSÉG (1950–2004)¹

<i>főesperes neve és rövid életútja</i>	<i>főesperesi időszak</i>
HAJÓS JÓZSEF [1885–1967], pl. Martonvásár 1922–1939, esperes Martonvásári Ek. 1933–1939, kanonok 1939–1967, székesfehérvári szemináriumi rektor 1939–1944, Szt. Miklósról n. székesfehérvári c. prépost 1949–1952, esztergomi szemináriumi rektor 1952–1956 ²	1944– 1952³
DR. BÜTTNER FERENC [1890–1972], lelkes Sz.fehérvár–Búrtelep 1920–1927, püspöki titkár 1927–1932, püspöki irodaigazgató 1932–1935, pl. Budafok–Belváros 1935–1943, Mindenszentekről n. baracscai c. apát 1938–1965, kanonok 1943–1972, viceofficiális 1943–1948, officiális 1948–1956, 1962–1972 ⁴	1952– 1957⁵

* A tanulmány I-II. része az *Egyháztörténeti Szemle* nyomtatott és internetes kiadásában is megjelent. Az Adattár csak elektronikus formában elérhető.

¹ Valamennyi személyi adat elsődleges forrása az időközönként megjelenő névtár, így az 1950., 1955., 1967., 1977., 1983., 1988., 1998., 2001. és 2010. évi névtárak.

² Hajós József az egyházmegye 1933-ban alapított espereskerületének, a martonvásári kerületnek első esperese. 1951-ben már a Katolikus Papok Országos Békebizottságának tagja, így a fehérvári egyházmegyéből Potyondy Imre és Mórász Pál mellett a békepapi mozgalom országos híré alakja. Amíg Potyondy a Központi Papnevelő Intézetnek, addig Hajós az esztergomi szemináriumnak volt rektora. Ld.: PÁL JÓZSEF: Békepapok. Katolikus békepapok Magyarországon, 1950–1989. Bp., 1995. 40–41. p.; FORINTOS ATTILA: A székesfehérvári székeskáptalan. Adattár, 1777–2004. Székesfehérvár, 2004. (ACTA Közlemények–sorozat, I.) 122. p.

³ SzfvPL – Litterae Encyclicae 1558/1944.

⁴ Dr. Büttner Ferenc kanonok kiváló adottságokkal rendelkező személyiség, aki Rómában szerzett teológiai és filozófiai doktorátust, és széleskörű kánonjogi ismeretekkel is rendelkezett. Sem a nemzetiszocialisták, sem a kommunisták kegyeit nem kereste. 1945 elején a visszavonuló náci csapatok letartóztatták és három hónapig őrizetben tartották. 1951-ben, Mórász Pállal szemben Shvoy Lajos provikáriusnak is kinevezte. A vezető békepapok 1957. januári inhabilitáció nyilvánítása után, 1957 Nagyszombatján – mivel kitartott kommunistaellenes irányvonala mellett – rendőri retorziót alkalmaztak ellene, működési engedélyét megvonták és kitiltották egész Fejér megyéből és Budapestről. Három órán belül el kellett hagynia Fehérvárt! 1957 szeptemberében pedig felmentették a székesegyházi főesperesi hivatal viselése alól és Aradi Ignácot bízták meg a főesperesi teendők ellátásával (SzfvPL – 7450/2042/1957.). Büttner kanonokot – ahogy ez halála utáni búcsúztatásában is szerepel – az egyházmegye papsága és ismerősei nagy tisztelettel és megbecsüléssel vették körül. Egész élete során hajlíthatatlanul hűséges maradt ahhoz a szellemhez, amelyet a Collegium Germanicum et Hungaricumban kapott. Mint tanár generációkat nevelt, a szentszéki bíróságon is a legnagyobb precizitással dolgozott, a gyóntatószékben rendszeresen megtalálták a hívek, a bemutatott szentmiséire a pontosság és az áldozatbemutatás átéltsége volt a jellemző (SzfvPL – Litt. Enc. 1994/1972.). Büttner kanonok mellett ismerhette meg a szentszéki ügyek intézésének folyamatát Milcsinszky Alajos is, aki először szentszéki jegyző, majd Büttner kanonok halála után viceofficiális, 1981-től 2017-ig pedig bírósági helynök (officiális) volt. Ld. továbbá: SHVOY LAJOS: Önéletrajz. Székesfehérvár, 2002. (továbbiakban: Shvoy-önéletrajz, 2002.)

ARADI IGNÁC [1886–1979], pl. Polgárdi 1917–1960, Szent Pantaleonról n. ráckevei c. apát 1938–1969, esperes Székesfehérvári–Középső Ek. 1942–1968, megbízott kun- és besenyőföldi főesperes 1960–1964, kinevezett 1964–1967, kanonok 1963–1979 ⁶	1957– 1969 ⁷
TÖLGYES KÁLMÁN [1912–1991], pl. Pomáz 1944–1969, Nagybaldogasszonyról n. Székesfehérvári c. prépost 1966–1975, esperes Budai Felső Ek. 1967–1969, pl. Székesfehérvár–Belváros 1969–1991, kanonok 1969–1991, általános helynök 1979–1990, nagyprépost 1982–1991, püspöki helynök 1990–1991 ⁸	1969– 1975 ⁹
KELÉNYI OTTÓ [1915–2008], pl. Bakonysárkány 1947–49, Kápolnásnyék 1949–60, Sz.fehérvár–Víziváros 1960–86, esperes Székesegyházi Ek. 1964–75, kanonok 1975–2008 ¹⁰	1975– 1981 ¹¹

131. p.; MÓZESSY GERGELY: A székesfehérvári egyházmegye igazgatása az 1950-es években. In: 1956. A szabadság narratívái. Szerk.: Csurgai Horváth József. Bp., 2017. (továbbiakban: MÓZESSY, 2017.) 126., 129. p.

⁵ SzfvPL – Litt. Enc. 1086/1952.

⁶ Aradi Ignác 43 évig volt Polgárdi plébánosa. Személye fogalomná vált az egyházmegyében: még a nála idősebbek is „Náci bácsinak” hívták. A jólelkű, higgadt pap arról is nevezetes volt, hogy Polgárdiban szegényebb hiveit saját vagyonából is igyekezett felkarolni. 1942–68 között, 26 évig a székesfehérvári–középső kerület esperese, e munkájában őt 1947–60 között Horváth József szabadbattyáni plébános helyettes esperesként segítette. Esperesi feladatai mellett 1957-től megbízott, 1963-tól kinevezett székesegyházi főesperes, 1960-tól megbízott, 1964-től kinevezett kun- és besenyőföldi főesperes. Így elmondhatjuk, hogy „Náci bácsi” 1960-as plébánosi nyugdíjazása nem volt nyugdíjba vonulás, hiszen egyszerre kétszeres főesperes és még esperes is volt, továbbá kisegített a fehérvári Nagybaldogasszony (volt ciszterci) plébánián. Egyben az is elgondolkodtató, hogy 1950-ben a székesegyháziból kihasították az új kun- és besenyőföldi főesperességet, amit 10 évvel később gyakorlatilag újra egyesítettek. Shvoy maga is megjegyzi önéletírásában, hogy az elvégzett egyházkormányzati munkájában „elsőrangú esperesi kar” volt segítségére, amely „a helyzet magaslatán állott és a párját ritkította”, mivel a kerületek minden problémáját velük át tudta beszélni. A „nagyszerű esperesek” között a püspök név szerint említi Doroszalai Béla, Preiner István és Ásguti Ádám mellett Aradi Ignácot is. Ld.: Shvoy-önéletrajz, 2002. 71–72. p.; SzfvPL – Litt. Enc. 1672/1964.; 542/1979.

⁷ SzfvPL – Litt. Enc. 1715/1963.

⁸ Tölgyes Kálmán 25 évig pomázi, majd 22 évig Székesfehérvár–belvárosi plébános. Dr. Potyondy Imre után általános helynöke, Mórász Pál halálát követően nagyprépostja a székeskáptalannak. Miután a bazilika plébánosa lett, kanonokká nevezték ki és így vált székesegyházi főesperessé. A visszaemlékezések szerint színpadias személyiségű Tölgyesre az államhatalom is felfigyelt, és őt olyan személynek tekintette, aki részt vehet titkos, „földalatti” szerzetesi mozgalom szervezésében. Ennek a félelemnek az alapja az állam részéről az volt, hogy XII. Piusz pápa 1947-ben kiadta a *Provida Mater Ecclesia* kezdetű apostoli konstitúciót, amely a szerzetesek mellett létrehozta „az apostoli élet társaságainak” mai elődjét, akik az evangéliumi parancsok szerint éltek, külső jelek nélkül, a saját társadalmi környezetükben, ezzel vállalva az evangéliumban említett „só” és „kovász” szerepét. Tölgyes ifjúság–pasztorációs munkája valóban sikeres volt, jó néhányan kaptak mellette papi hivatást, azonban titkos földalatti szervezkedésben való részvételéről nem tudunk. Arról azonban igen, hogy „Pál” fedőnevű ügynökként paptársokról és civilekről is jelentett tartótisztjének, és ezzel egyházi karrierjét is egyengette. Ezért az államhatalommal való együttműködését indokolt a jövőben tovább kutatni. Ld.: BANDI ISTVÁN: A „Claudius”-ügy: a bizalmas nyomozás során kreált valóság ellentmondásai. In: Magyar Katolikus Egyház, 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve, 2007. Szerk.: Szabó Csaba. Bp., 2007. 179–206. p.

⁹ SzfvPL – Litt. Enc. 1050/1969.

BRAJNOVITS FERENC [1926–2012], adm. Sz.fehérvár–Nagyboldogasszony 1961–70, adm., majd pl. Sz.fehérvár–Maroshegy 1970–95 ¹² , esperes Székesegyházi Ek. 1975–2004, kanonok 1979–2012, általános helynök 1991–2000, pl. Sz.fehérvár–Vasútvidék 1995–2007 ¹³	1981–1997 ¹⁴
KERTÉSZ PÉTER [1953–], püspöki titkár és szertartó 1984–95, püspöki székház gondnoka 1984–2003, püspöki iroda-igazgató 1995–99, templomig. Sz.fehérvár–Szent Imre 1995–2003, kanonok 1997–, gazdasági igazgató 1999–2003, pl. Solymár 2003–14, Csepel–Belváros 2014–, esperes Dunamenti Ek. 2015– ¹⁵	1997–2004 ¹⁶

I.) Székesegyházi Espereskerület (1949–1993), majd Székesfehérvári Espereskerület (1993–)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
DÖMÖTÖR ISTVÁN [1891–1969], pl. Ercsi 1918–1947, esperes Martonvásári Ek. 1939–47, püspökségi gondnok 1947–48, pl. Székesfehérvár–Víziváros 1948–1960, esperes	1949–1955 ¹⁸

¹⁰ Kelényi Ottó szintén töltött be esperesi feladatot főesperesi kinevezését megelőzően. Ismeretes, hogy a forradalom leverése után, 1957 áprilisában – dr. Németh László és Tóth István esperesekhez hasonlóan – őt is letartóztatták és a fehérvári törvényszék pincéjében őrizték. 1964-ben, a Szentszék és a Magyar Állam közötti részleges megállapodás évében, 6 társával együtt nevezik ki esperesnek (SzfVPL – Litt. Enc. 1672/1964.). 11 évvel később, főesperesi kinevezésekor, új elfoglaltságára tekintettel esperesi tisztségéről lemondott, hat évvel később megnövekedett munkájára hivatkozással a főesperességről is lemondott – mindkettő tisztségében utódja Brajnovits Ferenc lett. Ld.: HETÉNYI VARGA KÁROLY: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. Abaliget, 1992. (továbbiakban: HETÉNYI VARGA, 1992.) 351., 355. p.

¹¹ SzfVPL – Litt. Enc. 639/1975.

¹² A névtárak 1949-től plébániaként említik, azonban a Székesfehérvár–maroshegyi lelkészség plébánia rangra emelésére jogilag csak 1970-ben került sor. SzfVPL – Litt. Enc. 1525/1970.

¹³ Brajnovits Ferenc személye szorosan kötődik Székesfehérvárhoz, hiszen papi életének legnagyobb részét itt töltötte. A jó hangú fiatal pap Shvoy püspök mellett karkáplán is volt, a legnehezebb időkben, egy évtizedig hitoktatóként tevékenykedett és közben kisegítő volt Dömötör István címzetes apát, vízivárosi esperesplébános mellett (SzfVPL. 7450/2501/1951). Oldallagosan ellátta Cecét is, a megmaradt ciszterciek mellett adminisztrálta az egykori ciszterci plébániát, majd 1970-től élete a Székesfehérvár–maroshegyi templomhoz kötődik. Takács Nándor megyés püspöki kinevezését követően ő lesz az egyházmegye általános helynöke. Amikor majd 70 évesen Takács püspök áthelyezi a Prohászka–emléktemplomba plébánosnak, szíve ott marad Maroshegyen, amelyet hamarosan oldallagosan lát el, és halálát követően nyughelyéül is szolgál. A szelíd, konfliktusokat kerülő lelképásztor 29 évig volt esperes és 18 évig főesperes fehérvári székhelyl.

¹⁴ SzfVPL – Litt. Enc. 1134/1981.

¹⁵ Kertész Péter Kisberk Imre segédpüspök mellett nőtt fel a fehérvári bazilikában, majd megyés püspökeként ő helyezte káplánnak Fehérvár Belvárosába. Központi szolgálatot teljesített több tisztségben is Szakos Gyula és Takács Nándor püspökök mellett. A III. Egyházmegyei Zsinat lezárását követően nevezik ki kanonoknak és lesz székesegyházi főesperes. A főesperesi hivatal megszűnését követően, több mint egy évtizeddel később a Dunamenti Espereskerület esperese. Ld.: SzfVPL – Litt. Enc. 75–2/1996.

¹⁶ SzfVPL – Litt. Enc. 1058/1997.

Székesegyházi Ek. 1948–49, Szent Miklósról n. ercsi c. apát 1949–1969 ¹⁷	
HORVÁTH KÁLMÁN [1915–1975], lelkész, majd pl. Alcsút 1949–52, Cece 1952–54, pl. Székesfehérvár–Vasútvidék 1954–58, Vál 1958–1975 ¹⁹	1955–1964 ²⁰
KELÉNYI OTTÓ [1915–2008], <i>ld. a székesegyházi főespereseknél</i>	1964–1975 ²¹
BRAJNOVITS FERENC [1926–2012] <i>ld. a székesegyházi főespereseknél</i>	1975–2004 ²²
BÓDAI JÓZSEF [1961–], pl. Agárd 1989–2007, Székesfehérvár–Vasútvidék 2007–2010, Bicske 2010–11, Sósút 2011– ²³	2004–2010 ²⁴

¹⁸ SzfvPL – Litt. Enc.1789/1949.

¹⁷ Dömötör István először Ercsi esperesplébánosa, majd már az új espereskerületi beosztás hatálybalépését megelőzően, 1948–tól székesegyházi esperes: a 14 esperes egyike. 1949–ben címzetes apáti kiténtetésben részesül.

¹⁹ Horváth Kálmán káplánként és plébánosként is szolgált a Prohászka emléktemplomban. Először a templomépítő Kéri Nándor plébános mellett segédlelkész, ahol átéli a fehérvári vasútállomás közelében a háború kemény hónapjait. A legnehezebb időszakban gyakorlatilag egymaga irányította a plébániát, buzdította és vigasztalta a sebesülteket, sőt életet is mentett. Neményi Lajos, a későbbi máriaremetei esperesplébános ellen ugyanis a nyilasok halálos ítéletet adtak ki, de megmenekült, mert Kálmán a plébánia padlásán bújtatta. A háború után hitoktató Fehérváron, aztán Alcsút első plébánosa (akinek köszönhető a mai arborétumban a kastélykápolna megmentése) és Cece adminisztrátora (ekkor készült el a cecei templom művészi belső festése). 1954–ben plébánosként került vissza a Székesfehérvár–Vasútvidéki plébániára. Befejezte a Prohászka emléktemplomban a háborús károk helyreállítását, majd kívülről bevokaltatta a templomot. Minden vágya nem teljesülhetett: a templomtető vörösréz borítására nem adtak az állami hatóságok anyagot. Shvoy Lajos bizalmának jele, hogy 1955–ben esperessé nevezte ki, és e tisztségét még váli plébánosként is, egészen 1964–ig viselte. Plébánossága alatt el kezd foglalkozni a Prohászka–hagyatékkal: Shvoy Lajos buzdítására gyűjteni kezdi a Prohászkaival kapcsolatos személyes visszaemlékezéseket, amely később könyv formájában is megjelent. Ld.: HORVÁTH KÁLMÁN: Prohászka a szívekben. Magyar Fioretti. Székesfehérvár, 2005. (továbbiakban: HORVÁTH, 2005.) 1958–ban Vápra helyezik, és az egyházmegye legnagyobb templomának gondjait bizzák rá. Itt az odaadó lelképásztori munkán túl helytörténeti kutatásokat végez, a templomban helytörténeti kiállítást rendez be, és személyesen is részt vesz a templom melletti „öreg torony” ásatási munkáiban. 1975–ben, éppen papi kurzustalálkozóra tartva, szívinfarkusban halt meg. Ld.: MÓZESSY GERGELY: Horváth Kálmán. (1915–1975) In: Prohászka a szívekben. Magyar Fioretti II. Szerk.: Felsővályi Ákos. Bp., 2010. (Jubileumi sorozat 3.) 304–307. p.

²⁰ Először politikai nyomásra nem Horváth Kálmán, hanem az 1955–ben Felsővárosba helyeztetett Mátyás Kálmán esperesi kinevezése jelent meg (SzfvPL – Litt. Enc. 1853/1955.), azonban mind a plébánosi, mind az esperesi kinevezést utóbb Shvoy Lajos hatályon kívül helyezte (SzfvPL – Litt. Enc. 2334/1955.). Mátyás Kálmán később, 1962–től Székesfehérvár–vasútvidéki plébános lett. SzfvPL – Litt. Enc. 2335/1955.

²¹ Kelényi Ottó az esperesi hivatalt csak főesperesi kinevezéséig látta el, azt követően átadta Brajnovitsnak. SzfvPL – Litt. Enc. 1672/1964.

²² Brajnovits Ferenc esperesi szolgálata túlnyúlt a főesperességi időszakon: a főesperesi szolgálat előtt és annak átadása után is, közel 30 évig volt Fehérváron esperes. Az egyházmegyei határrendezést követően a Székesegyházi Espereskerület elnevezése Székesfehérvári Espereskerületre változik, de ugyanazokat a plébániákat foglalja magában. SzfvPL – Litt. Enc. 1432/1975.

²³ Bóдай József a 2004–ben felállított új Székesfehérvári Espereskerület első esperese. Az espereskerület területe nagyban megnövekedett, és a korábbival ellentétben nem 9, hanem 35 plébániát foglal magában.

²⁴ SzfvPL – Litt. Enc. 853/2004.

TÓTH TAMÁS [1974–], adm., majd pl. Bicske 2001–10, Székesfehérvár–Vasútvidék 2010–	2010 ^{–25}
--	----------------------------

II.) Székesfehérvári Felső (Bakonyvidéki) Espereskerület (1949–1993)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
BÉNYI JÓZSEF [1908–1995], szemináriumi prefektus és hittanár 1933–35, adm. Bodajk 1935–39, hittanár Zsámbék 1939–42, adm., majd pl. Isztimér 1942–62, adm. Bp–Kelenvölgy 1962–68, pl. Isztimér 1968–77 ²⁶	1949–1962 ²⁷
<i>Az esperesi feladatokat a gajavölgyi esperes látja el.</i>	1962–1975 ²⁸
NAGY GYÖRGY [1914–1981], lelkész, majd pl. Szabadegyháza 1944–52, Székesfehérvár–Maroshegy 1952–60, Bakony-sárkány 1960–75, Csór 1975–81 ²⁹	1975–1981 ³⁰
RÉCZÉS ANDRÁS [1934–1995], <i>ld. a budai felső espereskerületnél</i>	1982–1983 ³¹

²⁵ Tóth Tamás bicskei plébánosság után került a Prohászka–emléktemplomba, és ezzel egyidejűleg átvette az esperesi feladatok ellátását. Érdekesség, hogy a vizsgált időszakban szolgálatot teljesítő 6 esperes közül 4 emellett a Prohászka–emléktemplomnak is volt hosszabb–rövidebb ideig a plébánosa. SzfvPL – Litt. Enc. 483/2010.

²⁶ Bényi József Innsbruckban tanult, aztán volt szemináriumi tanár Fehérváron, Puli György mellett bodajki adminisztrátor és hittanár a zsámbéki premonstreieknél. Isztiméri plébánosként élte át a svábok háború utáni kitelepítését. Esperesplébánosként a békepapok második vonalához tartozott, és miután Shvoy Lajos 1958–ra irodaigazgató nélkül maradt, az ő neve is felmerült „kancellárként”. Kinevezésére 1959. januárjában maga Shvoy tett javaslatot (ez a második körös javaslat, amelyben Bényi mellett dr. Burján Imre és Pödör László esperesek is szerepelnek), azonban ezt az Állami Egyházügyi Hivatal nem fogadta el. Bényi József tehát Shvoy szemében is olyan személynek számított, aki rendelkezik egyházigazgatási tapasztalattal, és akit az államhatalom részéről is elfogadhatónak ítélt. Az ÁEH azonban ragaszkodott ahhoz a Mátyás Kálmánhoz, aki saját maga sem gondolta magát alkalmasnak a pozícióra. Bényi 6 év esperesi szolgálat után megkapja a szomszédos és jelentősebb kerület irányítását is. Vajk Gyula bodajki plébános félreállításának egyik állomása ugyanis az volt, hogy 1955–ben a bakonyvidéki és a gajavölgyi espereskerületet egyenjogúan (aequo–iure) egyesítették, és az egyesített kerületet Bényi Józsefekre bízta. Vajk kiérdemesült esperesként használhatta korábbi címét, de a tényleges munkába nem vonhatták be; Bényit a feladatok vitelében helyettes esperesként a magyaralmási plébános, Horváth Dezső segítette. 1962–ben a Budapesthez tartozó Kelenvölgy plébánosa lett – ezen tisztség betöltéséhez az ÁEH hozzájárulására volt szükség. Később azonban visszakérte magát a vidéki életbe, így került ismét az isztiméri Szent Anna plébániára. SzfvPL – Litt. Enc. 7211–172/1959.

²⁷ SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

²⁸ Bényi után az oldallagos ellátás megfordult: a gajavölgyi kerület esperes vitte a bakonyvidéki ügyeket is. Dr. Burján Imre, korábbi velencei esperesplébános, a korszakban bodajki prépost 13 éven keresztül látta el a kerületet, majd kérelmére a két espereskerület feladatait külön választották, és nála csak a gajavölgyi kerület maradt.

²⁹ Nagy György, korábbi Székesfehérvár–maroshegyi lelkész személyében 1975–től ismét volt saját esperese a kerületnek. A csóri plébánosnak a lovasberényi esperesplébánossal való baráti kapcsolatáról a váli espereskerületnél szólunk.

³⁰ SzfvPL – Litt. Enc. 1431/1975.

³¹ Réczés András Nagy György halála után mindössze kilenc hónapig volt itt a Bakonyvidéken esperes, mivel Szakos püspök áthelyezi Budakalászra. A budai felső kerületben aztán először helyettes esperesként, majd kinevezett esperesként szolgál, sőt az egyház-

<i>Az esperesi feladatokat a gajavölgyi kerület esperese látja el.</i>	1983–1993 ³²
--	--------------------------------

III.) Székesfehérvári Északi (Gajavölgyi) Espereskerület (1949–1993), majd Bodajki Espereskerület (1993–2004)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
VAJK GYULA [1908–1994], adm., majd pl. Bodajk 1942–1962, Szent Eusztáchról n. csuti c. prépost 1952–1994, szolg. kívül 1962–63, adm. Úrhida 1963–1968 ³³	1949–1955 ³⁴
<i>Az esperesi feladatokat a bakonyvidéki kerület esperese látja el.</i>	1955–1962 ³⁵
DR. BURJÁN IMRE [1909–1990], adm., majd pl. Velence 1938–1962, esperes Váli Ek. 1947–1949, Velenceitő-parti Ek. 1949–1964, pl. Bodajk 1962–1979, Üdvöztőnkrről n. bökénysomlyói c. prépost 1966–1990 ³⁶	1962–1979 ³⁷

megyei határrendezést követően is esperes marad egészen a haláláig. SzfvPL – Litt. Enc. 1052/1983.

³² Az espereskerület papságának létszáma 1–2 főre csökkent, így szükségtelenné is vált a külön esperes személye. Innentől kezdve ismét a gajavölgyi kerülethez csatolják, míg végül az egyházmegyei határok rendezésével jogilag is a Bodajki Espereskerület részévé válik. Addig Gévai Laszló bodajki, illetve Tóth Tibor József csókakői plébánosok viszik az espereskerület ügyeit.

³³ Vajk Gyula csak az előző plébános, Puli György halálát követően lett bodajki plébános, addig adminisztrátorként szolgált. Vajk dr. Potyondy Imre elnökleve mellett részt vett az új espereskerületi beosztás kialakításában is, mint helyettes esperes. Az új espereskerületek létrejöttével aztán Shvoy kinevezte esperesnek, és Vibirál Lajos csókakői plébánosost leváltotta. (Vibirál szolgálata elismeréseként c. kanonoki kitüntetést kapott, de ettől függetlenül a püspökkel való konfliktusa a békepapság felé terelte...) Vajk a kezdetektől Shvoy Lajos bizalmi emberének számított, aki a háborút követően irányította a bodajki kegyhely fejlesztését, a zarándokudvar kialakítását, és szervezte a Mária-évben Mindszenty hercegprímás érkezését. Éppen ezeknek is köszönhető, hogy a kommunista államhatalom felfigyelt rá, be akarták szervezni, ennek sikertelensége után pedig el akarták távolítani. Miután 1952-ben „példás papi élete és buzgó lelkipásztori munkájának elismeréséül” címzetes préposttá nevezi ki Shvoy, és személyesen adja át préposti jelvényeit, a korabeli államgépezet titkos püspökszentelésről beszél, és Vajk megfigyelését fokozzák. 1955 tavaszán mondvacsinált indokkal az Állami Egyházügyi Hivatal arra kényszerítette a püspököt, hogy fossa meg Vajkot esperesi tisztségétől. A püspök tapintatosan járt el: először csak felfüggesztette az esperesi teendők gyakorlása alól, majd rábízta azokat az isztiméri esperesplébánosra, kiérdemesült esperesként viszont címét továbbra is használhatta. Shvoy püspök a legnehezebb időkben vagyoni feladattal is megbízta, amely a püspök megbízásából kényes ügyek feltérképezését és kezelését jelentette. Ilyen tisztséget rajta kívül csak Mayer sárbogárdi esperesplébános kapott. Vajk mindvégig antikommunista maradt, ezért is vonatták meg működési engedélyét, majd visszakerülése után Úrhidán lett plébános. Az engedély nélküli felújítási munkák miatt a hatalom ismét felfigyelt rá, és végül Shvoy halálával egyidejűleg maga kérte nyugdíjazását. Ld.: MÓZESSY GERGELY: Soproni arcok. Vajk Gyula. (1908–1994) In: *Soproni Szemle*, 2010. 4. sz. 467–483. p.

³⁴ SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

³⁵ Amint ezt korábban jeleztük, az isztiméri és a magyaralmási plébánosok vitték az összevont bakonyvidéki és gajavölgyi kerület ügyeit.

³⁶ Dr. Burján Imre összesen 32 évig, 1947-től 1979-ig volt esperes. Először a Váli (1947–49), aztán a Velencei-tóparti (1949–62), új állomáshelyén a Székesfehérvári Északi (1962–79), és egy ideig a Székesfehérvári Felső Espereskerületben (1962–75). Bényi és Pödör mellett Burjánt is javasolta Shvoy irodaigazgatónak, remélve elfogadását, mivel

GÉVAI LÁSZLÓ [1929–1996], pl. Csókakő 1968–1979, Bodajk 1979–1986, Mór 1986–1989, Szent Miklósról n. ercsi c. apát 1988–1996, pl. Velence 1989–1992, Bp–Csepel II. 1992–1996 ³⁸	1979–1989 ³⁹
TÓTH TIBOR JÓZSEF CM. [1915–1995], lelkész Nagykarácsony 1951–1959, adm. Baracs 1959–1972, plébános Nagykarácsony 1972–1982, Csókakő 1982–1995 ⁴⁰	1989–1995 ⁴¹
MOLNÁR KÁROLY [1931–], inkardinálva az egri főegyházmegyéből 1985, pl. Előszállás 1984–86, Bodajk 1986–2008, tb. főesperes 1997– ⁴²	1995–2004 ⁴³

IV.) Székesfehérvári Középső Espereskerület (1949–1993), majd Enyingi Espereskerület (1993–2004)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
ARADI IGNÁC [1886–1979], <i>ld. a székesegyházi főespereségnél</i>	1949–1968 ⁴⁴
TÓTH ISTVÁN [1922–2011], adm., majd pl. Szabadbattyán 1960–2003, Szent Péterről n. székesfehérvári c. prépost 1997–2011 ⁴⁵	1968–2003 ⁴⁶

ugyan „nem mozgalmi ember”, de nem is sorolható a pártállam által „reakciónak” tartozók közé. A püspököt azonban az ÁEH 1959 elején válasza sem méltatta. Ld.: MÓZESSY, 2017. 131–132. p. Az ÁEH jelentéseiben később úgy jelent meg, mint akit püspökesélyesnek tekint a helyi papság. (Ld.: A Fejér Megyei Tanács VB Egyháziügyi Tanácsosa 1967. I. félévi jelentése. Online: Magyar Levéltári Portál: www.archivportal.hu / MNL Fejér Megyei Levéltára. – 2018. június. 3. p.) „Ami igazán jellemezte őt, az Egyházmegyéhez való hűség és ragaszkodás, ahol Krisztustól kapott élethivatását betöltötte. ... Bodajk kegyhelyének hűséges szolgálata pedig kifejezte máriás lelkületét” – így emlékezik róla nekrológja (SzfvPL – Litt. Enc. 582/1990.).

³⁷ SzfvPL – Litt. Enc. 1431/1975.

³⁸ Gévai László végigjárta a Móri–árok településeit, egyre nagyobb egyházközségekben lett plébános: Csókakő, majd Bodajk, utána Mór. Már bodajki plébánosként 1983 őszétől átvette a bakonyvidéki espereskerület vezetését is. A kapucinusok Móra történő visszaküldésük elhelyezték. Erről így ír nekrológja: „Amikor a szerzetesrendek újraindulásakor a Kapucinus Rend is újra megkezdhetette működését, készséges lélekkel, megértve a szerzetes közösség szándékát, átadta plébániáját és Velencére került plébánosnak, ahol ez idő alatt a Velencei Tóparti Espereskerület esperese is volt.” (SzfvPL – Litt. Enc. 697/1996.) Onnan 1992-ben továbbhelyezték Csepel II. plébániára, de ott az esperesi feladatokat már ne ő, hanem Harangozó Imre látta el.

³⁹ SzfvPL – Litt. Enc. 1169/1979.

⁴⁰ Tóth Tibor József fiatal lazaristaként a csepeli rendházukban szolgál, így kerül át a szerzetesrendek feloszlásakor a fehérvári egyházmegyébe. Nevéhez fűződik a csókakői Szent Donát templom belső megújítása. Tóth nem tér vissza a lazarista közösségbe, hanem szeretettel szolgálja tovább híveit, és már idős fejjel lesz kerületi esperes – amely tisztséget az egyházmegyei határrendezést követően is, egészen haláláig ellát.

⁴¹ SzfvPL – Litt. Enc. 960/1990.

⁴² Molnár Károly 22 évig volt a bodajki kegytemplom plébánosa, mellette évekig kerületi esperes. Nevéhez fűződik a bodajki kálvária rendbetétele, a balinkai és fehérvárcsurgói plébániatemplomok felújítása. A bodajki búcsúk lelkes szervezőjét Takács püspök tiszteletbeli főesperessé nevezte ki.

⁴³ SzfvPL – Litt. Enc. 756/1995.

⁴⁴ Aradi Ignác 26 évig volt a Székesfehérvári Középső Espereskerület vezetője, emellett megbízott, majd kinevezett székesegyházi főesperes 12 évig, valamint megbízott, majd kinevezett kun- és besenyőföldi főesperes 7 évig. SzfvPL – Litt. Enc. 1672/1964.

DÓZSA ISTVÁN [1968–], pl. Enying 2000–2017, c. kano- nok 2009–, egyházmegyei vagyonkezelő 2012–, pl. Székesfe- hérvár–Belváros 2017– ⁴⁷	2003– 2004 ⁴⁸
---	-------------------------------------

V.) Velencei–tóparti Espereskerület (1949–1993), majd Velencei Espereskerület (1993–2004)⁴⁹

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
DR. BURJÁN IMRE [1909–1990], <i>ld. a gajavölgyi espereskerületnél</i>	1949– 1962 ⁵⁰
DR. SZENDI JÓZSEF [1921–2017], teológiai tanár Sz.fehérvár 1948–52, kórházlelkész Sz.fehérvár 1952–57, lelkész Csepel–Királyerdő 1957–59, pl. Pákozdi 1959–69, spirituális és dogmatikatanár Esztergom 1969–82, kanonok 1980–82, veszprémi apostoli kormányzó 1982–83, veszprémi megyés püspök 1983–93, veszprémi érsek 1993–1997 ⁵¹	1962– 1969 ⁵²

⁴⁵ Tóth István káplánként az egész egyházmegyét bejárta, mind a négy főesperesség területén volt segédlelkész. Érdekes megállapítani, hogy fokozatosan délebbre helyezte Shvoy püspök – így élt Budakeszin, Érd–Ófaluiban, Adonyban, Polgárdiban, Előszálláson és Dunajúvárosban. 1957-ben, a forradalom után megtorlás alatt dr. Németh Lászlóval és Kelényi Ottóval együtt raboskodott a székesfehérvári törvényszék pincéjében. 43 éven át volt szelíd hangú lelképásztor és nevelője a szabadbattyáni, később a táci és kőszárhegyi híveknek is. Közben 1968-tól megbízott, 1969-től – Kisberk Imre apostoli kormányzó által megerősítve – kinevezett esperese a fehérvári középső kerületnek. Esperesi tisztségét az egyházmegyei határrendezést követően is megtartotta, és az Enyingi Espereskerület vezetését látta el nyugdíjazásáig. Így összesen 35 évig végzett esperesi feladatokat. Szolgálatá elismeréseként 1997-ben címzetes préposti címmel tüntették ki. Ld.: HETÉNYI VARGA, 1992. 355., 362. p.

⁴⁶ SzfvPL – Litt. Enc. 354/1968., 1065/1969. Egyszerre 5 új esperes kinevezésére került sor 1969-ben: Szentirmay Károly a budai felső, Tóth István a székesfehérvári középső, Baksa Antal a dunamenti, Lauber Benedek a budai középső és Horváth István a velencei–tóparti kerület esperesi feladataira kap kinevezést.

⁴⁷ Dózsa István még a 13-as espereskerületi tagolódás alatt lett enyingi plébánosként esperes, majd a Spányi püspök által végrehajtott espereskerületi racionalizációval a Mezőföldi Espereskerület irányítását vette át. (Mezőföldi espereskerületi szolgálatát a besenyőföldi espereskerülethez kapcsolódva ismertetjük.) Az Enyingi Espereskerület összesen tizenkettő plébániát foglalt magába, amelyből kettő (Enying és Lepsény) korábban a Veszprémi Egyházmegyéhez tartozott. 2004-ben az esperesi kerület kettészakadt: hét plébánia a Székesfehérvári Espereskerületbe, öt a Mezőföldi Espereskerületbe került. Dózsa István esperesi szolgálata 2017 júliusával ért véget, amikor Fehérvárra helyezték és a Székesfehérvár–belvárosi plébánia vezetését bízták rá. E mellett, vagyonkezelőként felelőse az egyházmegye gazdálkodásának és a megvalósuló épületfelújításoknak, turisztikai fejlesztéseknek.

⁴⁸ SzfvPL – Litt. Enc. 385/2003.

⁴⁹ Az espereskerület pontos megnevezése többször változott: az 1949. évi létrejöttékor „Velence–tóparti”, az 1955. és 1967. évi sematizmus „Velencetóparti”, az 1977. évi „Velenceitő–parti”, az 1983. és 1988. évi sematizmus „Velencei–tóparti” megnevezést használ.

⁵⁰ Dr. Burján Imre a Potyondy-féle új espereskerületi beosztás hatálybalépését megelőzően, 1947-től 1949-ig a váli espereskerület vezetését látta el, mivel Velence akkor ehhez a kerülethez tartozott. SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

⁵¹ Dr. Szendi József, aki határozott kiállásával már 1988-ban követelte az egyház templomfalakon kívüli szabad működését és a szerzetesrendek visszaállítását, Székesfehérváron született és a helyi ciszterci gimnáziumban érettségizett. A fehérvári egyházmegye papjaként teológiai tanár volt szülővárosában és később az esztergomi szemináriumban, ezt megelőzően kórházlelkész a Magyar Dolgozók Pártjának elnyomást jelentő időszakában, majd lelkész Csepel–Királyerdőn és plébános Pákozdon. Itt, pákozdi éve alatt 1962-től megbízott, majd 1964-től kinevezett esperes. A „spirire”, ahogyan az Esztergomba járt fehérvári kispapok is nevezték, Lékai bíboros figyelt fel, és először fehérvári

HORVÁTH ISTVÁN [1917–1998], adm., majd pl. Agárd 1949–88, c. kanonok 1988–1998 ⁵³	1969–1987 ⁵⁴
SÖRÉDI ANDRÁS ARNOLD OFM Cap. [1920–1994], lelkész Csabdi 1963–64, adm., majd pl. Velence 1964–1989, kapucinus tartományfőnök 1991–1994 ⁵⁵	1987–1989 ⁵⁶
GÉVAI LÁSZLÓ [1929–1996], <i>ld. a gajavölgyi espereskerületnél</i>	1989–1992 ⁵⁷
SÖRÉDI IMRE [1939–], pl. Bakonysárkány 1975–89, kapucinus egyszerű fogadalmasként pl. Mór 1989–91, pl. Bakonysárkány 1991–92, Velence 1992–2010, h. pl. Sz.fehérvár–Belváros 2010–2016 ⁵⁸	1992–1993 ⁵⁹
LENGYEL SÁNDOR [1925–2015], <i>ld. a váli espereskerületnél</i>	1993–1998 ⁶⁰
SÖRÉDI IMRE [1939–], <i>ld. fentebb</i>	1998–2004 ⁶¹

kanonokká, majd veszprémi főpásztorrá történő kinevezését mozdította elő. Dr. Szendi József lett Veszprém 100. püspöke és 1. érseke. Így elmondhatjuk, hogy a vizsgált korszakban (1949-től napjainkig) két esperes nyerte el az egyházi rend legmagasabb fokozatát: az egykori ráckevei esperesplébános Kisberk Imre, és a korábbi pákozdi esperesplébános, dr. Szendi József. (Ld.: Dr. Szendi József püspök levele Grósz Károly miniszterelnökhöz. In: *Beszélő*, 1988. 2. sz. Online: <http://beszelo.c3.hu/> – 2018. június.; Számvetés. Szendi József emlékezése. Veszprém, 2011. (3. kiad.) 75–92. p.

⁵² Szendi plébános dr. Burján esperes bodajki plébánosi kinevezése után már átvette az esperesi teendőket, teljes jogú kinevezésére viszont csak 1964-ben került sor. Ekkor egyszerre 7 új esperest neveztek ki, közülük a legfiatalabb az akkor 43 éves pákozdi plébános. SzfvPL – 7450/2007/1962; Litt. Enc. 1672/1964.

⁵³ Horváth István neve összeforrt Agárdéval, ahol közel negyven évig szolgált. Először adminisztrátorként, majd plébánosként nőtt hozzá a községhez és Dinnyés filiához. „A mindenki által tisztelt és szeretett Pista bácsi valóban a betegség keresztjeit viselte, hiszen hosszú éveken keresztül szinte alig látva, igen nehezen mozogva élt.” (Ld. nekrológja: SzfvPL – Litt. Enc. 336/1998.) Így először az esperesi tisztséget adta át a velencei plébánosnak, majd véglegesen nyugállományba vonult. Munkája elismeréseként c. kanonoki kitüntetést kapott, a plébániai feladatok ellátása pedig egy időre az öreghegyi plébánoshoz került.

⁵⁴ SzfvPL – Litt. Enc. 1065/1969.

⁵⁵ Sörédi András Arnold azon kevesek egyike, aki szerzetespapból lett esperes. 1950-ig, a rend feloszlataáig, majd 1989-től hivatalosan is kapucinusként szolgált, a betöltés évei alatt pedig félhivatalosan élt szerzetesként. Az újjáéledés után a kapucinusok tartományfőnökké választották. Látható, hogy Szakos Gyula püspök kedvelte: 1983-ban püspöki tanácsosi címmel tüntette ki, 1985-ben helyettes esperes (SzfvPL – Litt. Enc. 1057/1985.) lett az idősödő Horváth István mellett, majd 1987-ben átvette az espereskerület vezetését.

⁵⁶ SzfvPL – Litt. Enc. 879/1987.

⁵⁷ Gévai László apát úr fordított utat járt be, mint Burján prépost. Gévai először volt gajavölgyi esperes és utána velenceitő-parti, Burján viszont először volt velenceitő-parti és utána gajavölgyi. Csepeli Jézus Szíve templomba történő áthelyezésével az esperesi tisztségből felmentették. Gévai esperes szülőföldjén, az adonyi temetőben nyugszik, gyászszertartásán egykori hitoktatója, Lendvay Zoltán búcsúztatta, felidézve, hogy milyen lelkiismeretesen segédkezett a II. világháború alatt a fiatal ministráns a betegek és sérültek ellátásában. SzfvPL – Litt. Enc. 697/1996.

⁵⁸ Sörédi Imre kétszer volt esperes, először az egyházmegyei határrendezésig, majd Lengyel Sándor esperesplébános úr után.

⁵⁹ SzfvPL – Litt. Enc. 1576/1992.

⁶⁰ 1993-ban, a 13 espereskerület kialakításakor Pázmánd átkerült a Velencei Espereskerületbe, így a nagy tekintélyű pázmándi esperesplébános, c. kanonok ettől kezdve nem a váli és a bicskei, hanem a velencei kerületet vezette. SzfvPL – Litt. Enc. 1406/1993.

VI.) Váli Espereskerület (1949–1993)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
MÓRÁSZ PÁL [1907–1982], adm., majd pl. Baracs 1936–44, pl. Lovasberény 1944–53, püspöki irodaigazgató 1953–56, templomig. Székesfehérvár–Szent Imre 1953–82, c. kanonok 1952–55, kanonok 1955–82, Üdvözítőnkrol n. bökenysomlyói, majd Szt. Miklósról n. székesfehérvári c. prépost 1957–69, provikárius 1958–1971, általános helynök 1971–1979, nagyprépost 1979–1982 ⁶²	1949–1953 ⁶³
SZABÓ PÁL [1910–1966], adm., majd pl. Pázmánd 1948–66 ⁶⁴	1953–1966 ⁶⁵
CSABAI JÁNOS [1917–1977], lelkész Csabdi 1945–53, adm., majd pl. Lovasberény 1953–1977 ⁶⁶	1966–1977 ⁶⁷
LENGYEL SÁNDOR [1925–2015], pl. Pázmánd 1966–2009, c. kanonok 1990–2015 ⁶⁸	1977–1993 ⁶⁹

⁶¹ A Velencei Espereskerület valamennyi plébániája 2004-ben a Székesfehérvári Espereskerület részévé vált. SzfvPL – Litt. Enc. 827/1998.

⁶² Mórász Pál, a papi békemozgalom országos híru egyénisége, akit az Állami Egyházügyi Hivatal kényszere alatt nevezett ki 1953-ban irodaigazgatónak, majd 1955-ben kanonoknak Shvoy Lajos püspök. 1955–56-ban – miközben a korábbi plébános, Kisberk Imre az egyházmegyei legtávolabbi pontján, Dunabogdányban volt adminisztrátor –, Mórász Székesfehérvár–belvárosi plébános is lett. Mindezen tisztségek betöltésére a Vatikán 1957 elején alkalmatlannak (inhabilisnek) nyilvánította. A döntésnek alávetette magát, irodaigazgatói tisztségéhez nem ragaszkodott és plébánosként sem lépett fel. A közeli Szent Imre templom igazgatójaként működött, mivel az inhabilitás arra nem vonatkozott. Ezért a tilalom feloldása előtti 1967. évi névtár belvárosi plébánosságát nem is említi. Végül az inhabilitás alól Róma 1969-ben mentesítette, Kisberk Imre közbenjárására – így lehetett utóbb általános helynök. Ld.: MÓZESSY, 2017. 129. p.; TOMKA FERENC: Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynök-kérdés. Bp., 2005.

⁶³ SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

⁶⁴ Id. Szabó Pál pázmándi plébános – megkülönböztetve a nála 2 nappal fiatalabb ifj. Szabó Pál baracscai plébánostól – először helyettes esperesként látta az espereskerület vezetését, majd Mórász Pál végleges kúriai szolgálatával lett kinevezett esperes. „18 éven át atyja volt a közösségnek és szeretett „Pali bátyja” a kerületnek. A pázmándi templomi beszélgetésen láttam, hogyan szerették hívei és paptársai. Filiájáról, Verebről a református lelkész úr is meghatódott lélekkel búcsúztatta, és mint az ökumené élharcosát méltatta, dicsérve jószágos papi szívét. [...] Elhatározásai lassan érlelődtek meg benne, jól megfontolta és kidolgozta szándékait, és amit egyszer elhatározott, azt az eredményig elvégezte, megvalósította. Mélyen érző, buzgó papi lélek volt. Hite vonzotta híveit és növelte tiszteletét” – olvasható nekrológiájában. (SzfvPL – Litt. Enc. 516/1966.)

⁶⁵ SzfvPL – 7450/1434/1953.

⁶⁶ Csabai János lovasberényi plébános életével kapcsolatosan érdemes elolvasni Nagy György csóri esperesplébánosnak, egykori kurzustársának a temetésén elhangzott búcsúztató beszédét: „Emlékszem, te Istenben mindig a szeretetet és végtelen irgalmat hangsúlyoztad [...] Ezzel a meleg krisztusi szeretettel léptél be a hittanórákra a gyermekekhez, ez vonult végig minden lelkipásztori munkádon. Híveid ezért szerettek, mert az irgalmas szívű Krisztus képviselője voltál.” Ld.: *Szolgalat*, 1978. 38. sz. 95–96. p.

⁶⁷ Csabai János először, 1963-ban címzetes esperesi kiténtetést kapott, majd 3 évvel később tényleges esperes lett. SzfvPL – Litt. Enc. 562/1966.

⁶⁸ Lengyel Sándor 21 évig látott el esperesi feladatokat: a váli espereskerületet vezette, volt megbízott esperese a bicskei kerületnek 1987-től 1993-ig, majd az egyházmegyei határrendezést követően a velencei kerület esperesi feladatait látta el. Az orosz hadifogságot is megjárta, de vidám természete sok nehézségen átesítette. Személye összenőtt Pázmándé-

VII.) Vértesaljai Espereskerület (1949–1993), Csákvári Espereskerület (1993–2004), majd Vértesi Espereskerület (2004–)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
DR. KESZI JÓZSEF [1905–1986], szeminárium prefektus, majd hittanár 1934–40, pl. Vértesboglár 1940–49, esperes Csákvári Ek. 1948–49, pl. Csákvár 1949–1984 ⁷⁰	1949–1971 ⁷¹
GEIGER JAKAB [1919–2001], adm. Bakonykúti 1948–51, adm., majd pl. Etyek 1951–58, Mány 1958–66, Rácalmás 1966–67, Gánt 1967–78, Páty 1978–84, Csobánka 1984–1995 ⁷²	1972–1976 ⁷³
VITÉZ TIVADAR CM. [1920–1999], pl. Vértesboglár	1976–

val, amelynek 43 évig volt plébánosa. A rendszerváltás évében, 1990-ben címzetes kánónoki kiténtetést kapott. Érdeemes felidézni a gyémántmiséje alkalmából a Pázmándi Hírvivőben megjelent visszaemlékezést: Amikor 1966-ban Shvoy püspök végre önálló pozícióba helyezte és pázmándi plébánosnak nevezte, a faluba érkezéséről senki sem tudott. „Még nem sejtették az emberek, hogy a püspök úr az elhunyt lelkipásztor, Szabó Pál helyére újat küldött. Ezt csak a vasárnapi szentmiséken tudták meg, amelyek akkoriban még reggel 8 órákor és 10 órákor is voltak. A padok megteltek a híre, sőt még a kórus alatt és a kóruson is álltak a hívek. A plébánia és annak udvara igen gazdátlan állapotban volt akkoriban, ezt az atya kérésére kezdték el felújítani, szepíteni sok–sok önkéntes munkával a falubéliek. Az első nagyobb ünnep a következő évi elsőáldozás volt, ahol 22 gyermek járult először a szentséghez. Atyánk a felújítások közepette a hívek lelki életét is építette, zárandoklatokat, lelki gyakorlatokat szervezett, sokszor hívott vendég gyónatókat a hívek számára. A legnagyobb boldogságot és örömet a gyermekek hitoktatásában találta meg. Szigorú volt, de meg is lett az eredménye, a gyerekek szívesen jártak hittanórára, és volt, hogy tizenhatalan is ministráltak a misén. Minden történést, a falunk, országunk, világunk fontosabb eseményeit szorgalmasan rögzítette a helytörténeti könyvbe. Megkezdte a rábízott pázmándi templomunk felújítását is, a hívek és a falu lakosságának segítségével, adományaikból. A verebi hívőket sem hagyta magára, hiszen az Pázmánd filiája, tehát ott is megkezdődtek a munkálatok a szép templom megőrzése érdekében.” Ld.: *Pázmándi Hírvivő*, 2014. június.

⁶⁹ SzfvPL – Litt. Enc.1788/1977.

⁷⁰ Dr. Keszi József az új espereskerületi beosztás hatálybalépését megelőzően, már 1946-tól helyettes esperes, 1948-tól esperes, így összesen 23 évig látott el esperesi feladatokat. Shvoy Lajos 1963-ban c. kánónoki kiténtetésben részesítette (SzfvPL – Litt. Enc. 1715/1963.), azonban nem fogadta el, mert ezt egyrészt az államhatalomnak való behódolásként élte volna meg, másrészt csak az Istentől jövő elismerést tekintette értékesnek. Mindezt a meggyőződést már a helyettes esperesi kinevezésekor, 1946-ban megfogalmazta Shvoy püspöknek írt levelében: „Az emberi elégtelenség, gyengeség, erőtlenség még annyira soha szembeszökő nem volt, mint ebben az apokaliptikus időben. Hogyan lehetne hát az ember magabizó, hiszen minden emberi alkotás úgy omlik össze, mint a kártyavár, nem is szólva arról, hogy amit az emberek aggatnak egymásra címet, rangot, méltóságot, az egy fordulattal nem csak szertefoszlik, hanem viselőjét is a legsúlyosabb veszélybe dönti. Semminek sincs igazi értéke, csak annak, ami Isten előtt értékes.” (SzfvPL – 7450/1624/1946.) Az ÁEH jelentéseiben Keszi úgy jelenik meg, mint akit püspökesélyesnek tekint a helyi papság Shvoy halála után. (Ld.: A Fejér Megyei Tanács VB Egyházügyi Tanácsosa 1967. I. félévi jelentése. Online: Magyar Levéltári Portál: www.archivportal.hu / MNL Fejér Megyei Levéltára. – 2018. június. 3. p.)

⁷¹ SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

⁷² Geiger Jakab budakeszi sváb családban született és életének jelentős részét sváb településeken töltötte, így Etyeken, Mányon, Gánton és Csobánkán. Itt, csobánkai plébánosként 1993-ban átkerült az Esztergom–budapesti Főegyházmegyébe, de hamarosan nyugdíjba vonult. Nyugdíjas éveire visszatért az egyházmegyébe és Mits Jánoshoz hasonlóan Pilisvörösváron lett kiegészítő lelkész.

⁷³ SzfvPL – Litt. Enc. 2183/1972.

1966–1993 ⁷⁴	1990 ⁷⁵
KRASZNAI ZOLTÁN [1932–2000], pl. Bakonykúti 1963–70, Előszállás 1970–84, Csákvár 1984–2000 ⁷⁶	1990–2000 ⁷⁷
HORVÁTH JÓZSEF [1944–], pl. Szigetcsép 1983–2000, Csákvár 2000–2008, pl., majd pl.helyettes Bodajk 2008– ⁷⁸	2000–2004 ⁷⁹
SZÁRAZ LÁSZLÓ [1958–], pl. Tököl 1990–98, Mór 1998–2012, Nagybaldogasszonyról n. székesfehérvári c. prépost 2005–, pl. Piliscsaba 2012–16, spirituális Központi Papnevelő Intézet 2016– ⁸⁰	2004–2012 ⁸¹
GERENDAI SÁNDOR [1952–], pl. Fehérvárcturgó 1986–91, Sárbogárd 1991–92, Magyaralmás 1992–2012, Mór 2012–14, Csákvár 2014– ⁸²	2012 – ⁸³

B) KUN– ÉS BESENYÓFÖLDI FŐESPERESSÉG (1950–2004)

<i>főesperes neve és rövid életútja</i>	<i>főesperesi időszak</i>
PREINER ISTVÁN [1886–1960], adm. Vérteskozma 1916–1921, adm, majd pl. Csór 1921–1933, pl. Dunapentele–Sztálinváros 1933–1959, esperes Adonyi Ek. 1936–1949,	1950–1960 ⁸⁵

⁷⁴ Vitéz Tivadar lett az esperes, miután Geiger Jakab egészségügyi állapotára hivatkozva az esperesi tisztségről lemondott. A lazarista szerzetesnek készülő, de egyházmegyes papként felszentelt Vitéz Tivadar több mint negyedszázadig volt vértesszékelyi plébános. Ahogy búcsúztatásában Nándor püspök fogalmazott: „Az ő kedves, vidám, de mindenkor határozott egyéniségével belevésődött mindannyiunk szívébe szeretete.” SzfvPL – Litt. Enc. 101/1999.

⁷⁵ SzfvPL – Litt. Enc. 1338/1976.

⁷⁶ Krasznai Zoltán először a vértesszékelyi, majd az egyházmegyei határrendezést követően a csákvári kerületnek lett a vezetője, csákvári plébánosként. (A vértesszékelyi kerülethez 6, az új csákvári kerülethez 13 plébánia tartozott.) Ahogyan a halálát követő visszaemlékezésben olvassuk, „egész életét átjárta az a jezsuita lelkiület, melyet kispap korától kezdve lelkében hordozott. Kötelességtudattal, hűségesen kitartott lelkipásztori szolgálatában, s Szűz Máriát kiváltképpen tisztelve viselte gondját a rábízott lelkeknek. Soha nem törekedett világi előnyökre: mindig megmaradt Jézus egyszerű munkatársának, és egyedül Őt igyekezett szolgálni. Szilárd hittel őrizte és adta tovább egyházunk tanítását, szerette az igazságot és elutasította a hazugságot, önzetlen szeretettel fordult a szegények felé. Fájdalmas betegségében is példamutató türelemmel követte a szenvedő Krisztust, s rózsafüzérrel kezében harcolta meg utolsó hónapjait.” SzfvPL – Litt. Enc. 1030/2000.

⁷⁷ SzfvPL – Litt. Enc. 96/1990.

⁷⁸ Horváth József csákvári szolgálata alatt töltötte be az esperesi hivatalt. Mária tisztelete közsímet, ezt ápolta a Csepel-szigeten, a szigetcsépi zárándokhely kialakításával, és az ősi Mária kegyhelyen, a Bodajki Segítő Szűzanya templomában.

⁷⁹ SzfvPL – Litt. Enc. 1057/2000.

⁸⁰ Száraz László lett a vértessi kerület első esperese. Az új, 5 espereskerületre tagoló egyházmegyei beosztás alapján a korábbi Csákvári Espereskerület nagyobb része (8 plébánia) a Vértessi Espereskerületbe, kisebb része (5 plébánia) a Székesfehérvári Espereskerületbe került át. Maga a Vértessi Espereskerület 32 plébániát és a móri kapucinus templomigazgatóságot foglalja magában.

⁸¹ SzfvPL – Litt. Enc. 853/2004.

⁸² Gerendai Sándor 2007-től helyettes esperesként szolgált, és Száraz László Piliscsabára kerülése után lett utódja a móri plébánosságban és az esperesi hivatalban. Csákvárra kerülése után is ellátja az esperesi feladatokat.

⁸³ SzfvPL – Litt. Enc. 538/2012.

Kunföldi Alsó Ek. 1949–1950, Szt. Borbáláról n. borbálapusztai c. apát 1942–1960 ⁸⁴	
ARADI IGNÁC [1886–1979], ld. a székesegyházi főesperességnél	1960– 1967 ⁸⁶
BARBÉLY PÁL [1913–1999], lelkész Apátság 1945–1949, adm. Budafok 1949–1952, lelkész Alsószentiván 1952–1957, pl. Előszállás 1957–1964, mb. esperes, majd esperes Kunföldi Alsó Ek. 1957–1964, pl. Sárbogárd 1964–1978, esperes Besenyőföldi Ek. 1964–1978, pl. Bp–Budafok–Belváros 1978–1993, árpádszállási főesperes 1978–1995, kanonok 1982–1997, Szt. Miklósról n. székesfehérvári c. prépost 1997–1999 ⁸⁷	1967– 1978 ⁸⁸
TÖRÖK FERENC [1907–1988], adm., majd pl. Aba 1936–1988, esperes Sárreai Ek. 1955–1987, c. kanonok 1969–1988 ⁸⁹	1978– 1987 ⁹⁰

⁸⁵ SzfvPL – Litt. Enc. 377/1950.

⁸⁴ Preiner István összesen 24 évig látott el esperesi vagy főesperesi feladatot. Ugyan az új Kun- és Besenyőföldi Főesperesség felállításakor megvált az esperességtől, 1952–55 között, szorult helyzetben két kerület vezetésével is megbízta a püspök. 1949-ben maga is részt vett az espereskerületi beosztás kialakításában, mint a régi, „elsőrangú esperesi kar” tagja. Ld.: Shvoy-önéletrajz, 2002. 71–72. p. Preiner István jó kapcsolatot ápol Prohászka püspökkel is. Még vértesszombárcsai időszejéből maradt ránk az a képeslap, amelyet a nagy püspök 1919-ben írt Preinernek: „Iváncsán hitközség alakult, ugyancsak Százhalombattán; mindkét helyen természetesen lesz dolog elég, de a fizetés is elég lesz... Én kegyedet szánnám Iváncsára; kérem tehát, hogyha önnek megfelel, menjen minél előbb oda s nézze meg. A dolog nagyon sürgős. Isten vele! + Ottokár Ui: A gazdasági kérdést tán úgy lehetne megoldani, hogy a termés betakarításáig édes atyja Kozmán maradjon, s csak Ön megy Iváncsára.” Ld.: *Vigília*, 1974. 12. sz. 830. p. Végül nem Iváncsán, hanem Csóron lett plébános, ahol Prohászka többször is felkereste. Kiszélezte hozzá, az ott élő édesapjához, a Preiner által nevelt két árvához, és órákat beszélgettek. Megható történetként olvasható, amikor Preiner a már elhunyt Prohászkaéhoz imádkozik, hogy a két árva nevelésének záloga, az eladásra szánt, de eltűnt két tinó elkerüljön. És meglettek. Ld.: HORVÁTH, 2005. 16., 261. p.

⁸⁶ Shvoy püspök 1964-ben függetleníteni akarta a kun- és besenyőföldi főesperesi tisztséget a székesegyházitól, és – mint ez az eredeti előterjesztési javaslatból látszik – dr. Németh László ráckeresztúri plébánost, korábbi irodaigazgató–helyettesét szerette volna főesperessé tenni. A javaslat azonban már az ÁEH Fejér megyei egyházügyi előadóójánál elakadt (véltetőleg nem felejtették, hogy Németh-tel négy alkalommal is (1947, 1957, 1958, 1961) meggyűlt a baja az államhatalomnak), így az ÁEH központjába történő, 1964. szeptember 3-án kelt hivatalos felterjesztés már az eddigi megbízott főesperes, Aradi Ignác végleges kinevezését tartalmazta. (SzfVPL – No. 7450 – 1672/1964.)

⁸⁷ Barbély Pál a Sopron vármegyéből származó papok egyike, aki Kisberk Imréhez hasonlóan a székesfehérvári szemináriumba jelentkezett és így lett a fehérvári egyházmegye papja. A legnehezebb időkben adminisztrátorként vezette a Budafok–belvárosi plébániát, majd innen az egyházmegye déli, mezőföldi részére került 26 évre. Először a kialakuló új Mária-kegyhelyen, Alsószentivánon lelkész, majd az egykori ciszterci birtokközpontban, Előszálláson plébános, utána pedig a járási székhelyen, Sárbogárdon plébános. Összesen 38 éven át volt esperes vagy főesperes. Előszállásról Sárbogádra előrelépve „vitte magával” az új kerületbe esperesi feladatkörét, Sárbogárdból Budapest–Budafokra áthelyezve pedig főesperesi tisztségét, így lett árpádszállási főesperes. Nyugdíjba vonulása után viszont kanonoki tisztségéről lemondott, pedig ekkor már régen nem volt követelmény a székvárosban tartózkodás. Utolsó éveit Sopron környékén töltötte, és Takács püspök úr c. préposttá nevezte ki. (SzfVPL – Litt. Enc.1061/1997.)

⁸⁸ SzfvPL – Litt. Enc.1328/1967.

⁸⁹ Török Ferenc személye elválaszthatatlan Abától, amelynek 52 évig volt plébánosa. Végredeletemben is azt a kívánságát fogalmazta meg, hogy a templom közelébe temessék

ID. HORVÁTH LÁSZLÓ [1920–2005], adm., majd pl. Cece 1954–2002, esperes Besenyőföldi Ek. 1978–2002, kanonok 1990–2005 ⁹¹	1987– 2000 ⁹²
HORVÁTH IMRE [1930–], pl. Bp–Budafok–Felsőváros 1969–1992, Székesfehérvár–Belváros 1992–2017, Szt. Borbáláról n. borbálapusztai c. apát 1997–, kanonok 2000– ⁹³	2000– 2004 ⁹⁴

VIII.) Sárréti Espereskerület (1949–1993)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
FARKAS KÁROLY [1899–1967], pl. Káloz 1938–1955, esperes Kálozi Ek. 1947–1949, pl. Szigetszentmárton 1955–1959 ⁹⁵	1949– 1955 ⁹⁶
TÖRÖK FERENC [1907–1988], <i>ld. a kun- és besenyőföldi főesperességnél</i>	1955– 1987 ⁹⁷

el. (SzfvpL – No.121/1988.) Kívánsága teljesült, a Szentháromság templom szentélye mögött, a templomkertben nyugszik. 1950-től először helyettes esperes a sárréti kerületben, majd 1955-től 32 éven át esperes. Barbély Pál távozása után ő lesz a kun- és besenyőföldi főesperes, és 9 éven át egyszerre főesperes–esperes. Miután 1969-ben Kisberk Imre átveszi az egyházmegye vezetését, szolgálatát címzetes kanonoki kitüntetéssel ismerte el. (SzfvpL – Litt. Enc.1050/1969.)

⁹⁰ SzfvPL – Litt. Enc.1454/1978.

⁹¹ Id. Horváth László élete Cecéhez kötődik, hiszen 48 éven át volt plébános. „Laci bácsi”, aki nyugdíjas éveiben megírta „Emlékeim Cecéről” című visszaemlékezését, 24 éven át volt esperes (5 éven át kétszeres esperes) és 13 évig főesperes. Amíg fiatalon még Cece lelkipásztori ellátásában is osztoznia kellett dr. Varga János korábbi plébánossal, idős fejjel már Vajta és Alsószentiván lelkipásztori ellátása (Sáregres filia mellett), valamint a Némethkér–hardi (Tolna megye egyetlen, 1993-ig a fehérvári egyházmegyéhez tartozó plébániája) templom- és plébániaépítésének gazdasági ügyei is rá lettek bízva (SzfvpL – Litt. Enc. 1027/1985.). A rendszerváltáskor a székeskáptalan tagjává nevezték ki. Ő az egyetlen mezőföldi lelkész, aki rendes kanonok lett plébánossága mellett.

⁹² SzfvPL – Litt. Enc. 882/1987.

⁹³ Horváth Imre a Sopron vármegyéből származó papok egyike, aki katonai szolgálat után kezdte meg a szemináriumi éveket. A szemináriumban főduktor volt, a kispapok képviselője, majd a pilisvörösvári plébánián hitoktató és Budapest–Alberfalván káplán. Ezt követően kerül át az egyházmegye Fejér megyei részére, Polgárdiba, majd Kisberk püspök–plébános mellé a Székesfehérvár–belvárosi plébániára káplánnak. Ezt követően 23 évig Budafok–Felsővárosban és 25 évig Székesfehérvár–Belvárosban plébános. Plébánosi szolgálata alatt megszervezte az Oltáregyletet és mindig nagy hangsúlyt fektetett a ministránsélet felkarolására. Nevéhez fűződik a Budafok–felsővárosi templom átalakítása és felújítása, a Székesfehérvár–szárazréti templom átalakítása és bővítése, a székesfehérvári Szentháromság–temetőkápolna felújítása, és szolgálata alatt épült fel az új sárszentmihályi templom is. A székesfehérvári bazilika plébánosaként lett a székeskáptalan tagja, és egyben kanonokként kun- és besenyőföldi főesperes. A főesperességek 2004. október 15-i megszűntetésével Horváth Imre főesperesi tisztsége is megszűnt.

⁹⁴ SzfvPL – Litt. Enc.1514/2000.

⁹⁵ Farkas Károly az egyházmegye tizennegyediként, 1947-ben felállított espereskerületének első esperese. A Kálozi Espereskerület ilyen néven csak két évig működött, az 1949-es egyházmegyei területi átszervezéstől felváltotta a sárréti kerület, amely területében és vezetőségében megegyezett a korábbi kálozi kerülettel. Mivel az új főesperességek csak 1950-ben jöttek létre, így addig a Székesegyházi Főesperességhez tartozott.

⁹⁶ SzfvPL – Litt. Enc.1789/1949.

⁹⁷ Török Ferencet Kisberk Imrével együtt szentelte pappá Shvoy Lajos, így ő is az újonnan megnyílt fehérvári szeminárium első évfolyamán tanult. Még nem volt 30 esztendő, amikor az „ország első plébánosának” nevezték ki. Ahogy nekrológiájában szerepel, erre szeretett is hivatkozni és ha idegenekkel találkozott, szellemesen az ország plébánosaként mutatkozott be – „És az is volt. Nemcsak azért, mert Aba első helyen szerepel minden

HARANGOZÓ IMRE [1935–], <i>ld. a csepeli espereskerületnél</i>	1987– 1989 ⁹⁸
<i>Az esperesi feladatokat a besenyőföldi kerület esperese látja el.</i>	1989– 1993 ⁹⁹

IX.) Besenyőföldi Espereskerület (1949–1993), Sárbogárdi Espereskerület (1993–2004), majd Mezőföldi Espereskerület (2004–)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
MAYER JÓZSEF [1891–1969], pl. Bakonykúti 1920–27, Baracs 1927–33, esperes Adonyi Ek. 1931–33, pl. Sárbogárd 1933–58, esperes Székesfehérvári–Alsó Ek. 1933–49, Keresztelő Szt. Jánosról n. zsámbéki c. prépost 1943–1969, pl. Csór 1958–1962 ¹⁰⁰	1949– 1960 ¹⁰¹
TAR JÁNOS [1892–1966], lelkész Budatétény 1921–23, Sz.fehérvár–Szt. György kórház 1923–31, Sz.fehérvár–Szent Imre konviktus 1931–33, pl. Sárszentmiklós 1933–1964 ¹⁰²	1960– 1964 ¹⁰³

egyházi és országos névtárban, hanem mert legelsőik közé tartozott abban is, hogy fél évszázadon túl működött plébánosként egyfolytában, egy helyen. Egészen különleges, egyedi papi egyéniség volt. Ez kitűnt mindenekelőtt abban is, ahogyan beszélt híveihez. Azzal a közvetlenséggel, természetességgel, humorral, hol letörő fájdalommal, hol megkirobbanó lelkesedéssel – de mindig féltő szeretettel – csak ő tudott hozzájuk szólni, és csak neki lehetett. Kitűnt ez a különleges egyéniség vendégszeretetében is. Boldog volt, ha ünnepelhetett. [...] Különleges karakterét mutatja az is, hogy békességet óhajtó ember volt. A feszültségeket nem bírta, azoktól rettegett.” És valóban, ez az emberek felé nyitott, hosszú abai szolgálat még a Horthy-rendszerben, a Gömbös-kormány idején, a nagybir-tokokkal, egyházi iskolákkal és szerzetesrendekkel megáldott Magyar Királyságban kezdődött; itt élte át a II. világháborút, a kommunizmus előretörését, a Rákosi- és a Kádár-korszakot, és a szocialista rendszer hanyatlásának idején, Kádár főtitkári megbuktatásának évében halt meg. SzfvPL – Litt. Enc. 1853/1955., 121/1988.

⁹⁸ Harangozó Imre sárkeresztúri plébánosként lett esperes, majd pomázi plébánosi éve alatt a budai–felső kerületben helyettes esperes, utána pedig Csepel–belvárosi plébánosként a csepeli és szigeti kerületek összevont esperese. Harangozó Imre majd két évtizedes sárkeresztúri szolgálatára, egyházhűségére és a közösség összetartásáért végzett munkájára a helyiek máig emlékeznek. SzfvPL – Litt. Enc. 879/1987.

⁹⁹ Jellemző, hogy a papság létszámának csökkenésével sorra összevonásra kerülnek a szomszédos espereskerületek. Így történt ez a bakonyvidéki, a sárréti, a kunföldi felső, a budai nyugati, az érdi és a bicskei kerület esetében is. A kettős esperesi feladattal jellemzően nagy tekintélyű plébánosokat bíztak meg. Ide kell sorolnunk a besenyőföldi esperest, id. Horváth Lászlót, „Laci bácsit” is, aki 1989–93 között a sárréti kerület megbízott esperese is volt. SzfvPL – Litt. Enc. 386/1988.

¹⁰⁰ Mayer József prépost úr összesen 31 éven át látott el esperesi feladatokat. Shvoy püspök őt is az „elsőrangú esperesi kar” tagjai között említi, akik a helyzet magaslatán állottak, mivel az espereskerületek minden problémáját velük át tudta beszélni. Mayer – ellentétben pl. Ásguti Ádám későbbi főesperessel – Shvoy bizalmi embere maradt, amit az is bizonyít, hogy Vajk Gyula mellett ő is ellátott a püspök személyes megbízása alapján vagyoni feladatokat. 1958–ben nem politikai nyomásra, hanem a sárbogárdi plébánián jelentkező egyházközségi konfliktus miatt kéri áthelyezését a csóri plébániára. Ezt követően, mivel korábbi kerületét a távolság miatt nem tudja látogatni, kéri a püspöktől az esperesi tisztségtől való mentesítését. Ld.: Shvoy-önéletrajz, 2002. 71–72. p.

¹⁰¹ SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

¹⁰² Tar János több mint 30 évig volt az akkor még önálló Sárszentmiklós plébánosa. Mayer Csórra való távozásától először helyettes esperesként (1958–60), majd megbízottként (1960–62), végül kinevezett esperesként (1962–64) látta el az esperesi feladatokat. Ezt követően ő is nyugdíjba vonult.

BARBÉLY PÁL [1913–1999], <i>ld. a kun- és besenyőföldi főesperességnél</i>	1964– 1978 ¹⁰⁴
ID. HORVÁTH LÁSZLÓ [1920–2005], <i>ld. a kun- és besenyőföldi főesperességnél</i>	1978– 2002 ¹⁰⁵
MÉSZÁROS JÁNOS [1961–], adm., majd pl. Ercsi 1993–2000, Sárbogárd 2000–, Szt. Miklósról n. ercsi c. apát 2009– ¹⁰⁶	2002– 2004 ¹⁰⁷
DÓZSA ISTVÁN [1968–], <i>ld. az enyingi espereskerületnél</i>	2004– 2017 ¹⁰⁸
MÉSZÁROS JÁNOS [1961–], <i>ld. fentebb</i>	2017 ¹⁰⁹

X.) Kunföldi Felső Espereskerület (1949–1993)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
MAJLÁTH JÁNOS [1908–1963], adm., majd pl. Sárosd 1937–1963 ¹¹⁰	1949– 1952 ¹¹¹
PREINER ISTVÁN [1886–1960], <i>ld. a kun- és besenyőföldi főesperességnél</i>	1952– 1955 ¹¹²

¹⁰³ SzfvPL – 7450/7213/1960.

¹⁰⁴ Barbély Pál sárbogárdi plébánosága alatt, több mint egy évtizedig saját magát is ellenőrizhette, hiszen esperes és főesperes is volt egy személyben. Korábban előszállási plébánosként esperesi, majd Budafok–Belvárosban főesperesi megbízást kapott. SzfvPL – Litt. Enc.1672/1964.

¹⁰⁵ Horváth László az egyházmegyei határrendezést követően a Sárbogárdi Espereskerület vezetője lett, így a korábbi besenyőföldi és sárréri kerületi megbízatása a gyakorlatban egyesült. SzfvPL – Litt. Enc.1453/1978.

¹⁰⁶ Mészáros János sárbogárdi plébános először, 2002–2004 között a 13 espereskerületre tagolódó egyházmegye Sárbogárdi Espereskerületének volt a megbízott esperese, majd 2006–2017 között az 5 espereskerületre tagolódó egyházmegye Mezőföldi Espereskerületének volt a helyettes esperese. 2017 nyaratól a mezőföldi esperesi teendőket látja el.

¹⁰⁷ SzfvPL – Litt. Enc. 78/2002.

¹⁰⁸ Dózsa István enyingi espereskerületi szolgálata után kapott megbízást a nagyobb feladatra, a mezőföldi kerület vezetésére. A Mezőföldi Espereskerület jelenleg 30 plébániából áll, és területe magában foglalja a korábbi sárréti, besenyőföldi, kunföldi alsó és felső espereskerületet, továbbá a dunamenti kerület egy részét és a veszprémi egyházmegyéből 1993-ban átkerült részeket. SzfvPL – Litt. Enc. 853/2004.

¹⁰⁹ Dózsa István 2017-ben a székesfehérvári bazilika (belvárosi plébánia) plébánosa lett, és az esperesi feladatokat átadta az addigi helyettes esperesnek, Mészáros Jánosnak. (SzfvPL – Litt. Enc. 489/2017.) A helyettes esperesi teendők ellátására Kristofory Valter mezőfalvi plébános kapott kinevezést. (SzfvPL – Litt. Enc. 720/2017.)

¹¹⁰ Majláth János 26 évig volt Sárosd plébánosa. Lelkipásztori aktivitásáról sokat elárul Kardos Istvánnak, az MDP megyei agitációs és propaganda titkárának 1950. január 11-én kelt levele, amely szerint a klerikális reakció egyik pillére Majláth plébános, aki „a vallás-oktatás kötelezővé tételét követeli”, de a kommunista szülők harcossá válásán az megbukott. Ld.: CZETZ BALÁZS: „Motoros papok tömege lepte el a megyét”. Fejezetek a klerikális reakció elleni harc Fejér megyei történetéből. In: *Archivnet*, 2005. 5. sz. Online: archivnet.hu – 2018. szeptember. Nem is csoda, hogy Langhammer János dunamenti espereshez hasonlóan, szintén arra hivatkozva, hogy „a ma kérdéseiben nem tudott okosan és kielégítő módon viselkedni”, 1952-re megvonták esperesi megbízatását. Ezt szintén Tökölyi István aknamunkájának kell tekintenünk, amelyet Shvoy püspök nem önszántából tett. Bizonyítják ezt az '50-es évek végéről fennmaradt levelezések, amelyekben Shvoy püspök – aki akkor maga vezette az irodát – a legnagyobb tisztelettel fordul Majláth felé. SzfvPL 7450/672/1952.

¹¹¹ SzfvPL – Litt. Enc.1789/1949.

KEMÉNY JÁNOS [1913–1992], adm. Sárszentágota 1941–44, Kisláng 1944–45, adm., majd pl. Seregélyes 1945–1991, c. kanonok 1983–1992 ¹¹³	1955–1991 ¹¹⁴
<i>Az esperesi feladatokat a kunföldi alsó kerület esperese látja el.</i>	1992–1993 ¹¹⁵

XI.) Kunföldi Alsó Espereskerület (1949–1993), majd Dunaújvárosi Espereskerület (1993–2004)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
PREINER ISTVÁN [1886–1960], <i>ld. a kun- és besenyőföldi főesperességnél</i>	1949–1950 ¹¹⁶
FARKAS JÁNOS ALBERIK O. Cist. [1887–1963], lelkész, majd pl. Bp–Szentimreváros 1917–44, Hercegfalva–Mezőfalva pl. 1944–1951 ¹¹⁷	1950–1951 ¹¹⁸

¹¹² Preiner István lesz ismét az esperes, három évvel az új kerületi beosztás után. Ahogy a Preinernek szóló kinevező okirat fogalmaz: a dunamenti és a kunföldi felső (azaz a két leváltott esperes kerületét) „aeque prancialiter egyesítem és ezek esperesének Ftségedet nevezem ki. Annakidején mikor a két kerület egybetartozott, szintén Ftséged volt a kerület esperese [...] Tudva, hogy Ftséged okosan fogja vezetni, a mai idők igényeinek megfelelően.” SzfvPL 7450/672/1952.

¹¹³ Kemény János élete elválaszthatatlan Seregélyestől, ahol 46 évig volt lelképásztor. Shvoy püspök a hívek kérésére helyezte Sárosdra, tragikusan elhunyt testvérbátyja, Kemény József utódának. Ahogy nekrológiájában olvasható: „Kemény atya híveinek odaadó pásztora volt. Felelősség, kötelességtudat, híveinek szolgálata volt az életeleme. [...] Építette a lelkek templomát, szépitette a kőből való templomot. Elévülhetetlen érdeme többek közt, a felépült zichyújfalui templom.” Összesen 36 évig volt kerületi esperes. Seregélyesi lelképásztori szolgálata és a zichyújfalui templomépítésben elért érdemei elismeréseként 70. születésnapja alkalmából címzetes kanonokká nevezte ki Szakos püspök. (SzfvPL – Litt. Enc.107/1992.)

¹¹⁴ SzfvPL – Litt. Enc.1853/1955.

¹¹⁵ Jellemző, hogy a papság létszámának csökkenésével sorra összevonásra kerülnek a szomszédos espereskerületek. Így történt ez a bakonyvidéki, a sárréti, a budai nyugati, az érdi, a bicskei és a kunföldi felső kerület esetében is. A kettős esperesi feladattal jellemzően nagy tekintélyű plébánosokat bíztak meg. Ennek egyik példája ez az espereskerület, ahol a ciszterci szerzetesnek készült, és utolsó éveit Zircen eltöltő Keszthelyi Miklós, a vizsgált korszakban mezőfalvai plébános, kunföldi alsó kerületi esperes látta el e kerület ügyeit is. (SzfvPL – Litt. Enc.186/1992.) 1993-tól, az egyházmegyei határrendezéstől a korábbi kunföldi alsó kerület két részre szakad, az északi része az adonyi, a déli területek a dunaújvárosi kerülethez kerülnek. 2004-ben, az 5 espereskerületre történő tagolással a korábbi megosztás továbbra is fennmarad, így részben a Dunamenti Espereskerületben, részben a Mezőföldi Espereskerületben találjuk az egykori kunföldi felső kerület plébániáit.

¹¹⁶ SzfvPL – Litt. Enc.1789/1949.

¹¹⁷ Farkas Alberik a Villányi úti Szent Imre templom építésének irányítója és a budai ciszterci gimnázium tanára, aki a II. világháború alatt kerül a ciszterciek hercegfalvai uradalmahoz. 1950-ben, a rendek feloszlásakor 60 szerzetest tudott Shvoy átvenni a fehérvári egyházmegyébe, köztük Alberiket is. Az állam és az egyház közötti megállapodást követően, 1951-ben azonban 25 szerzetest el kellett bocsátania a püspöknek. Így került kereten kívülre Farkas is. Ahogy az egyházmegyei körlevél írja: „az egyházmegyében működő volt szerzetesek létszámának redukciója következtében egyházmegyénkben a lelképásztori munkától megválnak” egyes személyek. Szerencsére Farkas Alberik ezután sem tűnt el végleg, hanem éveken keresztül Máriaremetén kisegítő volt. Utolsó éveit Pannonhalmán, az idős szerzetesek otthonában töltötte. Ld.: MÓZESSY GERGELY: Szent Benedek fiai a Székesfehérvári Egyházmegyében. Kézirat. (Megjelenés alatt.); SzfvPL – Litt. Enc. 2331/1951.

¹¹⁸ SzfvPL – Litt. Enc. 380/1950.

DÓZSA MÁRTON LÁSZLÓ O. Cist. [1914–1999], gazdasági számvevő, majd vezető Előszállás 1941–50, pl. Előszállás 1945–46, 1950–51, adm., majd lelkész Apátszállás 1951–1986 ¹¹⁹	1951–1955 ¹²⁰
DR. PELSŐCZY FERENC [1916–1995], lelkész Apátszállás 1949–51, adm., majd pl. Előszállás 1951–57, pl. Törökbálint 1957–1995, Szt. Miklósról n. székesfehérvári c. prépost 1970–1995 ¹²¹	1955–1957 ¹²²
BARBÉLY PÁL [1913–1999], <i>ld. a kun- és besenyőföldi főesperességénél</i>	1957–1964 ¹²³
DR. LÁSZLÓ JÁNOS VINCE O. Cist. [1902–1977], gimnáziumi igazgató Baja 1938–48, házfőnök Baja 1948–50, pl. Dunapataj 1950–51, Mezőfalva 1951–1974 ¹²⁴	1964–1971 ¹²⁵
BOKOR FERENC CSENGER OFM. [1911–1977], hitoktató Székesfehérvár 1945–51, adm. Baracs 1951–55, Sárkeresztúr 1955–59, adm., majd pl. Dunaújváros 1959–1977 ¹²⁶	1972–1977 ¹²⁷
KESZTHELYI MIKLÓS VAZUL O. Cist. [1927–2013], káplán Mezőfalva 1965–71, adm., majd pl. Mezőfalva 1971–1998, pl. Zirc–Bazilika 1998–2008. ¹²⁸	1977–1998 ¹²⁹

¹¹⁹ Dózsa Márton László soron kívül lett megbízott esperes, miután Farkas J. Alberiknek – kereten kívül kerülésével – el kellett hagynia Mezőfalvát. 1951. február 20-án Farkas még az espereskerület eseményeiről beszámolót küldött gyanútlanul, március 17-én viszont már Büttner kanonok jelenlétében át kellett adnia Dózsa M. László rendtársának a pecsétet és az esperesi iratokat (SzfVPL – No. 7450 – 752/1951.). Dózsát 4 évvel később „többször megismételt kérelme alapján” felmentették az esperesi hivatalból, bár a felmentő okirat első változata sokat sejtető: ott még az szerepel, hogy az „Á.E.H. kívánságára felmentelek” (SzfVPL – No. 7450 – 2675/1955.). „Ő aki nemcsak mint szerzetes áldozópap, középiskolai tanár, hanem mint okleveles mezőgazdász is élénk élte az evangéliumi életet. Hisszük, hogy most, Isten országában, kezén ott csillog az arany- és gyémántpor annak jeleként, hogy kincsként kezelte az evangélium tanítását.” (SzfVPL – Litt. Enc. 1049/1999.)

¹²⁰ SzfvPL – No. 7450 – 752/1951.

¹²¹ Dr. Pelsőczy Ferenc csak rövid ideig volt esperes, ugyanis Törökbálintra áthelyezték. Jeles egyháztörténész, a székesfehérvári prépostság kutatója, aki egyben a Budapesti Központi Hittudományi Akadémia magántanára is volt. Tragikus körülmények között halt meg, a törökbálinti plébánián gyilkolták meg. SzfvPL – Litt. Enc. 431/1995.

¹²² SzfvPL – Litt. Enc. 1853/1955.

¹²³ Barbély Pál 1957–62 között megbízott esperes, majd 1962-től kinevezett kunföldi alsó esperes. SzfvPL – Litt. Enc. 2124/1957.

¹²⁴ Dr. László János Vince Hercegfalván, a későbbi Mezőfalván született, így a ciszterci uradalom közelségében nőtt fel. Először Egerben és Budán volt gimnáziumi tanár a ciszterci gimnáziumban, majd a bajai gimnáziumban igazgató. Az egyházi iskolák államosítását követően házfőnök és káplán lett Baján. Shvoy püspök inkardinálta a fehérvári egyházmegyébe.

¹²⁵ Egyszerre 7 esperes kinevezésére került sor 1964-ben. SzfvPL – Litt. Enc. 1672/1964.

¹²⁶ Bokor Ferenc – szerzetesi nevén Csenge – Zalaegerszegtől Andocsig több helyen volt ferences rendi káplán és hitoktató, végezetül a fehérvári ferences templomban. Innen inkardinálta Shvoy püspök. Jeles békepapként a szocialista Dunaújváros plébánosa lett (amelyben természetesen templom nem épülhetett, hanem a városszéli Dunapentele temploma látta el a plébániatemplomi funkciót).

¹²⁷ SzfvPL – Litt. Enc. 325/1972.

¹²⁸ Keszthelyi Miklós Vazul cisztercinek készült, de a rend betiltása után egyházmegyes papként szentelték. Személye szorosan kapcsolódik Mezőfalvához, ahol krisztusi kort élt meg (6 évig volt káplán, 3 évig adminisztrátor, 24 évig plébános). A rend újjáéledése után 10 éven át a zirci ciszterci bazilika plébánosa volt. Fehérvári egyházmegyes szolgálata alatt

NAGY MIHÁLY [1934–2018], pl. Szabadegyháza 1975–78, Sárbogárd 1978–91, Dunaújváros 1991–2015, tb. főesperes 1997–2018, Szt. Miklósról n. sz.fehérvári c. prépost 2000–2018 ¹³⁰	1998–2004 ¹³¹
--	---------------------------------

XII.) Dunamenti (1949–1993), Adonyi (1993–2004), majd Dunamenti Espereskerület (2004–)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
LANGHAMMER JÁNOS [1907–1986], pl. Rácalmás 1949–53, adm. Csabdi 1954–55., szolg. kívül 1955–56, adm. Dunaújváros 1956–57, Baracska 1957–62, adm., majd pl. Érd-Újfalu 1963–86, esperes Érdi Ek. 1979–1986, Mindenszentekről n. baracscai c. apát 1980–1986 ¹³²	1949–1952 ¹³³
PREINER ISTVÁN [1886–1960], <i>ld. a kun- és besenyőföldi főesperességnél</i>	1952–1955 ¹³⁴
PÖDÖR LÁSZLÓ [1911–1962], adm. Pesthidegkút–Széphalom 1947–54, pl. Pusztaszabolcs 1954–59, Tököl 1959–1962 ¹³⁵	1955–1959 ¹³⁶
DR. SZABADKAI JÓZSEF [1910–1987], ppi szertartó 1947–51, lelkész Érd–Tusculanum 1951–59, pl. Pusztaszabolcs	1959–1968 ¹³⁸

21 éven át volt kerületi esperes, először a kunföldi alsó (1977–93), egy ideig a kunföldi felső (1992–93), majd a dunaújvárosi kerületben (1993–98).

¹²⁹ SzfvPL – Litt. Enc.1139/1977.

¹³⁰ Nagy Mihály, Dunaújvárosi templomépítő plébánosa először megbízott esperes volt (1998–2000), majd kinevezett esperes lett (2000–2004) a Dunaújvárosi Espereskerületben. „Miska atyát” buzgó lelkipásztori szolgálata elismeréseként először tiszteletbeli főesperessé, majd címzetes préposttá nevezte ki Takács Nándor megyés püspök. Dunaújváros díszpolgárává is választotta, „áldásos, fáradságot nem kímélő munkáját nem csak hívei, de az egész város és környéke is megköszöni ezzel az elismeréssel” – olvasható a méltatásban. Ld.: Dunaújváros honlapja: www.dunaujvaros.hu / Dunaújvárosról / Elismerések / Dunaújváros Díszpolgára / Nagy Mihály. – 2018. június.

¹³¹ SzfvPL – Litt. Enc. 148/2000.

¹³² Langhammer János két ízben volt esperes, először rácalmási plébánosként megbízott esperes, majd évtizedekkel később, Érd–újfalu (újvárosi) plébánosként kinevezett esperes. 1952-ben a kommunista hatalom nyomására megfosztják tisztségétől. A dorgáló levél szerint: „sajnálom, hogy viselkedése miatt kell ezt megtennem, minthogy a ma kérdéseiben Ftséged nem tudott okosan és kielégítő módon viselkedni”. Tökölyi nyomására a kiérdemült esperesi tisztséget sem használhatta és a lila öv viselésének jogát is megvonták (SzfvPL – 7450/672/1952.). Végül nemcsak az esperesi, hanem a plébánosi szolgálatot is el kellett hagynia, és börtönbüntetésre is ítélték. Negyedszázaddal később viszont már címzetes apáttá nevezték ki, mint érdi esperesplébánost. Sajátos életút.

¹³³ SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

¹³⁴ Preiner István főesperes lett a megbízott esperes Langhammer János káplánná visszaminősítése és elhelyeztetése után.

¹³⁵ Pödör László emlékét a fehérvári Jézus Szíve templomban emléktábla őrzi. Nevéhez kötődik a széphalmi templom felépítése; ahol „Pödör atya pedig hordta a téglát, keverte a maltert”. (Ld.: Budapest-Széphalmi Jézus Szíve Plébánia honlapja: <http://szephalom.plebania.hu> – 2018. június.) Később Pusztaszabolcsra került. A békepapok második vonalához tartozott, akit Bényi és Burján mellett 1959 elején Shvoy irodaigazgatónak jelölt, de az ÁEH a püspököt válasza sem méltatta. Ld.: MÓZESSY, 2017. 132. p.

¹³⁶ SzfvPL – Litt. Enc. 1853/1955.

1959–68, ppi gondnok 1962–68, pl. Solymár 1968–1987, c. kanonok 1983–1987 ¹³⁷	
BAKSA ANTAL [1916–1992], káplán Sz. fehérvár–Belváros 1947–56, pl. Ercsi 1956–1983. ¹³⁹	1968–1984 ¹⁴⁰
LENDVAY ZOLTÁN [1918–2004], pl. Adony 1951–2004; Mindszentekről n. baracscai c. apát 1986–2004 ¹⁴¹	1984–1999 ¹⁴²
BALTÁSI NÁNDOR [1952–], adm. Iváncsa 1988, adm., majd pl. Pusztaszabolcs 1988–2015, pl. Dunaújváros 2015– ¹⁴³	1999–2004 ¹⁴⁴
KRISTOFORY VALTER [1963–], adm., majd pl. Pusztavám 1993–2004, pl. Adony 2004–2008, Pilisvörösvár 2008–2009, Mezőfalva 2009– ¹⁴⁵	2004–2008 ¹⁴⁶
BALTÁSI NÁNDOR [1952–], <i>ld. fentebb</i>	2008–2015 ¹⁴⁷
KERTÉSZ PÉTER [1953–], <i>ld. a székesegyházi főesperesség-nél</i>	2015 ¹⁴⁸

¹³⁸ SzfvPL – Litt. Enc. 1194/1968.

¹³⁷ Dr. Szabadkai József Shvoy püspök kedvelt papja volt. A II. világháború után három fiatal papot találunk a püspök mellett: Szabadkai, Németh László és Zsolnay Béla. Mindhármukat az ÁEH eltávolította a palotából. 1958-ra a püspök egyedül marad a székházban, s ahogy fogalmaz: „a gazdátlanúság ténye áll fenn”. Ezért kéri az ÁEH-t, hogy járuljon hozzá Szabadkai irodaigazgatói kinevezéséhez. Ha ő nem lenne megfelelő, Nagy Ferenc bicskei esperest, Turzó Antal csepeli esperest és Almásy Ferenc öreghegyi lelkész is ajánlja. A válasz 1959. január 20-i keltezésű az ÁEH megyei előadójától: „nem sikerült kieszközölnöm a jóváhagyást”. (SzfvPL – 7211/172/1959.). Shvoy három évvel később eléri, hogy Szabadkai egyházmegyei gondnok lehessen, azonban halála után távoznia kell az aulából. A halálozással megüresedett solymári plébánosi helyet is megpályáztatja Potyondy káptalani helynök, és – az időleges adminisztrátor, dr. Glósz Ervin helyett – pályázatát nyertesnek nyilvánítva Szabadkai nevezte ki solymári plébánosnak.

¹³⁹ Baksa Antal ercsi plébános először megbízott (1968–69), majd Kisberk Imre alatt (1969-től) kinevezett esperes. Nekrológia így emlékezik meg róla: „Kiváló hitoktatói adottsága volt, szerette a fiatalokat, vonzóvá tette számukra az Evangélium örömhírét, de jó emberkapcsolatot teremtő készségével az idősebb, felnőttség hívekké is megtalálta a kölcsönös bizalomra épülő kapcsolatot.” (SzfvPL – Litt. Enc. 482/1992.)

¹⁴⁰ SzfvPL – Litt. Enc. 1191/1968., 1065/1969.

¹⁴¹ Lendvay Zoltán kiváló lelképásztor, káplánnemzedékek nevelője, az 1983-as egyházmegyei névtár szerkesztője, Adony helytörténetének jeles kutatója. Ld.: LENDVAY ZOLTÁN: Adony a történelemben. Adony, 1996. Neve összeforrt Adony településsel, ahol 53 évig volt plébános, és amely díszpolgárává választotta. 1984–93 között a dunamenti kerület kinevezett esperese, 1987–93 között az érdi kerület, 1993–99 között, az egyházmegyei határrendezést követően az adonyi kerület kinevezett esperese. Minkájának elismeréseként apáttá nevezte ki Szakos püspök.

¹⁴² SzfvPL – Litt. Enc. 27/1984.

¹⁴³ Baltási Nándor először megbízott (1999–2002), majd kinevezett (2002–2004) esperes volt az adonyi kerületben. Az egyházmegye 5 espereskerületre osztását követően az esperesi feladatokat a püspök Kristofory Valterre bízta, majd az ő áthelyezése után ismét Baltási lett az esperes (2008–2015). A dunaújvárosi plébánosi kinevezésével az esperesi tisztség alól felmentést nyert.

¹⁴⁴ SzfvPL – Litt. Enc. 362/1999.

¹⁴⁵ Kristofory Valter a székesfehérvári bazilikában töltött kápláni évek után lett a sváb gyökerű Pusztavám plébánosa, majd adonyi esperesplébános. Jelenleg a mezőfalvi plébános és mezőföldi helyettes esperes.

¹⁴⁶ SzfvPL – Litt. Enc. 853/2004.

¹⁴⁷ SzfvPL – Litt. Enc. 832/2008.

¹⁴⁸ Kertész Péter kanonok, pápai káplán, a Csepel–belvárosi plébánia plébánosa. A 2004-ben felállított új dunamenti kerületben az első két esperes Fejér megyében volt plébános, a jelenlegi a Csepel–szigeti területre szentelt szolgálatot. SzfvPL – Litt. Enc. 521/2015.

C) BUDAI FŐESPERESSÉG (1950–2004)¹⁴⁹

<i>főesperes neve és rövid életútja</i>	<i>főesperesi időszak</i>
DR. BÜTTNER FERENC [1890–1972], <i>ld. a székesegyházi főesperességnél</i>	1943–1952 ¹⁵⁰
KUTHY ISTVÁN [1889–1966], püspöki titkár 1920–25, prefektus budai Szt. Imre Kollégium 1925–26, spirituális és szeminárium tanár 1926–30, betegszabadságon 1930–33, püspöki könyvtáros és levéltáros 1933–44, szeminárium rektor 1944–52, kanonok 1945–66, Nagyboldogasszonyról n. székesfehérvári c. prépost 1950–66 ¹⁵¹	1952–1963 ¹⁵²
MÁTYÁS KÁLMÁN [1911–1974], adm. Erd-Ófalu 1939–40, adm, majd pl. Pilisszentkereszt 1940–62, pl. Sz.fehérvár–Vasútvidék 1962–1974, püspöki irodaigazgató 1962–69, kanonok 1963–1974, Szt. Pantaleonról n. rárckevei c. apát 1969–1974 ¹⁵³	1963–1974 ¹⁵⁴
NÉMETH GYULA [1916–1989], adm., majd pl. Diósd 1945–52., lelkész, majd pl. Bp–Budafok–Felsőváros 1952–69, templomig. Sz. fehérvár–Szeminárium 1969–1989, egyházmegyei javak gondnoka 1968–1979, kanonok 1975–1989 ¹⁵⁵	1975–1988 ¹⁵⁶

¹⁴⁹ A székesegyházi főespereshez hasonlóan minden esetben kanonok töltötte be e tisztséget, mivel az a székeskáptalani stallumhoz kötődik.

¹⁵⁰ Dr. Büttner Ferenc először budai, majd a stallumban előrelépve székesegyházi főesperes. Budai főesperesi szolgálata a legnehezebb időkre esik, a II. világháborúra és a kommunizmus kiépülésének éveire. SzfvPL – Litt. Enc. 2627/1943.

¹⁵¹ Kuthy István volt Prohászka Ottokár püspök titkára, a püspöki könyvtár és levéltár gondozója, a papi szeminárium rektora és a budai kerület főesperes–kanonoka is. Összerendezte a püspöki és a káptalani könyvtárat, szakregisztert készített a levéltári anyaghoz, felülvizsgálta a plébániai könyvtárakat, összegyűjtötte az egyházmegye templomainak történetét és irányította az Egyházmegyei Egyházművészeti Bizottságot. Mindezt szerényen és nagy elhivatottsággal. Shvoy püspök hálaaként 1950-ben, elsőként nevezte ki az egykori Szent István-i társaskáptalan („Nagyboldogasszony prépostság”) címzetes prépostjává.

¹⁵² SzfvPL – Litt. Enc. 1086/1952.

¹⁵³ Mátyás Kálmán a kicsiny pilisszentkereszt plébániáról került a Prohászka emléktemplomba és az irodaigazgatói pozícióba. Köszönhette ezt aktív békepapi tevékenységének és ügynöki munkásságának – püspöki irodaigazgató kinevezése után egy évvel, 1963-ban pl. „Sándor” fedőnéven jelentéseket is írt Shvoy püspökről az állambiztonsági szolgálatoknak (SzfvPL 7470/1437/1962.; ÁBTL 3.2.5 O–14963/4 „Canale”, 241.). Irodaigazgatói kinevezését megelőzően már évekkal az AEH Mátyás Kálmánt akarta pozícióban látni, annak ellenére, hogy a püspököknek is úgy nyilatkozott a kiszemelt, hogy nem tartja magát alkalmasnak a feladatra. Az 1958–59-es irodaigazgatói puhatolozások során, a püspök így fogalmaz róla: „Mátyás Kálmán alkalmatlan az állásra. Ő buzgó plébános, de nem irodai, hanem mozgalmi ember.” SzfvPL 7211/920/1959.; MÓZESSY, 2017. 11. p. Kisberk Imre püspök beiktatása után felmenti az irodaigazgatói munkája alól, és ismét Bejczy Gyula látja el a feladatot. Nekrológiájában Kisberk püspök így emlékezik róla: „Mátyás Kálmánt, aki inkább lelkipásztori egyéniség volt, mint adminisztrációs természet, munkája közben hívta haza az Úr.” (SzfvPL – Litt. Enc. 1780/1974.)

¹⁵⁴ SzfvPL – Litt. Enc. 1715/1963.

¹⁵⁵ Németh Gyula is látott el aulai szolgálatot, egyrészt a püspöki székház gondnoka lett, másrészt az egyházmegyei vagyon és pénztár kezelését látta el. (SzfvPL – Litt. Enc. 1194/1968.) Csak templomigazgatói kinevezését követően 6 évvel lett kanonok és budai főesperes. „Jó emberi kapcsolatteremtő képességgel rendelkezett, ez segítette a lelkipász-

GARDA JÓZSEF [1927–1995], pl. Csór 1963–75, Sz. fehérvár–Vasútvidék 1975–79, egyházmegyei javak gondnoka 1979–95, templomig. Sz.fehérvár–Szent Imre 1982, pl. Sz. fehérvár–Vasútvidék 1982–1995, kanonok 1982–1995 ¹⁵⁷	1988–1995 ¹⁵⁸
VARGA JÁNOS [1937–], templomig. Sopron–Domonkos 1981–86, pl. Tatabánya–Alsógalla 1986–2000, esperes Bánhidai Ek 1993–2000, kanonok 1997–, pl. Budaörs 2000– ¹⁵⁹	1997–2004 ¹⁶⁰

XIII.) Budai Alsó (Máriaremetei) Espereskerület (1949–1993)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
ANGELI MÁRTON [1909–1962], adm. Szigetújfalu 1938–43, Pilisborosjenő 1943–46, pl. Solymár 1946–1962, esperes Budai Alsó Ek. 1946–1949 ¹⁶¹	1949–1955 ¹⁶²
KENÉZ RUDOLF [1908–1987], hittanár és zárdalelkész 1938–49, adm. Vértesboglár 1949–51, pl. Budakeszi 1951–60, Bp–Remetekertváros 1960–1976, Szt. Miklósról n. ercsi c. apát 1970–1987 ¹⁶³	1955–1976 ¹⁶⁴
NEMÉNYI LAJOS [1911–2003], szemináriumi tanár 1936–1950, püspöki szertartó 1937–1947, püspöki személy titkár	1976–1982 ¹⁶⁶

tori munkában. Szerette a templomot. Mindenhol sokat tett a temploméért” – olvasható nekrológiájában. (SzfvpL – Litt. Enc. 467/1989.)

¹⁵⁶ SzfvPL – Litt. Enc. 639/1975.

¹⁵⁷ Garda József élete vissza–visszatérően kötődik a Prohászka emléktemplomhoz. 1958–63 között káplánként szolgált ott, sőt Mátyás Kálmán odakerülése előtt adminisztrátor is volt. Aztán dr. Szakos Gyula segédpüspök előtt és után is ő volt a plébános. Szakos püspök segédpüspöki szolgálata mellett plébániát is ellátott, közel állt hozzá Prohászka és Kaszap István nyughelye, ezért választotta a vasútvidéki plébánosságot. Ezzel egyidejűleg Garda Józsefet felmentették a plébánosi teendőik alól. Mórász Pál halála után aztán Garda rövid időre az egykori ferences templom igazgatója (1982-ben), majd Szakos püspök megyéspüspöki kinevezése után visszaadja Garda vagyongazdálkodó plébániát. A betegeskedő Németh Gyula mellett már 1988-tól megbízott, majd 1990-től kinevezett főesperes.

¹⁵⁸ SzfvPL – Litt. Enc. 386/1988., 932/1990.

¹⁵⁹ Varga János a győri egyházmegyéből lett inkardinálva a fehérváriba, az egyházmegyei határrendezéssel. Takács püspök kedvelt papja, utódja a Tatabánya–alsógallai plébánián, majd kanonoki kinevezésétől főesperes az új területi kiterjedésű budai főesperességben, ahová Tatabánya is tartozott. Főesperesi hivatalát Budaörsre történő áthelyezése után is megtartotta.

¹⁶⁰ SzfvPL – Litt. Enc. 1058/1997.

¹⁶¹ Angeli Márton már igen fiatalon, 1946-ban 37 évesen esperes lett a budai alsó kerületben, majd 40 évesen Shvoy püspök a tanácsadó plébánosok közé választotta. A területi átszervezést, 1949-et megelőzően az espereskerület 17 plébániát és lelkésziséget foglalt magában, Budakeszitől Pilisszántóig – tehát a későbbi kerületnél jóval nagyobb volt a területi kiterjedése. Nekrológja szerint csendesen dolgozó és alkotó, hűséges pástora volt nyájának, akinek solymári temetésén szinte az egész község megjelent. (SzfvpL – Litt. Enc. 1869/1962.)

¹⁶² SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

¹⁶³ Kenéz Rudolf összesen 21 évig volt esperes, először budakeszi, majd a Főváros II. kerületében, remetekertvárosi plébánosként. 1949-től az espereskerület Budakeszit és Makkosmáriát, Nagykovácsit, Solymárt és a Nagybudapesthez csatolt pesthidegkúti plébániákat foglalta magában. Kenéz Pelsőczy Ferencsel egyidejűleg részesült c. apáti kitiintetésben 1970-ben. SzfvPL – Litt. Enc. 1411/1970.)

¹⁶⁴ SzfvPL – Litt. Enc. 1853/1955.

1947–50, pl. Ráckeve 1950–57, esperes Csepeli és Szigeti Ek. 1950–57, lelkész, majd pl. Bp–Máriaremete 1957–1993, Keresztelő Szt. Jánosról n. zsámbéki c. prépost 1969–1986, Nagyboldogasszonyról n. székesfehérvári c. prépost 1986–2003 ¹⁶⁵	
MIKLÓS JÓZSEF [1913–1994], adm. Bakonysárkány 1942–47, hitoktató Bp–Budafok–Belváros 1947–53, lelkész Sárhatvan–Nagyhörösök 1953–56, Páty 1956–66, pl. Szár 1966–69, lelkész Ivánca 1969–74, pl. Bp–Pesthidegkút–Ófalu 1974–1993 ¹⁶⁷	1983–1993 ¹⁶⁸

XIV.) Budai Középső (Pilisi) Espereskerület (1949–1993), Pilisvörösvári Espereskerület (1993–2004), majd Budai Espereskerület (2004–)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
OSZKÓ JÁNOS [1896–1978]; lelkész Budafok–Kelenvölgy 1932–35, Csepel II. 1935–38, lelkész, majd pl. Tinnye 1938–1977; Szt. Pantaleonról n. ráckevei c. apát 1975–1978 ¹⁶⁹	1949–1969 ¹⁷⁰

¹⁶⁶ SzfvPL – Litt. Enc.1339/1976.

¹⁶⁵ Neményi Lajos sokszínű személyiség. Egy évtizedig Shvoy Lajos mellett szertartó volt, közben a II. világháború alatt az *Új Fehérvár* című politikai napilap felelős szerkesztője. Egyik cikke miatt a Gestapo őrizetbe vette, és hosszabb ideig fogdában tartották. 1945 februárjában halálra keresték, Miklós Antal vasútvidéki káplánnak köszönhette életét, aki a plébánia padlason bújtatta. A kommunizmus előretörésével elhagyta az aulát, és először Kisberk Imrét váltva ráckevei plébános lett, majd több évtizeden át a máriaremete-i kegytemplom vezető lelkésze volt. Kisberk püspök már 1969-ben c. préposttá nevezte ki, először zsámbéki, majd Varga Lajos zsámbéki plébánossal cserélve Nagyboldogasszonyról n. székesfehérvári c. prépost lett. Lelkipásztori szolgálata alatt kétszer is látott el esperesi feladatokat, először az összevont csepeli–szigeti kerületben, majd 1976–79 között a budai alsó kerületben. Sokat tett Máriaremetén a Mária tisztelet őrzéséért és az egyházi zene ápolásáért. Nekrológia így emlékezik rá: „Máriaremete megújult vezetése alatt: kegyzsobor Lourdes-ból, a szabadtéri oltár, templomrekonstrukció, templomfűtés stb. Az 1991-es basilica minor titulus megszerzése fáradhatatlan munkáját dicséri. Nyugdíjas éveit is Máriaremetén töltötte, ahol aktívan részt vett a kegyhely lelki életében.” SzfvPL – Litt. Enc. 287/2003. Ld. még: Fejér Megyei Életrajzi Lexikon. Szerk.: Szőnyegi Hajnalka. [2008–] Online: <http://old.vmk.hu> – 2018. június.; MÓZESSY GERGELY: „...Érdemei elismerésül...” Székesfehérvári adalékok az egyházi kitüntetések pártállami befolyásolásához. In: *Acta Papensia*, 2007. 3–4. sz. (továbbiakban: MÓZESSY, 2007.) 298–299. p.

¹⁶⁷ Miklós József pesthidegkúti plébánossága alatt először Ófaluiban volt plébános (1974–86), majd Széphalmon (1986–89), oldallagosan ellátva Ófalu, végül egészségügyi állapotára tekintettel széphalmi szolgálata alól felmentették és maradt Ófalu plébánosa. (1989–93) A pesthidegkúti szolgálata mellett látta el egy évtizedig az esperesi feladatokat. Az egyházmegyei határrendezést követően az espereskerület nagyobb része átkerült az Esztergom–budapesti Főegyházmegyébe, Fehérvárnál csak Budakeszi, Budakeszi–Makkosmária és Solymár maradt.

¹⁶⁸ SzfvPL – Litt. Enc. 1052/1982.

¹⁶⁹ Oszkó János az I. világháború alatt katonaként megfogadta, hogyha a frontról hazatér, Krisztus katonája lesz. Így is tett. „Csendes ember volt, de mindig mosolygós. [...] Nem parancsolgatott, inkább csendben szolgált és ezzel a csendes szolgálattal igen tiszteletre méltó sok eredményt ért el. Nagybudapest peremvárosaiban teljesítette lelkipásztori feladatait és a gyári dolgozó hívek nagyon megszerették éppen szerénysége miatt” – olvasható nekrológiájában. (SzfvPL – Litt. Enc. 1757/1978.) Érdekes állami egyházpolitikai fejlemény, hogy Tölgyes Kálmánt – akkori pomázi plébánost és helyettes esperest – kívánta a budai felső espereskerület

LAUBER BENEDEK [1932–2017], <i>ld. az árpádszállási főesperességnél</i>	1969–1977 ¹⁷¹
DR. PÁSTHY VILMOS CM. [1918–1983], teol. tanár Szob 1947–50, adm. Nagykovácsi 1951–56, Pátka 1957–59, pl. Perkáta 1959–77, Pilisborosjenő 1977–1983 ¹⁷²	1977–1983 ¹⁷³
LABBANT LAJOS [1925–1994], lelkész, majd pl. Pilisvörösvár–Bányatelep 1955–1987, Pilisvörösvár 1987–1994, c. kanonok 1988–1994 ¹⁷⁴	1984–1994 ¹⁷⁵
HAUT JÓZSEF [1923–1995], adm., majd plébános Balinka 1957–68, Szigetcsép 1968–83, Pilisszentiván 1983–1995 ¹⁷⁶	1995 ¹⁷⁷
MITTS JÁNOS [1934–2006], pl. Magyaralmás 1970–81, Perbál 1981–88, Solymár 1988–1997, Százhalombatta 1997–2003 ¹⁷⁸	1997 ¹⁷⁹
SIPOS PÉTER [1952–2007], adm. Budafok–Belváros 1992, pl. Perbál 1992–2007 ¹⁸⁰	1997–2004 ¹⁸¹
BOHN ISTVÁN [1950–], pl. Törökbálint 1995– ¹⁸²	2004 ¹⁸³

let esperesének megtenni 1964-ben Shvoy püspök, azonban taktikai szempontból ezt az ÁEH nem engedte, így végül Oszkó lett a budai felső kerület megbízott esperese is. Három évvel később aztán kinevezték Tölgyest esperesnek, majd két évre rá már az egyházmegye főtemplomának lett a plébánosa. Oszkó János a nyugállományba vonulása előtt apátplébánossá nevezte ki Kisberk püspök.

¹⁷⁰ SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

¹⁷¹ Lauber Benedek, a korábbi püspöki szertartó, aki pilisborosjenői plébánosként lett kerületi esperes, később a csepeli főplébánián, majd Székesfehérvár–Felsővárosban volt plébános. Csepeli éve alatt esperes ismét, majd felsővárosi plébánosként árpádszállási főesperes. SzfvPL – Litt. Enc. 1065/1969.

¹⁷² Dr. Páthy Vilmos, az egykori lazarista paptanár papíron a bazilika adminisztrátora is volt, miután 1957 elején Kisberk Imrét kiutasították Fehérvárról, Mórász Pál inhabilitása pedig a belvárosi plébánosságra is kiterjedt. Páthy halálát követően kedvelt papját, Zsolnay Bélát kívánta esperesnek kinevezni Szakos püspök. A hozzájárulási kérelmet fel is terjesztette az ÁEH központjába, azonban azt visszavonatták, mivel Zsolnay személye az államhatalomnak nem volt elfogadható. Így végül a békepapként ismert Labbant Lajos kinevezésére került sor. A közel egy éves átmeneti időben Zsolnay ideiglenesen vitte a kerület ügyeit. Ld.: SzfvPL – 7450/822/1983.

¹⁷³ SzfvPL – Litt. Enc. 1243/1977.

¹⁷⁴ Labbant Lajos neve összeforrt Pilisvörösvárral, ahol először a bányatelepi plébániát vezette, Marlok István apátplébános halála után pedig a nagytemplom plébánosa lett, bányatelep oldallagos ellátásával. Labbant esperes kezdeményezésére és irányításával épült fel 1990–1992 között a vörösvári Szent Család templom. Az egyházmegyei határrendezést követően, 1994-ben bekövetkezett haláláig a Pilisvörösvári Espereskerületet vezette. Ld.: Pilisvörösvár honlapja: pilisvorosvar.hu / Vörösvári vagyok / Labbant Lajos. – 2018. június.

¹⁷⁵ SzfvPL – Litt. Enc. 27/1984.

¹⁷⁶ Haut Józsefet 1995. február 1-jei hatállyal nevezte ki esperesnek Takács Nándor megyéspüspök, de már ebben az évben Szent Márton napján váratlanul elhunyt. Halála előtti napon Marlok Istvánt búcsúztatta ravatala mellett, imádkozott azért a testvérért, aki az elhunytat elsőként fogja követni. És másnap az örök haza reményével ő távozott a földi életből. SzfvPL – Litt. Enc. 1211/1995.

¹⁷⁷ SzfvPL – Litt. Enc. 207/1995.

¹⁷⁸ Mits János Haut előtt ideiglenesen, majd Haut után megbízott esperesként látta el a kerületi feladatokat, egészen százhalombattai áthelyezéséig. Az egykori pilisvörösvári káplán nyugdíjas éveiben kisegítő lelkészként szolgált a pilisvörösvári plébánián.

¹⁷⁹ SzfvPL – Litt. Enc. 1239/1995.

¹⁸⁰ Sipos Péter először megbízott esperesként (1997–2000), majd kinevezett esperesként (2000–2004) vezette a kerületet, és fiatalon, 55 éves korában hunyt el.

¹⁸¹ SzfvPL – Litt. Enc. 150/2000.

XV.) Budai Felső Espereskerület (1949–1993)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
KOCSIS LAJOS [1890–1964], lelkész, majd pl. Sz.fehérvár–Víziváros 1923–33, adm., majd pl. Tahitótfalu 1933–1964, esperes Budai Felső Ek 1944–1949 ¹⁸⁴	1949–1964 ¹⁸⁵
<i>Az esperesi feladatokat a pilisi kerület esperese látja el.</i>	1964–1967 ¹⁸⁶
TÖLGYES KÁLMÁN [1912–1991], ld. a székesegyházi főesperességnél	1967–1969 ¹⁸⁷
SZENTIRMAY KÁROLY [1911–1984], lelkész Budakalász–Szentistvántelep 1948–62, adm. Budakalász 1962–64, pl. Tahitótfalu 1964–1984, Nagyboldogasszonyról n. székesfehérvári c. prépost 1983–1984 ¹⁸⁸	1969–1984 ¹⁸⁹
BERÉNYI SÁNDOR [1923–1987], adm., majd pl. Dunabogdány 1956–1987 ¹⁹⁰	1984–1987 ¹⁹¹

¹⁸² Bohn István káplánként csupa sváb településen szolgált. Először Solymáron, majd Budakeszin, aztán Törökbálintot követte. Itt 10 év kápláni szolgálatot követően, Pelsőczy prépostplébános meggyilkolása után lett plébános. Mellette a budaörsi espereskerület megbízott (1998–2000), majd kinevezett esperese. (2000–2004) Az 5 espereskerületre átalakított egyházmegye Budai Espereskerületét vezeti megalakulásától, azaz 2004 óta.

¹⁸³ SzfvPL – Litt. Enc. 853/2004.

¹⁸⁴ Kocsis Lajos egész életét a Szűzanya iránti kitüntetett szeretet és tisztelet jellemezte. Fiumében tanult és irodalmi szinten ismerte az olasz nyelvet. Székesfehérváron öt évig kedvelt hitoktató volt, majd a fehérvári Jézus Szíve templom első önálló lelkésze. Innen az egyházmegye északi részére, Tahitótfaluba helyezték, ahol már 1944-től egészen haláláig kerületi esperesként szolgált, összesen 20 éven keresztül. Kiemelkedő lelkipásztori vonása volt a gyermekek iránti nagy szeretete; különös gondot fordított a Jézus Szíve tiszteletre, és buzdította az elsópénteki szentáldozást. (Az 1949-es területi átszervezéstől Tölgyes Kálmán pomázi plébános helyettes esperesként segítette munkáját.) Nekrológiájában olvasható, hogy „művelt, olvasott pap volt, aki éveken át ügyesen és élvezetesen szerkesztette az egyházmegye napilapját, a Fehérvári Naplót. Kitűnő és képzett szónok volt, a teológiában alapos és biztos. Tehetsége és műveltsége mellett nagyon szerény és őszintén aláztos lélek volt.” SzfvPL – Litt. Enc. 219/1964.

¹⁸⁵ SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

¹⁸⁶ Kocsis halálát követően Shvoy püspök az addigi h. esperest, Tölgyes Kálmánt kívánta esperessé tenni, de az ÁEH-val történő egyeztetést követően 3 évig a szomszédos kerület esperese, Oszkó János lett a megbízott esperes. SzfvPL – Litt. Enc. 1672/1964.

¹⁸⁷ Tölgyes Kálmán negyedszázados pomázi plébánosságából mindössze két évig volt kerületi esperes, viszont ezt megelőzően hitoktatási felügyelőként és helyettes esperesként jelentős hatással volt az esperesi kerület életére. Apostoli kormányzóvá történt kinevezésével a Székesfehérvár belvárosi plébánia vezetését Kisberk Imre Tölgyes Kálmánnak adta át.

¹⁸⁸ Szentirmay Károly volt Szentistvántelep első lelkésze. Később tahitótfalui plébános, majd 1969-től esperes. „Szerette a gyermekeket, a fiatalokat, de különösen az öregeket, szenvedését érettük ajánlotta fel. Mosolygós, jó kedvű, hűséges, híveit névszerint ismerő, Istent szerető lényének az örökkévalóságba költöző lényével mi lettünk szegényebbek” – olvashatjuk nekrológiájában. (SzfvPL – Litt. Enc. 577/1984.) 1982-ben a betegeskedő Szentirmay mellé Berényi Sándort nevezték ki helyettes esperesnek, aki követi is őt a hivatalban. Szentirmay esperes úr halálát megelőzően, 1983-ban elnyeri – az ősi Nagyboldogasszony prépostságról nevezett – címzetes prépost kitüntető címet.

¹⁸⁹ Egyszerre 5 esperes kinevezésére kerül sor. SzfvPL – Litt. Enc. 1065/1969.

¹⁹⁰ Berényi Sándor életútja szorosan kötődik Kisberk püspökéhez. Először a fehérvári bazilikában, majd a száműzetés éveiben, a dunabogdányi plébánián káplán mellett. Az 1956-os forradalom hatására Kisberk Imre visszatérhet Fehérvárra, de 1957 elején ismét kiutasítják a

RÉCZÉS ANDRÁS [1934–1995], pl. Iszkaszentgyörgy 1972–1983, esperes Székesfehérvári Felső Ek. 1982–1983, pl. Budakalász 1983–1995, esperes Esztergom–Budapesti Főegyházmege, Szentendrei Ek. 1993–1995 ¹⁹²	1987–1993 ¹⁹³
---	---------------------------------

XVI.) Budai Nyugati Espereskerület (1949–1993), majd Budaörsi Espereskerület (1993–2004)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
DR. ÁSGUTI ÁDÁM [1902–1978], ld. az árpádszállási főesperességnél	1949–1955 ¹⁹⁴
VARGA LAJOS [1913–1995], lelkész Tabajd 1942–48, adm., majd pl. Vértessacska 1948–51, pl. Sz.fehérvár–Vasútvídek 1951–54, Zsámbék 1954–1989, Keresztelő Szt. Jánosról n. zsámbéki c. prépost 1986–1995 ¹⁹⁵	1955–1990 ¹⁹⁶

városból és visszakerül Bogdányba. Ekkor már Berényi Sándor adminisztrálja a falut, és mellette kisegítő a felszentelt püspök! A derűs és mosolygós Berényi Sándor nemcsak plébánosként, hanem kántorként is szolgált. Ahogy nekrológiájában olvashatjuk, „pannonhalmi lelkigyakorlatainkon számos alkalommal volt szentmiséink kellemes hangú és szép játéku kántora és orgonistája” Munkabírása teljében szívinfarktusban halt meg 1987–ben. (SzfvPL – Litt. Enc. 925/1987.)

¹⁹¹ SzfvPL – Litt. Enc. 821/1984.

¹⁹² Réczés András az 1960–as években volt a Prohászka–emléktemplomban káplán, később Iszkaszentgyörgyön plébános. Nagy György halála után mindössze kilenc hónapig volt a Bakonyvidéken esperes, mivel Szakos püspök áthelyezi Budakalászra. Itt, a Budai–Felső kerületben először helyettes esperes, majd Berényi Sándor halála után 1987-től esperes. 1990–92 között Harangozó Imre pomázi plébános, helyettes esperessel együtt vitték a kerület ügyeit. Az egyházmegyei határrendezést követően Budakalász is átkerült az Esztergom–budapesti Főegyházmegebe, ahová Szentendre ez idáig is tartozott. Az újonnan felállításra került Szentendre Espereskerületnek – amely döntő mértékben volt fehérvári egyházmegyes plébániákat foglal magába – Réczés András lett az esperese, amely tisztséget egészen haláláig ellátta. Utána szintén egy volt fehérvári egyházmegyes pap, Szakál Antal pomázi plébános töltötte be az esperesi hivatalt, egészen 2005-ig. „Állomáshelyein törekedett arra, hogy mindent megújítson Krisztusban... Nekünk hiányozni fog derűs lelkülete, mindenkori készsége, amit nem választott el az új egyházmegyei határ, de érezhetően elválaszt most az ég és a föld” – írja Réczésről a nekrológja (SzfvPL – Litt. Enc. 789/1995.). Ez a kötődés mutatkozott meg abban is, hogy a főegyházmegehez került paptestvért végül nem az Esztergom–budapesti érsek, hanem a fehérvári püspök temette el.

¹⁹³ Az egyházmegyei határrendezéssel a kerület valamennyi plébániája átkerült az Esztergom–budapesti Főegyházmegebe. SzfvPL – Litt. Enc.1068/1987.

¹⁹⁴ Dr. Ásguti Ádám 20 évig vezette a zsámbéki plébániát, majd aktív békepapként a fővárosba helyezték, a Budafok–belvárosi plébániára, amelyet 1978-ig irányított. Már 31 évesen, 1933-ban kinevezték a bicskei kerületbe esperesnek, 1949-től a budai nyugati, 1953-tól a budai keleti kerületet is vezette, majd ezen tisztségeiből felmentve 1955-től árpádszállási főesperes lett. 23 évig szolgált főesperesként, így mindösszesen 45 éven át volt szakadatlanul esperes vagy főesperes. SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

¹⁹⁵ Varga Lajos neve összenőtt Zsámbékkal, ahol 35 évig plébánosként szolgált, és a premontreiek visszakerülését követően is ott élte nyugdíjas éveit. A békepapi mozgalomhoz való kötődése előnnyel is járt: több olyan személyt is meg tudott védeni, akit az államhatalom félreállított. Jó példa erre Zdravec István korábbi tábori püspök, aki 1955–65 között a zsámbéki plébánián lakott és a plébánián kisegítő lelkészi státuszban volt. Az 1919-es tanácsköztársaság alatti tevékenysége és a Horthy–rendszerrel való szimpátiája miatt 1945–47 között előzetes letartóztatásban tartották, de elítélniük nem sikerült. Zsámbéki éve alatt titokban feljárt a fővárosba és olyan „föld alatt papokat” szentelt, akiket a kommunista rendszer nem engedett legálisan felszentelni. Tabódy István kanonok, bicskei plébános becslése szerint Zdravec mintegy 30 áldozópapot szentelt ezekben az években. Ld.: STOFFÁN

<i>Az esperesi feladatokat a martonvásári kerület esperese látta el.</i>	1990–1993 ¹⁹⁷
SZENTGYÖRGYVÖLGYI ZOLTÁN [1924–2000], pl. Bajót 1956–69, Kisoroszi 1969–78, kápolnaig. Bécsi úti Segítő Száz Mária 1978–81, pl. Budaörs 1981–2000, esperes Buda-környéki Ek 1985–1993, Szent Zsigmondról nevezett budai c. prépost 1989–2000 ¹⁹⁸	1993–1998 ¹⁹⁹
BOHN ISTVÁN [1950–], <i>ld. a pilisi espereskerületnél</i>	1998–2004 ²⁰⁰

XVII.) Bicskei Espereskerület (1949–1993), majd Bánhidai Espereskerület (1993–2004)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
BALOGH KÁROLY [1899–1960], adm. Sárbogárd 1925–27, zárdalelkész Zsámbék 1927–38, pl. Bicske 1938–1958 ²⁰¹	1949–1958 ²⁰²

GYÖRGY: Zdravec–passió, 1884–1965. Los Angeles, 2014. 147–148., 155–157. p. Varga esperes Zdravec püspök mellett befogadta és titkon támogatta az illegálisan működő premontrei rend tagjait is. (Ld. Fényi Ottó munkásságát, akinek nagy álma volt a romos zsámbéki prépostsági templom helyreállítása. Ugyan ez nem sikerült, helyette “élő kövekből” felépítette a titokban működő zsámbéki premontrei közösséget, a rend továbbélésének zálogát. A Gödöllői Premontrei Perjelség honlapja: premontrei.hu / Bemutatkozás / Elhunyt rendtársak / Fényi Ottó József O.Praem. – 2018. június.) Varga Lajos 35 évig volt az espereskerület vezetője. 1959-ben – mivel nem mentek megfelelően a kerület ügyei, a szükséges beszámolók nem érkeztek be határidőre a püspöki székházba – Shvoy püspök helyettes esperest nevezett ki mellé, Bolyki Nándor torbágyi plébános személyében. (SzfvpL – 7450/830/1959.) Később a falujában rendkívül népszerű Steinmüller János etyeki plébános lett a helyettes esperes. (SzfvpL – 7450/334/1987.) Vargát aranymiséje alkalmából Szakos püspök kitüntette – így lett Neményi Lajos máriaremetei plébánossal cserélve az egykori zsámbéki premontrei prépostság címzetes prépostja. Ld.: SzfvPL – No. 1107/1995.; MÓZESSY, 2007. 12. p.

¹⁹⁶ SzfvPL – Litt. Enc. 1853/1955.

¹⁹⁷ Az egyházmegyes papság létszámának csökkenésével a '80-as évektől több esetben is összevonásra került két szomszédos kerület esperesi feladatainak ellátása. Így történt ez a bakonyvidéki, a sárréti, a kunföldi felső, a bicskei és az érdi kerület esetében is. Eszéki Imre sóskúti plébános, martonvásári kerületi esperes látta el az esperesi teendőket az egyházmegyei határrendezést követően felálló új espereskerületi beosztásig. SzfvPL – Litt. Enc. 213/1990.

¹⁹⁸ Szentgyörgyvölgyi Zoltán az Esztergomi Főegyházmegyéből került át 1993-ban a Székesfehérvári Egyházmegyébe, c. prépostként és budaörsi esperesplébánosként. Budaörs szeretett plébánosa nevéhez fűződik a Szent Vince Katolikus Óvoda és a Mindszenty József Katolikus Általános Iskola megalapítása, valamint a budaörsi Kálvária-dombi stációk újjáépítése. A fehérvári egyházmegyében 1993-ban felállított budaörsi espereskerület 2 egykori esztergomi főegyházmegyei plébániát (Budaörs és Budajenő) és 7 korábbi fehérvári egyházmegyes plébániát foglalt magában. A 7 plébániából Törökbálint korábban a budai keleti, Budakeszi és Makkos Mária a budai alsó, Bia, Etyek, Páty és Torbágy a budai nyugati espereskerülethez tartozott. Ezért itt, a budai nyugati kerületnél szerepeltetjük „jogutódként” a budaörsi espereskerületet.

¹⁹⁹ SzfvPL – Litt. Enc. 1406/1993.

²⁰⁰ Bohn István törökbálinti plébános először megbízott (1998–2000), majd kinevezett esperese (2000–2004) lett a budaörsi kerületnek. Ezt követően, 2004-től az 5 espereskerületre átalakított budai Espereskerületének esperese, amelyről részletesen a XIV. Budai Középső Espereskerületnél szólunk. SzfvPL – Litt. Enc. 149/2000.

²⁰¹ Balogh Károly több mint 10 évig volt a zsámbéki Keresztes Nővérek anyaházának lelkesze, ahonnan Bicskére került plébánosnak. Már 1946-tól a bicskei espereskerület helyettes

NAGY FERENC [1911–1985], lelkész Budafok–Felsőváros 1946–52, pl. Szár 1952–58, Bicske 1958–1977 ²⁰³	1958– 1977 ²⁰⁴
KISS ISTVÁN [1914–2005], lelkész Baracska 1946–49, adm. Soponya–Nagyláng 1949–58, Mór 1958–62, adm., majd plébános Felcsút 1962–77, Bicske 1977–1987, c. kanonok 1986–2005, kisegítő Bicske 1987–1994, Budapest–Pestújhely 1994–2001 ²⁰⁵	1977– 1987 ²⁰⁶
<i>Az esperesi feladatokat a váli kerület esperese látja el.</i>	1987– 1993 ²⁰⁷
VARGA JÁNOS [1937–], <i>ld. a budai főesperességnél</i>	1993– 2000 ²⁰⁸

esperese (SzfVPL – Litt. Enc. 1346/1946.), majd az 1949-es határrendezéstől esperese. Mivel Zsámbék és vele a zsámbéki esperesplébános, dr. Ásguti Ádám 1949-ben átkerült a budai nyugati kerületbe, így a bicskei kerület esperes nélkül maradt és a tisztséget Shvoy püspök Balogh plébánossal töltötte be. „Határozott jellemű, erős akaratú papi generációkhoz tartozott” – fogalmazott róla nekrológia. (SzfVPL – Litt. Enc. 167/1960.)

²⁰² SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

²⁰³ Nagy Ferenc még szári plébánosként, 1955-ben helyettes esperes lett a betegeskedő Balogh Károly mellett. Aztán Balogh nyugállományba vonulása után követte őt a bicskei plébánosságban és az esperesi hivatalban. 1958 végén az ő neve is felmerült az irodaigazgatói jelöltek között, akinek személyét Shvoy püspök el tudta volna fogadni. Végül a tisztséget az ÁEH akkor nem engedte betölteni, csak 1962-ben, Mátyás Kálmánnal. 19 évi esperesi szolgálat után, 1977-ben Nagy Ferenc betegszabadságra került, majd két évvel később nyugdíjazták.

²⁰⁴ SzfvPL – Litt. Enc. 1853/1955.

²⁰⁵ Kiss István bejárta Fejér megye nagy részét lelkipásztori szolgálata alatt. Az 50-es években Lengyel Sándorral (aki utódja lett az esperesi tisztségben) a Mezőföld közepén, Nagylágon szolgált népszerű lelkipásztorként, majd volt a Vértes lábánál, Mórton lelkipásztor és ezt követően érkezett meg a Váli-völgybe. Először a kisebb Felcsút, majd a járási székhely Bicske plébánosa. Lelkipásztori szolgálata elismeréseként Szakos püspök 1986-ban címzetes kanonoksággal tüntette ki. (SzfVPL – Litt. Enc. 1050/1986.) 1987-ben betegszabadságra ment, de nyugdíjasként évekig segítette utódja, Tabódy István munkáját.

²⁰⁶ SzfvPL – Litt. Enc. 1795/1977.

²⁰⁷ Az egyházmegyes papság létszámának csökkenésével az 1980-as években több esetben is összevonásra került két szomszédos kerület esperesi feladatainak ellátása. Így történt ez a bakonyvidéki, a sárréti, a kunföldi felső, a budai nyugati, az érdi és a bicskei kerület esetében is. A kettős esperesi feladattal jellemzően nagy tekintélyű plébánosokat bíztak meg (pl. Horváth László cecei és Lendvay Zoltán adonyi plébánosok). Ide kell sorolnunk Lengyel Sándor címzetes kanonok, pázmándi plébánost is, aki a váli espereskerület mellett megbízott esperesként vitte 1987-től 6 éven a bicskei kerület ügyeit is.

²⁰⁸ Az egyházmegyei határrendezéssel (1993) a Győri Egyházmegyéből a Székesfehérvári Egyházmegyébe került 12 plébánia, amelyek a következők: Bokod, Dad, Kecskéd, Környe, Oroszlány, Tatabánya–Alsógalla, Tatabánya–Bánhida, Tatabánya–Felsőgalla, Tatabánya–Óváros, Várgesztes, Vértesomló, Vérteszőlős. Ezeket a plébániákat Pusztavámmal és az addig a bicskei kerülethez tartozó Szárral összekapcsolva hozta létre Takács püspök a Bánhidai Espereskerületet. Mivel az espereskerület jelentős része 1993-ig nem tartozott Fehérvárhoz, ezért nem külön táblázatban említjük a 11 év (1993–2004) történetét, hanem itt a bicskei kerületnél. 2004-től a bánhidai kerület a nagy Vértesi Espereskerületnek válik részévé, az esperesi teendőket is Fejér megyében szolgálatot teljesítő papok látják el, így a továbbiak már a Csákvári Espereskerülethez hozzáfűzve szerepelnek a Komárom–Esztergom megyei plébániák. Varga János a Győri Egyházmegyéből a határrendezéssel egyidejűleg érkezett a Székesfehérvári Egyházmegyébe, mint kerületi esperes és alsógallai plébános. Esperesi tisztségét az új egyházmegyébe kerülése, sőt a fehérvári székeskáptalanba való kinevezése után is megőrizte. Így 1997–2000 között egyszerre volt főesperes és esperes. Miután Takács püspök Budaörsre helyezte, eddigi esperesi hivatalától megvált, viszont továbbra is főesperes maradt. SzfvPL – Litt. Enc. 1406/1993.

SIMON PÉTER [1966–], püspöki szertartó 1994–1996, adm., majd pl. Bp–Csepel–Jézus Szíve 1996–2000, pl. Tatabánya–Alsógalla 2000–2015, németországi magyar lelkeszi szolgálatban 2015– ²⁰⁹	2000–2004 ²¹⁰
--	---------------------------------

D) ÁRPÁDSZÁLLÁSI FŐESPERESSÉG (1950–2004)

<i>főesperes neve és rövid életútja</i>	<i>főesperesi időszak</i>
DOROSZLAI BÉLA [1888–1961], pl. Lovasberény 1926–1933, esperes Váli Ek 1931–33, lelkész, majd pl. Alberfalva 1933–1955, esperes Érdi Ek. 1933–1949, Budai Keleti Ek. 1949–50, Szent Miklósról n. szigetmonostori c. prépost 1950–1961 ²¹¹	1950–1955 ²¹²
DR. ÁSGUTI ÁDÁM [1902–1978], püspöki szertartó 1928–32, püspöki titkár 1932–33, pl. Zsámbék 1933–1954, esperes Bicskei Ek. 1933–49, Budai Nyugati Ek. 1949–55, Budai-Keleti Ek. 1953–55, pl. Budafok–Belváros 1954–1978, Mindenszentekről n. baracscai c. apát 1966–1978, kanonok 1975–1978 ²¹³	1955–1978 ²¹⁴

²⁰⁹ Simon Péter Csepel–belvárosi és Székesfehérvár–belvárosi káplánév után lett Takács Nándor püspök szertartója, aztán Székesfehérvár–vízivárosi káplán. Négy évet töltött Csepel II. plébánián, majd Takács püspök kinevezte egykori plébániájára, Tatabánya–Alsógallára plébánosnak, egyben a bánhidai kerület esperesének. Esperesi tisztsége az egyházmegye espereskerületi átrendezésével szűnt meg. Tatabányai szolgálata alatt, három kisebb plébániából létrehozta a „Gallavölgyi Egyházközségeket”, majd németországi szolgálatra jelentkezett, így lett 2015-ben a Münster–Padeborn–Osnabrücki Egyházmegyéék magyar lelkesze.

²¹⁰ SzfvPL – Litt. Enc. 904/2000.

²¹¹ Doroszlai Béla Shvoy Lajos szeretett papja volt, akire a lovasberényi plébánosi évek után rábízta az akkor Budapest elővárosának tekintett Albertfalva lelképásztori ellátását. Albertfalva templom-, plébániaház- és közösségépítő plébánosa „kedves, úri modorával mindenkit lebilincsel, akivel kapcsolatba került” (Ormai Gusztáv visszaemlékezése), és életművével megalapozva a híres nagy–budapestivé vált plébánia további fejlődését. Amikor 1950-ben Shvoy püspök címzetes préposttá tette, így méltatta: „nemcsak főesperesi munkakörének és megbízatásának ünnepélyesebb ellátása céljából adtam neki ezen kitüntetést, hanem megbecsülésem és főpásztori elismerésem jeléül azon áldásos példára, amelyet paptestvérei mindig meleg és áldozatos szeretetében és e szeretet szolgálatában adott nekünk, még a legviharosabb időkben is.” (SzfvPL – Litt. Enc. 1501/1950.) Mivel a Budapest frekventált részének tekintett Csepel, Albertfalva, Budafok és Nagytény az árpádszállási főesperességhez tartozott, a főesperesi tisztség betöltése az államhatalom szempontjából is fontossá vált, ezért Doroszlainak néhány év múlva mennie kellett. A későbbiekben a pártállam által elfogadott személyek kerülhettek csak e tisztségbe. Nekrológiájában Shvoy püspök így emlékezik meg róla: „Melegsívű papját veszítette el benne az egyházmegye, aki megható példát adott arról, hogyan győzheti le a lélek ereje a test erőtlenségét. Fájdalmas betegségének szinte utolsó óráiban is derűs szívvel, nagy bizakodással, a jó Istenre hagyatkozással hordozta nehéz keresztjét.” (SzfvPL – Litt. Enc. 1688/1961.)

²¹² SzfvPL – Litt. Enc. 377/1950.

²¹³ Dr. Ásguti Ádám budafoki sváb családban született, mint Adam Follath, és életének meghatározó részét is ezen a helyen, a Budafok–belvárosi plébánián töltötte. A teológiai doktorátussal rendelkező, jó kiállású, maga fiatalember először Shvoy püspök mellett szertartó, majd titkár, ezt követően pedig alig harminc évesen a jelentős helynek számító Zsámbék plébánosa. Itt kezdődik egyházkormányzati karrierje, amelynek részeként 22 évig esperes (ennek részeként két éven át két kerületet is vezet), majd 23 évig főesperes. „Ádi bácsi”, ahogyan az idősebb plébánost paptársai is nevezték, 1966-ban címzetes

BARBÉLY PÁL [1913–1999], <i>ld. a kun- és besenyőföldi főesperességnél</i>	1978– 1995 ²¹⁵
LAUBER BENEDEK [1932–2017], püspöki szertartó és irodai jegyző 1962–67, pl. Rácalmás 1967, Pilisborosjenő 1967–77, esperes Budai Középső Ek. 1969–77, pl. Bp–Csepel–Belváros 1977–92, esperes Csepeli Ek. és Szigeti Ek. 1986–90, majd 1992, Szent Miklósról n. szigetmonostori c. prépost 1987–2017, pl. Sz.fehérvár–Felsőváros 1992–2007, kanonok 1997–2017 ²¹⁶	1997– 2004 ²¹⁷

XVIII.) Budai Keleti Espereskerület (1949–1993)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
DOROSZLAI BÉLA [1888–1961], <i>ld. az árpádszállási főesperességnél</i>	1949– 1950 ²¹⁸
DESITS ISTVÁN [1907–1992], prefektus Sz.fehérvár–Szt. Imre konviktus 1934–35, kórházlelkész Székesfehérvár 1935–39, adm., majd pl. Bp–Budatétény 1949–1975, c. kanonok 1969–1992 ²¹⁹	1950– 1953 ²²⁰

apáti, 1975-ben tényleges kanonoki kitüntetésben részesült. Habár már 1954-ben visszakerült szülővárosába, az időközben Nagy–Budapest részévé vált Budafokra, Zsámbéktól sosem vált meg teljesen: plébánosi éve alatt vásárolt zsámbéki szőlőbirtokára Budafokról is rendszeren visszajárt. (Köszönet a személyes szóbeli közlésért Horváth Imrének, aki ez időben a szomszédos Budafok–felsővárosi plébániát vezette.) Ásguti Ádám plébánosi szolgálata mellett 1950-es indulásától kezdve az országos papi békemozgalom aktív tagja is volt, majd Nagy–Budapest fehérvári egyházmegyei részének püspöki biztosaként és árpádszállási főesperesként Máriaremetétől a XXII. kerületen és a Csepel–szigeten át egészen Martonvásárig felügyelte az egyházi szolgálat ellátását.

²¹⁴ SzfvPL – Litt. Enc. 1853/1955.

²¹⁵ Barbély Pál 38 éven át volt esperes vagy főesperes, ebből 17 évig az árpádszállási főesperességet vezette. Budafok–belvárosi plébánosi kinevezésével egyidejűleg főesperes is lett, így mindkét tisztséget megörökölte Ásguti kanonoktól. Négy évvel később, 1982-ben kanonokká is kinevezte Szakos Gyula püspök, azonban utolsó éveiben Sopron környékére visszavonulva élt és lemondott káptalani tisztségéről is. SzfvPL – Litt. Enc. 1452/1978.

²¹⁶ Lauber Benedek jelentős egyházigazgatási tapasztalattal és jó szóbeli képességgel rendelkezett. Shvoy püspök utolsó éveiben szertartóként teljesített mellette szolgálatot, majd hamarosan Pilisborosjenőre került, amelyet nagyon szívébe zárt. Már 37 évesen kerületi esperes a jelentős pilisi espereskerületben. Később, 15 éves csepeli főplébániai szolgálata alatt megújította az egyházi életet Budapest XXI. kerületében. Cukorbetegsége miatt kérte Takács püspöktől, hogy kisebb plébániára kerülhessen, így került a püspöki székhelyen Felsővárosra. Plébánosi munkája mellett igazgatója volt az Egyházmegyei Hitoktatóképzőnek és bírója a Székesfehérvári Egyházmegyei Bíróságnak. Kanonoki kinevezésével egyidejűleg lett árpádszállási főesperes. Nyugdíjas éveit előbb Pilisborosjenőn, majd a fehérvári papi otthonban töltötte, visszavonultan. Szeretett falujában, Borosjenőn temették el.

²¹⁷ SzfvPL – Litt. Enc. 1058/1997.

²¹⁸ Doroszlai Béla a 4 főesperesség felállításáig látta el az esperesi feladatokat, ezt követően főesperes lett és az esperesi teendők alól mentesítették. SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

²¹⁹ Desits István Kisberk Imréhez hasonlóan Nyugat–Magyarországról származott és vele együtt szentelték pappá 1930-ban. A segédpüspök apostoli kormányzói kinevezését követően, azaz 1969-ben egykori szemináriumi évfolyamtársát címzetes kanonokká is kinevezte. (SzfvPL – Litt. Enc. 1050/1969.) Desits a legnehezebb időkben látta el az espereskerületi feladatokat. A fennmaradt szigorúan titkos jelentések szerint Doroszlai főesperessel együtt a „klerikális felszabadulás” hangadója volt, aki Sztálin halálát követően szemérmetlen hangon a változás szükségességéről beszélt és visszautasította az állami feladatok támo-

DR. ÁSGUTI ÁDÁM [1902–1978], <i>ld. az árpádszállási főesperességnél</i>	1953–1955 ²²¹
ORMAI GUSZTÁV [1914–1994], adm., majd pl. Baracs 1944–51, lelkész Máriaremete 1951–55, pl. Bp–Albertfalva 1955–1985, Szent Péterről n. székesfehérvári c. prépost 1969–1994 ²²²	1955–1990 ²²³
RADNÓTI SÁNDOR [1919–1991], adm., majd pl. Bp–Csepel–Belváros 1949–1959, egyházmegyei szolgálaton kívül Bp–Pesterzsébeten 1959–68, pl. Bp–Kelenvölgy 1968–1991 ²²⁴	1990–1991 ²²⁵
TERNYÁK GÉZA [1918–2002], lelkész, majd pl. Tác 1947–75, Bp–Budatétény 1975–2002, esperes Esztergom–Budapesti Főegyházmegye, Budai–Déli Espereskerület 1993–1995 ²²⁶	1991–1993 ²²⁷

gatását. Ezért még Sztálin halálának évében az államhatalom esperesi tisztségéből leváltatta. Persze a hivatalos okirat másként fogalmaz: „ismételt kérésed alapján felmentelek. [...] e munkát az új Budafok–belvárosi plébános, dr. Ásguti Ádám veszi át”. Ld.: Egyházügyi hangulat–jelentések 1951, 1953. Szerk.: Szabó Csaba. Bp., 2000. 276. p.; SzfvPL 7450/1785/1953.

²²⁰ SzfvPL – Litt. Enc. 377/1950.

²²¹ Dr. Ásguti Ádám a budai nyugati és a budai keleti kerületben egyidejűleg volt esperes, közben Zsámbékról átkerült Budafok–Belvárosba plébánosnak, majd Doroszlai nyugdíjazásával őt nevezik ki főesperesnek. Összesen 24 évig volt Budafok–Belvárosban plébános, ennek részeként 12 évig apátplébános.

²²² Ormai Gusztáv 35 évig volt a budai keleti kerület esperese, még plébánosi nyugdíjazását követően is 5 évig (egészen a rendszerváltásig) ő töltötte be az esperesi tisztséget. A békepapi mozgalomhoz való kötődése közismert volt, ugyanakkor több háttérbe szorított pap neki köszönheti, hogy volt hol miséznie, volt miből megélnie. Tartotta a hátát. A felkaroltak közé tartozik a későbbi fehérvári püspök is, a kántorként és énekkarvezetőként alkalmazott Takács Nándor. Ahogyan az albertfalvai honlapon is olvasható, Ormai érdekes egyéniség, nagyszerű szóbeli képességgel megáldott pap volt, jeles templomi hangversenyek és számos zarándoklat őrzi emlékét. Ld.: Az Albertfalvai Szent Mihály Plébánia honlapja: albertfalviplebania.hu – 2018. június.

²²³ SzfvPL – Litt. Enc. 1853/1955.

²²⁴ Radnóti Sándor az idősödő Ormai Gusztáv mellett már 1983-tól helyettes esperesként szolgált, majd követte őt az esperesi hivatalban. 1991 májusában meghalt, így csak rövid ideig volt kinevezett esperes. Szolgálatáról tudni kell, hogy az államhatalommal való együttműködést nem utasította el, a csepeli főplébánián töltött (kápláni éveivel együtt) 14 év után elhagyta az egyházmegyét, és a Váci Egyházmegye pesti részén, Pesterzsébeten volt kíséret. Shvoy Lajos halála után térhetett vissza az egyházmegyébe, továbbra is fővárosi plébániára. Ld.: BÍRÓ AURÉL: Budapest–Kelenvölgy. Szentháromság Plébánia története. Bp., 2010. (Júlianus Útikönyvek)

²²⁵ SzfvPL – Litt. Enc. 961/1990.

²²⁶ Ternyák Géza Desits Istvánhoz hasonlóan Nyugat–Magyarországról származott, és lelkészi szolgálatának első felét a Fehérvár közeli Tácott, második részét Budapest XXII. kerületében, Budatétényben töltötte. A kis faluból a fővárosba került Ternyák Géza jóságos nagypapaként igazgatta a budatétényi egyházi életet. Radnóti halála után e lőször megbízott esperes (1991–93), majd közvetlenül az egyházmegyei határrendezésről szóló pápai bulla közzététele előtt kinevezett esperes a kerületben. Így 1993-ban esperesplébánosként inkardinálódott az Esztergom–budapesti Főegyházmegyébe, ahol a Budai Déli Espereskerület vezetését 1995-ig látta el. Utána szintén egy volt fehérvári egyházmegyes pap, Verőcei Gábor Bp–Baross Gábor–telepi plébános lett az esperes, aki 10 éven át, 2005-ig végezte esperesként szolgálatát.

²²⁷ Az egyházmegyei határrendezéssel a kerület plébániái – Törökbálint kivételével – átkerültek az Esztergom–budapesti Főegyházmegyébe SzfvPL – Litt. Enc. 429/1991.

XIX.) Érdi Espereskerület (1949–2004)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
TOME CZ JÓZSEF [1901–1981], adm., majd pl. Sós-kút 1932–39, pl. Martonvásár 1939–45, Érd-Ófalu 1946–51, Sós-kút 1951–1967, c. kanonok 1966–1981 ²²⁸	1949–1953 ²²⁹
BALOGH ANDRÁS [1908–1987], lelkész, majd pl. Érdliget 1943–1962 ²³⁰	1953–1962 ²³¹
NÉMETH ISTVÁN [1912–2000], lelkész, majd pl. Érd-Parkváros 1943–1988 ²³²	1962–1974 ²³³
LÓVAS ISTVÁN [1910–1978], adm., majd pl. Szigetbecse 1944–1968, pl. Diósd 1968–1978 ²³⁴	1974–1978 ²³⁵
LANGHAMMER JÁNOS [1907–1986], <i>ld. a dunamenti espereskerületnél</i>	1979–1986 ²³⁶
<i>Az esperesi feladatokat a dunamenti kerület esperese látja el.</i>	1987–1993 ²³⁷

²²⁸ Tomecz József lett az 1949-es espereskerületi átalakítás után az érdi espereskerület vezetője. Amíg 1949 előtt a kerület 15 plébániából és lelkészségből állt, az átalakítás után – a budai keleti kerület kiválásával – ez 9 egységre csökkent. Még esperesi kinevezését megelőzően, 1945-ben letartóztatják, mivel egy szélhámosnő bevádolta nyilas szervezkedéssel. Csak kegyetlen kínzások után szabadul. 1951-ben kényszerdiszpozícióval visszakerül Sós-kútra, a tótok közé, és hamarosan felmentik esperesi tisztségéből is. Ld.: Shvoy-önéletrajz, 2002. 102., 152. p.

²²⁹ SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

²³⁰ Balogh András volt Diósdliget első helyben lakó lelkésze. A terület később Érdhez kerül, és Érdliget néven alakul meg Balogh vezetésével a plébánia. Tomecz távozása után neveztek ki kerületi esperessé, majd egészségügyi állapotára tekintettel nyugdíjazzák a plébániaságból és felmentik az espereskerület vezetése alól. Nyugdíjasként évtizedeit az érldligeti plébánia területén tölti.

²³¹ SzfvPL – Litt. Enc. 1663/1953.

²³² Németh István neve összeforr az Érd-parkvárosi templomával, amelynek egyetlen helyben lakó lelkésze. 45 évig szolgált a parkvárosi híveket. Balogh kórházi kezelésére és romló egészségügyi állapotára tekintettel először helyettes esperesként (1961–62), majd megbízottként (1962–64), végül kinevezett esperesként (1964–74) vitte az esperesi ügyeket. 1974-ben egészségügyi állapotára tekintettel maga is lemondott e tisztségéről, de még 14 évig plébános maradt. Nyugdíjas éveit ő is Érden tölti.

²³³ SzfvPL – 7450/1819/1962; Litt. Enc. 1672/1964.

²³⁴ Lovas István a Csepel-szigeten töltött közel negyed évszázad után került Diósdra, az ősi Fejér vármegye legkeletibb pontjára. Az esperesi hivatalt nem tölthette be sokáig: 4 év után elhunyt.

²³⁵ SzfvPL – Litt. Enc. 1062/1974.

²³⁶ Langhammer János Érd-újfalui plébánosként lett esperes, és e tisztséget haláláig ellátta. Langhammer két ízben volt esperes, először rácalmási plébánosként a Rákosi-rendszerben, majd Érd-újfalui (újvárosi) plébánosként a Kádár-rendszerben. Az '56-os forradalom előtt börtönt is viselt, a rendszer enyhülésével viszont Mindenszentekről nevezett baracskai c. apáttá neveztek ki. SzfvPL – Litt. Enc. 259/1979.

²³⁷ Az egyházmegyes papság létszámának csökkenésével az 1980-as években több esetben is összevonásra került két szomszédos kerület esperesi feladatainak ellátása. „Kettős esperessé” jellemzően nagy tekintélyű plébánosokat neveztek ki, ezek közé sorolandó Lendvay Zoltán adonyi plébános is, kiváló lelkipásztor, káplánnemzedékek nevelője, Adony helytörténetének jeles kutatója, az 1983-as egyházmegyei névtár szerkesztője volt. 1987. január 1-jével vette át az érdi esperesi feladatokat. E mellett 1984–99 között a dunamenti, később adonyi kerület esperesi teendőit is ellátta. Nemcsak az esperesi, hanem a c. apáti kitüntetésben is követte Langhammer Jánost: 1986-tól Mindenszentekről nevezett baracskai c. apát. SzfvPL – Litt. Enc. 1392/1986; 1408/1986.

ESZÉKI IMRE [1924–2004], <i>ld. a martonvásári espereskerületnél</i>	1993–2004 ²³⁸
HAJDU FERENC [1958–], adm., majd pl. Érd–Újváros 1988–, kanonok 2005–, provikárius 2007–2017, általános helynök 2017– ²³⁹	2004 ²⁴⁰

XX.) Martonvásári Espereskerület (1949–1993)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
NAGY IPOLY [1882–1957], lelkész Pilisszentiván 1923–25, adm. Pilisvörösvár 1925–29, lelkész Pusztazámor 1929–1957, esperes Martonvásári Ek. 1947–1949 ²⁴¹	1949–1957 ²⁴²
Dr. NÉMETH LÁSZLÓ [1917–2007], püspöki káplán és könyvtáros 1943–45, püspöki titkár 1945–49, helyettes irodaigazgató 1949–51, pl. Ráckeresztúr 1951–71, Budakeszi 1971–2001 ²⁴³	1957–1971 ²⁴⁴

²³⁸ Eszéki Imre sóskúti plébános lett az 1993-as egyházmegyei határrendezést követően az érdi kerület esperese. Pusztazámor–Sóskút–Tárnok–Tárnokliget korábban a martonvásári kerülethez tartozott és Eszéki azt vezette, és oldallagosan a budai nyugatit. 1993-ban a polgári megyehatárhoz igazították az espereskerületi határt, és a fenti plébániák átkerültek az érdi kerületbe. Így lett Eszéki az érdi kerület vezetője anélkül, hogy plébánosi tisztsége változott volna. 1997-ben a romba dőlt pusztazámori remetesség felépítése érdekében végzett fáradozása elismeréseként Takács püspök tiszteletbeli főesperessé nevezte ki. SzfvPL – Litt. Enc. 1406/1993.

²³⁹ Hajdu Ferenc öt éves pilisvörösvári káplánév után került Érdre, először újvárosi adminisztrátornak, majd tíz évvel később megkapta a plébánosi kinevezést. Eszéki Imre halála után Spányi Antal püspök kinevezte az érdi kerület esperesének, magát az esperesi feladatokat azonban csak fél évig látta el. 2004. október 15-vel ugyanis az érdi kerület beolvadt az új és nagy budai espereskerületbe, amelynek esperese a korábbi budaörsi kerületi esperes, Bohn István lett. Mivel a helyettes esperesi feladatok között meghatározó a hitoktatás szakmai felügyelete – amely a Mariánium iskola püspöki biztosaként Hajdu Ferenchez közel áll –, ezért Hajdu a helyettes esperesi feladatot vállalta, és látja el azóta is. Jelenleg a fehérvári egyházmegye általános helynöke.

²⁴⁰ SzfvPL – Litt. Enc. 715/2004.

²⁴¹ Nagy Ipoly pusztazámori lelkész már 1947-től ellátta az esperesi feladatokat a martonvásári kerületben, amelynek területi kiterjedése 1949-től annyiban változott, hogy Százhalombatta átkerült az érdi, Ercsi pedig a dunamenti kerületbe. Egyébként Nagy Ipoly maga is részt vett az új, 22-es esperesi tagolódás kialakításában: az előkészítő bizottságot dr. Potyondy Imre helyettes, titkára dr. Németh László helyettes irodaigazgató (későbbi martonvásári kerületi esperes) volt, tagjai Preiner István, Doroszlai Béla, Burján Imre, Vajk Gyula és Nagy Ipoly esperesek. Az egyházmegyei körlevélben a nekrológ is emlékezik rá: „Öreg korában is derűs papi egyéniség volt, aki hűséges szolgálatával maradandó emléket hagyott nemcsak hívei lelkében, hanem paptestvérei körében is. Büszke volt rózsáira, melyek olyan szépen díszlettek a pusztazámori plébánia kertjében, és nagyon szerette híveit, akiknek szíve utolsó dobbanásáig hűséges pásztora maradt.” SzfvPL – 7454/1789/1949; Litt. Enc. 1635/1957.

²⁴² SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

²⁴³ Dr. Németh László az egyházmegye egyik legnagyobb tekintélynek örvendő papja. Németh László római tanulmányok után lett aulista: püspöki kápláni és könyvtárosi kinevezést kapott. Shvoy püspök az ő javaslatára hozatta vissza a székesfehérvári palotába azokat a könyvritkaságokat, melyeket korábban egy sárkeresztúri uradalomban helyeztek biztonságba. A könyvtár átvészelte a világháborút, míg a gazdasági épület a földdel lett egyenlő. 1945-ben a püspöki palotában az oroszok elől menedéket kereső mintegy 200 ember védelmét a később meggyilkolt Bergendy János irodaigazgatóval maga szervezte meg. 1947-ben letartóztatták és azzal vádolták, hogy részt vett az ún. Magyar Közösség összeeszküvésé-

ESZÉKI IMRE [1924–2004], pl. Baracska 1962–67, Sóskút 1967–2004, tb. főesperes 1997–2004 ²⁴⁵	1971– 1993 ²⁴⁶
---	--------------------------------------

XXI.) Csepeli Espereskerület (1949–2004)²⁴⁷

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
<i>Az esperesi feladatokat a szigeti kerület esperesei látják el.</i>	1949– 1957 ²⁴⁸
TURZÓ ANTAL [1908–1986], lelkész Baracska 1938–41, hitoktató Csepel–Belváros 1941–43, lelkész Páty 1943–48,	1957– 1986 ²⁵⁰

ben. Fél évet töltött vizsgálati fogságban, az Andrássy út 60-ban és a Markó utcában. 1949-től helyettes irodaigazgató lett, majd mivel a püspök bizalmi emberének számított, 1951-ben Zsolnay Bélával együtt távoznia kellett Fehérvárról. Shvoy megyés püspököt és Kisberk segédpüspököt pedig több hónapra házi őrizetbe helyezték, a Grósz-per idejére. Németh László 1951-től húsz éven át Ráckeresztúr plébánosa volt. 1956-ban egyik fehérvári paptársával Budapesten köszöntötte a kiszabadult Mindszenty József primást, valószínűleg ennek következményeként két ízben is vizsgálati fogságba helyezték 1957-ben és 1958-ban. 1961-ben, a Kádár-rendszer híres egyházellenes lépéseként nála is házkutatást tartottak. Ezek után nem is csoda, hogy amikor Shvoy püspök 1964-ben kun- és besenyőföldi főesperessé kívánta kinevezni, ez már elakadt az ÁEH Fejér megyei egyházügyi előadójánál. Így végül Aradi Ignác székesegyházi főesperes látta el oldallagosan a kun- és besenyőföldi főesperesi feladatokat is. Az ÁEH jelentéseiben pedig úgy jelenik meg, mint akit püspökesélyesnek tekint a helyi papság, és akit maga Shvoy Lajos javasol utódjának. (Ld.: A Fejér Megyei Tanács VB Egyházügyi Tanácsosa 1967. I. félévi jelentése. Online: Magyar Levéltári Portál: www.archivportal.hu / MNL Fejér Megyei Levéltára. – 2018. június. 3. p.) 1971-ben megpályázta és elnyerte a budakeszi plébániát, amelyet aztán 30 éven át vezetett. Az Egyháztörténeti Munkaközösség egyik oszlopos tagja volt, de egyház-igazgatási tapasztalatait is kamatoztathatta, amikor részt vett az „Egységes katolikus anyakönyvezési szabályzat” megalkotásában. A rendszerváltás után sem energiát, sem pénzt nem sajnált arra – felhasználva személyes vagyont is –, hogy Budakeszin katolikus gimnáziumot szervezzen. A Prohászka Ottokárról elnevezett oktatási intézménynek püspöki biztosa is lett. 2001-től nyugállományba vonult, és utolsó földi éveit a domonkos nővérek budakeszi házában élte. Munkásságát a Prohászka Ottokár Gimnáziumban róla elnevezett terem is őrzi. Ld.: Az alapítóra, Németh Lászlóra emlékeztek a Prohászka Ottokár Gimnáziumban. In: *Magyar Kurír*, 2017. február 6. Online: www.magyarurir.hu – 2018. február.

²⁴⁴ SzfvPL – 7450/1807/1957.²⁴⁵ Eszéki Imre 5 éves Székesfehérvár–belvárosi káplánév után került Baracsára, majd a tekintélyesebb sóskúti plébániára. 1971-től 2004-ben bekövetkezett haláláig, azaz 33 éven át látott el esperesi feladatot. 1971–93 között a martonvásári, 1990–93 között a budai–nyugati, 1993–2004 között az érdi espereskerület vezetését látta el. 1997-ben a romba dőlő pusztázamori remetesség felépítése érdekében végzett fáradozása elismeréseként, valamint sóskúti lelkipásztori és esperesi szolgálata jutalmaként Takács püspök tiszteletbeli főesperessé nevezte ki. SzfvPL – Litt. Enc. 1062/1997.²⁴⁶ SzfvPL – Litt. Enc. 1559/1971.²⁴⁷ Ugyan 1949-ben a Csepel-szigetet két részre, a csepeli és a szigeti espereskerületre osztották, a két kerület története szorosan összekapcsolódott. 1949–57 között közös vezetés alatt állt és a szigeti esperesek látták el a csepeli kerület feladatait is; 1957–64 között külön-külön esperese volt a két kerületnek; 1964–93 között újra egyesítették az esperesi feladatokat és akkor már a csepeli esperes végezte a szigeti kerület igazgatását is. 1993-ban aztán szervezetileg is egyesítették a két kerületet és létrehozták a sziget egészét magában foglaló Csepeli Espereskerületet.²⁴⁸ A ráckeei plébánosok voltak a csepeli kerület esperesei is. Először Kisberk Imre, a későbbi püspök, aztán Neményi Lajos, a későbbi máriaremetei plébános.

lelkész, majd pl. Csepel–Jézus Szíve 1948–1986, Szent Miklósról n. szigetmonostori c. apát 1966–1986 ²⁴⁹	
LAUBER BENEDEK [1932–2017], <i>ld. az árpádszállási főesperességnél</i>	1986–1990 ²⁵¹
SZENDERFFY FERENC [1927–2013], lelkész Nagyhorcsók 1958, pl. Pátka 1959–71, lelkész, majd pl. Halásztelek 1971–1992, pl. Bp–Kelenvölgy 1992–2002, kanonok 1994–2013 ²⁵²	1990–1992 ²⁵³
LAUBER BENEDEK [1932–2017], <i>ld. az árpádszállási főesperességnél</i>	1992 ²⁵⁴
HARANGOZÓ IMRE [1935–], pl. Sárkeresztúr 1970–89, Pomáz 1989–92, Csepel–Belváros 1992–2014, c. prépost 1997–, c. kanonok 2005– ²⁵⁵	1992–2004 ²⁵⁶

²⁵⁰ SzfvPL – 7450/2132/1957.

²⁴⁹ Turzó Antal [több helyen: Thurzó Antal] 38 évig volt Csepel II. plébánosa, és emellett 29 éven át a csepeli, 22 éven keresztül a szigeti kerület esperese. Szolgálata elismeréseként már 1966-ban címzetes apáttá nevezte ki Shvoy püspök. (SzfvPL – Litt. Enc. 39/1966.) Turzó esperes neve is felmerül 1958 karácsonyán az irodaigazgató személyére tett javaslatok között, azonban végül sem az első körben megnevezettek, sem az 1959 elején előhozott kompromisszumos személyeket nem sikerül elfogadtatnia Shvoy püspöknek az ÁEH-val. (SzfvPL – 7211/172/1959.) Turzó Antal irányítása mellett, nagyrészt társadalmi munkával 1969–78 között kívülről felújították, belülről a zsinati követelményeknek megfelelően átalakították a csepeli Jézus Szíve templomot, közben 1975-ben Kisberk Imre a lelkészséget plébániává nyilvánította. Turzót a 38 év alatt a hívek megbecsüléssel és szeretettel vették körül, és ő is – bár az utolsó 2 évben súlyos betegen – mindig szeretettel és derűsen fogadta a hozzá fordulókat. A róla szóló visszaemlékezésben is ezt olvassuk: „Ha felidézzük kedves személyét, papi karakterét, egész papi működését, lelkipásztori helyállását, paptestvérei, hívei felé kiáramló szeretetét, lelkének derűjét, mely a súlyos kereszthordozásban is lelki erejének tükrözője, akkor megcsodálhatjuk az ő példaadó papi életét.” A visszaemlékezés egyben idéz végrendeletéből is: „Kérem drága híveimtől is: Órizzék meg a keresztény, katolikus hitet, tartsanak ki hősiességgel az Úr Jézus Krisztus által alapított római Katolikus Anyaszentegyház és annak feje: a Római Pápa és tévedhetetlen tanítása mellett.” SzfvPL – Litt. Enc. 1414/1986.

²⁵¹ Lauber Benedek, összesen háromszor volt esperes: először pilisborosjenői plébánosként a budai felső kerületben (1969–77), majd Csepel–belvárosi plébánosként Turzó halálát követően a csepeli–szigeti kerületekben (1986–90) és néhány hónapot Szenderffy elhelyezése után szintén a csepeli–szigeti kerületekben (1992). Fehérvárra kerülése után, már kanonokként ellátta az árpádszállási főesperesi feladatokat. SzfvPL – Litt. Enc. 890/1986.

²⁵² Szenderffy Ferenc tököli káplánévek után került vissza a Csepel–szigetre, és látta el a szomszédos Halásztelek lelkipásztori feladatait. Az ő kezdeményezésére, a római és görög katolikus hívek összefogásával 1976–86 között épült fel a magyar organikus templomépítéssel egyetemes jeles alkotása, az Árpád–házi Szent Erzsébet templom. (A templom épülete ősi magyar sátorforma, szimbolizálva ezzel az égbolt és a föld találkozását. A templomtér a hagyományos katolikus templomok térszervezésével felhagyva centrális teret alkot, ahol a félgömb kupola középpontjában helyezkedik el az oltár. Tervezője Csete György építőművész volt, a belsőépítészeti kialakításban Csete Ildikó iparművész segített.) Szenderffy az egyházmegyei határrendezést megelőzően Budapest–Kelenvölgybe került, és így 1993-ban inkardináltak az Esztergom–budapesti Főegyházmegyébe. Hamarosan Paskai bíboros kanonokká nevezte ki. Nyugdíjas éveit a fehérvári papi otthonban töltötte és kiegészítő volt a székesfehérvári bazilikában.

²⁵³ SzfvPL – Litt. Enc. 96/1990.

²⁵⁴ Lauber Benedek újabb esperesi szolgálata igen rövid, mivel egészségügyi állapotára hivatkozva felmentik a csepeli főplébánia plébánosi és az esperesi szolgálata alól és Fehérvár felsővárosi plébános lesz. SzfvPL – Litt. Enc. 186/1992.

²⁵⁵ Harangozó Imre is több helyen töltött be esperesi szolgálatot: először sárkeresztúri plébánosként a sárretyi kerületben (1987–89), majd pomázi plébánosként helyettes esperes a budai felső kerületben (1990–92), végül Csepel–belvárosi plébánosként a csepeli és

XXII.) Szigeti Espereskerület (1949–1993)

<i>esperes neve és rövid életútja</i>	<i>esperesi időszak</i>
KISBERK IMRE [1906–1982], adm., majd pl. Perkáta 1936–41, adm., majd pl. Ráckeve 1941–50, kanonok 1949–69, adm. Sz.fehérvár–Belváros 1950–51, segédpüspök 1951–69, adm. Dunabogdány 1951–56, pl. Sz.fehérvár Belváros 1956–57, szolg. kívül, tartózkodási hely Dunabogdány 1957–58, pl. Sz.fehérvár–Belváros 1958–69, apostoli kormányzó 1969–1974, megyés püspök 1974–1982 ²⁵⁷	1949–1951 ²⁵⁸

szigeti összevont kerületben. 1993–tól, a kerület egyházi jogi összevonásától kezdve a korábbi két kerülettel megegyező kiterjedésű Csepeli Espereskerület esperese. A 2004-es egyházmegyei területi átalakítástól a csepeli kerület a Dunamenti Espereskerület részévé válik, az esperesi feladatok az adonyi plébánoshoz kerülnek – így a Csepel–sziget további történetét ott ismertetjük.

²⁵⁶ SzfvPL – Litt. Enc.980/1992.

²⁵⁷ Kisberk Imre a Sopron vármegyéből származó papok egyike, aki az 1926-ban újraindult fehérvári szeminárium első évfolyamának hallgatója volt. 1930-ban Shvoy püspök szentelte pappá, majd Ráckevén káplán, Fehérváron hitoktató, Perkátán és Ráckevén plébános. A szabadságát több ízben is Ráckevén töltő Shvoy püspök felfigyelt lelkipásztori buzgóságára, az élénk egyházközségi életre, és a kommunista hatalom előretörésével egyre sürgősebbé váló jogutódláson gondolkodva a megyés püspök őt szemelte ki utódjának. Ennek jegyében 1949-ben székesfehérvázi kanonoknak nevezte ki, majd a következő évben ténylegesen is Fehérvárra hívta a belvárosi plébániára, az idős Kisteleki István mellé vicarius oeconomusnak. Kanonoki beiktatása évében nevezte ki esperesnek is, aki egyszerre látta el a szigeti és a csepeli kerület feladatait – még Fehérvárról is, egészen 1951. január 25-ig. Christianapolisi címzetes püspökké és fehérvári segédpüspökké XII. Piusz pápa nevezte ki. 1951. május 3-án szentesítette püspökké a székesfehérvári bazilikában Shvoy Lajos, Pétery József váci és Badalik Bertalan veszprémi püspök. Amint Zsolnay Béla, Shvoy titkára a visszaemlékezésében írja, Kisberk az utolsó percig nem tudta, hogy ő lesz a segédpüspök. A kinevezést Róma nem a segédpüspöknek, hanem a megyés püspöknek küldte meg, s neki kellett közölnie a kinevezéssel. Amikor megérkezett a kinevezés, Shvoy így szólt Zsolnaynak: „szaladj át a plébániára, és szólj Kisberk kanonok úrnak, hogy azonnal jöjjön át.” Amikor Shvoy ismertette a pápa döntését, Kisberk „hangosan zokogni kezdett. Jól tudta, hogy a kommunista diktatúrában mit jelent új püspöknek lenni.” Ld.: Zsolnay Béla emlékezete születésének 100 évfordulóján. Szerk.: Somorjai Ádám OSB. Klotildliget–Jászfalu–Páty, 2016. 85–86. p. Megérzése teljesült, az állami szervek már 1951 júniusában házi őrizetbe vetették, majd Dunabogdányba száműzték adminisztrátornak; a forradalomhoz kapcsolódva néhány hónapra visszatért, majd 1957–58 között szolgálaton kívül „kiségtett” Dunabogdányban. A Bazilika plébánosa újra csak 1958-tól lehetett. Imre püspököt nagyon szerették a Székesfehérvár–belvárosi hívek, mert igazán emberi és figyelmes volt velük. A hívek közül „utcabizalmik” nevezett ki, akik tudtak segíteni a környéken lakó, rászoruló testvéreiknek. A káplánjaitól – köztük Eszéki Imrétől, a későbbi sóskúti esperesplébánostól, Milcsinszky Alajostól, a későbbi bírósági helynöktől, Horváth Imrétől, aki második utódja lett a plébánosi tisztségben és 25 évig volt Székesfehérvár–belvárosi plébános, illetve Horváth Lászlótól, a későbbi soponyai apátplébánostól – is megkövetelte a szép liturgiát, a pontosságot, így már reggel hatkor a gyóntatószékben ültek vagy szentmisét mutattak be. Mindennap átment a plébániáról a Püspöki Palotába, hogy köszöntse Shvoy püspököt. Ugyanakkor, ahogy a hívekkel, úgy a papokkal is tudott nagyon közvetlen lenni. Volt, hogy levitte Skodájával a káplánokat fürdeni a Velencei-tóhoz, máskor pedig cserkészkolbászt evett velük az árokparton. Shvoy püspök halála után kézenfekvő lett volna, hogy az egyházmegye vezetését ő veszi át, ám az ÁEH csak Potyondy káptalani helynökségét támogatta. Másfél évvel később, 1969 őszétől aztán Kisberk Imre apostoli kormányzó, majd 1974-től megyés püspök lett. Időközben 1971–74 között az esztergomi főegyházmegyének is apostoli kormányzója. A kettős feladat, a kétlakiság nagyon megterhelő volt, így öröm volt számára, amikor teljes szívvel visszatérhetett a fehérvári egyházmegyébe. Mindvégig a litur-

NEMÉNYI LAJOS [1911–2003], <i>ld. a budai alsó (máriaremetei) espereskerületnél</i>	1951– 1957 ²⁵⁹
GAVORA BÉLA [1915–2009], adm. Székesfehérvár–Felsőváros 1948–55, lelkész Bp–Máriaremete 1955–57, pl. Ráckeve 1957–1993, Szent Pantaleonról n. ráckevei c. prépost 1980–2009 ²⁶⁰	1957– 1964 ²⁶¹
<i>Az esperesi feladatokat a csepeli kerület esperesei látják el.</i>	1964– 1993 ²⁶²

(Schattmann Ferenc)

gia iránti mély tisztelet és alázat jellemezte, ezért is lehetett a Szentszék Istentiszteleti Kongregációjának tagja 1970–75 között, és az Országos Liturgikus Tanács elnöke 1973-tól haláláig. Imre püspök halála meghatározó volt: 1982. április 21-én még részt vett Esztergomban a fehérvári egyházmegye Szent József püspökké szentelési szertartásán, majd három nap múlva elhunyt. Ld.: MÓZESSY GERGELY: Az 1956-ot követő megtorlás hatása Kisberk Imre püspök életútjára. In: Magyar Katolikus Egyház, 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve, 2007. Szerk.: Szabó Csaba. Bp., 2007. 123–124. p.

²⁵⁸ SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

²⁵⁹ Neményi Lajos Kisberk Imre Fehérvárra helyezését követően lett ráckevei plébános, majd 1951-től esperes. A forradalom után máriaremetei lelkész. Ráckevei évei alatt mind a szigeti, mind a csepeli kerület esperesi feladatait ellátta. Máriaremetei szolgálata alatt, 1976–82 között ismét ellátott esperesi feladatokat. SzfvPL – Litt. Enc. 240/1951.

²⁶⁰ Gavora Béla Kisberk Imre mellett káplán Ráckevén, majd élete több mint egy évtizedig a fehérvári felsővárosi plébániához kötődik: káplán, az idős Bilkei Ferenc plébános mellett adminisztrátor, majd utána plébánosi feladatokat ellátó adminisztrátor. A felsővárosi hívek hálás szívvel emlékeztek rá, mint aki oly sokat tett a Szent Sebestyén templom újjáépítéséért és a kuláklistára tett gazdák lelki támogatásáért. Felsőváros után rövid időt Máriaremetén tölt, majd visszaérkezik Ráckevére, ahol 36 évig volt plébános. Az első 7 esztendőben szigeti esperes. 1964-ben aztán ismét egyesítik a két espereskerületet, de nem ő, hanem Turzó Antal, a csepeli Jézus Szíve templom lelkésze lesz mindkét kerületben az esperes. Gavora Béla nevéhez fűződik a Ráckeve–újhegyi kápolna és az új plébániaépület felépítése, valamint a ráckevei katolikus templom külső megújítása. Életpályája során nemzedékek nevelkedtek fel katolikus keresztény szellemű tanításán. Papi hivatásával meghatározó egyénisége lett Ráckevének. Szolgálata elismeréseként 1980-ban címzetes apáttá nevezte ki Kisberk püspök. *Pest Megyei Hírlap*, 1994. december 19. 5. p.

²⁶¹ SzfvPL – 7450/2131/1957.

²⁶² 1964-től a csepeli és a szigeti kerületet ugyan jogilag nem, de a gyakorlatban egyesítik, és a csepeli kerület esperese látja el a szigeti kerület teendőit is. Először és legtovább Turzó Antal, majd Lauber Benedek, aztán Szenderffy Ferenc lesz az esperes, utána ismét Lauber, majd Harangozó Imre, aki az egyházmegyei határrendezést követően is esperes marad.

Magyarország bíboros protektorátusa a 15–17. században (Áttekintés)

Tusor Péter

1. Koronabíborosok és bíboros protektorok

Az egyes államok és a pápaság kapcsolatainak alakulásában a modernitás hajnalán megkülönböztetett szerepe volt a Bíborosi Kollégiumnak. Az örökös tartományokra, magyar, cseh királyságaira és középkori előjogaira támaszkodó császár, továbbá az erősödő premodern államok sok tekintetben a Szent Kollégium tagjai révén igyekeztek befolyást gyakorolni az Egyházi Államra. Ily módon tudták legkézenfekvőbbben hasznosítani kül- és belpolitikai céljaik mentén a római Szentszék soktényezős hatalmi potenciálját. Megkülönböztetett figyelemmel a konklávék kulcsfontosságú alkalmával, illetve mindvégig egy-egy pápa pontifikátusa során.¹

A Szent Kollégium személyi összetételének alakításában problémát jelentett az államok, avagy korabeli szóhasználattal a „koronák” számára, hogy a 15. század eleji reformszinódusok tervezetesei, határozatai ellenére a bíborosok kreálásában formálisan és *de iure* továbbra sem korlátozta semmi a pápai kompetenciát. A Bíborosi Kollégium internacionalizálásának a reformszinatokon megfogalmazott igénye egy Róma által – esetenkénti tiltakozásai ellenére, mint például V. Márton pápa (1417–1431) 1424/1425. évi rendelkezései² – hallgatólagosan tudomásul vett és *de facto* elismert, állandósuló jogszokás, a „koronabíborosi intézmény” kialakulása keretében vezetett a világi hatalmak befolyásának kikristályosodásához. E

¹ Készült az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoportban, az *I Cardinali Protettori nell'Età Moderna (500-700) – The Cardinal Protectors in the Early Modern Age* c. nemzetközi projekt keretében. A Bíborosi Kollégium történetére máig alapvető: LIERDE, PETRUS CANISIUS VAN – GIRAUD, ANDRÉ: Das Kardinalskollegium. Aschaffenburg, 1965. (Der Christ in der Welt, XII/3.); GATZ, ERWIN: Das Kardinalskollegium. Überlegungen zur Geschichte des päpstlichen „Senates”. In: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 1986. 366–374. p.; bőséges bibliográfiával szélesebb körű könyvészet: WEBER, CHRISTOPH: Senatus Divinus. Verborgene Strukturen im Kardinalskollegium der frühen Neuzeit, 1500–1800. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien, 1996. (Beiträge zur Kirchen- und Kulturgeschichte, 2.) 27–35., 539–478. p. A konklávék történetének bőséges újabb irodalmából ld.: PIAZZONI, AMBROGIO M.: Storia delle elezioni pontificie. Casale Monferrato, 2003.

² Az egész problémakört: a Kúria és benne a bíborosi kollégium megreformálására irányuló konciliarista elképzeléseket kifejti: STRNAD, ALFRED A.: Konstanz und der Plan eines deutschen „Nationalkardinals”. Neue Dokumente zur Kirchenpolitik König Siegmunds von Luxemburg. In: Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie. Hrsg. Franzen, August von – Müller, Wolfgang. Freiburg–Basel–Wien, 1964. 397–408. p. Egy példa: „Quod de singulis regionibus, non autem una duabus aut tribus solum, ut hactenus consueverunt, cardinales assumantur, sed ut debeant ad minus XXIV de Christianitate.” Vö.: VINCKE, JOHANNES: Zu den Konzilien von Pepiquan und Pisa, In: *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, 1955. 91–94. p.

jogszokás kvázi alkalmankénti érvényesülése, vagyis, hogy a pápa eleget tett-e egy adott személy bíborosi kinevezésére tett uralkodói *commendation*nak (amelyet a 17. században a püspökkinevezésekhez hasonlóan már rendre szintén *nominatio*nak neveznek), avagy nem, az elsősorban a mindenkori itáliai és európai politikai viszonyoktól függött. Ez az esetlegesség vált a főkegyúri jogok körüli vitáknál is permanensebb problémák, élesebb konfliktusok forrásává.³

A nemzeti, állami érdekek képviselőjének jogilag rendezett és állandó formáját – köztes megoldásként – a bíboros protektorok teremtették meg. A protektorátus szórványos korábbi előzmények után ugyancsak a XV. században elterjedő intézménye arra nyújtott lehetőséget, hogy az egyes államok a bíborosi kollégium – és itt a lényeg – már meglévő tagjaiból hivatalosan megbízzanak valakit, hogy a Kúriában pártfogolja egyházi (és sokszor politikai) ügyeiket. A bíboros protektor személye tehát nem esett egybe feltétlenül az uralkodók kívánságára kinevezett, és gyakran nem is Rómában tartózkodó bíborosokéval, jóllehet ennek elérését világi részről sokszor célul tűzték ki, s olykor meg is valósították. A bíboros protektorok megbízatását a kezdeti pápai és zsinati tiltások után a Szentszék fokozatosan elismerte.⁴ Működésük a kúriai ügymenet szerves részévé vált, mint például az uralkodók által kinevezett püspökök pápai megerősítésének (pontosabban provízióinak) megszerzésében.⁵ Történeti folyamatában és

-
- ³ Részleteiben a fentieket ld.: TUSOR, PÉTER: Prolegomena zur Frage des Kronkardinalats. In: *Archivum Historiae Pontificiae*, 2003. 51–71. p. (továbbiakban: TUSOR, 2003.); angol nyelven rövidítve: The Baroque Papacy (1600–1700) Viterbo, 2016. 243–251. p.; 17. századi Habsburg bíboros nevezésekre/ajánlásokra: Uő: Kardinalsnominierungen der Habsburger im 17. Jahrhundert. In: *Römische Historische Mitteilungen*, 2013. [2014.] 271–322. p. (továbbiakban: TUSOR, 2013.); Uő: A magyar koronabíborosi és bíboros protektori „intézmény” kialakulása és elhalása a XV–XVI. században. In: Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról. Szerk.: Neumann Tibor. Bp.–Piliscsaba, 2004. 291–310. p.
- ⁴ STRNAD, ALFRED A.: Aus der Frühzeit des nationalen Protektorates der Kardinäle. In: *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 1964. 264–271. p. (továbbiakban: STRNAD, 1964.), 265. p.; COTTA-SCHOENBERG, MICHAEL VON: Cardinal Enea Silvio Piccolomini and the Development of Cardinal Protectors of Nations. In: *Fund og Forskning*, 2012. 49–76. p., küln. 52–56. p.
- ⁵ A protektorátus intézményének monografikus feldolgozása a bíborosprotektorok archontológiájával: WODKA, JOSEF: Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie. Innsbruck–Leipzig, 1938. (Publikationen des ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom, 4/1.) (továbbiakban: WODKA, 1938.) Wodka a német vonatkozásokat két újabb tanulmányban részletezte: Das Kardinalsprotektorat deutscher Nation und die Protektorate der deutschen nationalen Stiftungen in Rom. In: *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 1944. 301–322. p.; Deutschordeprotektorat und Protektorat deutscher Nation. In: *Uo.*, 1947. 318–325. p.; a protektorátus kialakulásához újabb adatok (Luxemburgi Zsigmond megbízása 1425-ből, illetve 1432-ből Branda da Castiglione bíboros részére a német ügyek képviselőjére): STRNAD, 1964. 264–271. p.; STELZER, WINFRIED: Zum Kardinal-Protektorat der deutschen Nation am Beginn des 16. Jahrhunderts. In: *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 1969. 461–466. p.

összefüggéseiben értékelve az egyes államok bíboros protektorátusának kifejlődése egy, a 16. század elejére a koronabíborossággal ellentétben kánonjogilag intézményesült kompromisszum, melyet az V. Lateráni Zsinat is jóváhagyott.⁶ Az intézmény tényleges működéséről szórványos előzmények után az utóbbi időben tudunk meg egyre többet.⁷ (Beleértve az egyes szerzetesrendek, illetve vallási társulatok, egyházi intézmények, például kollégiumok, továbbá városok protektorátusát is, ezek azonban nem tartoznak vizsgálatunk körébe.)⁸

Koronabíborosság és bíboros protektorátus: a késő középkori, illetve már premodern államok két, egymástól elválaszthatatlan eszköze a római Kúriára gyakorolt befolyás terén. Az alábbi tanulmányban a bíboros protektorátus magyar vonatkozásait tekintjük át összefoglaló jelleggel. Célunk a 17. századra összpontosító részletesebb vizsgálatok felvezetése.

2. Magyarország bíboros protektorai a 15–16. században

a) A Hunyadi- és a Jagelló-kor

A bíboros protektorátus kezdeteinek egyik mozzanata Magyarországhoz kapcsolódik, amennyiben I. (Nagy) Lajos (1342–1382) király már a 14. század második felében a spanyol de la Jugée személyében a magyar és lengyel ügyek kúriai pártfogolására, előmozdítására egy külön bíborost

⁶ COTTA-SCHOENBERG, 2012. 59. p.

⁷ FABER, MARTIN: Frühneuzeitliche Kardinalprotektorate. Ein Projekt. In: *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, 1999. 267–274. p.; UÓ: Scipione Borghese als Kardinalprotektor. Studien zur römischen Mikropolitik in der frühen Neuzeit. Mainz, 2005. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz. Abteilung für Abendländische Religionsgeschichte, 204.) Egy említésre méltó korábbi kivétel: WILKIE, WILLIAM E.: *The Cardinal Protectors of England. Rome and the Tudors before the Reformation*. Cambridge, 1974.

⁸ Az egyes államok protektorátusait jóval megelőzte a szerzetesrendeknek már a 13. században kialakult patronálása: HOFMEISTER, PHILIPP: Die Kardinalprotektoren der Ordensleute. In: *Theologische Quartalschrift*, 1962. 425–464. p.; SIENA, BERNARDINO DA: Il cardinale protettore negli istituti religiosi specialmente negli ordini Francescani. Città del Vaticano, 1940.; FORTE, STEPHEN L.: The Cardinal-Protectors of the Dominican Order. Rom, 1959.; újabban: GIANNINI, MASSIMO CARLO: Politica curiale e mondo dei regolari: per una storia dei cardinali protettori nel Seicento. In: *Religione, conflittualità e cultura. Il clero regolare nell'Europa d'antico regime. Cheiron*, 2005. 43–44. 241–302. p. A városi protektorságra egy példa: STRNAD, ALFRED A.: Breslaus Kardinalprotektor an der römischen Kurie, vornehmlich im 16. Jahrhundert. In: *Archiv für Schlesische Kirchengeschichte*, 1971. 90–106. p. – A római egyházi intézmények feletti protektorságra ld. pl. a Collegium Germanicum et Hungaricum esetét: SCHMIDT, PETER: Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker. Zur Funktion eines römischen Ausländerseminars. (1552–1914) Tübingen, 1984. (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 56.) 22ss., 34ss. p. – A római egyházi kollégium protektorsága mind a mai napig funkcionálisan tovább él. A római Pápai Magyar Egyházi Intézet bíboros protektora a mindenkori esztergomi érsek. TÓTH, TAMÁS: *Il Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese Roma*. Roma–Bp., 2017. 81. p.

bízott meg.⁹ Mátyás király (1458–1490) bizalmasa, az eredetileg a husziták elleni harc szervezésére pápai megbízatással 1467-ben Magyarországra küldött olasz ferences Rangoni (Veronai) Gábor egri püspök fő- és titkos kancellári tiszteről lemondva azért tért vissza 1479-ben Rómába, hogy ott az addigi megbízott, Pedro Ferriz kardinális halála után koronabíborosként Mátyás érdekeit (*res et negotia nostra amicorumque nostrorum*) képviselje. A kúriai magyar pozíciók javításának célja motiválhatta a Magyarországon korábban esztergomi kanonokként és szintén pápai legátusként megforduló Simone da Montone patراسi érsek uralkodói ajánlását 1482-ben, amelyet a főpap időközbeni halála tett tárgytalanná. A dinasztikus jellegű koronabíborosi kinevezések közül Aragóniai János kapcsolódott be a kúriai magyar érdekképviselőbe.¹⁰

Rangoni Gábor, majd Aragóniai János, akik mindketten olaszok voltak, Pedro Ferriz bíboros feladatait vették át. Ferriz személyében – aki egyúttal az Aragóniai-ház és a német lovagrend képviselőjét is ellátta – Magyarország első tényleges bíboros protektorát azonosíthatjuk. „Minden ügyünket ő intézte a római Kúriában” – írta róla Mátyás király.¹¹ A protektori címet ugyanakkor sem ő, sem a két magyar koronabíboros, Veronai és Aragóniai nem viselhette az érvényben lévő pápai és egyetemes zsinati tiltások miatt. Mégis már klasszikus protektori feladatokat láttak el. Működésüket korhűbb kifejezéssel inkább a *promotor* kifejezésével illelhetjük, és a későbbi II. Pius, A. S. Piccolomini bíboros újonnan feltárt, hasonló tevékenységével állíthatjuk párhuzamba.¹²

Egyelőre nem konzisztoriális források, hanem Mátyás király levelei alapján a veronai származású Rangoni kardinális esetében pontosan adatható közreműködése a magyar vonatkozású egyházi ügyek kuriális elintézésében: per bonyolítása, püspöki székek betöltése, kisebb felhatalmazások kieszaközlése.¹³ Hasonlóan hangsúlyos és jól adatolt politikai vonatkozású tevékenysége: a pápa szóbeli tájékoztatása, döntéseinek kedvező befolyásolása, a követek segítése, illetve konkrét követi megbízatások.¹⁴ Veronai gyakran csak abból a célból kapott tájékoztatást a magyar vonatkozású eseményekről, hogy állandóan naprakész információkkal rendelkezzen, s ezeket szükség esetén továbbadja, illetve saját belátása szerint hasznosítsa. „Ha bármi is történik a későbbiekben, íratni fogunk atyaságodnak, hogy ezt Szentséges Urunknak és a Bíborosi Kollégiumnak,

⁹ WODKA, 1938. 29. p.

¹⁰ A magyar koronabíborosokra a Hunyadi- és a Jagelló-korban ld.: TUSOR PÉTER: *Purpura Pannonica. Az esztergomi bíborosi szék kialakulásának előzményei a 17. században.* Bp.–Róma, 2005. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/3.) (továbbiakban: TUSOR, 2005.) 43–49., 316–319. p. (angolul)

¹¹ „Omnia negotia nostra [...] agebat in Romana curia.” Hunyadi Mátyás király levele a német lovagrend nagymesteréhez. Buda, 1479. február 16. – Mátyás király levelei. Külügyi osztály. Kiad.: Fraknói Vilmos. II. köt. Bp., 1895. (továbbiakban: Mátyás-levelek, 1895.) 381–382. p., n. 243.

¹² COTTA-SCHOENBERG, 2012. 60–68. p.

¹³ Mátyás-levelek, 1895. 20. p., n. 15., 90–95. p., n. 54., 145–149. p., n. 81–84. 205–206. p., n. 110. 278–279. p., n. 165.

¹⁴ Uo., 21. p., n. 21. 65–69. p., n. 43. 70–72. p. n. 44. 131–132. p. n. 75. 152–153. p., n. 86. 212–214. p., n. 115. 214–217. p., n. 116. 237. p., n. 134. 247–248. p., n. 142. 266. p., n. 155.

valamint mindazon barátainknak, akiknek szükséges lesz, képviselni tudja” – olvashatjuk az uralkodó hozzá intézett sorait.¹⁵ Hatásosabb működése érdekében az uralkodó előírta számára, hogy folyamatosan Rómában tartózkodjon – az Örök Város időnkénti elhagyása mindig akut problémája volt a bíboros protektorok ténykedésének.¹⁶ Természetesen Rangoni is tudósította a budai királyi udvart a Kúriánál történekről.¹⁷

Mindez némileg kevesebb adat alapján az ugyancsak Rómában élő Aragóniai Jánosra is elmondható.¹⁸ Sőt az ő esetében konzisztoriális forrás alapján a klasszikus bíboros protektori feladat is igazolható, amennyiben IV. Sixtus (1471–1484) a kalocsa-bácsi széket az ő relációjára töltötte be 1481. február 16-án.¹⁹

Aragóniai János halála után már nem a magyar király ajánlására kinevezett „koronabíborosokat” találjuk a római magyar érdekképviselet csúcsain. Magyarországot az elkövetkező évtizedekben befolyásos, részben pedig magyarországi helyismerettel rendelkező bíborosok pártfoglalták. Tevékenységük már konzisztoriális iratok alapján is jól adatolható. Pápává választásáig Rodrigo Borgia, a római Szentegyház vicekancellárja 1587-től, majd 1492 és 1495, továbbá 1500 és 1502 között Giovanni Battista Orsini bíboros tűnik fel az aktákban – néhány alkalmi helyettes kíséretében²⁰ – és működik közre a magyarországi konzisztoriális beneficiumok betöltésében. Az első főpap, aki Magyarország protektori címét viselte, Pietro Isvalies (*cardinalis Reginiensis*) volt. Ő korábban éveken keresztül legátusként működött az országban, és a veszprémi püspökség, valamint több apátság birtokosa volt. Pápai kinevezése az ország protektorává, még pontosabban II. Ulászló király országainak protektorává (*regnum Hungariae et Bohemiae protector*) 1507. május 19-én kelt.²¹ A jogi aktus egy több évtizedes múltra visszatekintő gyakorlat kánoni szentesítésének tekinthető. Isvalies működése semmiben nem különbözött attól a tevékenységtől, melyet elődei: Feriz, Rangoni, D’Aragónia, Borgia és Orsini folytattak. Maga a kinevezés is még egy átmenet része a teljes körű kánonjogi intézményesülés felé. A Bázeli Zsinatnak a protektorságot tiltó rendelkezését majd csak az V. Lateráni Zsinat (1512–1517) fogja megváltoztatni.²²

¹⁵ „Si quid in posterum occurret, curabimus scribere paternitati vestrae, ut et haec et alia sanctissimo domino nostro et sacro reverendissimorum dominorum cardinalium collegio et aliis amicis, quibus opus fuerit, sciat declarare.” Uo., 230–231. p., n. 129. 42–45. p., n. 30. 188–189. p., n. 101. 195–198. p., n. 104. 198–199. p., n. 105.

¹⁶ Uo. 97–98. p., n. 56.

¹⁷ Pl.: uo., 221–222. p., n. 122.

¹⁸ Ld. az idézett források közül uo., n. 44. 54. 75. 81–84. 110; valamint uo., 224–225. p., n. 124., 238, n. 135. stb.

¹⁹ PÁSZTOR, LAJOS: Le cedole concistoriali. In: *Archivum Historiae Pontificiae*, 1973. 209–268. p., 250. p. 1584-ből egy általa kiállított *cedula consistorialis* is ránk maradt. (*Scardonon.*) Kiadva: *Consistorialia Documenta de Regnis Sacrae Coronae Hungariae*. Szerk.: Tusor Péter – Nemes Gábor. Bp.–Róma, 2011. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/7.) (továbbiakban: *Consistorialia Documenta*, 2011.) n. 4.

²⁰ Giovanni Arcimboldo és Giambattista Zeno. *Consistorialia Documenta*, 2011. n. 3, n. 5.

²¹ Kiadva: THEINER, AUGUSTIN: *Vetera monumenta historica Hungariae sacram illustrantia*. Vol. II. Roma, 1860. n. 778.

²² COTTA-SCHOENBERG, 2012. 60–68., 59. p.

1518-ban Giulio de'Medici bíboros lépett Isvalies örökébe. Medici Rodrigo Borgiánál is nagyobb befolyással rendelkezett a pápai udvarban, lévén nemcsak vicekancellár, hanem az uralkodó pápa, X. Leó (1513–1521) neposa is. Konzisztoriális ténykedése jól dokumentált, ő előtte folyt le az első, szövegében is fennmaradt magyar *processus informativus*.²³ Diplomáciai feladatairól is maradt fenn adat. II. Lajos király (1516–1526) az ország déli védelmi rendszerének kulcsa, Nándorfehérvár eleste után levélben kérte őt, mint „*verissimum regnorum nostrorum protectorem*”, hogy járjon közben a pápai udvarban Magyarország megsegítése érdekében a törökök ellen, és közvetítsen ugyanezen célból a császár és a francia király között. 1523-ban Medici személyében immár a második magyar bíboros protektor került a pápai trónra.²⁴

Utóda Giovanni Salviati kardinális lett, nőági Medici-nepos, aki 1520–1521-ben már többször helyettesítette a leendő VII. Kelemen (1523–1534) a konzisztoriális ügymenetben. Tulajdonképpen tehát viceprotektornak tekinthető, bár formális címéről egyelőre nem tudunk. Bár Joseph Wodka alapvető archontológiájából neve protektorként hiányzik,²⁵ konzisztoriális tevékenysége jól dokumentált, sőt egyházi jellegű pártfogó tevékenysége a konzisztóriumokon kívül is ismert: itáliai és magyarországi kisebb javadalmak elnyerésének segítése, a bullák hosszas és bonyolult kiállítási folyamatának támogatása, közreműködés a *servitium commune* elengedésében, illetve búcsú- és végrendeleti ügyekben. Politikai, diplomáciai tevékenysége hasonlóan jól adatolt. Képviselte II. Lajos érdekeit a török elleni védelem kérdésében, cseh és lengyel ügyekben. Belefolyt a Magyarországra küldött pápai segélyek folyósításának, ellenőrzésének részleteibe. Egészen páratlan módon a budai pápai nuncius, Giovanni Burzio neki is jelentett, méghozzá kifejezett pápai rendelkezésre, hogy a pápai udvar minél tájékozottabb legyen a magyarországi fejleményekről. Ebben Salviati magyar protektorsága mellett nyilván szerepet játszott pápai rokonsága is, mintegy előképeként a Farnese-korszakban kiépülő és a 17. század végéig tartó rendszernek, melyben a pápai diplomácia felügyelete a *cardinale nipote* egyik legfontosabb feladata.²⁶ Azt viszont egyértelműen magyar protektori feladatköréből vezethetjük le, hogy a budai királyi udvart ő maga is ellátta római és nemzetközi hírekkel, mint például Lorenzo Campeggio birodalmi legációjáról, vagy a madridi békéről.²⁷ Salviatit a

²³ Kiadva: Consistorialia Documenta, 2011. n. 20.

²⁴ Borgia, Isvalies és Medici protektorságának bemutatása részletes adatokkal: NEMES GÁBOR: Magyarország kapcsolatai az Apostoli Szentszékkal. (1523–1526) In: *Századok*, 2015. 479–506. p. (továbbiakban: NEMES, 2015.), 481–482. p. Fentebbi összefoglalásunk Nemes kutatásain alapul, aki katolikus egyetemi szemináriumunkon kezdett el foglalkozni a késő középkori római magyar érdekképviselet kérdésével, mely vizsgálatokat a Fraknoi Kutatócsoport kereteiben folytatja.

²⁵ WODKA, 1938. 18–19. p. Csak konzisztórium alkalmi előterjesztéseit említi, 1520 és 1524 között.

²⁶ Vö. pl.: REINHARD, WOLFGANG: Nepotismus. Der Funktionswandel einer papstgeschichtlichen Konstanten. In: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 1975. 145–185. p., 171–175. p.

²⁷ Protektori ténykedésére: NEMES, 2015. 482–483. p.

Magyar Királyság valódi protektorának tekinthetjük, még ha kinevező irata eddig nem is került elő.

A 15. század második felének, 16. század elejének vizsgálata azt mutatja, hogy Magyarország és a Bíborosi Kollégium kapcsolatai messzemenően tükrözik az ország korabeli hatalmi állását, a nemzetközi politikai rendszerben elfoglalt helyét, melyet nagyban erősített geostratégiai fontossága az oszmán terjeszkedéssel szembeni küzdelemben. Sőt a pápai udvar precedencialistáin elfoglalt, nem túl előkelő helye alapján felülreprezentáltak is mondható.²⁸ A bíboros protektorok egy kiterjedt római magyar jelenlét, illetve kapcsolati háló legfelső szintjét jelentették. A többi szint, a hosszabb-rövidebb ideig az Örök Városban tartózkodó királyi követekből, püspöki, káptalani, szerzetesrendi – magyar és főként olasz nemzetiségű – állandó és alkalmi ügyintézőkből, ügyvédek, elenyésző számú kúriai tisztviselőből és szépszámú egyházi és világi szupplikálókból, zarándokokból, valamint az egyedül jelentősebb számúnak mondható pálos közösségből összetevődő késő középkori magyar jelenlét, Rómában a kor viszonyai között teljesnek mondható.²⁹ E teljességnek további bizonyítéka, hogy már 1475-ben Mátyás IV. Sixtustól a magyar pálosok részére egy külön rendi bíboros protektor (*protectorem et advocatum*) kijelölését kérte.³⁰ A magyar alapítású pálos rend protektorátusának – vagyis a szerzetesrendi bíboros protektorátusok egyetlen érdemi magyar vonatkozásának – vizsgálata külön kutatást igényel.

b) A 16. századi új status quo és következményei (Az osztrák örökös tartományok protektorátusa?)

A középkori magyar állam történetére gyors végpontot tett az 1526. évi mohácsi csatavesztés. Nem II. Szulejmán győzelme volt az igazán tragikus, hanem az azt követő kettős királyválasztás, Szapolyai I. Jánosé (1526–1540) és Habsburg (I.) Ferdinándé (1526–1564), valamint az elhúzódó polgárháború. A politikai pozícióvesztés, az oszmán térnyerés és az ország három részre szakadása a Bíborosi Kollégiumhoz fűződő kapcsolatokon is éreztette hatását.³¹ Mohács után nemcsak Szapolyai János, hanem a Marti-

²⁸ Vö. LAKATOS BÁLINT: Ordo regum. Precedencialisták a pápai udvarban és a magyar király rangja a középkor végén. In: Magyarország és a római Szentszék. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk.: Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. Bp.–Róma, 2017. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/15.) 137–172. p.

²⁹ További bőséges irodalommal: NEMES GÁBOR: Győr egyházmegyeiek a késő középkori Rómában. In: Magyarország és a római Szentszék. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk.: Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. Bp.–Róma, 2017. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/15.) 107–136. p.

³⁰ „partes meas apud sanctitatem vestram interponam [...] út [...] cardinalem sancti Marci tam in Curia Romana, quam etiam extra in ipsorum fratrum et totius ordinis protectorem et advocatum constituere et deputare dignetur”. Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából. (1458–1490) Kiad.: Nagy Iván – B.Nyáry Albert. IV. köt. Bp., 1878. (Monumenta Hungariae Historica, IV/4.) 324. p., n. 22.

³¹ Az ország 16. századi történetére legújabbban: PÁLFFY, GÉZA: The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century. New York, 2009. A pápasághoz fűződő egyházi, politikai kapcsolatokra monografikus szinten máig leginkább alapvető: FRAKNÓI VILMOS: A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól

nuzzi-féle rövid és gyászos közjátékot leszámítva I. Ferdinánd is hiába kísérletezett magyar királyként a koronabíboros kinevezés elérésével a pápai udvarban. A császári és a magyar korona 1557. évi perszonálunió pedig a magyar királyok efféle igényét a császárokéba olvasztotta, egészen Mária Terézia uralkodásáig.³²

A bíboros protektorátus története eltérően alakult 1526 után. Aktuális politikai érdekeinek megfelelően VII. Kelemen kezdetben hajlott volna Szapolyai megválasztásának elismerésére. A különféle kapcsolatfelvételi kísérleteket azonban Ferdinánd sikeresen megakadályozta. Így Szapolyai azon igyekezete sem vezetett sikerre, hogy Giovanni Salviati az ő protektoraként működjön tovább. Az ingatag politikai helyzetben I. Ferdinánd magyar és cseh királyként nem a Medici-nepos Salviatit, hanem a Szent Római Birodalom viceprotektorát, Lorenzo Puccit bízta meg érdekei bíborosi szintű képviselőjével. Puccit VII. Kelemen I. Ferdinándhoz címzett 1529-es brevéjében „országaid protektorának” („*regnorum tuorum protector*”) nevezi.³³ Itt tehát nyilvánvalón Magyarországról és Csehországról van szó, amihez Pucci birodalmi viceprotektorsága révén természetesen társulhattak Ferdinánd osztrák tartományainak ügyei is. Pucci kardinális halála után 1532-ben Giovanni Salviati lépett örökébe. Az ő esetében tulajdonképpen korábbi protektorsága helyreállításáról beszélhetünk, melyet örömmel fogadott.³⁴ Salviatit Ferdinánd több iratában is „*causarum nostrarum in Romana curia protector*”-ként említi, területi megjelölés nélkül.³⁵

*

Meglátásunk szerint Joseph Wodka tévesen, a 16–17. század fordulóján terjedő szóhasználat alapján, a 19–20. század osztrák–magyar parázis közjogi viták szemszögéből visszatekintve beszél már az 1520-as évek második felétől „az osztrák örökös tartományok” protektorságáról pusztán az előzmények között, illetve zárójelben említve Magyarországot.³⁶ A birodalmitól önállósuló protektorátus előzménye, sőt jogelődjé egyértelműen a Hunyadi–Jagelló korban kialakult magyar (és cseh) protektorátus, amely már önmagában kettős jellegű: a területi és személyi elv keveredését mutatja. Nemcsak egy szuverén ország, hanem egyúttal egy szuverén uralkodó és országai képviselőtől van szó. A perszonálunió miatt társul már 1507-ben a magyar protektorsághoz a cseh is, noha az választófejedelemségként jogilag inkább a birodalmi protektorátushoz tartozhatott volna. A területi és személyi elv kölcsönhatása, az 1526 utáni politikai helyzet, Lorenzo Pucci kiválasztása eredményezi, hogy Ferdinándnak sikerült leképeznie a közvetlen uralma alatt álló területek: Magyarország, Csehország és az osztrák

Mária Teréziáig. Bp., 1895.; Uő: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel. III. köt. Bp., 1903.

³² Ld. alább, 51. sz. jegyz.

³³ WODKA, 1938. 18. p., 36. sz. jegyz.

³⁴ „Il serenissimo re di romani ha dato la protezione di soi regni e cose al reverendissimo Salviati, qual l’accepta molto volentieri.” Ld. következő jegyz.

³⁵ WODKA, 1938. 19. p., 39. sz. jegyz.

³⁶ Uo., 18–19. p., 62ss. p.

rák örökös tartományok képviselőt a Bíborosi Kollégiumban, melyet Salviati tulajdonképpeni visszahelyezésével protektori tisztségébe konszolidált és legitímált is.

Az, hogy számos (elbeszélő) forrás Ferdinándot 1531-től legmagasabb címen, római királyként említi csak, nem téveszthet meg bennünket. Személyes képviselője mellett az állandósuló protektorság Magyar- és Csehország és az osztrák tartományoké, ahogy azt a legszabatosabban Giovanni Morone kinevező iratának indoklásában találjuk: azért kerül sor protektori kinevezésére, mert „*maiores quam alii informationem ac notitiam negotiorum nostrorum ac status regnorum provinciarumque nostrarum teneat*”.³⁷ Ha megfelelően értelmezzük őket, a 16. század második felében előforduló kifejezések („*cura protectionis Regnorum et Dominiorum haereditariorum Caesareae Suae Maiestatis*”; „*in causa protectionis Regnorum et provinciarum Austriacarum*”)³⁸ is szabatosnak tekinthetőek, tekintve, hogy a két királyság, Csehország 1620-ig (a fehérhegyi csatáig), illetve 1687-ig (a Buda felszabadítását követő soproni országgyűlési törvényig) választómonarchia. Valóban mind gyakrabban kerül elő hivatalos és nem hivatalos iratokban egyaránt „az örökös tartományok protektorátusának” („*eo quod sit protector dominiorum patrimonialium imperatoris*»),³⁹ amit azután Wodka alapvető munkájában kanonizált. Ugyanakkor ellenpélda is adódik, már a 16. század második feléből, amikor is a nunciaturai levelezésben a „*Protettorato d'Ungheria*” elnevezéssel találkozhatunk, illetve Ascanio Gesualdo kizárólag mint „*Hungariae viceprotectore*” kerül említésre,⁴⁰ mindez a kutatás későbbi szakaszában vélhetően 17. századi példákkal is bővíthető lesz.

Ha történetileg szabatos elnevezést akarunk adni az intézménynek, 1620-ig „Magyarország (és tegyük hozzá, társországai: Horvát- és Szlavonország), Csehország és a Habsburg örökös tartományok”, 1620-után „Magyarország és az örökös tartományok” protektorátusról beszélhetünk. Melynek nevezéktanánál sokkal fontosabb önálló létezése, amely a császári és a magyar (s a cseh korona) 1556 utáni perszónálunióját követően is megmaradt. A protektorság esetében a területi elv erősebbnek bizonyult a személyinél. A koronabíborosság esetében, láthattuk, ez épp fordítva volt, és a koronabíborosi kinevezéseknél a spanyol, francia jelölt mellett mindig csak egy császárit találunk,⁴¹ a protektorságok azonban nem kerültek összevonásra. Véleményünk szerint leginkább azért nem, mivel az osztrák tartományokkal és Csehországgal ellentétben Magyarország sosem volt a Birodalom része, önállóságukra a magyar feudális rendek mindig és minden téren érzékenyen ügyeltek. A birodalmi mellett meglévő külön protektorátus létét tehát egyedül és kizárólag Magyarország szerepe indokolja, egyáltalán nem véletlen, sőt kifejező ezen elnevezés továbbélése.

³⁷ Uo., 63. p.

³⁸ Uo., 72–73. p.

³⁹ Uo., 75–76. p.

⁴⁰ Nuntiatur Giovanni Delfinos. (1572–1573) Hrsg.: Goetz, Helmut von. Tübingen, 1982. (Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Actenstücken, III/6.) 47. p.; WODKA, 1938. 64. p.

⁴¹ Vö.: TUSOR, 2003. 51–71. p.; TUSOR, 2013. 271–322. p.

Történeti és államjogi szempontból tehát helytelen pusztán az örökös tartományok protektorátusáról beszélni, és 1620-ig semmiképpen, 1687-ig pedig csak részlegesen értendő a *protectoratus regnorum et provinciarum haereditariarum Caesareae regiaeque maiestatis* elnevezésből az „örökös” megjelölés az „királyságokra” is. Le kell viszont szögezni, hogy a „*stati patrimoniali dell'imperatore*” különféle változatainak mind gyakoribbá válása a 16. század végén és végig a 17. században csupán nem pongyolaság vagy egyszerűsítő szóhasználat. Utóbbin azt értjük, hogy a Habsburg-uralkodókat is gyakorta csak *Caesarea maiestas*-ként emlegetik és nem *Caesarea regiaeque maiestas*-ként. Sőt még a magyar nyelvű főpapi, főúri misszilisekben is mindig „császár urunkat” írnak, noha épp ők maguk választották és koronázták Magyarország királyává a Habsburg-uralkodót, s Magyarországot ekként kormányozta. (Király urunkat csak akkor írtak, ha a választásra és koronázásra már sor került, de még nem lépett a császári trónra, mint például II. Mátyás 1608 és 1612, II. Ferdinánd 1625 és 1637, IV. Ferdinánd 1647 és 1654, valamint I. Lipót 1655 és 1657 között.) A gyakorlati, tényleges működést tekintve ugyanis ez a bíboros protektorátus is éppúgy a Habsburg-diplomácia, római érdekérvényesítés és -képviselés homogén eszközévé vált, mint a Birodalom protektorátusa. A Habsburgok e téren igen erős pozíciókkal rendelkeztek, spanyol részről összesen három protektorátusuk volt: Kasztília és Nyugat-Indiák, Aragónia és Szicília, Nápoly, valamint a 17. század közepéig Portugália.⁴² Gyakorlatilag e bíboros protektorátus az első olyan jelenség a nemzetközi szinten, amely intézményesen képviseli a formálódó dunai Habsburg-monarchiát, amely a kezdetektől mindig is több volt, mint perszónáluniók laza konglomerátuma, de sosem érte el a reálunió vagy az egységes, központosított állam szintjét,⁴³ és amelynek „alapító okirata”, II. Ferdinánd végrendelete csak 1620-ban kelt.⁴⁴

d) A Habsburg-protektorátus a 16. század második felében

A birodalmiéhoz hasonlóan meghatározóan a *Reichshofskanzleion* keresztül – és csak esetenként az udvari magyar kancellária bevonásával – irányított „Habsburg-protektorátus” vagy „Habsburg-országok protektorátusa” (talán ezek a legszabatosabb rövidített *terminus technicusok*) magyar viszonylatban az 1580-as évekre mutatott komolyabb működési zavarokat. Ilyenekről korábbról nem tudunk. A később pápává választott Marcello Cervini (1542–1555) alatt a konzisztoriális ügyvitel működni látszik. A polgárháborús viszonyok között a két uralkodó által végbevitt kettős püspököknevezések orvoslása Antonio Pucci és Giovanni Angelo de' Medici viceprotektorok tevékeny közreműködésével 1554-ig több hullámban megtörtént. Utóbbi, a későbbi IV. Pius hiába kérvényezte a II. Marcell pápai trónraléptével megürült hivatalt, azt Giovanni Morone nyerte el (1555–

⁴² WODKA, 1938. 78ss. 84., 92., 111. p.

⁴³ Történetének máig legjobb összegzése: EVANS, ROBERT JOHN W.: *The Making of the Habsburg Monarchy, 1550–1700. An Interpretation.* Oxford, 1979.

⁴⁴ HÓMAN BÁLINT – SZEKFŰ GYULA: *Magyar Történet.* IV. köt. Bp., 1943. 25. p.

1580).⁴⁵ Morone működésére szintén konszolidált protektori ügymenet jellemző.⁴⁶

Változás 1580-ban következett be, amikor is először figyelhető meg a 17. században gyakran alkalmazott modell. Vagyis, hogy a protektor (1580–1600) a tiroli Andreas von Österreich főherceg személyében egy császári koronabíboros lett, akit állandó jelleggel viceprotektorként egy kurális kardinális, jelen esetben Alfonso Gesualdo (1581–1603) helyettesített. Vele a magyar püspökök a korábban már két ízbeli konzisztórium elöterjesztés (*praeconisatio és propositio*) előkészítéséért és elvégzéséért járó protektori illeték, az úgynevezett *propina* fizetése miatt kerültek konfliktusba. Az újonnan kinevezett váci, csanádi, nyitrai, tinini és zenggi püspökök 1583 tavaszán jelentették fel Gesualdo bíboros viceprotektort II. (I.) Rudolfnál (1576–1608/1612) amiatt, hogy a kardinális azelőtt – mármint Morone idejében – sosem fizetett, jelentősebb összeget követel tőlük, amint azt Rómába küldött ügyvivőjük tudatta. A főpapok taktikusan igyekeztek megkerülni Gesualdot, a sérelem orvoslását a tulajdonképpeni protektortól, az Innsbruckban székelő Ausztriai Andrástól várták, fizetési mentességüket Morone hosszas protektori működése alatti úgymond szerzett jogokra alapozták.⁴⁷

Az uralkodó a panasz nyomán 1583. június 21-én szólította fel a főherceg-bíborost, hogy figyelmeztesse Gesualdot, ne terhelje újabb fizetési kötelezettségekkel a prelátusokat. A protektor július 1-i válaszában azonban kételkedését fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy helyettese új és ismeretlen illeteket vetne ki, s csupán arra volt hajlandó, hogy rövid időn belül informálódik az ügyben.⁴⁸ A vita miatt a pápai megerősítésekre októberben, illetve a következő év májusában került sor.⁴⁹ A probléma ekkor alkalmi rendezést nyerhetett. 1588. január 25-én Heresinszky Péter győri püspök, kancellár Puteo nuncius közbenjárását kérte a két protektornál a *propina* elengedésére, a nuncius azonban hatásosabbnak vélt egy főhercegi ajánlást.⁵⁰

Az eset azt mutatja, hogy már a 16. század végére magyar részről a eredendően nemzeti/állami érdekképviselőt jelentő protektori intézményt meglévő formájában diszfunkcionálisnak kezdték tekinteni, amely inkább akadály, mintsem segítség a királyi püspökkinevezések pápai megerősítésének megszerzésében.

⁴⁵ WODKA, 1938. 63. p.

⁴⁶ WODKA, 1938. 63–64. p., ill. a következő jegyzetekben idézendő források.

⁴⁷ Datálatlan kérvényük eredetije: Österreichisches Staatsarchiv. (továbbiakban: ÖStA.) Haus-, Hof- und Staatsarchiv (továbbiakban: HHStA.) Ungarische Akten. Allgemeine Akten. Fz. 115. [Konv A], ff. 137–138.

⁴⁸ Uo., [Konv. B], ff. 56–57.

⁴⁹ Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi. Ed.: Gulik, Wilhelm van – Eubel, Conrad. Vol. III. Monasterii, 1923. 161., 259., 314., 325. p.

⁵⁰ Die Nuntiatur am Kaiserhofe. II. Antonio Puteo in Prag, 1587–1589. Hrsg.: Schweizer, Joseph von. Paderborn, 1912. (Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Actenstücken, 3a/2/2., Quellen und Forschungen aus Gebiet der Geschichte, 14.), 564. p., n. 334.

2. A Habsburg-protectorátus a 17. században

a) Törekvések az önálló magyar bíboros protectorátus megteremtésére

A magyar koronabíborosság megszűnését és a magyar bíboros-protectorátusi intézmény önállóságának elvesztését követően a 17. század elején kibontakozó tridentianus katolikus megújulás a középkor végi állapotok visszaállítására tett kísérletet. Míg a bíborosi kollégiumbeli tagságra vonatkozó magyar jogosultság elismertetésére csupán a század derekán történt próbálkozás,⁵¹ a bíboros protectorátus kérdésével már az 1611-es esztergomi tartományi, tulajdonképpen azonban nemzeti zsinat⁵² foglalkozott. A zsinat *de facto* átfogóan intézményesítette a trienti reformot Magyarországon, a kora újkori katolikus konfesszionalizáció érdemi kibontakozása nyitányának tekinthető. A püspökök rendezni kívánták az Apostoli Székkel való kapcsolattartás, a római magyar jelenlét kérdését is. A pontok között ott találjuk azt a kérést, hogy a pápa Forgách Ferenc bíboros esztergomi érseket nevezze ki Magyarország protectorává („*ut Sua Sanctitas protectorem Hungariae [...] Illustrissimum Dominum Cardinalem Strigoniensem nominare dignetur*”), továbbá hogy ő legyen a római – némettel egyesített – magyar kollégium védnöke is, töltsék fel, sőt növeljék az ottani és más pápai kollégiumbeli helyeket, Rómában és Loretóban legyen újra magyar gyóntató; rendezzék a szentelési fakultások, a böjti fegyelem és a liturgikus kérdések magyar vonatkozású problémáit is.⁵³

A nemzeti zsinat határozata azt mutatja, hogy a protectorátussal kapcsolatosan pár évtizeddel ezelőtt felszínre került problémák nem oldódtak meg, illetve hogy a kibontakozó katolikus konfesszionalizáció fontosnak tartotta a Szentszékhez fűződő kapcsolatok mélyreható rendezését, és ebben kiemelt figyelmet élvezett a bíboros protectorátus kérdése. A rendezésre azonban nem került sor. Mint köztudott, a kérdés alapvetően ugyanis nem pápai, hanem uralkodói kompetencia volt, a protector személyéről, a protectorátus működéséről érdemben a császári (és királyi) udvarban döntöttek. A pápai kinevezés csupán a kánoni legitimitációt jelentette.

Az 1630-as években a magyar protectorátus ügye minden korábbinál élesebb megfogalmazásban kerül elő. Pázmány Péter erősen sérelmezte, hogy a Franz Dietrichstein birodalmi protectorrá történő előrelépését követően Habsburg koronabíborosként és *cardinale nazionale*ként nem ő kapta meg a Habsburg-protectorságot – melyet Giovanni Morone után

⁵¹ TUSOR, 2005. 59–76., 323. p.; a későbbi fejleményekre, köztük a magyar királyi jogosultság elismertetésére Mária Terézia idején: *uo.*, 77–105., 323–324. p.; 106–160., 324–326. p.; 161–196., 326. p.; 205–210., 327–328. p.

⁵² Vö.: TUSOR, PÉTER: Synoden in Ungarn in der frühen Neuzeit. In: Begegnung der Kirche in Ost und West im Spiegel der synodalen Strukturen. Festschrift für Petar Vrankić zum 70. Geburtstag. Hrsg.: Grohe, Johannes van et. al. Sankt Ottilien, 2017. 331–353. p., 339–340. p.

⁵³ Valamint, hogy a kánoni kivizsgálási eljárás a pápa által kijelölt magyar főpap előtt is lefolytatható legyen (lévén, hogy a nuncius az ország területén kívül, Bécsben tartózkodott). PÉTERFFY, CAROLUS: *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrate. Viennae–Posonii, 1742. Vol. II. 216–217. p.* (Memoriale eorum, quae apud S.D. Paulum Papam V. Illustrissimus D. Cardinalis Strigoniensis agere ac proponere debent.)

Andreas von Österreich és Dietrichstein személyében több mint félévszázadon keresztül ilyenek töltötték be –, hanem Ippolito Aldobrandini bíboros. Pázmány egy ideig valóban jelölt volt, sőt azt is tervezték a bécsi udvarban, hogy 1632-es követsége után protektorként visszaküldik Rómába.⁵⁴ Hippolito Aldobrandini kinevezésében a Barberinik Pázmánnyal szemben bejelentett tiltakozása, illetve az Aldobrandini család hatékony bécsi érdekérvényesítése mellett a Gaspare Borgia eltávolításával alaposan meggyengített római Habsburg-*factio* tényleges erősítésének szempontja is szerepet játszhatott.⁵⁵ (Antonio Zapata után Borgia szintén koronabíborosként és protektorként – és olykor követként – képviselte Madridot a pápai udvarban.⁵⁶) Pázmány személyes csalódottságán túl Aldobrandini eljárását is kritizálta, mivel a protektori tevékenységéért díjazást követelt. Bizalmasát és majdani utódát, Lippay György egri püspök, udvari magyar kancellárt arra utasította érélyes hangú levélben 1635. június 2-án, hogy érje el II. Ferdinándnál Magyarország protektorátusának önállósítását, amelynek külön illetékek fizetése nélkül kellene segítenie a magyar püspökök pápai bulláinak megszerzésében. Pázmány soraiból az is kiderül, hogy a magyar klérusban (sőt talán a világi katolikus rendek sorában is) korábban is jelen volt az önálló magyar protektorátus kérdése, melynek megoldatlanságából nehézségei támadhatnak az udvarnak Magyarországon:

„Ófelsége olasz embernek adta titulum protectionis haereditiarum Provinciarum, mint ha maga subjectusi között elégséges Cardinál ember nem találtatott volna. En bizony soha nem kévvántam, de tudom, említi kegyelmed minemű unalmason sollicitáltak engemet, míg Cardinál uram⁵⁷ bírta azt az titulust, hogy Magyarország ne comprehendaltassék az alatt a haereditaria provinciák alatt, amint hogy Magyarország nem provincia, es a haereditariumról valo disputatiót nem jó mozdítani. Most Cardinalis Aldobrandinus uram azt kívánja, hogy az mely tituláris pispököknek taxáját meg engedi, mégis a bancóról levelet küldjenek, mintha megfizették volna. Ezzel akar zabolát vetni szájokba a szegény titularis pispököknek, sőt a többinek is, hogy annátakat, taxákat, propinákat és ezer efféle fizetéseket adgyak, melyeket

⁵⁴ BECKER, ROTRAUD: Der Skandal um den Rombesuch Kardinal Pázmánys im Spiegel der Nuntiaturreporte des Jahres, 1632. In: *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken*, 2012. 381–429. p.; TUSOR, PÉTER: Le origini della bolla “Sancta Synodus Tridentina”. In: *La Dinastia de los Austria: Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Ed.: Millán, José Martínez – Cuerva, Rubén González. Madrid, 2011. (Colección “La Corte en Europa”. Temas, 5.) 205–227. p.

⁵⁵ A római légkörre az 1630-as évek derekán: VISCEGLIA, MARIA ANTONIETTA: Congiurarono nella degradazione del Papa per via di un concilio: la protesta del cardinale Gaspar Borgia contra la politica papale nella guerra dei Trent'Anni. In: *Roma Moderna e Contemporanea*, 2003. 1–2. 167–193. p.

⁵⁶ Vö.: THIESSEN, HILLARD VON: Familienbande und Kreaturenlohn. Der (Kardinal-) Herzog von Lerma und die Kronkardinäle Philipps III. von Spanien. In: *Jagd nach dem roten Hut. Kardinalskarrieren im barocken Rom*. Hrsg.: Karsten, Arne von. Göttingen, 2004. 105–126., 110–115., 115–119. p.

⁵⁷ Ti. Franz von Dietrichstein.

ekkoráig nem adtanak.⁵⁸ Bizony dolog, amint látom, immár hogy reá kemenyedtek az emberek, búsulást szereznek Ófelségének, ha remediomot nem talál Ófelsege, és a magyarországi protectiót el nem szakasztja a' haereditarium provinciarum protectiótul. Úgy tetszik énnekem, hogy a magyarországi protectiónak csak titulárisnak kellene lennie és nem haszonra nézőnek. Kegyelmed ezt az dolgot dextre és effiaciter proponálja Ófelségének, ne mondhassa Ófelsege jövődöben is, hogy nem volt oly igaz szolgálja, aki erről praemondeálta volna.”⁵⁹

Pázmány csupán fogalmazványban fennmaradt magyar nyelvű sorai jól mutatják mindazt a problémahalmazt, amely Magyarország bíboros protektorátusát alapvetően jellemezte végig a kora újkorban, nemcsak a 16. században. A problémák gyökere az ország korábban már érintett történelmére, sajátos közjogi helyzetére vezethető vissza a Habsburgok birodalmában. A magyar szent korona rövid megszakítással (1608–1612) 1556-tól perszonálunióban állt a császári koronával. A meg-megújuló centralizációs törekvések, az oszmán hódítással szembeni védekezés kényszere a perszonáluniónál jóval szorosabb integrációt eredményeztek. A magyar rendiség (mely sajátosan egyházi és világi komponensből állt) ugyanakkor számos területen sikerrel védte önállóságát, mint említettük, az ország egészen a 17. század végéig, 1687-ig megmaradt választó-monarchiának. Magyarország önálló bíboros protektorátusának vissza-visszatérő kérdését, bár nem sikerült megoldani, a római magyar érdekképviselőt praktikus szempontjai mellett ezen törekvések, sőt az ország szuverenitása nemzetközi reprezentációja igényének összefüggésében kell értelmeznünk. A magyar protektorátus felélesztésére az utolsó kísérlet 1638-ban történt. A római magyar egyházi érdekképviselő újraszervezésének folyamatában⁶⁰ Lósy Imre primás (1637–1642) nem közvetítő útján, mint Pázmány, hanem írásban kérte 1638 augusztusában, pár héttel Ippolito Aldobrandini hirtelen halálát követően III. Ferdinándot a külön *Protettorato d'Ungheria* felállítására. Az uralkodó azonban rövid úton elutasította a kérés teljesíté-

⁵⁸ Hippolito Aldobrandini. Az ügy előzményéhez tartozik, hogy Pázmány 1635. április 15-én, Nagyszombatban kelt levelében kérte az új protektort Dubovszky György csanádi püspök propinájának elengedésére: „Occasionem mihi scribendi ac debita obligatissimamque obsequia eminentiae vestrae deferendi praebuit reverendissimus dominus Georgius Dubouský nominatus episcopus Chanadiensis. Cuius episcopatus etsi totaliter a Turcis occupatus sit, neque ullo inde proventus percipere episcopus possit. Quia tamen ad regis Hungariae patronatum spectat Chanadiensis episcopi nominatio, atque etiam in mea dioecesi sat ampla necessitas non exigua sit episcoporum titularum, eminentiam vestram diligenter rogo, velit ipsi propina, quae praetendi possit, relaxari. Quo nomine et a Deo uberem mercedem eminentia vestra reportatura est, et me sibi multis nominibus obstrictum obligationem reddet. Pro me autem illud humiliter et instanter ab eminentia vestra rogo, ut me inter suo obligatissimos et addictissimos servitores numerare velit.” Archivio Doria-Pamphili (Roma), Archiviolo. busta 314. f. 685r–v.

⁵⁹ Primási Levéltár. (Esztergom) Archivum Ecclesiasticum Vetus. n. 174. f. 8.

⁶⁰ Vö.: Il papato e le chiese locali. Cura di: Sanfilippo. Matteo – Tusor, Péter. Viterbo, 2014. (Studi di storia delle istituzioni ecclesiastiche, 4.) 147–166. p.

sét, mondván, nem tartja szükségesnek – sőt az első megfogalmazás szerint „az ország egyházai javára szolgálónak sem” – ezen egy ország számára külön protektor kinevezését.⁶¹

Magyarország saját római bíboros protektorátusának kérdése ezzel végleg lekerült a történelem napirendjéről.

b) A kutatás lehetőségei

A fontosabb magyar vonatkozások vázlatos bemutatása mellett a kutatás jelenlegi szakaszában egyelőre nem vállalkozhatunk a Habsburg-protektorátus 17. századi gyakorlati működésének vázlatos áttekintésére, még a magyar adatok vonatkozásában sem. Nemcsak terjedelmi okok, hanem az idevágó előmunkálatok hiánya miatt sem. A problémát ezúttal azonban nem a források hiánya, hanem azok bősége okozza. A Joseph Wodka alapvető munkájában csupán részlegesen, főként archontológiai céljaival összhangban aknázza ki a *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* vonatkozó irategyűtéseit, melyek között a *Reichshofkanzleion* belül külön *Protektorat* nevű fondot is találunk.⁶² A történeti megismerés különleges lehetőségét nyújtja, hogy a korszakban hosszas évtizedekig mind Dietrichstein (1603–1634), mind pedig Ernst Adalbert Harrach (1644–1655–1667) személyében olyan bíboros viselte a protektorságot (illetve Harrach esetében 1655-ig a komprotektorságot), aki nem Rómában rezideált, és nevükben olasz viceprotektorok vagy alkalmi helyettesek (*protectores substituti*) látták el feladataikat, mindenekelőtt a konzisztoriális javadalmak kánoni províziójának intézését.⁶³ Ez a megoldás nyilván nem segítette a kúriai érdekérvényesítést, és egyéni karrierszempontokat kell keresnünk mögötte. A protektori cím mindig is komoly presztízst jelentett a Szent Kollégium

⁶¹ „Archiepiscopo Strigoniensi. Ferdinandus etc. Reverendissime in Christo pater fidelis nobis sincere dilecte.) Ea, quae fidelitas vestra de dato vigesima proxime evoluti mensis Augusti de speciali protectore regni huius nostri Hungariae apud sanctam sedem apostolicam procurando atque constituendo nobis perscripsit, benigne intelleximus. Licet autem...* non existimemus, ut peculiaris protector pro solo hoc regno deligi ac destinari debeat, nihilominus tamen simul atque alterum pro reliquis quoque regnis et provinciis nostris protectorem denominaturi sumus, benigne quoque curaturi erimus, ut is condignam rationem episcoporum titularium in ipsa confirmatione semper habeat, nec eosdem solutione propinae, ut vocant, aggravet. Id, quod fidelitati vestrae interea pro notitia significandum esse duximus.” Utána kihúzza: „pro emolumento ecclesiarum dicti regni nostri magis proficuum”. Az említett újonnan kinevezett protektor, akinek a tényleges rezidenciával nem rendelkező magyar püspököket illetégmentesen kellett segítenie Maurizio di Savoya volt. A csehországi Brandeis-Altunzlauban 1638. szeptember 16-án kelt levél fogalmazványát az udvari magyar kancellárián készítették el: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL. OL.) A 35. (= Magyar Kancelláriai Levéltár. Conceptus Expeditionum.) n. 1638/326.

⁶² A HHStA. legújabb leírása bőséges irodalommal: FAZEKAS ISTVÁN: A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai. Bp., 2015. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, I. Levéltári leltárak, 10.) küln. 557–566. p.

⁶³ WODKA, 1938. 64–68. p.

tagjai számára.⁶⁴ Ugyanakkor nem csupán formális hivatalviselésről van szó. Római megbízottjaikon keresztül mind Dietrichstein, mind Harrach aktívan részt vettek a konzisztoriális ügyek intézésében, akik heti rendszerességű jelentéseikben számoltak be megbízóiknak – az egyéb római fejlemények mellett – a protektorátus ügyeiről. Olyan fejleményekről, amelyek „normális esetben”, azaz egy Rómában élő és működő bíboros esetében a szóbeliség szintjén maradtak volna.

Hihetetlenül értékesek Iacomo Olivieri Dietrichsteinnek írt beszámolói.⁶⁵ Ezeknek köszönhetően többek között számos magyar ügy is nyomon követhető. Például Pázmány Péter 1616-os esztergomi érseki kinevezésének részletei – az Olivierinek adott pápai audiencia, a Pietro Aldobrandini viceprotektorral folytatott megbeszélések leírásával együtt –, melyeknek köszönhetően sikerült megérteni a csavaros történetet, amely a 18. század óta áll a magyar historiográfia érdeklődésének homlokterében (Pázmány jezsuitaként nem lehetett volna főpap).⁶⁶ Harrach esetében 1655-ig Giovanni Barsotti jelentéseit kell említeni, őt követően pedig Michele Orsucciét.⁶⁷ Sőt Barsotti esetében Harrach eredeti utasításai, válaszai is ránk maradtak.⁶⁸

A helyzet még ennél is kedvezőbb. Harrach esetében nemcsak újabb kiadott naplója és feljegyzései,⁶⁹ hanem fennmaradt gazdag levelezése is

⁶⁴ Dietrichsteinre: BALCÁREK, PAVEL: Kardinál František z Dietrichštejna. Kroměříž, 1990.; CATALANO, ALLESSANDRO: La Boemia e la riconquista delle coscienze. Ernst Adalbert von Harrach e la Controriforma in Europa centrale. (1620–1667) Roma, 2005. (Temi e testi.)

⁶⁵ Moravský Zemský Archiv. Rodiný Archiv Dietrichštejnů. Korrespondence Kardinála Františka Dietrichštejna. kart. 438. Vö.: PARMA, TOMÁŠ: František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve. Brno, 2011. (Kniznice Matice moravské, 36.) 185ss., 240ss. p.

⁶⁶ Olivieri idevágó jelentései kiadva: TUSOR PÉTER: Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616. (Mikropolitikai tanulmány.) Bp.–Róma, 2016. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/13.) 375–384. p., n. 24. 28. 29. sz. Az ügyben viceprotektorként eljáró Pietro Aldobrandinire: MÖRSCHER, TOBIAS: Von der Vergänglichkeit der Macht. Der Kardinalnepot Pietro Aldobrandini. (1571–1621) In: Jagd nach dem roten Hut. Kardinalskarrieren im barocken Rom. Hrsg.: Karsten, Arne von. Göttingen, 2004. 88–104. p. Az Aldobrandini hagyatékában fennmaradt, jelenleg a frascati *Villa Belvedere*-ben található *processus informativusok* jegyzéke: Magyarország és a római Szentszék. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk.: Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. Bp.–Róma, 2017. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/15.) 314–315. p.

⁶⁷ ÖStA. Allgemeines Verwaltungsarchiv. (továbbiakban: AVA.) Gräfllich Harrach'sches Familienarchiv. Kart. 136. (Barsotti), Kart. 147. (Orsucci).

⁶⁸ Bibliotheca Apostolica Vaticana. Vat. Lat. 13507–13509. Vö.: JEDIN, HUBERT: Propst G.B. Barsotti, seine Tätigkeit als römischer Agent deutscher Bischöfe (1638–1655) und seine Sendung nach Deutschland. (1643–1644) In: *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, 1931. 377–425. p.

⁶⁹ Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach. (1598–1667) Hrsg.: Keller, Katrin – Catalano, Alessandro. Band 104/I–VII. Wien–Köln–Weimar,

számtalan adatot tartalmaz (kom)protektori működésére.⁷⁰ Girolamo Colonna esetében pedig gyakorlatilag az utókor számára a komplett protektori levéltár megőrződött az eredeti uralkodói mandátumok sorozatával, a konzisztórium elöterjesztések példányaival együtt.⁷¹ (Colonna 1644-től a Birodalom protektora volt, de egészen 1644-ig bekövetkezett haláláig ő helyettesítette Harrachot a konzisztóriumokon.⁷²) A csak rövid ideig, 1635 és 1638 között működő Ippolito Aldobrandini levelezése szintén jól használható.⁷³

Mindezen, már rendelkezésre álló forrásbázis alapján tulajdonképpen nem csupán az önálló magyar protektorátus kérdése ismerhető meg alaposabban. Nem csak az válaszolható majd meg, hogy miért nem sikerült azt ismét életre kelteni, és milyen helyettesítő megoldások születtek a magyar egyháziak részéről, illetve hogy hangos igényük az illetékmentes protektori közreműködésre valóban rendelkezett-e joggal. Tulajdonképpen monografikus feldolgozás készíthető a protektorátus működéséről, értelemszerűen nemcsak a konzisztóriális – előkészítésében meglehetősen bonyolult és a korszakban sokszor esetleges – ügymenet részleteiről, hanem a kongregációknál és egyéb hivataloknál történő képviselő, a politikai érdekvédelem kérdéseiről is.

A kutatásban kiemelt szerepet kell majd szánni a protektorok mellett az auditoroknak. A konzisztóriális ügyek előkészítésének tényleges intézése ugyanis a protektorátus mindenkor auditorán nyugodott. Ő intézte a kánoni kivizsgálás jegyzőkönyv kivonatolását, aláíratását a három bíborosi rend vezetőjével (*Capi dei Ordini*), a konzisztóriumokon felolvasásra kerülő összefoglaló kiosztását a bíborosok között. Emellett a protektori privilégiumokkal összefüggésben külön szerepe volt a metropolitai pallium megszerzésében. Már most megállapíthatjuk, hogy az államok feletti protektorátus intézménye egy tipikusan 15–16. századi jelenség, amely – úgy

2010. – A magyar szereplők azonosításai sajnos több esetben tévesek, e vonatkozásban szükség lesz majd egy corrigenda készítésére.

⁷⁰ Pl. ÖStA. AVA. Familienarchiv Harrach, Kart. 133, 134, 145, 146, 148, 171, 172.

⁷¹ Biblioteca Statale Santa Scolastica (Subiaco). Archivio Colonna. Sovrani. busta AO, BE, BL, BJ, BN, AW.; Carteggio Girolamo I, Corrispondenza (con inventario analitico elettronico); Documentazione diversa (concistori, memoriali, suppliche) (ordine cronologico). Protektorátusának két kulcsfigurája: az uditore Agostino Torelli apát (vö. Sovurani, bust. Ao, n. 1291); és Colonna bécsi ágense, Angelo Simonelli (Corrispondenza, passim), aki fontos háttérinformációkkal szolgált a bécsi udvarból érkező utasításokhoz.

⁷² WODKA, 1938. 68. p.

⁷³ Ippolito Aldobrandini levelezése: Archivio Doria-Pamphili (Roma). Archiviolo. busta 314ss. Vö.: VIGNODELLI RUBRICHI, RENATO: Il fondo Aldobrandini dell'Archivio Doria Landi Pamphilj. In: *Archivio della Società Romana di Storia Patria*, 1969. Ser. 3. Vol. 23. 15–40. p. – Giulio Savelli (komprotektor, 1642–1644) működésére nem találtam adatokat a Savellik levéltárának fennmaradt részeiben (Archivio di Stato Roma, Archivio Sforza-Cesarini, Archivio Gisutiniani). Carlo Emanuele Pio di Savoia komprotektor (1635–1641), Maurizio di Savoya (1638–1642) és Carlo Pio di Savoya protektor (1673–1689) Torinóban valószínűsíthető anyagát még nem tanulmányozhattam. Francesco Maria de' Medici protektor (1689–1702) iratairól egyelőre nincsen közelebbi információ.

tűnik – mind kevésbé felelt meg a 17. századi bürokratizáció igényeinek, és csak ügyvel-bajjal tudott hivatalyszerűen működni. Kérdés, hogy az auditor vajon minden esetben a protektor saját bizalmi embere és egyúttal római ágense volt-e, vagy működését, kiválasztását más szempontok is befolyásolták-e. Tisztázni kell, hogy rendelkeztek-e külön uralkodói kinevezéssel, vagy csupán protektori megbízásuk volt, illetve hogy kiválasztásukról milyen szempontok alapján és ki döntött, egyáltalán beszélhetünk-e egységes gyakorlatról a korszakban⁷⁴?

A hivatalyszerű működés kihívásainak vizsgálata mellett fontos szempont, hogy a protektorátus intézménye nem vizsgálható csak önmagában, hanem az adott római érdekképviselési szisztéma részeként. A politikai érdekérvényesítésben aktívan részt vett a mindenkori követ (sőt alkalmanként követek), akik a konzisztoriális ügyek intézésébe is belefolytak.⁷⁵ Ezen ügyeket külön ágensek kísérték végig. Külön vizsgálni kell az ágensek és az auditorok munkakapcsolatát, az esetleges személyi átfedéseket.

A Habsburg-protektorátus sajátos jellegéből adódóan állami protektorátus és nem nemzeti protektorátus, ami akár a Birodalom esetében is elmondható (*Protektorat der deutscher Nation*). Létezése nem biztos, hogy a 17. században már ténylegesen erősítette a Habsburgok kúriai pozícióit. Az önmagában is összetett érdekképviselési szintek működésének összehangolása már az 1630-as évek második felében kiemelt követelmény volt. Tudjuk, hogy Scipione Gonzaga több tanácskozást tartott a protektorok és a császári Rota-auditor részvételével, melyeken több tervzet is készült egy hatékony és összehangolt birodalmi, Habsburg érdekképviselési struktúra létrehozására.⁷⁶ Nyilvánvalóan ennek meg nem valósulása következményeként a birodalmi és a Habsburg-protektorátus egymáshoz való viszonyának tisztázatlansága, kompetencia-problémái miatt erősödött fel a tendencia, amely a 17. század utolsó évtizedeiben és a 18. század elején már kizárólagosan működik: mindkét protektorátus élén ugyanazt a bíborost találjuk, a 17. század végétől Kollonich Lipót (Leopold von Kollonitsch) esztergomi érsek (protektor: 1702–1707), Johann Philipp von Lamberg passauai püspök (protektor 1707–1712), és Keresztély Ágost (Christian August von Sachsen-Zeitz) ugyancsak esztergomi érsek személyében.⁷⁷

⁷⁴ A magyar ágensekre a 17. században áttekintő jelleggel ld.: TUSOR, PÉTER: Gli agenti dei prelati ungheresi a Roma nel Seicento. In: *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken*, 2012. 359–380. p.

⁷⁵ A császári követségre Rómában: FOSI, IRENE: La famiglia Savelli e la rappresentanza imperiale a Roma nella prima metà del Seicento. In: *Kaiserhof – Papsthof*. (16.–18. Jahrhundert.) Cura di: Bösel, Richard – Garms-Cornides, Elisabeth. Wien, 2006. (Publikationen des Historischen Institutes beim Österreichischen Kulturforum in Rom, I/12.) 67–76. p.

⁷⁶ Scipione Gonzaga III. Ferdinándhoz. Róma, 1637. december 5. (ÖStA. HHStA. Reichshofkanzlei. Protektorat. Fz. 1, f. 14.; a római ülésen elfogadott felterjesztés: uo., ff. 147–148.): A több követi *dispacciból* a bécsi udvari magyar kancellária által készített kivonatok: MNL. OL. A 33. (= Magyar Kancelláriai Levéltár. Propositiones et opinionones.) fasc. s.d., ff. 1041–1043 (Litterae et scripta per principem Bozzoli Roma transmissa) [5. cs.] Kivonatok: A/33.

⁷⁷ WODKA, 1938. 60–62., 68–69. p.

Sőt a század derekától Girolamo Colonna, Friedrich von Hessen-Darmstadt és Carlo Pio nemcsak bíboros protektorként, hanem hivatalos császári követi minőségben képviselték a Birodalom és a Habsburgországok ügyeit.⁷⁸ Hessen-Darmstadt az egyetlen Habsburg-koronabíboros (és *cardinalis nationalis*), aki protektorként – Eitel Friedrich von Hohenzollern rövid időszakát (1621–1623) leszámítva – az Örök Városban működött. A konvertita bíboros egészen páratlan módon azt követelte, hogy betekintést nyerhessen a pápai Államtitkárságnak a bécsi nunciatúrával folytatott diplomáciai levelezésébe. Római szereplése, majd eltávolítása az Örök Városból mutatja a bíboros protektori szerepkörbe kódolt antagonizmusokat, illetve azt, hogy a pápaság az uralkodói abszolutizmus kibontakozása kezdetén még el tudta háritani szuverenitásának ilyen mérvű veszélyeztetését.⁷⁹

*

A 18. század a katolikus abszolutista monarchiák befolyásának erősödését hozta a pápaság felett. E befolyás megjelenítésében meghatározó szerepet játszottak a koronabíboros protektorok is, amint azt a legszemléletesebben a Franz Herzan von Harrach, a Birodalom utolsó protektorának tevékenysége, az 1799–1800. évi konklávéén játszott szerepe mutatja. A politikai szerep felerősödését a konzisztoriális funkció visszaszorulása kísérte, a püspökjelöltek előterjesztése mind kizárólagosabban a pápák jogává vált.⁸⁰

⁷⁸ Jelentéseik (1651–1689): ÖStA. HHStA. Diplomatiscbe Korrespondenz. Fz. 58., 60–67. A bíborosprotektorok diplomáciai szerepére ld.: PONCET, OLIVIER: Les cardinaux protecteurs des couronnes en cour de Rome dans la première moitié du XVIIe siècle: l'exemple de la France. In: La corte di Roma tra Cinque e Seicento. «Teatro» della politica Europea. Atti del Convegno Internazionale i Studi. (Roma, 22–23 marzo 1996.) Cura di: Signorotto, Gianvittorio – Visceglia, Maria Antonietta. Roma, 1998. (Biblioteca del Cinquecento, 84.) 461–480. p., küln. 471–474. p.

⁷⁹ KÖCHLI, ULRICH: Trophäe im Glaubenskampf? Der Konvertit und Kardinal Friedrich Landgraf von Hessen-Darmstadt. (1616–1682) In: Jagd nach dem roten Hut. Kardinalskarrieren im barocken Rom. Hrsg.: Karsten, Arne von. Göttingen, 2004. 186–204. p., 200–203. p.

⁸⁰ A 18–19. századra ld.: BLAAS, RICHARD: Das Kardinalprotektorat der deutschen und der österreichischen Nation im 18. und 19. Jahrhundert. In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv*, 1957. 148–185. p. (a protektorok politikai tevékenységére: 148–151. p.)

Egyházi karrier és társadalmi mobilitás a 18–19. század fordulóján.

Johann Ladislaus Pyrker és Kis János példája*

Vaderna Gábor

Mobilitás és egyház

A Magyar Királyság, s tágabban az egész Habsburg Monarchia, 18–19. századi történeti irodalmában a társadalmi mobilitás problémája jelentős súllyal van jelen. Pitirim A. Sorokin klasszikus (1927-es) meghatározását követve a társadalmi mobilitás egyének, objektumok vagy értékek (és presztízs) társadalmi helyzetének változását jelenti.¹ E definícióból már eleve következik a mobilitás folyamatának rétegzettség, mely érinthet osztályt (foglalkozást), anyagi javakat, kultúrát, földrajzi elhelyezkedést, nemzedéket, társadalmi nemet, családi struktúrát – ezek természetesen szorosan összefonódnak, s elválasztásuk a társadalomtörténész beállításának függvénye leginkább.² A 18–19. század fordulójának politikai elitet érintő kutatásai a köznemesség térnyerését vizsgálták, s ilyenformán a politikai hatalomban való részvétel társadalmi átrendeződésére hívták fel a figyelmet.³ E nagyszabású longue folyamat, mely végső soron a reformkori politikai vitákba torkollott, s legalább az 1848-as forradalomig meghatározta a politikai diskurzust, az elitek átrendeződésére világít rá, s

* A kutatást az Új Nemzeti Kiválóság Program támogatta. A szerző az *Irodalmi nyilvánosság a polgárosodó Nyugat-Magyarországon (1770–1820)* MTA Lendület kutatócsoport tagja.

¹ Sorokin eredeti meghatározása: SOROKIN, PITIRIM A.: *Social Mobility*. New York – London, 1927. 133. p. Idézi: RÓBERT PÉTER: *Származás és mobilitás*. (Műhelytanulmány) Bp., 1986. (Rétegződés-modell vizsgálat, VII.) (továbbiakban: RÓBERT, 1986.) 5. p. Részletek Sorokin alapvető műveiből magyarul: SOROKIN, PITIRIM A.: *A vertikális mobilitás csatornái*. Ford.: Tót Éva. In: *Társadalmi mobilitás: hagyományos és új megközelítések*. Válogatott tanulmányok. Szerk.: Róbert Péter. Bp., 1998. (SOROKIN, 1998.) 12–25. p.; UŐ: *Az egyének társadalmi rétegenkénti minősítésének, kiválasztásának és elosztásának mechanizmusa*. Ford.: Tót Éva. In: *Uo.*, 26–48. p.; UŐ: *Társadalmi mobilitás*. In: *Szociológiai történeti szöveggyűjtemény*. Szerk.: Huszár Tibor – Somlai Péter. Bp., 1993. 253–279. p. A kérdés elméletének történetéhez az idézett szöveggyűjteményeken túl ld.: RÓBERT, 1986. 7–31. p.

² A kérdés irodalmának magyar klasszikusa: ANDORKA RUDOLF: *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Bp., 1982. Ld. még: HORVÁTH GERGELY KRISZTIÁN – KESZEI ANDRÁS: *Társadalomtörténet és szociológia*. In: *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Szerk.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József. Bp., 2003. 596–621. p., 615–617. p.

³ A kérdéstről ld.: BENDA KÁLMÁN: *A magyar nemesi mozgalom 1790-ben*. In: UŐ: *Emberbarát vagy hazafi? Tanulmányok a felvilágosodás korának magyarországi történetéből*. Bp., 1978. 64–104. p., 80–85. p.; SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN: *Bevezetés. A 18. századi magyar rendiség és a bene possessionati felemelkedése*. In: *Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről*. Bp., 7–16. p.; KECSKEMÉTI KÁROLY: *Magyar liberalizmus, 1790–1848*. Bp., 2008. (Eszmetörténeti Könyvtár, 10.) 288–321. p.

bár felrajzolja bizonyos társadalmi csoportok mobilitási lehetőségeit, s ezen keresztül rávilágít egyes egyének választási lehetőségeire is, a Sorokintól leírt helyzetváltozásnak egyetlen módozatát érinti. Kövér György a 19. század társadalomtörténetének összefoglaló fejezetében a fixáció és mobilitás kettősségében elemezte azt a folyamatot, amiként egyének társadalmi státuszukat válthatták. Arra tett javaslatot, hogy inkább a mikroperspektíva felől közelítsünk a társadalmi folyamatok felé, s életutak analízisének sorozatában kísérjük meg letapogatni azokat a folyamatokat, melyek akár tendenciaszerűséget is mutathatnak.⁴

Vizsgált korszakunkban iskolázás és egyház igen szorosan összefonódott egymással. Ezért is igen tanulságosak azok a kutatások, melyek az egyházi pálya társadalmi mobilizációs lehetőségeit mérik fel. Már Sorokin kiemelt jelentőséget tulajdonított az egyházi szervezetbe lépésnek, s egy olyan hipotézist is megkockáztatott – meglehetősen nagy időtávon, s ezért aztán rendkívül elnagyoltan érvelve –, hogy az egyházak kialakulásának és hanyatlásának periódusaiban a társadalmi mobilitásra gyakorolt hatásuk jelentéktelen, míg a „kettő között” jelentékeny lehet.⁵ Most eltekintve attól, hogy csak bajosan lehetne megmondani, hogy egy-egy egyház éppen mikor „terjeszkedik” vagy „hanyatlik”, abban a tekintetben is némi differenciálásra szorul a tézis, hogy nem veszi figyelembe, mikor milyen társadalmi-politikai-intézményes környezetbe illeszkedett egy-egy egyházi szervezet. Csorba László egy tanulmányában a katolikus egyházi értelmiség társadalmi összetételéhez a szombathelyi papi szeminárium 1770-es évekbeli adatait (korrigálva pozsonyi és pesti adatokkal, s hangsúlyozva a mintavétel regionális sajátosságait) Géfin Gyula 19. századra vonatkozó (sokkalta nagyobb merítésű) adataival vetette össze, s azt állapította meg, hogy míg a korábbi korszakban a papi szemináriumokon szűk többségben voltak a nemesi származásúak, addig a 19. században egyre inkább polgári származású személyek lépnek egyházi pályára (s ha továbbmennénk, akkor a 20. századra az alsóbb földműves- és munkásrétegek számarányának jelentős növekedését regisztrálhatnánk).⁶ Hasonló tendenciák regisztrálhatóak – mint arra Kövér György is rámutatott – a középszintű és a felső szintű oktatásban is.⁷ E statisztikai alapú vizsgálatok nyomán különböző időmetszetek egymással való összevetése mutathat ugyan valamiféle időbeli változást, ám az egyházi pálya és mobilitás kérdésében nem biztos, hogy minden kérdésre választ nyerhetünk. Hiszen az egyházi pályára lépő nem-nemesek arányának növekedése éppen úgy értelmezhető az egyházi pálya presztízis-

⁴ KÖVÉR GYÖRGY: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In: GYÁNI GÁBOR – KÖVÉR GYÖRGY: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp., 2001. (2. kiad.) 11–186. p. (továbbiakban: KÖVÉR, 2001.) Itt a *Fixáció és mobilitás* című fejezet: 170–186. p. Az életútelelemzés lehetőségéről ld.: uo., 170–171. p.

⁵ SOROKIN, 1998. 14–15. p., idézett sejtése: 14. p.

⁶ CSORBA László: A katolikus egyházi értelmiség társadalmi gyökerei a polgári átalakulás korában. In: A polgárosodás útján. Tanulmányok Magyarország társadalmának átrétegződéséhez a polgári átalakulás korában. Szerk.: Szabad György. Bp., 1990. 161–170. p.; A szombathelyi egyházmegye története. III. köt. Történelmi névtár. Össz.: Géfin Gyula. Szombathely, 1935.

⁷ KÖVÉR, 2001. 183. p.

csökkenéseként (az elit legtehetősebb része már nem lát benne perspektívát), mint az egyházban rejlő mobilitási lehetőségek növekedéseként is; az egyházat egyaránt tekinthetjük a polgárosodási folyamatok valamiféle lenyomataként, illetve vélekedhetünk úgy is, hogy az állam szekularizációs törekvéseivel összhangban a privilégiumait őrző társadalmi csoportok nem láttak az egyházi pályában komolyan vehető lehetőséget.

Ha Csorba felvetéseire képest tovább szűkítjük fókuszunkat, s csak az egyházi felső vezetés társadalmi összetételére figyelünk, a változások irányát hasonlóképpen láthatjuk. A katolikus egyházi vezetők társadalmi státuszának alakulásában még valamiféle mobilitási hullámmásra is felfigyelhetünk. Joachim Bahlcke állapítja meg a püspöki karról írott monográfiájában, hogy a 18. században éppenséggel szűkült a társadalmi mobilitás a főpapság körében:

„A 16–17. században Pázmány Péternek, Lippay Györgynek vagy Széchenyi Györgynek mint »homo novus«-nak sikerült köznemesi származása ellenére fényes egyházi karriert befutnia és magas egyházi méltóságokba emelkednie, a későbbi időszakban hasonló karrier már nem volt lehetséges. A legfontosabb egyházi méltóságok ekkor kivétel nélkül a főnemesség számára voltak fenntartva. Még a jelentéktlenebb püspökségek többsége is 1700 után főleg arisztokratákkal került betöltésre.”⁸

Tehát az egyházi pályára állás egyre inkább főnemesi privilégiumnak tűnik, sőt a főpapság részvétele a diétákon a korabeli rendi kommunikáció terepévé is tette az egyházügyi vitákat.⁹ Olyannyira fontos politikai tényezővé vált a püspöki kar – mondja Bahlcke –, hogy bizonyos családok politikai stratégiát is építettek a püspöki székek birtoklása köré a 18. században.¹⁰ Kiválóan mutatja e tendenciát, hogy gróf Esterházy Imre (1725–1745), gróf Csáky Miklós (1751–1757), gróf Barkóczy Ferenc (1761–1765) esztergomi érseksége utáni mintegy tízévi üresedést a Habsburg család egyik tagjának, Károly Ambrus hercegnek váratlan beiktatásával kívánták orvosolni 1808-ban. Korrelál Csorba László fent idézett kutatásaival, hogy a Károly Ambrus hirtelen (1809-ben bekövetkezett) halálát követő újabb évtizedes üresedés után az érseki széket immár nem egy főrangú, hanem egy képzett és rendkívül ambíciózus köznemes, Rudnay Sándor (1819–1831) foglalhatta el.

A katolikus példa idézése azért is tanulságos, mert a protestáns egyházak által kínált karrierlehetőségek a jelek szerint a nagyobb mobilitás ígérését hordozták. S bár egyházkerületenként megjelentek tekintélyesnek vagy befolyásosnak tartható családok (például a Patai család a Dunamelléki Református Egyházkerületben vagy a Hrabovszky család a Dunántúli

⁸ BAHLCHE, JOACHIM: A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig. (1686–1790) Ford.: Fazekas István. Bp., 2013. 141. p. A főnemesség társadalmi összetételéről ld.: *uo.*, 122–163. p.

⁹ *Uo.*, 140–141. p.

¹⁰ *Uo.*, 141. p. Ld. még: BAHLCHE, JOACHIM: Aristokraten aus dem Reich auf ungarischen Bischofsstühlen in der frühen Neuzeit. Zur Instrumentalisierung einer geistlichen Elite. In: *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde ungarischer und verwandter Gebiete*, 1997. 81–103. p.

Evangélikus Egyházkerületben), mégis elmondható, hogy a 18. században protestáns egyházak felső vezetésébe is bekerülhettek akár „homo novus”-ok. Annyi bizonyos, hogy a protestáns egyházi vezetésben tanultsággal, tudással könnyebben előre lehetett lépni, mint a katolikus egyházi szervezetben – bár ez még önmagában persze nem jelenti azt, hogy ezek az intézmények „demokratikusak” lettek volna kiválasztási mechanizmusaikat tekintve. Mindenesetre a 18. század végének a katolikusoknál megfigyelt, a mobilitás lehetőségeit tágító tendenciája talán itt is megfigyelhető. E folyamat volumenét persze nem érdemes túlértékelni – mindenesetre az alább elemzendő két példa olyan szélső értékeket mutathat meg a 19. század elejéről, melyre az előző században még nem akadt példa.

Két párhuzamos élet

A következőkben két egészen kivételes egyházi-társadalmi rangemelkedést mutatok meg: Johann Ladislaus Pyrker (vagy magyarosan Pyrker János László), valamint Kis János példáit. Kis 1770-ben, Pyrker 1772-ben született, mindketten a Dunántúlon láttak napvilágot, előbbi a lutheránus, utóbbi a katolikus felekezethez tartozott. Mindketten szédületes karriert futottak be.

Kis jobbágyi sorból származott (1770-ben született a Sopron vármegyei Szentandrásán [ma: Rábaszentandrás]), s csak a saját kivételes adottságainak köszönhető példátlan előmenetelét. A Soproni Evangélikus Líceumban tanult, majd mintegy két évig Göttingában és Jénában folytatott egyetemi tanulmányokat, melyeket költői tehetsége nyomán szerzett adományokból finanszírozott. 1793 őszén már az egyik legtekintélyesebb lutheránus családnál, a Prónayaknál házinevelő, majd a győri evangélikus iskolában tanít rövid ideig, hogy végül lelkészi pályára álljon. Előbb Nagybarát (ma: Győrújbarát), Kővágóórs, majd Dömölk (ma: Celldömölk) plébánosa, s végül Sopronban lelkész. 1812-ben, 32 éves korában választották meg a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület superintendensévé, mely feladatot 1846-ig, haláláig ellátott. Kis egész életében ontotta a saját költeményeket, különböző fordításokat prózában és versben, valamint tudományos értekezéseket. A Magyar Tudós Társaság alapító tagja volt.

Pyrker családjának társadalmi státuszát némi homály fedi. Édesapja Zichy-birtokon volt jószágigazgató, ám a jelek szerint gondoskodni kívánt 1772-ben Láng községben (ma: Soponya) született fia neveltetéséről. Előbb a székesfehérvári pálosoknál tanult, utóbb a pécsi bölcséleti és jogi akadémián folytatott tanulmányokat. Ennek megfelelően a Helytartótanácsnál vállalt fogalmazói állást 1790-ben. 1792-ben azonban hirtelen otthagya állását, s vándorolni kezdett, egy hosszabb itáliai utazás után Bécsben kötött ki, ahol váratlanul úgy döntött, hogy belép a ciszterci rendbe. A teológiát Sankt Pöltenben végezte, s a lilienfeldi apátság tagja lett. 1796-ban szentelték pappá, s már 1798-ban az apátság gazdasági vezetője. Néhány év (1807–1811) türnitzi plébánosság után visszatért Lilienfeldbe, ahol 1812-ben apáttá választották. 1818-ban szepesi püspöknek nevezték ki, 1820 és 1826 között velencei pátriárka, időközben dalmát primás és királyi titkos tanácsos. 1826. november 9-én Ferenc császár egri érsekké nevezte ki, ahová a következő év szeptember 18-án iktatták be. Figyelemre méltó, hogy Kishez hasonlóan Pyrker is írt (német nyelven) verses, prózai és tudomá-

nyos műveket, a Magyar Tudós Társaság őt is tagjai közé választotta (1844-ben tiszteleti tagként). Pyrker 1847-ban, egy évvel Kis után halt meg.

A két életrajz e rövid összefoglalásai is már számos korrelációt mutatnak a két pálya között: a hosszú életpálya által átívelt korszak, az alacsony származás, a tudományos-költői karrier és az egyházi karrier párhuzamos volta. Mindez azzal egészíthető ki, hogy mind a két egyházi személyről igen gazdag tudásunk van, ami nem is annyira betöltött egyházi státuszuknak köszönhető, mint inkább annak, hogy életük végén – szinte ugyanakkor – mind a ketten megírták önéletrajzukat. Kis Jánosé meg is jelent Sopronban Siess Katalin (özvegy Kulcsárné) nyomtatásában 1845–46-ban, Pyrkeré viszont kéziratban maradt, s csak 1966-ban jelenhetett meg. (Utóbbihoz annyit érdemes elmondani, hogy az érsek művei neves német kiadójának, Johann Georg Cotta bárónak felkérésére írta meg élete történetét, ám a mű végül nem jelent meg, s a kézirat hosszas lappangás után a bécsi Nationalbibliothekban kötött ki. Az 1920-as években Cziegler Ábel ciszterci szerzetes fedezte fel, s annak tanulságait be is építette Pyrker-életrajzába, azonban a II. világháború miatt nem, csak évtizedekkel később sikerült kiadnia.) A két önéletrajz – ez bizony kijelenthető – máig alapvetően határozta meg, hogy mit és miként tudunk a két szerző életéről és működéséről.¹¹

Az önéletrajzokat – régi kutatási közhely ez már – nem feltétlenül úgy érdemes olvasni, hogy abban valamiféle igazságot keresünk. Bár az „önéletrajzi szerződés” arra irányítja az olvasót, hogy a szöveg szavainak igazságáért a szöveget szerző szubjektum szavatol,¹² természetesen ezt az „olvasási ajánlatot” nem szükséges mindig, minden körülmények között készpénznek vennünk. Az emberi emlékezet a múlt eseményeit a visszaem-

¹¹ Az életrajzok: KIS JÁNOS Superintendens' emlékezései életéből. Maga által feljegyezve. Első közlemény. Nevendekességét, professzorságát és predikátorságát tárgyazó emlékezések. Sopronban, 1845. (továbbiakban: Kis emlékezései, 1845.); KIS JÁNOS Superintendens' emlékezései életéből. Maga által feljegyezve. Második közlemény. Írói pályáját tárgyazó emlékezések. Sopronban, 1846.; PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Mein Leben, 1772–1847. Hrsg.: CZIGLER, ALADAR PAUL. Graz – Wien – Köln, 1966. (Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. I. Abteilung: Scriptorum, 10.) (továbbiakban: Pyrker: Életem, 1966.) (a kiadástörténetről: XXI–XLVI. p.) A Kisre vonatkozó életrajzi irodalom meglepően szerény, Toldy Ferenc írt több életrajzot: [TOLDY FERENC:] Kis János élete. In: Kis János poetai munkái. A szerző saját kéziratai- s az első kiadásokhoz gondosan egyengetve, kiadatlanokkal bővítve, jegyzésekkel s életrajzzal kiadta: D. Schedel [Toldy] Ferenc. Pest, 1846., III–XLVI. p.; Uő: Emlékbeszéd Kis János felett. A Kisfaludy-Társaság XI. köz ülésében febr. VI. M. DCCC. XLIIX. Pesten, 1848.; Uő: Kis János. In: Toldy Ferenc irodalmi arcképei s újabb beszédei. Kiad.: Tárkányi [Béla]. Pest, 1856. 97–106. p.; Uő: Kis János, 1770–1846. In: Uő: Magyar költők élete. Első kötet. Pest, 1870. (Toldy Ferenc összegyűjtött munkái, 3.) 300–314. p. Pyrker életéről már gazdagabb szakirodalom született, a két legfontosabb munka: CZIGLER ÁBEL S. O. CIST.: Felső-Eőri Pyrker János László, 1772–1847. Bp., 1937.; DOBERSBERGER, ROLAND: Johann Ladislaus Pyrker. Dichter und Kirchenfürst. St. Pölten – Wien, 1997.

¹² Az önéletrajzi szerződés fogalma Phuilippe Lejeune-től származik. Az általam is érintett problémához ld.: LEJEUNE, PHILIPPE: Önéletrajz és irodalomtörténet. Ford.: Varga Róbert. In: Önéletrajz, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásából. Szerk.: Z. Varga Zoltán. Bp., 2003. (Szöveg és emlékezet) 76–102. p.

lékező én önelbeszélésévé alakítják, miközben az emléknymokat narratív történetekké strukturálja át.¹³ Ez különösen akkor feltűnő, amikor egy történelmi szereplő önéletírásában olyan jelenségekről is olvasunk, melyek esetenként nehezen egyeztethetőek össze más történelmi elbeszélésekkel. Csak egyetlen példát említve előzetesen, Pyrker esetében a magyar irodalomtörténet előszeretettel foglalkozik a költő nyelviségének kérdésével (különösen azóta, hogy a *Perlen der heilige Vorzeit* bizonyos részeit magyar próza fordításban közreadó Kazinczy Ferencet Toldy Ferenc megróttá, s Pyrkeren közvetve idegenségét kérte számon).¹⁴ Pedig Pyrker a pálosoknál a legjobb magyar költők (Ányos Pál és Virág Benedek) tanították, korai drámáinak olyan magyar történelmi témákat választott, mint Zrínyi várvédeése (*Zrinis Tod*) vagy a Hunyadiak története (*Die Korvinen*), sőt maga Virág ajánlotta az ifjat Kazinczy Ferenc figyelmébe, aki még recenziót is írt a drámakötetről,¹⁵ Verseghy Ferenc pedig, aki még Pestről ismerte Pyrkeret, életrajzot közölt róla az Egyházi Értekezések és Tudósítások lapjain.¹⁶ Lehetne ebből egy olyan elbeszélést is írni, ahol a német nyelven író költő magyar irodalmi gyökerei jobban kidomborodnak. Ugyanakkor zavarba ejtő, hogy Pyrker a *Mein Leben* lapjain hajdani tanáraitól nem tesz említést (pedig tényleg rengeteg emberről megemlékszik, de róluk éppen nem), sőt fiatalkori drámakötete mintha nem is létezne, s a Kazinczy-fordítás okozta irodalmi botrány mintha el sem érte volna az ingerküszöbét. Hogy Pyrker elfelejtette-e (elfelejthette-e), hogy létezett egy egész kötetnyi drámája és a magyar irodalmi életbe illeszkedése finoman szóval sem volt problémamentes, vagy pedig tudatosan módosította az irodalmi pálya kezdetét a ciszterci rendbe lépése utánra – ma már csak nehezen mondható meg. Talán célravezetőbb az önéletírások igazmondásának bajosan megválaszolható kérdése helyett azt vizsgálni, hogy ezek az elbeszélések milyen

¹³ Ld. ehhez: GYÁNI GÁBOR: Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem. Bp., 2010.

¹⁴ Az inkriminált fordítás: A' szent hajdan gyöngyei[.] Felső-Eőri PYRKER János László Patriárcha Egri Érsek után Kazinczy Ferenc[.] Budán, MDCCCXXX. [1830.] Toldy kritikája: G. [TOLDY FERENC]: A' Szent Hajdan' Gyöngyei. In: Kritikai Lapok. Kiad: Bajza [József]. I. Füzet. 1831. 13–23. p. A Pyrker-pörhöz ld.: DÁVIDHÁZI PÉTER: Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet. Bp., 2004. (Irodalomtudomány és Kritika) 250–258. p. Pyrker magyarságának ügyéről: MADARÁSZ FLÓRIS: Pyrker és a magyar írók. Eger, 1908.; KAJTÁR MÁRIA: Pyrker és a magyar irodalom. In: Pyker-emlékkönyv. Szerk.: Hölvényi György. Eger, 1987. 179–193. p.

¹⁵ Virág ajánlása: „Ha hozzád találna jutni imez Könyv: Historische Schauspiele von Joh. Babt. Pyerker [!] – Wien 1810, Kérlek recenseáld. Ennek szerzője nekem tanítványom vala: most Ausztriában Tünicz nevű helységben Plébános. Igen jó, 's érzékeny szívű gyerek volt.” Virág Benedek Kazinczy Ferencnek, 1811. március, h. n. – Kazinczy Ferenc levelezése. Nyolczadik kötet. 1810. Július 1. – 1811. Június 30. Sajtó alá rend.: Váczy János. Bp., 1898. (Kazinczy Ferenc Összes Művei) 1972. sz. lev., 419. p. A Kazinczy-kritika: *Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1811. március. 30. 26. füz., 202. p.

¹⁶ VERSEGHY FERENC: Nagy Méltóságú Pyrker László Szepesi Püspök Úr Ó Excell. Biographiája és a Velencei Patriarchatusra való emlékezése. In: Egyházi Értekezések és Tudósítások. Első kötet. Veszprémben, 1821. 188–194. p.

narratív formákat választottak, s miképp éltek e narratív formák adta lehetőségekkel, hogy miképpen értelmezték a szövegek szerzői saját mobilitási lehetőségeiket és stratégiai döntéseiket, melyek a társadalmi mobilitás tekintetében látványos sikerükhöz vezettek.¹⁷

Kis János és Johann Ladislaus Pyrker elbeszélései meglehetősen eltérő módszert választottak. Ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy miként fogalmazták meg saját társadalmi státuszváltásukat, érdemes lehet az önéletrajsok első részeit, a neveltetéssel kapcsolatos passzusokat összehasonlítani.

Bildungsroman

Kis János már a szöveg negyedik bekezdésében – nagybátyját dicsérvén – idézi Voltaire Maurepas grófnak írott episztoláját:

„Peut-être qu’ un Virgilie, un Ciceron sauvage
Est chante de paroisse, ou juge de village.”¹⁸

Eszerint Cicerók és Vergiliusok falun is élhetnek, neveltetést és tudást a természet is adhat. A Voltaire-szövegben felsejlő város–falu ellentétnek itt az a koncepciója jelenik meg, mely a vidéki életet a természetes szépség és morál iránti közvetlen hozzáféréssel kapcsolja össze. Kis János paraszti származása így inkább erénynek tűnik, mint hátránynak, s a társadalmi felemelkedés mintegy a természet erényének megmutatkozása. A ciklikusan építkező önéletrajz többször is visszatér a témához, s ezáltal valamiféle ívét is felrajzolja e fejlődésnek. A következő passzusban palota és kunyhó ellentétét idézi (s ezzel rögtön módosít is valamit a kiinduláson):

„A’ náddal fődött alacsony hajlék, mellyben születtem ’s eleinten neveltetem, semmiben sem mutata pompát, ’s nem esmerkedtem-meg benne semmivel, mi mai napion fényűzéshez számláltatik. Drága butorokat, rajzolatokat, képeket, kő- vagy rézmetszeteket, szobrokat, szép épületeket tizenkét esztendő korom előtt sohasem láttam, ’s azután is soká elkerülték minden e’ félék figyelmemet. Hangászatot, szent énekeknek templomban vagy otthon zengésén kívül, csaknem sohasem hallottam. Uri tánc multságban épen nem, sőt még parasztiban is igen kevészer voltam jelen; czifra öltözetek sem falunkban sem házunknál nem kecsegtették szememet, mesterséges ételek és italok sohasem jöttek asztalunkra.”¹⁹

Itt a művelődés hiánya nem értékhiány, hanem éppenséggel előny. A nád-fedelű kunyhó a paloták pompájával áll szemben. Kis nem véletlenül idézi hamarosan Voltaire Madame Denis-nek Versailles-ról írott sorait:

„Ce tourbillon, qu’on appelle le monde,
Est si frivole, eu tant d’erreurs abonde,
Qu’il n’est permis, d’en aimer le fracas

¹⁷ Kis életrajzát hasonló módszertani alapról veszi szemügyre: TÓTH KÁLMÁN: A portré szerepe Kis János *Emlékezéseinek* írói pályáját tárgyaló második közleményében. In: Prima manus. Tanulmányok a felvilágosodás korának magyar irodalmából. Szerk.: Keszeg Anna – Vaderna Gábor. Bp., 2008. 100–118. p.

¹⁸ Kis emlékezései, 1845. 10. p.

¹⁹ Uo., 18–19. p.

Qu' à l'etourdi qui ne le connait pas.”²⁰

Eszerint a legnagyobb probléma nem is a javak eltékozlásában, magában a fényűzésben rejlik, amely egy alapvetően republikánus narratív mintát sejtetne a háttérben,²¹ hanem inkább abban, hogy ez a világ elszédít, elkábít. Míg tehát a falusi élet egyszerűséghez és megelégedéshez szoktatja az egyént, a palota pompája fiktív világokat, alternatív valóságokat épít fel:

„Mindenfelől dolgos és szorgalmas emberekkel lévén körülvéve vig mulatságokban csaknem soha sem részesülvén, 's még a' gyermeki játékokból is csak a' legtermészetiebbekkel 's legmindennapiakkal esmerkedvén-meg, nem tartozhattam azok közé, kik e' világot tündérek' kertjének 's csupa örömök', tréfák' és enyelgések' honjának szokják képzelni.”²²

Szegénységbe születni tehát annak az esélyét is magában hordozza, hogy az ember nem épít maga köré fiktív világokat, nem lát a valóság helyett tündérvilágot. Ugyanakkor magától értetődik, hogy e helyzet nemcsak hozzáférést biztosít bizonyos megszerezhető erények halmazához, hanem el is zárja azokat egyéntől. Kis megfogalmazásában e kettősség:

„Hogy a' csinos társalkodás' finomságait 's magam ügyes alkalmazását gyermekségemben nem tanulhattam-meg, azt szükségtelen mondanom. Azonban emberség' példáinak koránlátása 's természeti szelidségem, mellyet semmi szelesség sem vesztegetett meg, ezen hijányt némileg kipótolta 's legalább azzal a' kevés udvariassággal együtt, mellyet utóbb tanultam, annyira segített, hogy későbbi köreimben mindenütt olly kedvességet nyertem, millyent csak kívánhattam.”²³

Itt már felsejlik a kultúrának egy másik, az eddigiektől eltérő megközelítési módja. A „csinos társalkodás” kifejezés egy olyan társadalmi modellt villant fel, ahol az emberiség története a született önzőség felől a társias kultúra felé halad, s minél kifinomultabb a társalkodás, annál fejlettebb a társalkodás környezetéül szolgáló társadalom.²⁴ Kis tehát különböző elbeszélések összeillesztésével alapozza meg saját karrierjének történetét. Az egyik a város veszélyeire figyel elsősorban, s a falu tiszta erkölceit a városi romlottsággal állítja szembe. Kis ezt az elbeszélést azonban csak felidézi, teljes egészében nem mondja fel, s a városi oldalt nem igazán domborítja ki. Ehelyett a magyar eszmetörténeti kontextusban nem példátlan módon a fényűző, az embereket fiktív álvilágokba szédítő udvari kultúra kritikájával

²⁰ Uo., 19–20. p.

²¹ Ld.: VELEMA, WYGER R. E.: 'That a Republic is Better than a Monarchy'. Antimonarchism in Early Modern Dutch Political Thought. In: Republicanism. A Shared European Heritage. Vol. I. Republicanism and Constitutionalism in Early Modern Europe. Ed.: Gelderen, Martin van – Skinner, Quentin. Cambridge, 2002. 9–25. p., 21–25. p.

²² Kis emlékezései, 1845. 20. p.

²³ Uo., 21–22. p.

²⁴ A probléma alapműve: Lawrence E. KLEIN: *Shaftesbury and the Culture of Politeness. Moral Discourse and Cultural Politics in Early Eighteenth-Century England*, Cambridge – New York: Cambridge UP, 1994.

opponálja a falunak a valóság elemeiből építkező természetes erényeit. Mindez előrevetíthetné egy olyan életút elbeszélését, ahol Kis mintegy a gondviselés jóvoltából emelkedik ki (erre utal is a szöveg néhányszor),²⁵ s a természet neveltjeként éppen a civilizált társadalomban nevelkedettek múlja felül. Azonban Kis más utat választ, s egy olyan elbeszélésre utal, mely a csiszolt társiasság formáit részesíti előnyben. A csinosodás elbeszélései gyakorta a falu vadságát, barbárságát helyezi szembe a kulturált urbanitással, Kis azonban több elbeszélés elemeinek összedolgozásával szervesen kapcsolja egybe a társiasság kultúrafogalmát és a falusi erényesség eszméjét. Így történhet meg, hogy a falun egy gyermekre leselkedő veszélyek, melyek esetleg eltéríthették volna a gyermek Kist pályájáról, egyszerre a falusi élet természeti veszedelmei (fizikai sérülés, alkohol, gyakorlati dolgokban megmutatkozó tehetségtelensége),²⁶ s egyszerre a csinosodás diskurzusában leginkább vélt veszedelem, ti. a babonáság.²⁷ Kis az utóbbi markáns vidéki jelenlétében látja az okát annak, hogy mások nem tudnak kitörni a falusi életformából, míg saját családjának nagyfokú mentessége a babonáktól és bármiféle vallási rajongástól megvédhette őt. Figyelemre méltó, hogy voltaképpen itt is a valóság áll szemben valamiféle fikatív mesevilággal, s csak a szülők józanságának köszönhető, hogy a gyermeket e hatás majdnem egészében elkerülhette.

Már az *Emlékezések* első szakaszában feltűnnek a nevelők, s Kis saját történetét, személyiségének kifejlését egy *Bildungsroman* keretei közé illeszti. Egy olyan antropológiai gondolkodás sejlik fel a háttérben, ahol az egyén személyisége pedagógiai hatásokra fejlődhet ki, s a jó nevelés célja az, hogy a világ minden rezdülésére érzékeny társas lény léphessen be a társadalomba.²⁸ A szülőkön kívül falusi neveltetése során Kisre számos helyi írástudó hatott. (Egy helyen még arra is figyelmeztet, hogy a helyi lelkészek és tanítók kötelessége volna a falubeli gyerekek tehetségének kifejtése.²⁹) Persze a neveltetés kulshelyzete az iskola. Kis hosszan ír soproni diákveiről, tanáraitól, diáktársairól. A nagyszerű tanáregyeniségek mellett az irodalommal való találkozást valamiféle társas szükséglet hozta magával. A *Bildungsroman* itt az érzékenység egyik kedvelt toposzát idézi fel, amikor a barátság (a társiasság eme alapformája) lesz a kultúrához való hozzáférés kulcsa. Kis így idézi fel megismerkedését Németh Lászlóval:

²⁵ Például: „De az isteni gondviselés, mely az emberek sorsának csekély körülmények által oly sokszor váratlan fordulatot szokott adni, mást végze felőlem.” Kis emlékezései, 1845. 15. p.

²⁶ Uo., 22–23. p.

²⁷ Uo., 23–26. p.

²⁸ A korabeli nevelési képzetek antropológiai viszonylataihoz ld.: VADERNA GÁBOR: Élet és irodalom. Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében. Bp., 2013. 59–101. p.

²⁹ „Ti pedig, isten’ emberei, lelkészek ’s oskolatanítók, kövessétek ezek’ példáját. Gondoljátok-meg, hogy sok szép mezei virág azért hervad- ’s hull-el kevesebb haszonnal ’s díszsel, mivel gondos kertész dajkálása alá nem jut, sok csemete azért nem terem kellemesebb ízű gyümölcsöt, mivel szelid fa nem oltatik bele, és sok szép elme azért nem fejük- ki, mivel jókor nem fordítatik rá illő figyelem.” Kis emlékezései, 1845. 17. p.

„Mind ezekben, sőt minden tanulási foglalkozásimban ettől fogva ki mondhatatlanul elősegíte azon szoros és szives barátság, melyet N é m e t h L á s z l ó tanuló társammal kötöttem. Ezen szövetkezés ünnepélyesen 's csaknem regényesen történt. Már előbb is gyakran társalkodtunk együtt, de egykor sétálásunk közben O r e s z t e s ' és P y l a d e s ' történeteit olvasánk. Németh felszólítja, hogy legyünk mi is elválhatatlan örökös barátok. Én örömet reá állék kívánságára; 's a kölcsönös ígéret nem csak szóval téteték, hanem kézádással 's csókokkal is megerősítették. Csak érzem 's tudom, de le nem írhatom, melly sokat használt mind kettőnknek ez a' barátság még pedig nem csak iskolai 's akadémiai pályánkon, hanem mind addig míg ezen nemes lelkű 's szép talentomu barátomat a' kora halál tőlem el nem ragadta. Syntaxista korunktól fogva egész addig, míg tanulásunkat Sopronban és Göttingában együtt folytattuk ritka nap mult-el, hogy valamit együtt nem olvastunk, vagy nem tanultunk volna.”³⁰

Kis maga is utal itt a műfaji kódra: „csaknem regényesen”. E barátság formája és antropológiája ugyanis az érzékeny levélregényekből (s az azokkal szoros műfajtipológiai rokonságban álló nevelési regényekkel) lehet ismerős az olvasónak: az olvasmányok fiktív és érzékeny világát az érzékeny ember együttérző képessége révén képes az életben is applikálni. A barátság persze arra is alkalmat adhat Kis számára, hogy a társiaság tekintetében lépjen szintet. Ez azt jelenti, hogy míg a nevelők leginkább csak segítettek a társias kultúra közelébe jutni, addig az első érzékeny emberi kapcsolata után immár ő maga formálhatja a társas viselkedés intézményes formáit. A soproni diáktársaság megalapítása mintegy magától történik meg: a baráti érdekszövetség társas formája együttérző hívekre lel a diáktársak között.³¹ S innen már csak egy, ám logikusan következő lépés, hogy a szűk körben irodalmi nyilvánosságot alapító Kis kilépjen a szélesebb nyilvánosság elé. Előbb önszorgalomból ír költeményeket, majd a *Hercules' választása* című poémája komolyabb feltűnést kelt, s ebből gyűjti majdani peregrinációja költségeit is.³² Szalonban hölgyekkel ismerkedik, itt is támogatókra lel. Jellemző, amiként újra visszatér a falusi kunyhó toposza: egyfelől teljesen újraértelmezi azt, másfelől fontos megjegyezni, hogy immár nem mások, hanem saját költeményét (*Az asszonyok* címűt) idézi.

„Némelly komoly bölcsek mint élik éltöket!
Egy kunyhóban lelik menedék helyöket,
Szerelemé helyett barátság karjában
Próbálnak részt venni boldogok sorsában,
Nincs haszna! Szomorun foly minden órájok
'S mákját lethargia bőven tölti rájok.
Egyszerre felderül szívök' gyászos ege,

³⁰ Uo., 39–40.

³¹ „A' magánszorgalom divatozása ada 1790-ben lételt az attól fogva mind eddig fenálló soproni magyar kis társaságnak is. Én legelőbb N é m e t h e t , azután más egy pár barátomat felszólítottam, hogy gyűljünk össze hetenkint egyszer 's olvassunk egymás ítélete meghallgatása végett magyar nyelven készítendő munkákat.” Uo., 51. p.

³² Uo., 56. p.

Ott terem a' tréfák 's játékok serege,
 A' kunyhó tündérek' várává változik,
 A' táj tempévé lesz, a' bú eltávozik.
 'S ez az ujjászülő szép sors ki munkája?
 Egy leány jelent meg, 's mind ez annak bája."³³

Korábban, emlékszünk még, a palota kísértett tündér világával, most azonban a társaságból való kivonulás fenyeget ugyanezzel. Az érett személyiség már belép a társaságba, nem vonul félre, nem keresi a magányt, amely még gyermekkorában oly megtermékenyítőleg hatott a személyiségére.

Lehetne még követni tovább a történet fonalát: Kis hamarosan albizál (azaz adományokat gyűjt leendő lelkesi pályájához), ám a pénzgyűjtő körutat már arra használja fel, hogy meglátogassa a korszak ismert irodalmárait. A költő belépett az írók virtuális közösségébe, a leendő lelkesi pályát pedig egy peregrináció alapozza meg. Az útnak induló fiatalember már rendelkezik a társas életben szükséges önreflexióval. Már nemcsak önmagát képzi a társadalom érzékeny tagjává, hanem képes önmagát kívülről szemlélni, s saját neveltetésének történetét is némiképp ironikus fénytörésbe helyezni:

„Az a' hír volt elterjedve, hogy a' németországi egyetemekben tanulók minden kivétel nélkül dohányoznak, 's azok, kik ezt nem cselekszik, kinevettettek. Nekem mind addig eszembe sem juttat a' dohányozás, mert arra példát szüleim házában nem láttam, Sopronban pedig a' tanulás miatt nem vettem időt. De jövődöbeli tanuló társaim között csuf' és guny' tárgya nem akarék lenni 's azért komolyan hozzá láték ezen számnak nagyon keserű mesterség' tanulásához. Naponkint két 's több óráig is leckét adék benne magamnak, 's mire indulnom kellett annyira mentem, hogy fél és csaknem egész pipa dohányt ki tudtam szívni."³⁴

Kalandregény

Johann Ladislaus Pyrker egészen más történetet mesélt el, mint Kis. Pyrker jóval kevesebb szót veszteget korai neveltetésére, ám jóval kacskaringósabb út vezet el egyházi pályára állásához. Történetüknek persze vannak hasonló elemei (néhányra hamarosan visszatérünk), ám a legfontosabb különbség mégiscsak a választott műfajban rejlik. Pyker saját személyiségéről alkotott képe szintén az érzékenységre épül, mindazonáltal ő inkább elhatárolódik az érzékenység tipikus prózaműfajaitól. Amikor 1709–1791-ben Budán a Helytartótanácsnál hivatalnok (ha jól értem, fogalmazó), akkor életét a következőképpen írja le:

„Die anderthalb Jahre, die ich dort verlebte, waren für meine Bildung von großem Einfluß, da ich zu einem deutschen Herrn, Reisinger, einem von Wien dahin versetzten Beamten in Kost und Quartier kam, der von neuen Schriften eine bedeutende Bibliothek nebst ziemlicher literarischer Bildung besaß und der mich als Freund behandelte. Dies ist der erste

³³ 847-8. Jellemző, hogy az idézet utolsó sorának 1815-ben publikált változatában a „leány” helyett az „asszony” szó szerepelt: Kis János' versei. Kiadta: Kazinczy Ferencz. Harmadik köt. Pesten, 1815. 72. p.

³⁴ Kis emlékezései, 1845. 98. p.

Freund, dessen ich erwähne; doch hatte ich schon einen, (Baron Ober), der mein Schulkamerade war und an dem ich mit all der glühenden Liebe gleichgestimmter Seelen hing, durch den Tod verloren und habe ihm jahrelang heiße Tränen nachgeweint. Ein Mädchen liebte ich auch schon in meinem 15-ten Jahre, das etwa um ein Jahr jünger war als ich – ein zartes, holdes Wesen; doch sie ahnte es nicht, was in mir vorging, denn ich konnte stundenlang mit ihr auf einer Bank vor ihrem Hause in den Abendstunden sitzen, ohne ihr meine Empfindungen für sie gestehen zu können. Ich glaube in diesen wenigen Worten sei eine ganze Geschichte enthalten!“³⁵

A kérdés már csak az, hogy milyen történetet tartalmaznak e „kevésvak”. Pyrker elbeszélésében ott rejlik a lehetősége egy érzékeny regénynek, ám amikor az kezdődne, az elbeszélő visszakozik. Mintha még némi távolság is kialakulna egykori, érzékenységre fogékony önmaga és a pályáját már végigjárt idős főpap között, aki semmiképpen sem rendelné alá történeteit ennek a szempontnak. Nem véletlen hát, hogy Pyrker neveltetésének története – legalábbis beérkezéséig – inkább kalandok sorozatából épül fel, s nem egy személyiség kialakulásának folyamatát helyezi a középpontba. Ám arra is érdemes figyelni, hogy ezek a kalandok végső soron nem teljesednek ki Pyrker szövegében – kalandregények elbeszélési kliséi idéződnek meg, a kalandok maguk azonban elmaradnak. Példaként idézhetjük Genova felé tartó hajóútját, ahol kalózok tűnnek fel a tengeren:

„Drei Tage hindurch führte unser Fahrzeug ein günstiger Wind dem Ziele immer näher; aber am vierten schlug er nach Westen um, trieb dasselbe von der italienischen Küste gegen Sardinien hin, und plötzlich ertönte um die Mitternachtsstunde ein lautes Angstgeschrei unter den Schiffern: »Gesu Maria – ci piglia – ci piglia!« denn sie bemerkten einen algierischen Korsaren, der auf uns Jagd machte. Ich sprang von der Hangmatte, angezogen, wie ich war, herab, und eilte nach dem Verdeck herauf, wo die Matrosen ratlos, wie sie waren, nur die Hände rangen und jammerten. Besonders betrübt war aber der Padrone anzusehen, der nun sein Schiff mit dem größten Teil seiner Habe verlieren sollte. Ich habe es schon früher und dann im späteren Verlauf meines Lebens an mir bemerkt, daß ich vor der drohenden Gefahr, von Furcht ergriffen, zitterte, in sie aber einmal hineingeraten, mein Mut von Augenblick zu Augenblick sich mehr hob, und ich dann mit vollem Bewußtsein zu handeln im Stande war. So auch hier. Nach dem überwundenen ersten Schreck eilte ich in die Kajüte hinab, wo ich zuvor eine Art Hirschfänger bemerkt hatte, sprang, selben hoch in der Faust erhebend, herauf und rief an diese ratlosen Menschen, ob sie sich denn nicht verteidigen würden? Sie sollten die Schiffshacken ergreifen und die Gegner, wenn sie herüberspringen wollten, durchbohren; sie sollten die Kanonen gegen sie abfeuern! Es waren nämlich an dem Vorderteil des Schiffes links und rechts ein paar solche in den Schiffslöchern zu sehen, deren Mündungen sie seither bei Tage einigemal mit Kalk oder weißer Farbe emsig bestrichen hatten, um sie von weitem sichtbar zu machen und dadurch eine leere Drohung zu bezwecken. Es geschah nichts. Einmal waren die Feinde schon nahe daran, das Schiff zu entern; doch die dunkle Nacht und ein starker Ostwind trennte die beiden

³⁵ Pyrker: *Életem*, 1966. 4. p.

Fahrzeuge, und als der Morgen anbrach, waren sie sich schon weit aus dem Gesichte.“³⁶

Természetesen ezek a kalandok nem öncélúak. A következő történetét így zárja: „Dies war ungefähr der Inhalt des mit vielen Späßchen vermengten Märchens.“³⁷ Hamarosan egy tengeri vihar kapcsán ezt olvassuk: „Es gibt kein größeres, furchtbareres Schauspiel, als solch ein Sturm auf dem Meere!“³⁸ A tréfákkal kevert mesék és a félelmetes színjátékok többnyire az egyén kiszolgáltatottságát mesélik el. A pályáját kereső fiatal Pyrkernek ugyanis, hogy életének valós célját megtalálja, kalandok sorozatában kell eljutnia a teljes céltalanságig. Ez a narratív technika a vallomás-irodalom alapszerkezetét idézi meg: céltalan indulás – tévelygések – revelatív beérkezés. Persze – akárcsak Kis tette a maga választotta narratív mintákon – Pyrker is jelentős mértékben módosít a történet alapformáján. Nála a helyét kereső fiatalember úgy keveredik kalandokba, hogy maga végső soron komolyabb bűnöket nem is követ el. A fiatal Pyrker itáliai utazásai során mindenét elveszíti, még az alsóneműit is eladja: „Mein geringer Vorrat an Gelde, den ich mir wieder durch Überlassung eines Teils meiner Wäsche an den Besitzer jener Schenke jenseits des St. Bernhardins ermittelt hatte, war wieder zu Ende.“³⁹ A teljes nincstelenség állapotában nem tanulás útján lesz beavatva az érzékenység antropológiájába, hanem az együttérzés elszenvédőjeként. A Thusis és Rorschach közötti bő 100 kilométert egy postakocsin teszi meg, majd a postakocsis látja vendégül:

„Der Fuhrknecht fragte mich bei der Weiterfahrt, wo ich denn zu Mittag gegessen hätte. Ich zuckte die Achseln und sagte ihm kurz meine Lage; er aber gab mir seine Mißbilligung, daß ich davon nicht früher gesprochen hätte, durch einige abgebrochene Worte kund und bestellte für mich und sich in der nächsten Herberge ein reichliches Nachtessen. Noch gedenke ich dessen mit Rührung, wie er mit entblößtem Haupt und schüchtern in der Trinkstube neben mir zu Tische saß und sich mit solcher Ehrerbietung benahm, als ob er wäre von mir zu Tische geladen worden. Auch berichtigte er unaufgefordert für mich den Schifferlohn von Rorschach nach Lindau hinüber, steckte mir mit Gewalt einen Kronentaler in die Westentasche, und wir weinten beide, als wir uns zum Abschied die Hände reichten. Ihr guten, guten Menschen! Du guter Handwerker Geselle von Salzburg in Neapel! Du guter schwäbischer Fuhrknecht; du guter, alter Schiffspatron von Chioggia! Nie werde ich aufhören, euch den innigsten Dank meines Herzens zu weihen!“⁴⁰

A vándorlás következményei: a pauperizálódás és az együttérzés hatalmának megtapasztalása. Ilyenformán válik a kalandvágyból kezdett utazás valamiféle zarándoklattá. Az érzékeny embernek mindenét el kell veszítenie ahhoz, hogy saját társadalmi szerepét felismerhesse. A Bécsbe visszaté-

³⁶ Uo., 21–22. p.

³⁷ Uo., 22. p.

³⁸ Uo., 23. p.

³⁹ Uo., 27. p.

⁴⁰ Uo., 28. p.

rő fiatalember immár megfontoltan tud döntést hozni, amikor egy újabb patrónusa azt ajánlja neki, hogy lépjen be a ciszterci rendbe:

„Dieser Rat kostete mich eine schwere, schlaflose Nacht und darauf noch einige derselben. So einladend die Aussicht war, meinen Stand auf diese leichte und anständige Art zu fixieren, so wollte ich doch nicht leichtsinnig zu Werke gehen, sondern mich und jenen während der drei Wochen, die ich noch in Wien zubrachte, sorgfältig prüfen und mich durch einen weisen und frommen Priester, als welchen man mir den Prior des Benediktinerstiftes zu den Schotten rühmte, beraten zu lassen.“⁴¹

Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy míg Kis Jánost az irodalom vezette rá a helyes útra, addig Pyrker előbb találta meg az útját, s csak utána kezdett magyarázatot keresni a történetekre az irodalom világában. Bibliai stúdiók mellett az antik klasszikusokat tanulmányozza,⁴² s mikor Tüرنitz községben plébánosi hivatalt visel, elhatározza, hogy megírja első eposzát, a *Tunisiast*.⁴³ Az egyre magasabb szintre emelkedés itt is kiolvasható a sorok közül. Azonban míg Kis János éppen a kultúra miatt fejleszthette természeti erőit egy magasabb, társias szintre, addig Pyrker csak a teljes megismerés után fordult a kultúrához, amikor már készen állott arra, hogy képességeit vallása és nemzete szolgálatába állítsa.

Mobilitás az önértelmezésekben

A két önéletírás ugyan számos tekintetben eltér egymástól, mégis akadnak közös vonásaik. Az írói pályára mintegy predesztinálva vannak azáltal, hogy testileg nem sok minden másra alkalmasak. Kis erről így ír:

„Én nagyon gyenge testalkattal jöttem a' világra, eleinten annyit betegeskedtem, hogy életben maradásomhoz igen kevés remény lehet. Kisdéd koromban egyszer egészen holtak tartattam, 's midőn siránkozó jó anyám lélekzésemet ismét észre vette, úgy örült, mintha valósággal a' halálból támadtam volna fel. Gyengélkedésem utóbb is soká, 's kivált nyolczkilencz esztendő nagy mértékben tart. E' miatt nem csak más gyermekekkel keveset társalkodtam, hanem a' gazdasághoz tartozó dolgokra is keveset ügyeltem; 's míg három évvel fiatalabb testvér öcsém, ki más egészséges gyermekek' módjára szabad levegőn hozzá hasonlókkal játszani, 's eleven állatokat szemlélni szenvedélyesen szerete, már öt hat esztendő korában sok korabeliakkal ide 's tova szalangált 's mulatott, 's házunknál majd minden lovat, ökröt, tehenet, csikót, borjut sőt még a' sertések 's baromfiak közül is sokat esmert, én csak egykét pajtást számálhattam, 's marháink közül alig tudtam kettőről háromról megmondani, hogy a' mienk. Keskeny körbe szorítkozásom egyik káros következménye az is lett, hogy szemeim messzelátásban 's különbféle tárgyak szemlélésében keveset gyakoroltatván, habár nem rossz alkatnak 's nem erőtlenek voltak is, a' nézésben bizonyos tunyasághoz szoktak, melly a' látott for-

⁴¹ Uo., 29–30. p.

⁴² Uo., 35–36. p.

⁴³ Uo., 40–41. p.

mákra 's színekre keveset figyelmeztet 's következőleg hiányosan vette észre.”⁴⁴

Jellemző különbség kettejük között, hogy Pyrker – választott műfajának megfelelően – egy szemléltető anekdotába csomagolva mondja el ugyanezt:

„Da geschah es dann, daß am Vorabende des hl. Nikolaus (6. Dezember) bei angehender Nacht der maskierte, sogenannte Nikolo in goldpapierner Inful, Mantel und Bischofstab mit dem Krampus, einer schwarzen Teufelsgestalt mit rasselnden Ketten, in die Häuser kam und nach den frommen und schlimmen Kindern fragte. Ich erschrak gewaltig, da ich dergleichen im väterlichen Hause nie gesehen hatte, und verfiel in Fraisen, nachdem mich der Krampus in einen Fruchtsack gepackt und unter lautem Lärmen und Schreien mehrerer mitgekommener mutwilliger Studenten in den Hof hinausgeschleppt hatte, um mich dort, wie er im Scherz drohte, in den Brunnen zu werfen. Dies hatte die Folge, daß ich bald darauf fieberkrank wieder heimgeführt werden mußte und dort beinahe ein halbes Jahr hindurch den kaum begonnenen, aber nicht fortgesetzten Schulunterricht versäumte. [...] Dies war der Anfang jener vielen Krankheiten, die mich im Laufe meines späteren Lebens so oft heimgesucht hatten. – Von zäher zwar, aber schwächerer Leibesbeschaffenheit scheint die Gestaltung desselben schon im Mutterleibe nicht ganz vor sich gegangen zu sein, denn der obere Teil meines Körpers von den Hüften aufwärts ist gegen den unteren unverhältnismäßig kurz geblieben; mein jüngster Bruder war beinahe 6 Fuß hoch, während ich in meinem kräftigsten Mannesalter, ehe das Alter meinen Nacken beugte, nur 51/2 Fuß Höhe gemessen habe. Oft hörte ich es, daß ich zu Pferde wohlgestaltet schien, da mich mein Vater, der einstige Kavallerist, frühzeitig zu reiten angehalten hatte.“⁴⁵

Efféle egyezéseket még bőven lehetne találni. Talán további két példára érdemes felhívni külön is a figyelmet. Mind Kis, mind Pyrker családja kacérkodott valamiféle nemesi kiváltság megszerzésének gondolatával, melyet mind a két író nagyon óvatosan épített be visszaemlékezéseibe. Kis esetében a jobbágyi származás egyértelmű, mégis felmerül a nemesség megszerzése:

Gyermekkorombeli hallomásom szerint, egy csalóközi özvegy 's gyermektelen asszony izent szüleimnek, hogy menjenek hozzá 's vegyék által tőle csekély áron a nemes levelet, mellyre neki, gyermektelen lévén, szüksége nincsen, de azok, vagy azért, hogy az izenetnek nem hittek, vagy akármelly egyéb okból e' végre semmi lépést sem tettek. Azt bizonyosabban tudom, hogy némelley rokonaim 1790ben (talám az említett özvegy halála után) törvénykezés által akartak Csalóközben nemességre szertenni, 's a' törvénykezésre az atyámat is meghívták; de az az abba avatkozástól leginkább az én kérésemre, minthogy akkor szándékoztam németországi universitásra menni, 's pénzére szükségem volt, magát visszatartóztatta. A' törvénykezés következtében egy hősi Kis, Posen

⁴⁴ Kis emlékezései, 1845. 12–13. p.

⁴⁵ Pyrker: Életem, 1966. 2–3. p.

vármegye ajánlása is hozzájárulván, megnemesedett; de én magamat nem próbáltam ehhez kapcsolni 's a'dolog abban maradt.⁴⁶

Pyrkernél pedig ezt olvassuk rögtön az első lapon:

„Erst im J. 1816, nachdem ich schon 24 Jahre hindurch Mitglied des Stif-tes Lilienfeld war, vernahm ich, daß ein jüngerer Bruder meines Vaters von einem Adeligen Pyrker von Felső-Eőr, als Verwandter anerkannt und dadurch deshalb dann auch auf dem Rechtswege, nämlich der Komitats-behörde, der Familie der Adel zugesprochen wurde, welcher in Ungarn von großem Belange ist. Für mich als Stiftsgeistlichen in Österreich war er ohne Bedeutung, und ich bediente mich dort und auch später dessen nie, obschon er mir, besonders nach meiner Ernennung zum Zipßer Bi-schof, gewöhnlich beigelegt wurde.“⁴⁷

Előbbi esetben a lehetséges nemesi származás tulajdonképpen megalapozza a későbbi evangélikus superintendens nemesítési ügyét 1822-ben: ekkor az uralkodó már magának Kis Jánosnak adományozott nemesi rangot. Pyrker esetében pedig az teszi pikánssá a dolgot, hogy katolikus püspök-ként mintegy magától értetődően kellett magyar nemesnek is lennie, s csak nem sokkal szépesi püspöksége előtt szerzett érvényt nemességüknek egyik nagybátyja révén. Mindenesetre a magyar egyházban elért karrier mintegy magától értetődően hozta magával a nemesi öntudatot, s figyelemre méltó, hogy mind a két életrajz felveti azt, hogy esetleg ennek már korábban is érvényt lehetett volna szerezni. A nemesi identitás persze hozzá is kapcsolódik a kiválóság egyéb képzeihez (utalhatunk itt Pyker *Tuniasára* épp-úgy, mint Kis számos költeményére). A vezető egyházi szerep ugyanis ugyanolyan spirituális közösségi kötelességként tételeződik fel mind a ket-tejük számára, mint a született főrangúak esetében ez oly sokszor megfi-gyelhető.⁴⁸

Ráadásul mindez szorosan kapcsolódik ahhoz az új embertípushoz, akinél e vezető szerep valamifajta írói szereppel együtt jelentkezik. Nehéz megmondani, hogy Kis és Pyrker esetében az írói pálya milyen mértékben és miként segítette elő az egyházi előmenetelt. Annyi azonban jól látszik e két életrajzból is, hogy egyikük sem az egyházi pályán tudatosan építkező karrierjüket írják le, sokkal inkább írói működésük genezisét, s az írói fejlődés története mind a két esetben mintha magától értetődően járhatott együtt egy, a kiválóságra és erényességre alapozódó egyházi karrier elő-mozdításával. A művészetnek egy olyan szakrális felfogása sejlik fel a hát-térben, ahol a művészet a vallás analogonja, s nemcsak abban az értelem-ben, hogy hasonló tapasztalatok hordozója és kifejezője, de abban is, hogy a művészet által a valláshoz nagyon hasonló metafizikai tapasztalatokra lehet szert tenni.

Talán nem véletlen, mindenesetre nagyon tanulságos, hogy mind Kis János, mind Johann Ladislaus Pyrker úgy hajt végre példátlan stá-

⁴⁶ Kis emlékezései, 1845. 8–9. p.

⁴⁷ Pyrker: *Életem*, 1966. 1. p.

⁴⁸ Főrangúak erényképzeteiről a korszakban ld.: VADERNA GÁBOR: *A költészet születése. A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben.* Bp., 2017. 243–249. p.

tuszemelkedést, hogy idős korukban visszaemlékezvén karrierjükre egyaránt úgy gondolják, hogy az a kötelesség, melyet egyházuk rájuk ruházott, szorosan összefügg azzal az irodalmi szereppel, melyet a csinosodás kultúráját követvén öltöttek magukra. Ez az összefüggés különösen akkor érdekes, ha tekintetbe vesszük azt is, hogy a 18–19. század egyházi vezetői közül éppen azok futottak be jelentékeny írói karriert is, akik a legnagyobb státuszemelkedést hajtották végre. Az persze az ő esetükben is kérdés marad, hogy az egyéni társadalmi érvényesítés előmozdítása érdekében kellett új társadalmi habitusokat kipróbálni, vagy az új társadalmi habitusok mobilizálták a társadalmat.

„Botrány” az 1908. évi császárjubiläum körül a Győri Királyi Katolikus Tanítóképzőben

Donáth Péter

Száztíz éve, 1908. december 4. és 12. között előbb városi, majd országos figyelem kísérte a Győri Királyi Katolikus Tanítóképzőben (és körülötte) történeteket, melyek néhány napra megingatni látszottak Apponyi Albert gróf, vallás- és közoktatásiügyi miniszter, Széchenyi Miklós gróf, győri püspök, és Haller József intézeti igazgató reputációját s talán pozícióját is. A magyarországi tanítóképzés történetében aligha esett meg többször, hogy valamely intézmény az országos lapok, a közvélemény és az országgyűlés figyelmének középpontjába kerüljön azzal, hogy *diákjai közel háromnegyedét azonnali hatállyal eltávolították az intézetből*. Dolgozatunkban ezt a körülmények különös összjátékaként előállt, de a maga módján *a korabeli politikai helyzetre, oktatáspolitikai elvárásokra, mentalitásra, pedagógiai elvekre, valamint a szimbolikus és „reálpolitikai” megközelítések közötti feszültségre¹ sajátos fényt vető történetet* ajánljuk – dokumentatív elbeszélő módszerrel, eddig publikálatlan levéltári és korabeli nyomtatott források ismertetésével/közlésével – olvasóink figyelmébe.

Az előzményekről s a korabeli hangulatról röviden. A császárjubiläum a Képviselőházban és a sajtóban

Az Osztrák-Magyar Monarchia létrejöttétől I. Ferenc József kettős minőségében uralkodott, így osztrák császárként december 2-án, magyar királyként június 8-án ünnepelte/ünnepeltette ennek évfordulóját. 1907. június 8-án, mikor a koronázás, s ezzel a fennálló államalakulat létrejöttének 40. évfordulóját ünnepelték Budapesten és Zágrábban, az osztrák kormányzati körök erről nem nagyon vettek tudomást. Az udvartartáshoz tartozókat kivéve nem képviseltették magukat a dualista monarchia létrejöttére is utaló ünnepeken.

A Függetlenségi Párt részvételével kormányzó magyarországi koalíció kényes helyzetbe került az osztrák császárságban 1908. év folyamán zajló ünnepeksorozat, s annak fókuszpontja a december 2-i évforduló kapcsán. A kormány több minisztere (például Kossuth Ferenc, Apponyi Albert) 10 évvel korábban a parlamentben harcosan kiállt az ellen, hogy hazánkban is megünnepeljék az 1848. december 2-án történtek fél évszázados évfordulóját.² Érvelésük szerint azok ugyanis a hatályos magyar törvények félretételével történtek, s a két ország közötti összecsapáshoz, az „olmützi alkotmányhoz”, a szabadságharc leveréséhez, az azt követő megtorlásokhoz, majd a magyar jogállamiság hosszú időn keresztül való negligálásához vezettek, ezért tartózkodni kell a „szomszéd ország” ünnepeseihez kapcsolódástól.

¹ GERŐ ANDRÁS: Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből. Bp., 2004. 7. p.

² Az 1906. évi május 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Bp., 1908. (továbbiakban: KN. 1906.) XXI. köt. 326–327. p.

Egykori párttársaik egy része, 15 ellenzéki képviselő 1908. szeptember 23-án határozati javaslatot terjesztett a Képviselőház elé, melyben tiltakozásukat fejezték ki az ellen, hogy „a császári jubileum emlékére alapított osztrák rendjel alapító levele és alapszabályai a magyar hivatalos lapban közzétették”, s hogy azt magyar állami tisztviselők számára is adományozzák.³ A javaslat november 13-i vitájában Wekerle Sándor miniszterelnök arra hivatkozott, hogy I. Ferenc József uralkodása de facto 1848. december 2-án kezdődött, s hogy az 1867. évi I. és III. törvények ezt a tényt „indemnizálták”, „megállapították az uralkodás kezdetének törvényességét”. Visszautalt 1908. május 30-i nyilatkozatára, mely szerint: „Őfelsége megkoronáztatásának 40. évfordulója alkalmából a múlt esztendőben jubiláltunk mi; a 60 éves uralkodói jubileum alkalmából mi külön jubileumi ünnepeket nem rendezünk [...] Hanem ez egyáltalán nem tarthat bennünket vissza attól, hogy mint minden egyes alkalommal, ezúttal is kifejezést adjunk azon mély tiszteletnek, amellyel Őfelsége iránt viseltetünk”.⁴ A Ház többsége elfogadta ezt az érvelést, s az ellenzéki indítványt elvetette.⁵

Két hét múltán, 1908. november 27-én Vaszary Kolos hercegprímás meghívóját mutatták be a Házban, mely szerint „december hó 2-án de. 9 órakor a budavári koronázó templomban Őfelsége testi és lelki üdvéért ünnepélyes isteni, tisztelet fog tartatni”. Ezt követően Wekerle miniszterelnök kifejtette:

„A nemzet és királya közötti félreértés szomorú korszakára esik Őfelsége, trónöröklése és uralkodásának kezdete, de annak hosszú folyama alatt megerősödött alkotmányos érületünk, parlamentáris életünk, s rakattak le újból nemzeti fejlődésünk alapjai. Méltó azért, hogy hálával emlékezzünk meg a gondviselés ama ritka kegyelméről, hogy oly hosszú életet és uralkodást engedett felséges királyunknak, s hogy akkor, midőn azt merem mondani, az egész művelt világ tisztelete nyilvánul meg előtte, mély tiszteletünknek, s hódolatteljes ragaszkodásunknak jegyzőkönyvünkben mi is kifejezést adva, az a belső óhaj töltsön el bennünket, hogy nemzetünknek öröme soká éltesse, s tartsa meg a trónon felséges Urunkat a Mindenható.”⁶

Ezt követően az ellenzéki „függetlenségi és 48-as balpárt nevében” Nagy György kifejtette:

„Történelmi tény az, hogy 1848. december 2-án, szentesített magyar törvények nyílt parancsának megszegésével ültette az osztrák abszolútizmus államcsínyre Ferenc Józsefet a császári trónra. [...] Ferenc József még azon a napon proklamációt adott ki, a melyben az egységes Magyarország testét feldarabolta, a magyar nemzetet kitörölte élő nemzetek sorából, a

³ Az 1906. évi május 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Bp., 1908. XXVII. köt. 924. sz. 292. p.; KN. 1906. XXI. köt. 16. p.

⁴ KN. 1906. XXI. köt. 67–70. p. (A Képviselőházi Naplóból vett idézeteknél – terjedelmi okokból – a tetszésnyilvánításokra, közbeszólásokra vonatkozó utalásokat elhagytam, továbbá valamennyi idézetben szereplő, dőlt betűs kiemelés tőlem. – A Szerző.)

⁵ KN. 1906. XXI. köt. 70. p.

⁶ KN. 1906. XXI. köt. 325. p.

nemzetnek alkotmányához való ragaszkodását egy vétkes pártfelekezet fordorkodásának nevezte, a törvényhez való hűségét hazaárulói ellenszégülésnek bélyegezte. A proklamációra a magyar országgyűlésnek rendjei – a főrendiház és a képviselőház – december 7-én egyhangú, egyértelmű megállapodással jelentették ki, hogy mindenki, aki engedelmessékedik a császári rendeletnek, hazája ellen árulást követ el. Én tisztelettel kérdezem, hogy vajon kisebb bűnös-e az, a ki a proklamáció kiadásának napját nemzeti ünneppé óhajtja nyilváníttatni? T. képviselőház! Ferenc József december 2-án kiadott proklamációjában az alkotmányának védelmére szervezkedő magyar nemzetet, mint pártütőket a fegyver erejével fenyegette meg. És véres fenyegetését beváltotta. Vajon azért teremtett-e Kosuth Lajos teremtő erejű szavával hősöket, félisteneket, azért villogott-e a magyar karok mennyköve véres harcok között, azért szállottak-e le egy szent harag öldöklő angyalaiként a tornyokból a harangok, azért szenvedett-e vértanúhalált az első magyar miniszterelnök, azért vánszorgott-e mankóján a bitófa alá Damjanich, a csaták hőse és mások, azért sorvadtak-e Kufstein börtöneiben a legjobbak [...] hogy 1848. december 2-át, a nemzeti kálváriának első stációját, a császári önkény vérrel keresztelt születésnapját a magyar törvényhozás a nemzeti megemlékezés ünnepévé avassa?”

Majd hozzátette: „a függetlenségi és 48-as párt történelmi percek előtt áll, mert szavazatával vagy hű marad önmagához, hű marad a múltjához, hű hagyományaihoz, vagy pedig szavazatával magát ítéli a nemzet megvetésére”.⁷

A kormánypárt részéről Polónyi Géza azzal védekezett, hogy a miniszterelnök javaslatában semmiféle utalás nincs 1848. december 2-ára.⁸ Mire Bozóky Árpád replikázott: „Hát nem a császárjubiläum van most napirenden? Nem azt ünneplik Ausztriában? Nem nevenapja van Ófelségének, hanem a trónfoglalás 60-ik évfordulóját ünneplik, és ezt már kimondta a t. miniszterelnök úr nem egyszer e házban [...] Világos, hogy igenis a császárjubiläumban akarják a magyar nemzet részvételét, és miután ez ellenkezik a magyar nemzet érzelmeivel, ellenkezik a függetlenségi pártnak régi állásfoglalásával és ellenkezik a mi törvényeinkkel, azt én meg nem szavazhatom”.⁹ Megszavazta ellenben a kormánypárti többség, s ezzel a parlamenti vita a győri fejlemények előtt néhány nappal átmenetileg lezárult, csak hullámai éltek tovább az országos és helyi lapokban.

A *Budapesti Hírlap* például *Hatvan év emléke* c. vezércikkében hangsúlyozta:

„A trónfoglalás idejének és a rákövetkező két évtizednek gyászos eseményeit kitörölheti emlékeiből az ősz jubiláns, de a népei nem. [...] Mi nem számítjuk és nem is számíthatjuk örömmel ünneplendő évfordulónak 1848. december 2-át. Nem fordulópontja, de végzeteljes folytatása volt egy politikai korszaknak, amely néhány osztrák udvari embert hizlalt meg és tett hatalmassá, a népeket pedig rabbá tette, a dinasztíát a süllyedés lejtőjére sodorta. Csak később, majdnem két évtized után következett el az igazi

⁷ KN. 1906. XXI. köt. 325–327. p.

⁸ KN. 1906. XXI. köt. 328–329. p.

⁹ KN. 1906. XXI. köt. 328–329. p.

fordulópont. [...] Most a nemzetközi helyzet éppen olyan szükségessé teszi, mint negyven és hatvan év előtt szükséges lett volna, hogy a két ország népe egyetértő erővel álljon uralkodója körül [...] Adjon az isten erőt, egészséget és okos hűséges szolgálókat neki, hogy ezt a munkát befejezhesse. Ez az ő magyar népének szívből fakadt óhajta az osztrák császárság súlyos hivataleviselésének hatvanadik évfordulóján.¹⁰

A Képviselőház ellenzéki felszólalóival rokonszenvező – a későbbiekben a kizárt tanítóképzősökkel szolidáris – *Győri Újság* másnapi számában *Politikai erkölcsök* címmel első oldalas vezércikkben reagált a történetekre:

„Ferenc József az osztrák császár, december 2-án 60 éves uralkodói jubileumát ünnepli, a magyar képviselőház pedig, melynek többsége 48-as képviselőkből áll, az osztrák császárnak hódoló feliratot fog küldeni [...] A 48-asok táborának vezére pedig akkor is [1898-ban – D. P.] ugyanazon Kossuth Ferenc volt, aki ma az udvari kurucok vezére. A hódoló felirat vitájában éppen ő volt a zászlóvivő [...] »Nem járulhatok ahhoz, – mondta akkor a kuruc pártvezér – hogy túlhajtott hízélgéssel vagy bármily más módon becsempésztessek az országgyűlés ténykedésének ügykörébe annak elismerése, hogy az osztrák császár törvényesen uralkodott, mielőtt magyar királlyá koronáztatott volna. – Ezt nem tartom tapintatos dolognak.« Majd így folytatta: »Senki sem kételkedik abban, hogy minden része a nemzetnek a magyar koronás király iránt olyan lojális érzelmeket érez, amilyeneket kötelesség érezni egy alkotmányos országban minden alkotmányosan érző embernek és pártnak, de azt *el nem ismerem, hogy bármi kötelessége legyen magyar embernek az osztrák császár iránti lelkesednie*. A betérjesztett javaslat egy szóval sem említi meg azt a tényt, hogy az ország szerencsekívánatot akar küldeni egy idegen ország uralkodójának ünneplése alkalmából, tehát olyan alkalomból, amely lehet örvendetes a császárra nézve, de amely a magyar királyt abszolút nem érdekelheti. *A magyar nemzetre pedig ez alkalom mindenestre olyan, amelyet emlegetni nem hazafias cselekmény, mert lehetetlen, hogy meg ne emlékezzünk arról, hogy mi történt ötven év előtt, és lehetetlen hogy olyan érzelme ne támadjanak lelkünkben, amelyeket sokkal jobb, ha nem idézünk fel*. Nem fogadom el az elnök indítványát s kérem a Házat, hogy térjen fölötte napirendre«. Íme így beszélt és cselekedett tíz évvel ezelőtt az a pártvezér, aki ma az ország egyik miniszteri székében ül, de aki mindamelllett megmaradt a 48-asok vezérének [...] [A] mai hódoló felirat¹¹ a politikai erkölcstelenséggel egyértelmű és Kossuth Ferenc, aki 1898-ban politikai ágyúkat sütött el az osztrák császár ellen, ma a császári lakájnál egyébnek nem tekinthető. A politikai erkölcstelenségnek is van határa!¹²

¹⁰ *Budapesti Hírlap*, 1908. december 2. 1–2. p.; Ld. továbbá: Császárjubileum – statárium Prágában – a hóhér munkára kész. In: *Népszava*, 1908. december 3. 5. p.

¹¹ Valójában nem hódoló feliratról, hanem képviselőházi jegyzőkönyvben megörökített jókívánságról volt szó.

¹² *Győri Újság*, 1908. november 28. 1. p. Ld. ehhez: ADY ENDRE: A hazugok országa. In: *Budapesti Napló*, 1908. január 24. – Ady Endre publicisztikai írásai. 3. köt. 1908–1918. Szerk.: Vezér Erzsébet. Bp., 1977. (Ady Endre művei) 17–19. p. (Valamennyi eredeti forrásban, sajtócikkben szereplő, dőlt betűs kiemelés itt és a továbbiakban tőlem. – *A Szerző*.)

1848/1849 emlékezete a győri tanítóképzőben

Történetünk „hősei”, a Győri Királyi Katolikus Tanítóképző Intézetének negyedéves (17–19 éves) diákjai vélhetően e helyi lapból (vagy egyes fővárosi orgánumból) tájékozódtak a képviselőházban elhangzottakról, s ifjú lelkükben visszahangra találhattak e moralizáló megközelítés, már csak azért is, mert a Szent István Társulat által kiadott történelemkönyvükben ezt olvashatták:

„A kamarilla [...] Magyarország alkotmányának eltörlésére és egy egységes osztrák birodalom alapítására törekedett. Csakhogy ilyen merész lépést az ingatag királlyal megtéetni nem mert. V. Ferdinánd tehát megfogadta a dinasztia tagjainak tanácsát és fivérével Ferenc Károly királyi herceggel egyetemben lemondott unokaöccse *I. Ferenc József* javára. A magyar országgyűlés a tudomása hozzájárulása nélkül történt lemondást és trónfoglalást törvényesnek el nem ismerte. Bitorlásnak nyilvánította azt az uralkodást, amelynek bevallott célja a »birodalom« összes népének *egy* államban való egyesítése volt. Hogy pedig szabadságharcát a külföld előtt igazolja, nyilatkozatot intézett Európa népeihez s a reakciót tette felelőssé a meginduló háborúért [...] Az ifjú császár, hogy a trónfoglalását jelző nyilatkozatának súlyt kölcsönözzön, Windisch-Grätz herceget december közepén Magyarországra küldötte »Kossuth lázadásának« elnyomására [...] Windisch-Grätz a kápolnai csata után jelentette a császárnak: »A lázadó csordákat Kápolnánál megsemmisítettem és néhány nap múlva Debrecenben leszek.« A még mindig Olmützben székelő udvar erre [...] elérkezettnek látta az időt, hogy a trónváltáskor bejelentett politikát megvalósítsa. Az ifjú császár tehát 1849. március 4-én »Birodalmi alkotmány az ausztriai császárság számára« címen új alkotmányt adott ki, amelynek értelmében Magyarország csak olyan koronataromány lett volna az osztrák monarchiának, mint akár Bukovina vagy a hazánktól elszakított Erdély, Horvát- és Tótország, a Szerb-Vajdaság és a határőrvidék. Az ország alkotmányának, szabadságának és önállóságának megsemmisítése országszerte elkeseredést szült. Az udvar eljárása szinte kihívta a megtorlást s ez nem is késett sokáig. A debreceni országgyűlés Kossuth indítványára 1849. április 14-én a Habsburg-Lotharingiai házat egyhangúlag örökre trónvesztettnek és Magyarországot függetlennek nyilvánította. Addig pedig, míg a nemzet jövőjéről dönt, Kossuthot kormányzóvá választotta. Ez volt az országgyűlés felelete március 4-ére”

– tanulták a IV. éves tanítóképzősök, hozzátéve, hogy „Haynau rémuralma útját egyengette a Habsburgok hagyományos politikájának. »Egységes és abszolút Ausztria« lett a reakció jelszava. Az átalakítás nagy művére Bach Sándor osztrák belügyminiszter vállalkozott.”¹³

Korántsem csupán ebből, a Kossuth Lajos, Batthyány Lajos portréival, a szabadságharc érdemrendjeivel, a „független Magyarország” címerével, s az aradi vértanúk emlékművével illusztrált tankönyvből tájékozódhattak a diákok, hiszen a győri tanítóképző hazafias irányú Kisfaludy Önképzőkő-

¹³ UJHÁZY LÁSZLÓ: A magyar nemzet történelme tanítóképzők részére. Bp., 1904. (2. jav. kiad.) 306–308., 313. p.

rének¹⁴ jegyzőkönyvei évente beszámoltak a március 15-i és október 6-i megemlékezésekről. Az általában igen szűkszavú beszámolók között akad egy-kettő, melyekből képet nyerhetünk azok hangulatáról:

„[1902. október 9-én] Elnök urunk megnyitó és az ünnepet (okt. 6-ot) méltató beszéde tárta szét a szentnek és hazafiúinak befogadására ifjú kebleinket. Beecsetelé [Sic!] abba 1000 éves nagyszerű történetünk színjátékát, melyet nemzetünk nagyjai produkáltak a dicsőség és ború, a szerencsétlenség, avagy a szerencse közepette. Különösen kiemelé e színjátéknak ama fájdalmas pontját, a mohácsi nagy csapást, melytől kezdve elnyomatás korszaka és ezzel szemben a reactio, azaz dicsőséges szabadságharcunk is megkezdődött és folytatódott egész 1849-ig, mikor a színjátéknak utolsó jelenete is lejátszódott általános és kegyetlen mézárlassal. [...] Maroknyi népünk a túlerő előtt kénytelen volt fejet hajtani. Nagyjainkkal pedig a kegyetlen ellen kérlelhetetlenül bánt el, kit lőpor által, kit pedig a gyalázat fáján végeztetvén ki. Ily szomorú véget ért egyik a mohácsi vész napjához hasonlító borús és esős őszi nap reggelén nemzetünk 13 nagy vértanúja, Aradon, október 6-án. Dicsőséges felmagasztalású nap volt ez akkor, épp ezért sietett az utókor a kegyelet adóját méltóképpen leróni irányukban, melyre vonatkozólag, mintegy buzdítólag iparkodott szeretett elnök urunk tevékeny munkásságot belénk önteni, hogy így majdani mindnyájunk egyetlen szózata lehessen: »Éljen a magyar haza«. Úgy látszódott a beszéd nyílt szívekre talált, amennyiben az ifjúság általános tetszése és éljenzése között fejeződött be.”¹⁵

„[1903. március 14-én a Himnusz] lelkes elzengése után [...] Reimy Árpád III. éves növendék méltatta [...] szónoki beszédében a nap jelentőségét. Fejtegette az okokat, melyeknek következménye lett a szabadságharc. Beszédével és lelkesedésével hűen visszatükröztette a szabadsághősök jogos küzdelmét és érzéseit. Végül lelkesítvén társait, hogy a márc. 15-i ifjúság példáján buzdulva most a békében, de ha kell, a harcban is tegyen bizonyosságot hazaszeretetről. Lelkes szavai az ifjúság szívében kedves fogadtatásra találtak. [...] Végül főtisztelendő Jakab Ferenc elnök úr [...] buzdította az ifjúságot, hogy hazaszeretetről az életben is tegyen tanúbizonyosságot, mert ez különösen a tanítónak áll módjában, ki a nemzet reményét, az ifjúságot van hivatva nevelni.”¹⁶

„[1903. október 6-án Jakab Ferenc] megemlékezett azon dicső férfiakról, akiknek vérével le akarta mosni magáról Ausztria a veszített csaták gyalázatát. S habár örömnapp volt Ausztriának e vérengzés napja, mégsem mosta le magáról a gyalázatot, sőt, újabbal tetézte azokat. És ennyi év után mindig megújul a szégyenpír az osztrákok arcán, ha eljön ez nap, amely a magyaroknak olyan gyászos, de mégis dicső, mert e napon ontatott ki azok vére, kiknek véréből a hazafiság megtermékenyült. Ne gyászoljunk tehát, hanem kövessük hazaszeretetben, az aradi vértanúk példáját, kik

¹⁴ Az 1904. november 4-i ülésen a főtisztelendő elnök, Jakab Ferenc tanár javasolta, hogy őrizték meg az önképzőkör hazafias irányát, de gazdagítsák szociális ismeretekkel azt. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltára, Győri Levéltár. (továbbiakban: MNL GYMSM GYL) VIII. 55/b.

¹⁵ MNL GYMSM GYL VIII. 55/b. 1902. október 9.

¹⁶ MNL GYMSM GYL VIII. 55/b. 1903. március 14.

emlékezetünkben örökké élnek. A mély, szívekhez szóló beszéd az ifjúságra igen jó hatást gyakorolt és szinte a szemekből lehetett olvasni, hogy mindnyájan követni akarják a dicső férfiakat hazaszeretében.”¹⁷

1907. október 17-én is megemlékeztek a „Magyar Golgotáról” Arad városában, majd 1908. március 15-én a témát új elemmel bővítve: „az igaz hazafiak és a rendet felforgató szocialisták” ünneplésének szembeállításával emlékeztek.¹⁸ Az 1906/1907-es tanév során gyűlések során taglalták ugyanis „a szociáldemokrácia vallási, hazafias és társadalmi szempontból veszélyes” elveit, „a nemzetközi szocializmus vallás és hazaellenes megnyilatkozásait”, s azt, hogy „a tanító a keresztényszocializmusnak legyen apostola”, és hogy milyen legyen „szociális működése az iskolában”.¹⁹ 1907. június 28-án egy több tárgyból bukkott, istentiszteleteket, tanórákat mulasztó diákok azért sem fogadtak vissza az intézetbe, mert „véresszájú szocialistákkal pajtáskodott”.²⁰ A tantestület – vélhetően az 1881-1883-ig a győri képzőben is tanító, a későbbiekben a káptalan tagjává, kanonokká lett Giesswein Sándor és Széchényi Miklós gróf, püspök hatására²¹ – ezzel is védeni próbálta a növendékeket az általa károsnak vélt hatásokkal szemben. Nem számíthattak arra, hogy éppen az internacionalizmus ellenszereként (is) alkalmazott intenzív hazafias nevelésük lehet komoly fegyelmi problémák forrásává az intézetben. Márpedig 1908. december 2-án éppen ez történt.

Egy szerencsétlenül megfogalmazott igazgatói hirdetmény következményei

1908. november 28-án gróf Széchényi Miklós győri püspök²² levelet írt egyházmegyéje papjaihoz, oktatási intézményeik vezetőihez, köztük nagytisztelendő Haller József (1856–1936) szentszéki ülnök, tanítóképző intézeti igazgatóhoz is: „*Felséges Urunk jövő december hó 2-án ünnepli tényleges uralkodásának 60 éves évfordulóját.* E napra szünetet rendelék, és kívánom, hogy az ifjúság a székesegyházban tartandó hálaadó ünnepélyes

¹⁷ MNL GYMSM GYL VIII. 55/b. 1903. október 6.

¹⁸ MNL GYMSM GYL VIII. 55/b. 1907. október 17. és 1908. március 15.

¹⁹ Értesítő a Győri Kir. Kath. Tanítóképző Intézetéről az 1906/1907. iskolaév végén. Szerk.: Haller József. Győrött, 1907. 39–40. p.

²⁰ MNL GYMSM GYL VIII. 55/a. 1907. június 28.

²¹ HERMANN EGYED: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973. (Auróra könyvek; 2. jav. kiad.) 474–475. p.; GERGELY JENŐ: A politikai katolicizmus Magyarországon, 1890–1950. Bp., 1977. 68–77. p.

²² Gróf Széchényi Miklós (1868–1923) 1901–1911-ig állt a győri egyházmegye élén, majd nagyvárad püspökké nevezték ki. Tanulmányunkban kulturális, egyházi és szociális intézmények létrehozásában, a bécsi Pázmáneum, a jáki templom és a győri székesegyház rekonstrukciójában, a győri tanítóképző internátusának megteremtésében játszott kezdeményező szerepéről nem esik szó. A győri képzőben történetekkel kapcsolatos intézkedései, s annak korabeli visszhangja igen karakterisztikus, ám egyoldalú képét nyújtják tevékenységének, melyről ld.: BIHAR JENŐ: Dr. Széchényi Miklós Gróf, v.b.t.t. Győri Megyés Püspök 1901–1911. H.n., é.n.; BEKE MARGIT: Az Esztergomi (Esztergom–Budapesti) Főegyházmegye papsága, 1892–2006. Bp., 2008. 710. p.

isteni tiszteleten részt vegyen tanárai vezetése alatt.”²³ Az 1907. június 7–8-i, a magyar koronázás 40. évfordulójának megünnepléséhez képest²⁴ visszafogott megemlékezésről szóló rendeletet Haller József december 1-én – a püspöki utasításra való utalás nélkül – a következőképpen hirdette ki az intézetben: „Holnap, december 2-án ünnepli Fölséges Urunk trónralépésének 60. évfordulóját. Az intézeti ifjúság 1/2 9-re gyülekezik az intézetben és testületileg vonul a székesegyházba hálaadó istentiszteletre. Az előadások és a zenegyakorló-órák szünetelnek.”²⁵

Az ezt követően történetekkel kapcsolatos levéltári források igen hiányosak. Nem kizárható, hogy utóbb szándékosan megsemmisítették az erre vonatkozó dokumentumokat, s csak azok maradtak fenn, amelyeket más irategyüttesekben (például: püspöki és igazgatói levelezés, tanári értekezlet-i jegyzőkönyvek) tároltak. Így a történetek rekonstruálásánál csak a fennmaradt iratokra, s korabeli bőséges nyomtatott szekunder forrásokra támaszkodhatunk.

Kétségtelen, hogy a tanítóképző IV. – tehát utolsó – éves növendékei az igazgató úrnak az 1848. december 2-i trónra lépésre utaló pontatlan megfogalmazásán felháborodva, nem jelentek meg a győri székesegyházban tartott hálaadó istentiszteleten, hanem helyette a karmeliták templomába mentek szertartásra.²⁶ Erről Haller József igazgató jelentést tett a püspöknek, minek alapján a IV. évesek előadásait már december 3-án felfüggesztették,²⁷ s még aznap délután 2 órakor tanári értekezleten tárgyaltak „a fegyelmi vizsgálatról”, mert az osztály „december 2-án, a király Ófelségért mondott ünnepi szentmiséről tüntetésszerűen elmaradt”. Valójában érdemi vizsgálatra nem került sor, ugyanis az igazgató pusztán

„közölte a tanári karral az intézet fenntartójának, Óméltóságának, a megyés püspök úrnak határozatát, amelynek értelmében az egész IV. osztályt az intézetből kizárta. Azután az igazgató felhívta a tanári kart, hogy vele együtt vonuljon át a IV. osztályba. Ott az osztály és a tanárok

²³ Egyházmegyei Levéltár, Győr, Püspöki Levéltár (a továbbiakban: GYPL) 7052-53/1908.

²⁴ „Isten végtelen irgalmából már 40 esztendeje annak, hogy magyar hazánk sorsát, boldogulását atyai szívében viselő legalkotmányosabb Uralkodónkat, Ő Felségét I. Ferencz Józsefet magyar királlyá koronázták. Királyához hűséges magyar nemzetünk e fontos esemény évfordulóját hálás szívvel ünnepli. E 40 éves koronázási jubileumon egyházmegyénk is hálát kíván adni a Gondviselés áldást hozó intézkedéséért, és alázatos könyörgéssel esd hosszú uralkodást apostoli királyunknak, felvirágzást édes magyar hazánknak” –írta Széchenyi püspök, s előzetes kihirdetést, valamint 1907. június 7-én estére az egyházmegye összes templomában félórás harangozást rendelt el. (1907. május 25. Nr 2313. Ő Felsége 40 éves koronázási jubileuma alkalmából templomi ünnep. – Litterae Circulares ad Venerabilem Clerum Almae Diocesis Jaurinensis dimissae anni Domini 1907. Jaurini, 1907.)

²⁵ MNL GYMSM GYL VIII. 55/a. 1186/1908. sz.

²⁶ A császárjubiläum áldozatai. Inkvizíció a tanítóképzőben. In: *Győri Újság*, 1908. december 5. 1 p.; Császárjubiläum és tanítóképző. A IV. éveseket kizárták. In: *Győri Napló*, 1908. december 5. 2–3. p.

²⁷ A győri statárium. Császárjubiläum a katolikus tanítóképzőben. In: *Győri Napló*, 1908. december 6. 3. p.

előtt megismételte Öméltóságának a határozatát. A tény világos, vizsgálat nem szükséges. Mindamellet megengedi, hogy ki-ki betűrendes egymásutánban a tanári kar előtt előadja mentségét. A növendékek azt válaszolták, hogy időpazarlásnak tekintik a kihallgatást. Hazafiságból cselekedtek így, más mentségük nincs, tüntetni senki ellen nem akartak.”

Ezt követően „a tanári testület visszavonulva a tanári szobába fél óráig várt jelentkezésükre, de teljesen hiába, mert illedelmesen köszönve testületileg eltávoztak.”²⁸

A történeteket a tanári kar több tagja is megdöbbenéssel fogadta, s azt tanácsolták a kizárt diákoknak, hogy forduljanak kérvénnyel a tanári testülethez, melyben feltárják indítékaikat, s kérik a határozat megváltoztatását. Másnap elkészült a tanulók beadványa, melyet a korabeli lapok, illetve a Képviselőházi Napló beszámolója alapján ismerhetünk:

„Mi, az intézet kizárt negyedéves növendékei, abból a célból járulunk a tanári kar elé, hogy az általa hibáztatott lépésünk valódi okát feltárjuk és az ezért reánk hozott Ítélet megváltoztatását kérjük. *Az ifjúság e lépésével nem akarta sem a püspök úr rendeletét, sem a tanári kar határozatát áthágni, tisztán hazafiságból cselekedett.* Ami pedig ezt az érzést felkelte és minket szilárd ellenállásra vezetett, az igazgató úrnak ez a rendelete: »Főlséges urunk hatvanéves trónra lépése emlékére [...] stb.« volt. Most az osztrák császárt ünnepelték osztrák alattvalói. Köztudomású, hogy 1848. december 2-a nem lehet a magyaroknak ünnepnapja. Nem is ünnepelt az ország ifjúsága, csak nekünk kellett volna megjelenni a Te Deumon. Nem akarunk pirulni azért, amit hazafias meggyőződésünk ellenére követtünk volna el. Lelkiismeretünk ellen nem cselekedhettünk s ezért a szép erényért jutalmunk a kizárás. Bűnösök nem vagyunk. Főlemelt fővel járulunk a mélyen t. tanári kar elé, hogy hozott ítéletét megváltoztatva, minket az intézet kötelékébe minden büntetés és zaklatás mellőzésével ismét visszavenni méltóztassék. *Igazgató úrnak azt a kijelentését pedig, mit az ítélet kihirdetésekor tett, hogy királýsértést követünk el a legmesszebbmenőleg visszautasítjuk.* Hogy pedig jövőnkrol mielőbb intézkedhessünk, kérjük a mélyen t. tanári kart, hogy szombat délelőtt kilenc óráig a választ megadni szíveskedjék. Tanítóknak készülünk, szeretett hazánk létérdeke kívánja, hogy a hazafiasságban minél erősebb és tántoríthatatlanabb nemzedéket neveljünk. *De hogy csepegtethetünk a gyermekek lelkébe 1848. december 2-ával hazafias szellemet?* Győrött 1908. december 4. A kir. kath. intézet kizárt IV. éves növendékei.”²⁹

Egy tanár a püspökhöz fordulást tanácsolta. Így az a kérvény is megszületett:

„Méltóságos Püspök Úr! 1908. december 2-án tartotta Ófelsége, I. Ferenc József császárságának 60 éves jubileumát. E császárjubiläum alkalmával mi, a kir. kat. tanítóképző intézet IV. éves növendékei a jubiláláson nem vettünk részt, jóllehet Főtisztelendő Igazgató urunk elrendelte. Beismer-

²⁸ GYPL 7176/1908. és MNL GYMSM GYL VIII. 55/a. 1908. december 3.

²⁹ *Győri Napló*, 1908. december 6. 3. p. Ld. továbbá: *Budapesti Hírlap*, 1908. december 8. 9–10. p.; KN. 1906. XXII. köt. 296. p.

jük, hogy engedetlenséget követtünk el akkor, amidőn a fent említett rendeletet áthágtuk; de *mi nem gondoltunk semmi engedetlenségre, csupán a hazafiasság magasztos érzésétől áthatva cselekedtünk*. A hazaszeretet szikráját e körülmény oly hatalmas lángra lobbantotta, hogy annak fényétől mintegy elvakítva, előre *nem láttuk a ránk már eddig háramlott büntetés súlyosságát és az abból folyó következményekkel nem számoltunk*. Ezért mindnyájan bízva Óméltósága jószívűségében, kegyes elnézését kérjük és az intézet kötelékébe ismét visszavenni méltóztassék. A IV. éves növendékek.³⁰

Ám e kérvény nem jutott el a címzetthez. Haller igazgató ugyanis azt nem vette át,³¹ közölve, hogy a püspök úr már határozott, ennek már semmi értelme. S valóban: Széchenyi püspök december 4-én – fogalmazványban ránk maradt – levélben közölte elhatározását Szelig Lajos püspöki helynökkel a tanulók kizárásáról, s a tanári kar „intéséről”, melyet december 5-én reggel tártak az érintettek elé:

„Megütközéssel értesültem Haller József igazgató jelentéséből, hogy a győri kir. katolikus tanítóképző intézet növendékei azon rendelkezésemnek, hogy december hó 2-án Ő császári és apostoli királyi felsége 60 éves uralkodói jubileuma alkalmából a székesegyházban tartott ünnepélyes istentiszteleten részt vegyenek ellenszegültek és testületileg távolmaradtak. *Eljárásuk Őfelsége koronás királyunk ellen való tüntetés és rendelettel szemben az engedelmség nyílt megtagadása, amelyet büntetlenül nem hagyhatok*. Felkérem ezért Méltóságodat, hogy ezen leveletem a tanári kar és az összes növendékek jelenlétében felolvasni és kihirdetni szíveskedjék, hogy *mindazon növendékeket, akik parancsolatomnak ellenszegülve december 2-án az isteni tiszteleten nem jelentek meg a győri kir. kat. tanítóképzőből kizárom úgy, hogy magánvizsgálatra sem adok nekik sem most, sem máskor engedélyt*.³² *Szolgáljon ez például az intézet többi növendékeinek és tanulják meg ebből, mit von maga után a koronás király iránti tisztelet és a felsőbbség iránti engedelmség megtagadása*.

De ez alkalommal tiszteletteljes komolysággal fordulok a tanári karhoz is azzal az intó szóval, hogy ezen szomorú esetből vonja le annak tanulságát, minő szellemben kell vezetnie, minő befolyástól kell megóvnia a tanulóifjúságot. Jól tudom, hogy az ifjúság épp oly katolikus szellemű, mint hazafias nevelése tekintetében a tanári kar eddig is híven teljesítette kötelességeit, de a tapasztalat mutatja, hogy az eddig tanúsított gondosság mégsem elég, hanem még ennél is többet kell tenni. Meg kell óvnunk az ifjúságot oly befolyástól, amelynek hatása alatt a hazafiságot nem a kötelességteljesítésben, a törvénytiszteletben a koronás király iránti hűségben keresi és találja, hanem oly okatlan túlkapásokban, mint intézetünknek sajnálatra méltó negyedéves növendékei. Ezért a szentírás szavaival kérem és intem

³⁰ *Győri Napló*, 1908. december 8.3. p.

³¹ *Magyarország*, 1908. december 9. 7. p.

³² A kizárást a következő egyenlevélben hozták a szülők tudomására: „Sajnálattal értesítem, hogy az intézeti főhatóság az ő rendelete iránt tanúsított *súlyos engedetlenség és e rendelet ellen való összeesküvés miatt az Ön fiát [...] kizárta a Győri Kir. Kat. Tanítóképző Intézetből*.” MNL GYMSM GYL VIII. 55/a. 1204/1908.

a győri k. kat. tanítóképző tanári karát és növendékeit: »*Engedelmesek legyetek az Istenért a királynak, mint legfőbbnek*«. (Péter I. 2. 19.)

A hazafiság és a király tisztelete nálunk elválaszthatatlan. Földi életünkben Isten után Krisztus Urunk helytartója mellett a legnagyobb tekintély a király. Mindnyájunkat egész múltunk, minden hagyományunk, szívünk örökös hálája a királyhoz kapcsol. Minden magyar ember, annál is inkább minden keresztény magyar ember kegyelettel említi e nevet; és kegyelete csak öregbedik és aziránt őszinte tisztelet tölti el, ha Szent István koronájának felkent hordozójára gondol. A mi jószágos, alkotmányos és vallásos uralkodónk nemcsak első a méltóságban, hanem valóban első hűségben, törvénytiszteletben³³ és kötelességtudásban. Fennkölt lelke egész odaadással szolgálja a közjót, a hazát és lankadást nem ismerő buzgalommal munkálkodik népei jólétében még akkor is, amikor a legsúlyosabb csapások nehezdednek rá. Ezt tartásuk az ifjúság szemébe, hogy ezen fennkölt példát kövessék, hogy koronás királyunktól tanuljanak kötelességtudást, kitartó munkát, önmegtagadást és vasjellemet, épp azokat az erényeket amelyek a mai fiatalokból oly gyakran hiányoznak, és amelyeknek hiányában és nélkülözve az élet tapasztalatait mernek bírálatot mondani minden felsőbbség eljárásáról és oly dolgokról, melyek ítélőképességüket és tudásukat messze meghaladják. Ezen példa nyomán tanítsák meg a vezetésükre bízott ifjúságot arra, hogy fel-fellobbanó érzelmek még nem tölthetik ki a hazafiság magaslatos fogalmát, hanem hogy ennek a hazafiságnak ésszerűnek is kell lennie. Olyannak, amely minden embert arra indít, hogy a maga hatáskörében és erejéhez képest megtegye – ne azt amiben őneki telik kedve, vagy ami saját becsvágyának kedves, hanem – azt, ami hazájának javára válik, még akkor is, ha ez áldozatba kerül.

De éppen abban rejlik sokaknál, de különösen a tanulóifjúságnál a baj, hogy a hazafias kötelességek teljesítését saját hatáskörükön kívül, másokéban keresik, a magukéről pedig megelégednek. Pedig a tanulóifjúság elsősorban azzal teljesíti a hazára iránti kötelességét, ha lelkiismeretesen előkészül pályájára, hogy egykor hasznos munkára képes, használható és értelmes fia legyen hazájának. *Más szóval: ha tanul és engedelmeskedik és hozzá nem tartozó dolgok elbírálását azokra bizza, akiket megillet. Intézetünk növendékei katolikus tanítókká akarnak lenni. Mint ilyeneknek hivatásuk lesz, hogy a gyermekek, a magyar nép gyermekei szívébe fennkölt, nemes, vallásos és hazafias érzelmeket öntsenek. Azért kell, hogy a hazaszeretettel és az Isten által is megparancsolt királytiszteletnek valóságos apostolai legyenek. Kell – főleg napjainkban –, hogy koronás királyunkhoz való törhetetlen hűség, ragaszkodás és hódolat egyik kimagasló erényük legyen. Aki ezen erényt nélkülözi nem való tanítói pályájára és nem foglalhat helyet ezen intézet növendékei között. Azon reményben, hogy oly elszomorító eset, mint a mostani nem fog többé előfordulni, Isten áldását kérem a tanári karra és az intézet növendékeire. Isten velünk Győr, 1908. december 4.*

győri püspök³⁴

Egy ugyancsak fogalmazványban a püspöki levéltárban őrzött dokumentum szerint e döntéséről még aznap tájékoztatni kívánta gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi minisztert is. A sajtóhírek szerint hosszas

³³ Éppen 1848. december 2-án kapcsán ez igencsak vitatható megállapítás.

³⁴ GYPL 7176/1908.

tanácskozás után akkor mégsem elküldött levélben Széchényi püspök döntését azzal magyarázta, hogy „miután sem az Ófelsége személye ellen irányuló ezen tüntető viselkedést, sem pedig az engedelmesség nyílt megtagadását nem tűrhetem, a képezde IV. osztályának mindazon növendékeit, akik rendelkezésemnek ellenszegültek, összesen 31-et³⁵ az intézetből eltávolítottam. Tekintettel az ügynek fontosságára és esetleg feltűnést keltő voltára szükségesnek tartottam úgy a tényállást, mint eljárásomat nagyméltóságodnak tudomására hozni.”³⁶ A győri újságírók tudni vélték, hogy a püspök levelével azt kívánta elérni, hogy a „főbűnösöket” a miniszter az ország összes tanítóképzőjéből kizárja.³⁷

Hivatalosan a döntést Schlegel Péter és Szelig Lajos kanonokok december 5-én hozták a tanulók és a tanári kar tudomására. Mire a növendékek képviselőjében Perczel István negyedéves a következőket mondta:

„Mi, a kicsapott diákok tudomásul vesszük Öminenciájának, Széchényi Miklós gróf megyéspüspök úrnak azt az ítéletét, hogy bennünket a fenntartósága alá tartozó kat. tanítóképezdekből kizár. *A felségsértés vádja ellen azonban ez alkalommal is tiltakozni akarunk. Mi királyunkat, aki iránt szeretetteljes alattvalói hűséggel viseltetünk, meg nem sértettük, iránta hódolatteljes ragaszkodást táplálunk szíveinkben. Az a körülmény, hogy Ófelségének 60 éves császári jubileuma alkalmából adott püspöki misén meg nem jelentünk, felségsértést annyival is inkább nem képez, mert nekünk nem császáruk, hanem királyunk van. Csak ennyit akarunk kijelenteni, mielőtt az ítélet következtében intézetünket elhagyni kényszerülünk.*”³⁸

Ezt követően elénekelték a Szózatot. A demonstratív ítélethirdetés kontraproduktívnak bizonyult. Az alsóbb évesek többsége, ahelyett, hogy megszeppent volna a súlyos büntetéstől, szolidaritást vállalt a IV. évesekkel, s szintén elhagyta az intézetet, azzal, hogy csak akkor térnek vissza, ha a negyedéveseket is visszaveszik. A városi réten folytatták tanácskozásukat, s abban maradtak, hogy amennyiben a tanári karhoz benyújtott kérvényüknek nem lesz fogantatja küldöttséget menesztenek a Képviselőházba, s ügyükről tájékoztatják az egyetemi, főiskolai hallgatókat is.³⁹

Másnap, 1908. december 6-án már a szolidaritást vállalt alsóbb évesek ügyét tárgyalta a tanári kar. Haller József közölte, hogy a püspök

³⁵ Más forrásokban 35 negyedikes tanuló kizárásáról szóltak, neveiket is felsorolva. *Győri Napló*, 1908. december 6. 3.; *Győri Újság*, 1908. december 6. 1–2. p.; *Az Újság*, 1908. december 12. 10. p.

³⁶ GYPL 7195/1908.

³⁷ Erre s némi, az eljárás miatti magyarázkodásra utal a VKM-hez írt levéltervezet két megfogalmazásban is kihúzott része. Az egyik így szól: „Az engedelmesség nyílt megtagadása dacára is, alkalmat akartam nyújtani az ifjaknak, hogy magukat megvédelmezhessek, esetleg némelyek magukat igazolhassák. De ők minden felvilágosítást megtagadtak. Így nem tehettem mást, mint hogy az egész osztályt kizárjam. Mellékelni bátorkodom az elbocsátottak névsorát Nagyméltóságodnak bemutatni, Excellenciád bölcs belátására bízva, azoknak a többi képezdekből való kizárását méltóztatik-e elrendelni.” GYPL 7195/1908.

³⁸ *Győri Újság*, 1908. december 6. 2. p.

³⁹ Uo.

„szívesen fogadta a tanári testület azon kérelmét, hogy az intézetben megjelent csekély számú növendéknek engedélyezzen szünetet, mert nagyon félnek a többiek terrorizmusától. A püspök úr e tanulóknak már ma megengedi a karácsonyi szünidő megkezdését január 2-ig bezárólag. Azon ifjak, akik a mai napon megjelentek az intézetben, avagy engedéllyel voltak távol, tovább is az intézet növendékei maradhatnak; a többi e naptól fogva kizártnak tekinthető [...] Így tehát I. osztályból kizárattott 19, II. osztályból 21, III. osztályból 27. Összesen: 67 fő.”⁴⁰

Ha ehhez hozzáadjuk a kizárt IV. évesek létszámát (31/35 fő?) 98 vagy 101 kizárt tanulóhoz jutunk,⁴¹ szemben az intézetben megmaradt 35 tanulóval, azzal a tehertétellel, hogy míg a negyedéveseknek megjegyzés nélkül adták ki bizonyítványaikat, addig az alsóbb évesek előző évi bizonyítványára az igazgató ráírta: „Engedetlenség és összeesküvés miatt az intézetből kizárattott”.⁴²

Az ezt követően december 12-ig Győrben történekről levéltári forrás nem áll rendelkezésünkre. Így a korabeli sajtó igencsak bőséges, ám elmentmondásos tudósításaiból próbáljuk rekonstruálni a helyzet megoldására tett – sikertelen – kísérletek történetét.

Az ifjak 10 tagú küldöttségének december 7-i budapesti útja nyomán az országos lapok és a Képviselőház figyelmének központjába került ügy, s a Széchényi Miklós püspök döntését, személyét ért éles támadások nyomán a sajtóiroda előbb a felelősség megosztására, s a következmények kibebiztosítására tett kísérletet. Arra hivatkozott ugyanis, hogy döntése előtt a püspök Ember János tanfelügyelővel tárgyalt, „aki maga is azon a véleményen volt, hogy a császárjubiläum napján tüntető tanulókkal szemben a legszigorúbban kell fellépni”. Továbbá azt állították, hogy „a kicsapottakkal csak néhány növendék vállalt szolidaritást”. Egyben leszögezték: „A renitenseket semmi esetre sem tűrjük az intézetben”.⁴³

Majd egy nappal később – hallgatólagosan – elismerték ugyan, hogy az alsóbb osztályosok többsége csatlakozott a negyedikesekhez, de a velük kapcsolatos kizárási döntést próbálták feltételesnek minősíteni azzal, hogy a szülőket értesítették, s január 3-ig „a három osztály tanulói viselkedésüket igazolni tartoznak, különben az előadásokról való elmaradásuk és ezzel kapcsolatos több fegyelmi kihágás miatt az intézetből kilépett tanulóknak fognak minősítettetni”.⁴⁴ A drasztikus fegyelmi döntés felelősségét – a valójában történtek sorrendjének megváltoztatásával – a kizárt negyedikesekre hárították: az osztály „titkos összebeszélésre megtagadta az engedelmséget és az istentiszteleten nem vett részt. Ezen fegyelmi kihágás miatt megindított vizsgálatnak útját vágta a negyedik osztály növendékei, mert minden fölvilágosítást megtagadtak, sőt a tanári karral szemben oly kihívó módon léptek föl, hogy a főhatóság rendelete ellen tanúsított engedetlenséget.”

⁴⁰ MNL GYMSM GYL VIII. 55/a. 1908. december 6.

⁴¹ *Az Újság*, 1908. december 12. 10. p.; *Budapesti Hírlap*, 1908. december 12. 10. p.

⁴² A győri eset. In: *Magyarország*, 1908. december 10. 7. p.; *Népszava*, 1908. december 12. 3. p.

⁴³ *Az Újság*, 1908. december 9. 7. p.

⁴⁴ Ld. ehhez: *Győri Napló*, december 10. 2. p.

ség és utóbbi viselkedésük miatt a negyedik osztály növendékei az intézetből eltávolították. Az intézetből kizárt növendékek erre a többi három osztály növendékeit fölláztatták és megfogadtatták, hogy az előadásra nem fognak elmenni.”⁴⁵ Mindez arra utal, hogy csak az alsóbb osztályokkal kapcsolatban hajlottak némi kompromisszumra, ám negyedéveseket illetően ragaszkodtak a „főkolomposok” kizárásához.

Utóbbiak 1908. december 10-én Holló Lajos kormánypárti képviselőhöz, a *Magyarország* c. lap főszerkesztőjéhez intézett levélben vázolták álláspontjukat:

„Nagyságos urunk! Mi, a kizárt tanítónövendékek, békésen óhajtottuk elintézni a kínos ügyet, ezért a Néppárt egyik képviselőjével⁴⁶ értekeztünk. Budapestről teljesen megnyugtatva jöttünk haza, de itthon a békés kiegyenlítésnek ismét útját szegték. Budapesti utazásunk előtt a tanári testület útján folyamodtunk Méltóságos Püspök Úr elé, hogy tekintettel hazafias felbuzdulásunkra, vegyen vissza bennünket az intézet kötelékébe. Mivel pedig egyöntetűen cselekedtünk, a büntetést is egyformán kegyeskedjék kiszabni. *Igazgató urunk a püspök utasítása szerint ridegen visszavetette kérvényünket, hozzátéve, hogy csakis a következő feltételek mellett hajlandó visszavenni bennünket: I. A bűnösség elismerése. II. Megbánás. III. Bocsánatkérés. IV. A szigorú fegyelmi vizsgálat alá vetés. V. Különböző fokú büntetések.* Ilyen feltételekkel pedig nyilvánvaló, hogy bűnbakokat keresnek, és hogy inkvizíciót rendeznének. A fegyelmi vizsgálatnak összes ügyeit maga a püspök akarja vezetni, szóval nyakunkat szegni hazafiságunkért.

A többi osztályokat is kizárták, előző évi bizonyítványukra pedig ráírták: »Engedetlenség és összeesküvés miatt az intézetből kizáratott.« Kérdjük, jogos ez? Ők [vádlok – D. P.] azt állítják, hogy a negyedévesek bujtogatták és megeskették az alsóbb éveseket, ami pedig a leghatározottabb koholmány, mert a negyedévesek mindig figyelmeztették őket az esetleges bajokra, sőt felszólították őket, hogy térjenek vissza osztályukba. A három alsó osztály látva a negyedévesek hazafias tettét, szolidaritást vállalt velünk. Tehát összeesküvésről szó sem lehet.

Tudjuk, hogy Nagyságodban igaz szószólónkat nyerjük, azért kérjük, hogy ügyünket vigye előbbre, a tényállást pedig becses lapjában közölni szíveskedjék. Hazafiúi szeretettel: A kizárt tanítónövendékek.”⁴⁷

A levélben foglaltak háttéréről a *Gyóri Újság* számolt be:

„A tanítójelöltek mindezidáig hűek maradtak azon álláspontjukhoz, hogy a hazafias érzés nem képezhet olyan súlyos bűncselekményt, hogy az ennek révén elkövetett fegyelemsértésért egy egész osztályt kizárni lehessen. Gróf Széchenyi Miklós az aulikus püspök viszont az ifjak részéről teljes behódolást követel és Haller igazgató által tegnap arra szólította fel a hazafias képezdészeket, hogy teljes alázattal és beismeréssel bocsánatot kérjenek és vessék alá magukat a fegyelmi vizsgálatnak, amelynek eredménye szerint az úgynevezett »főcinkosok« a többinél súlyosabb (jelesül: kicsa-

⁴⁵ *Népszava*, 1908. december 10. 4. p.

⁴⁶ A Katolikus Néppártot Zichy Aladár gróf, a király személye körüli miniszter képviselte az akkori koalícióban.

⁴⁷ *Magyarország*, 1908. december 10. 7. p.

pás) részesülnének. Az ifjak azt tartják, hogy a bocsánatkérés végeredményben a császár-kultusz jogosságának elismerését jelentené, s ezt hazafiságukkal most sem tartják megegyeztethetőnek, a püspök kívánságát nem is teljesíthetik [...] Jellemző, hogy a »behódolás« kieroszakolás végett a képezdészek szüleit Haller igazgató a vidékről egymásután citálja fel Győrbe.”⁴⁸

A *Győri Napló* azt állította, hogy

„Haller József [...] mindenáron a béke ellen van. [...] [A] püspöki hivatal amaz intézkedésével szemben, hogy az alsó osztályú növendékeinek szabadságot adtak, az alsó osztályú növendékek előző évi, tehát polgári, reáliskolai, vagy gimnáziumi bizonyítványára ráírja: »Engedetlenség és összeesküvés miatt kizárattott«, s így olyan színben tünteti fel a dolgot, mintha az illetőt más iskolából zárták volna ki. Gróf Széchenyi Miklóst az illetékesek tájékoztassák a dolog tényleges állásáról, s meg vagyunk győződve arról, hogy a tanítóképző növendékei nem lesznek mártírjaivá hazafiságuknak.”⁴⁹

Elsődleges források híján nem tudhatjuk, hogy valóban az igazgató újragaszkodott-e legalább a kizárások egy részének fenntartásához, s hogy Ő volt-e „a püspököt félretájékoztató” személy, vagy az országos lapokban és a Képviselőházban ösztűz alá került, s így várhatóan valamelyes engedményekre kényszerülő Széchenyi Miklós számára készítették elő e lapban az arcvesztés nélküli kiutat, Haller József bűnbakká nyilvánításával.

A kizárt negyedévesek mindenestre előbb hajlani látszottak a közvetítéssel próbálkozó Ember János tanfelügyelő tanácsára (aki egyébként cáfolta a püspöki hivatal állítását arról, hogy ő a legszigorúbb büntetést a püspökkel való tanácskozás során alkalmazhatónak tartotta volna). Szabó István országgyűlési képviselővel kidolgozták ugyanis miként lehetne a felek arcvesztése nélkül reparálni a történeteket: „A diákok beismerik az engedetlenség tényét; amennyiben az intézetet fenntartó hatóság sértve érzi magát, bocsánatot kérnek; megígérik, hogy az intézet hű növendékei lesznek.”⁵⁰ Ennek jegyében készült a még Győrben tartózkodó negyedévesek által a püspökhöz címzett újabb kérelem:

„Mi alulírottak, a győri kir. kat. tanítóképző intézetnek IV. éves növendékei midőn a folyó hó 2-án »Fölséges Urunk trónra lépésének 60. évfordulója« alkalmából tartott szentmisén meg nem jelentünk, azt nem Ófelsége iránt való tiszteletlenségéből, hanem hazafias felbuzdulásból tettük. Mert ez a dátum kiindulópontja a politikai cselekedetek egész sorozatának, melyek egy nagy nemzeti szerencsétlenséghez vezettek. A kifüggesztett igazgató hirdetményből, melyben nem említetik az, hogy a szentmisén való megjelenésre felhívás Méltóságod rendeletére történik, amely körülmény velünk élőszóval sem közöltetett. Minekünk *nem volt tudomásunk arról, hogy illetékes főhatósági rendelkezésnek nem teszünk eleget*. Mindazon-

⁴⁸ *Győri Újság*, 1908. december 10. 2. p.

⁴⁹ *Győri Napló*, 1908. december 11. 2. p.; ld. továbbá: *Győri Napló*, 1908. december 12. 1–2. p., december 13. 1–2. p.

⁵⁰ *Az Újság*, 1908. december 10. 5. p. Ld. továbbá: *Győri Napló*, 1908. december 12. 1–2. p.

által beismerjük a függelemsértés tényét s amennyiben Méltóságod ezen ténykörülmény kinyilvánítása után is a függelemsértés által megbántottnak érzi magát, mi ker. kat. és férfias jellemű ifjakhoz méltóan és *illendően bocsánatot kérünk*.

Ezek alapján mély tisztelettel kérjük Méltóságodat, hogy minket az intézet kebelébe visszafogadni és amennyiben ebből az esetből további eljárás válik szükségessé, minket teljesen egyenlő elbánásban részesíteni méltóztassék. Midőn mély tisztelettel kifejezett kérelmünket megismételjük, *ígéretet teszünk arra, hogy az intézet nevelési rendjét kifejező szabályokat föltétlen tiszteletben fogjuk tartani*. Maradunk mély tisztelettel. Győr, 1908. december 10. Méltóságodnak alázatos szolgálói: Aláírva az itt tartózkodó mind a 22 IV. éves növendék által.⁵¹

E levéllel Ember János tanfelügyelő Szanyba utazott, ahol Széchényi Miklósnak bemutatta, aki azt akkor elfogadhatónak találta. Már-már megszületett a megegyezés, de „idegen befolyások érvényesültek, a növendékek pedig a renitencia [ellenszegülés, makacskodás] álláspontjára helyezkedtek” – nyilatkozta utóbb a tanfelügyelő.⁵² Csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk azzal kapcsolatban, hogy vajon mi okozhatta a negyedévesek visszalépését. Lehetséges, hogy Ember János Szanyba utazása után tárta feltételeit Haller igazgató a növendékek elé.⁵³ Ez esetben a két december 10-i levél közül a Holló Lajos képviselőhöz intézett, fentiekben bemutatott levél születhetett később. Akkor is így lehetett, ha éppen a címzett kormánypárti képviselő, vagy mások sugallatára léptek volna vissza, annak sejtetése nyomán, hogy kitartásuk esetén visszafogadásuk az intézetbe minden büntetés nélkül is lehetségessé válhat. Bármiképp is történt: a tanfelügyelő kísérletének kudarcba fulladásával nyilvánvalóvá vált: a megoldás útja Győr városán⁵⁴ kívül, a főváros(ok)ban keresendő.

A győri „botrány” a Képviselőházban és a fővárosi lapokban

A kizárt diákok budapesti képviselőházi útja, és az egyetemi-főiskolai hallgatói szervezetekhez fordulása egyaránt hatékonyan bizonyult.

Megkeresésükre elsőként a pozsonyi királyi jogakadémia diáksága, december 10-én Széchényi püspökhöz címzett nyilvános felszólító levéllel reagált:

⁵¹ *Győri Újság*, 1908. december 13. 2. p.

⁵² *Az Újság*, 1908. december 10. 5. p. Utólag mégsem bizonyult értelmetlennek a tanfelügyelő igyekezete, hiszen e levél, vagy esetleg ennek egy új, december 12-i változata („tegnap” bocsánatkérő aláírásgyűjtésre került sor, ld.: *Az Újság*, 1908. december 13. 5. p.) hivatkozási alapul szolgált a püspök december 16-i leveléhez.

⁵³ Ezt valószínűsíti: „A békés elintézés megtört Haller József igazgatón, aki mint valami második Windischgrätz követelte a növedékektől: »Unbedingte Unterwärfung«. Pontokat diktál az ifjúságnak, melyeket azoknak hétrét görbülve kellene elfogadniuk, mely módot nyújtana, hogy az eddig hazafiasan és férfiasan viselkedő ifjúság megtanuljon hazudni.” *Győri Napló*, 1908. december 11. 2. p. Másnap viszont már „a békés megoldás a tapasztalt ellentétek miatti hajótöréséről” értekeztek. *Uo.*, 1908. december 12. 1. p.

⁵⁴ A győri polgárság egy része látványos szolidaritást mutatott a kizárt növendékekkel. Dreiszler József vasúti vendéglős például ingyen kosztot ajánlott a szükségét szenvedő diákoknak. *Győri Újság*, 1908. december 8. 2. p.

„Méltóságod intézkedése ellen tiltakozunk és kijelentjük, hogy Magyarországon nem lehet fegyvelemsértés a hazafias érzület megnyilatkozása. Erős meggyőződésünk, hogy Méltóságod e sérelmes rendeletét vissza fogja vonni, annál is inkább, mert Méltóságod sem vonhatja ki magát azon erkölcsi kényszer hatása alól, melyet az egész országnak – a győri ifjak eljárását helyeslő – közvéleménye és *hazánk főiskolai hallgatóinak a kizárt ifjakhoz testületileg való csatlakozása* Méltóságodra is szükségképpen gyakorol!”⁵⁵

Álláspontjuk, ügyük támogatását ígérték fővárosi diákszervezetek is.⁵⁶ December 10-én „az egyetemi tanulók Kossuth-szövetsége” foglalkozott a győri tanítójelöltek ügyével. Kilátásba helyezték, hogy december 12-ére, „szombatra egyetemi nagygyűlést hívnak össze, amely tiltakozni fog Széchenyi püspök eljárása ellen és küldöttséget meneszt Apponyi miniszterhez azzal a kéréssel, tegye lehetővé a derék ifjaknak, hogy tanulmányukat befejezhessék.”⁵⁷ A „Kuruc Ifjak Társasága” nevében Nagy György képviselő vezetésével december 12-én küldöttség kereste fel Justh Gyula képviselőházi elnököt, memorandumban közbenjárását kérve az ügyben.⁵⁸

A hallgatói szervezeteken kívül Némethy Kálmán javaslatára, december 12-én budapesti tanítók is állást foglaltak az ügyben: „mi, a budapesti tanítóegyesület X. kerületi köre, a győri IV. éves tanítójelöltek hazafias cselekedetét helyesljük; a győri püspök és az intézet vezetősége hazafiatlan eljárását elítéljük és ezen nyilatkozatunkat a sajtó útján az illetőknek tudomására hozzuk.”⁵⁹

A fővárosi lapok először december 8-án, akkor még a 7-10. oldalakon az egyéb hírek között adtak hírt a győri képzőben történekről. A *Budapesti Hírlap* közölte a kizárt fiatalok december 4-i kérvényét, azzal a kommentárral, hogy

„ezt az írást komolyság és emelkedettség szelleme lengi át. [...] Ebben [...] több az érett gondolkodás, mint az ítéletben, amelyet az ifjak ellen hoztak. Mert ezt másnak, mint hebehurgyának nevezni nem lehet. Az intézet igazgatója azonban a kérvényt rövid úton, mint meg nem felelőt, *visszatartotta*. Pedig nagyon kívánatos volna, elsősorban a császárkodó győri urak érdekében, hogy addig is, míg nem késő, s míg az ügyből országos vihar nem kerekedik, találják meg ennek az összeütközésnek okos, méltányos és közérzettel megegyező elsimítását.”⁶⁰

Másnap, december 9-én a *Magyarország* már azt konstataálta, hogy „az egész közvélemény hangosan követeli a sérelemnek orvoslását. Az *lehetetlen*, hogy az *osztrák* császári jubileumon való részvétel megtagadása miatt *magyar* ifjak pályája tönkretéessék. Sem a győri püspöknek, sem a

⁵⁵ *Magyarország*, 1908. december 10. 7. p.

⁵⁶ *Győri Újság*, 1908. december 8. 2. p.; *Az Újság*, 1908. december 13. 5. p.

⁵⁷ *Az Újság*, 1908. december 9. 7. p.; *Pesti Napló*, 1908. december 9. 7. p.

⁵⁸ *Magyarország*, 1908. december 9. 7. p.

⁵⁹ *Pesti Hírlap*, 1908. december 13. 11. p.

⁶⁰ A császárjubiläum Győrött. In: *Budapesti Hírlap*, 1908. december 8. 9–10. p.; A győri hóhérek. In: *Népszava*, 1908. december 10. 7. p.

tanári karnak tekintélyén nem esik csorba, ha a kizárt ifjakat visszafogadják, sőt – higgyék el nekünk – így sokkal nagyobb az a csorba, mely a *hazafiságukon* esik. Ezt kell megreparálni és erre csak egy mód van: a kegyelem, a visszafogadás.”⁶¹ Az *Újság* pedig már első oldalán hirdette: „Hogy Magyarországon diákokat kicsapjanak azért, mert nem tisztelik eléggé az osztrák császárt, talán mégsem iskolai belügy.” Majd hozzátette: értesülései szerint a balpárt képviselői szóvá teszik az ügyet a képviselőházban.⁶²

Az egyetemisták szervezkedésének fékezése, s az esetleges ellenzéki fellépés megelőzése céljából 1908. december 9-én Eitner Zsigmond kormánypárti képviselő interpellált a Képviselőházban. Azzal kezdte, hogy „az egész országnak kínos és nagy szenzációja van, a mely a nemzet közvéleményét egészen felháborítja”. Ezt követően ismertette a győri képzőben történeteket, s a Ház hangos tetszésnyilvánításai közepette felolvasta a kizárt ifjak beadványát. Majd hozzátette:

„Akik ezt a nyilatkozatot aláírtak, azoknak kezében jó helyen van letéve a jövő nemzedék, a hazafias ifjúság nevelése. Az ilyen emberekre nyugodtan rá lehet bízni az ifjúság nevelését. De azért, mert a trónra lépésnek ezt a Magyarország történetébe tényleg becsempészett 60 éves jubileumát nem ünnepelték meg, a győri püspök úr túllojalításból oly rendeletet adott ki, hogy megfosztotta a negyedéves tanintézeti tanulókat, olyan egyéneket, a kik kenyérkereseti pálya gyanánt a nemzet ifjúságának hazafias nevelését választották, ettől a kenyérkeresettől. Márpedig ezért büntetni őket legalább is hazafiatlan és megbélyegző. Meg vagyok győződve, hogy a magyar kormány az ő körütekintésével és hazafiasságával meg fogja találni a módját annak, hogy ezen igaz hazafias érzéstől áthatott ifjak ezen cselekményért nemhogy büntetésben ne részesüljenek, hanem elégtételt kapjanak. A legújabb értesítések szerint a tanítóképzőnek mind a négy osztálya, látva ezt az igazságtalan ítéletet, szolidaritást vállalt és mindaddig, a míg a negyedévesek elégtételt nem kapnak, az előadásokat nem látogatja. És mi történt? A túllojalításban görnyedő püspök úrnak azon határozata, hogy felfüggesztette az előadásokat január 2-ig, azzal a kijelentéssel, hogyha addig a hallgatók magukat nem igazolják és bocsánatot nem kérnek, ő mind a négy osztályt kizárja. Nagyon hiszem, hogy a püspök úrnak ilyen jogsértő, erőszakos és hazafiatlan lépésébe a magyar nemzet nem fog belenyugodni és a kormány is megtalálja a módot ennek a szanálására.

Ezért a következő interpellációt terjesztem elő a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz: »Van-e tudomása a miniszter úrnak arról, hogy a győri felekezeti tanítóképző intézet IV. éves növendékeit az intézetből eltávolították, illetve kicsapták, mivel az osztrák császár trónra lépésének december 2-án tartott 60 éves jubileumát nem ünnepelték? És ha igen [...] mit szándékozik tenni, hogy a felháborodott nemzeti közvéleményt megnyugtassa?»⁶³

Gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter erre a következőképp reagált:

⁶¹ *Magyarország*, 1908. december 9. 5. p.

⁶² *Az Újság*, 1908. december 9. 1. p.

⁶³ KN. 1906. XXII. köt. 296–297. p.

„Én az ügy egész érdemét felölélő választ még nem adhatok a t. képviselő úr interpellációjára, mert én az ügyet eddig csak a hírlapokból ismerem. Intézkedtem arra nézve, hogy részletes hivatalos jelentést nyerjek, ez a hivatalos jelentés azonban ez idő szerint még kezemben nincs. A t. képviselőház meg lehet győződve arról, hogy én a magam hatáskörében meg fogok tenni mindent, hogy méltatlanság ne essék senkivel szemben sem, megőrizve azonban azt a szintén igen fontos tekintetet, amelyet nekem erről a helyről minden körülmények között meg kell ónom, hogy a fegyelméletlenségnek tápot ne adjak. Azért az ügyre nézve csak akkor adhatok és csak akkor mondhatok egyáltalában érdemleges választ, ha annak minden részletéről teljesen tájékozva vagyok. Egyelőre csak ezt az előzetes nyilatkozatot kérem tudomásul venni.”⁶⁴

A Képviselőházi Napló szerint ezt követően a házelnök az ülést bezárta. Egyes hírlapi tudósítások szerint az interpelláló képviselő a választ követően azt mondta, hogy nem fogadja el a választ, s hogy az elnök köteles lett volna feltenni a kérdést, hogy a választ elfogadja-e a T. Ház. Justh Gyula házelnök szerint viszont ez nem volt érdemi válasz, ezért szavazni sem volt miről.⁶⁵

Az ezt követő napokban – december 12-ig – a győri ügy kapcsán a napilapok figyelme Széchényi püspök eljárására, karrierjére, Apponyi válaszára, és annak lehetséges következményeire, s az ügy diákok számára méltányos megoldása lehetőségeinek keresésére irányult. A győri lapoktól némiképp eltérve, az országos orgánumok a császárjubiläum ügyében – a távolságtartó *Népszava* kivételével⁶⁶ – egyértelműen a diákok pártjára álltak.

Széchényi püspök és az iskolaigazgató eljárását valamennyien elítélték, idézték Endrey Gyula képviselő közbekiáltását: „érsek akar lenni a darabont püspök úr”.⁶⁷ Tudósítottak arról is, hogy az ülés berekesztése után a parlamenti folyosón egyes képviselők „a győri püspököt szidalmazták, nemcsak függetlenségiek, hanem néppártiak is. Hamarosan bokkrétába szedték furcsábbnál-furcsább életrajzi adatait a pályafutásáról, a képzettségéről, a gazdálkodásáról, a politikai magatartásáról a nemzeti küzdelem-

⁶⁴ KN. 1906. XXII. köt. 297. p.

⁶⁵ *Az Újság*, 1908. december 10. 4. p.; *Pesti Napló*, 1908. december 10. 4. p.

⁶⁶ „A győri gyerekek tüntetése nem lehet egyéb, mint a koalíció hazaffyas bohóckodásainak kitörése. Ők, a hatalomra kerültek, lomtárba vágják régen a komédiás rekvizitumokat, hazug rebellis érzelmeiket gyomorémelyítő lojalitás váltotta föl. A hordók tetejéről, ahol véres demagógiával izgattak a dinasztia ellen, a tele jászlak mellé kerültek. De a győri fiúk, a lelkesek, a hazaffyak nem feledték el a mesterek tanításait, amely szóban és írásban röpiült feljűk két esztendőn keresztül. Tüntettek a dinasztia ellen? Tőlük tanulták! Csak a nemzeti komédiások szerepét folytatták december másodikán. A megtorlás gyorsan utolérte őket és Apponyi mai nyilatkozatából az tűnik ki, hogy a kicsapatásuk érvényben marad és ők is megszorítják a Kossuth-nótás katonatisztek és egyéb félbeszakadt karrierű embereknek a nagy seregét. Vagy ha vissza is mennek a győri tanintézetbe, nem maradnak büntetlenül. A mesterek cserbenhagyják a tanítványokat.” *Népszava*, 1908. december 10. 3–4. p.

⁶⁷ *Magyarország*, 1908. december 9. 4. p.

ben stb. Ez adatok velege, hogy *Széchenyi* érdemtelenül, egészen fiatalon jutott be a püspöki székbe.”⁶⁸

A *Pesti Napló* azt boncolgatta, hogy

„a győri püspök, aki olyan korban, mikor mások még plébániához sem juthatnak, tehetsége és érdeme ellenére püspökséget kapott, kizárta a hatósága alá tartozó negyedosztályú tanítóképző-intézeti növendékeket, mert ezek vonakodtak az osztrák császárjubiläum napján rendezett Te Deumon megjelenni. A hazafiatlanságnak ez a felháborító tobzódása, mint ma egy képviselő említette is, nyilván felkínálkozás volt valami magasabb egyházi stallumba és így a derék győri fiúknak tulajdonképpen csak azért kell bűnhődniük, és a hazafias lelkeknek csak azért kell szegyenkezniük, mert a győri püspök behízelgésének ismét olyan jutalmát szeretné látni, mely csakis az ég kiválasztottjának jut osztályrészül. A győri püspök aulikus alázkodása és botránys hazafiatlansága miatt azonban magyar fiúk nem szenvedhetnek, és ha a püspök Krisztusi [Sic!] erkölcsével össze is fér egy csomó egzisztencia tönkretétele és számos szegény család nyomorúságba döntése: a magyar nemzet képvisellete és felelős kormányzata nem tűrhet el ilyen gyalázatot.”⁶⁹

A *Pesti Hírlap* is úgy látta, hogy „Széchenyi püspöknek és a tanítóképző intézet igazgatójának” „talpnyaló lojalitása”, „hazafiatlan és erőszakos eljárása megbotránkozást fog kelteni minden becsületes magyar hazafi előtt”. „[S]zomorú dolog, hogy egy mágnás és főpap vállalkozik arra, hogy büntesse a magyar hazafiságot”.⁷⁰

Alapos, pedagógiai szempontból lesújtó kritikát fogalmazott meg címdoldalán a *Budapesti Hírlap*:

„Minden magyar ember eleve a győri fiatalság pártján van és felháborodik a püspök úr drákói ítéletén, amely egyetlen és első fegyelmezetlenségért, ha annak fogják minősíteni, [...] az utolsó évfolyamukat járó tanítójelölteket statáriálisan kicsap az iskolából. Mit fog püspök úr tenni, ha egyszer [...] valamely nagy igazi és komoly vétségben talál egy vagy több fiatalembert? Alig marad neki más hátra, mint kölcsönkérni a bécsi hóhért Prágából,⁷¹ hogy arányban legyen ez az eshetőséges ítélete a mostani tényleges ítélettel. Hát hol született, hol járt iskolába, hol tanult meg érezni a dicső Széchenyi-nemzetségnek ez az ivadéka, hogy nem látszik megérteni azokat a magyar érzelmeket, amelyek olyan kérdéseknél, mint egy osztrák császári jubileum, mint az 1848. december 2-a, és ami rákövetkezett, egész addig a borzalmas éjszakáig, amikor Döblingben eldőrdült egy pisztoly – hogy az ezek keltette érzelmeket nem tudja megítélni? De hol marad az érzelmük által vezetett magyar ifjakkal, neki tanítványaival, híveivel szemben a papi lélek, a keresztényi szellem, az irgalmasság, könyörületesség, atyai jóság és szeretet? Akiket fölvilágosítani,

⁶⁸ *Budapesti Hírlap*, 1908. december 10. 3. p.

⁶⁹ *Pesti Napló*, 1908. december 10. 1. p.

⁷⁰ *Pesti Hírlap*, 1908. december 10. 1–2. p.

⁷¹ Utalás arra, hogy a császárjubiläum napjaiban, 1908 decemberében statáriumot hirdettek Prágában, a cseh és német polgárok közötti feszültség, összecsapások miatt, s ezért a bécsi hóhért egy időre Prágába küldték. (Ahol akkor, szerencsére nem akadt teendője.)

türelmre, megértésre, önmeggyőzésre kellene szeretettel intenie, azokat türellem, megértés és maga mérséklése nélkül megsújtja az első lépésben a legsúlyosabb fegyverrel, amely hatalmával jár. Azok a megcenzúrált fiúk elküldetnek a győri egyházmegyébe gyermekeket nevelni és oktatni, s püspöki atyjukról ily példát és emléket visznek magukkal nagy és nemes hivatásuk körébe. Hogy nem szeretettel javítani, vezetni, lelkiileg oltalmazni kell a ránk bízott növendékeket, hanem az első botlásnál könnyörtelesen lesújtani a legkeményebb ítélettel. Mely boldogtalan példaadás ez, mely keserű emlék, mely veszedelmes tanulsága az iskolai éveknél. Nem kisebbítjük a győri növendékek képzettségét, nevelési színvonalukat, műveltségüket; de végre is egy püspök lelki és szellemi műveltségétől mégiscsak távol kell állniuk. Mily hatással van most órájuk e főpapi példája az igazságtételnek, mely tele van szigorral, kíméletlenséggel és haraggal; de híjjával minden szeretetnek, jósnak és atyai indulatnak. [...] Győrött, íme a hivatott bírák és védők csinálnak szerencsétlen kézzel országos botrányt egy esetből, amely tapintattal kezelve, sohasem lépett volna ki a győri preparandia küszöbén át a nyilvánosság felé. És itt van ennek a szerencsétlen ügynek a politikai oldala. Mert ez olyan végzetes ágyú, amely, ha elsütik, mind a két végén elsül és sebez. Az az érzés, amely a győri fiatalokat ragadta, az az érzés, amelyért Magyarország egyáltalában nem ült császári jubileumot. Mert ez az érzés minden magyar ember szívében benne van. [...] Győrött [...] úgy intézték az ügyet, hogy ami baj és ízetlenség belőle eredhet, abból semmi el ne maradjon. Mindnyájunknak szívünk fenekén tartott érzéseinket kizaklatják, országos feltűnést, interpellációt és nyilvános diszkussziót idéznek föl. Kinek használ ez? Sem a királynak, sem a nemzetnek nem használ. Keserű csöppeket ejt mindeniknek a poharába. És ha bárki azt hiszi, hogy ez az útja a felemelkedésnek: az igen hamar fog csalódni. Nagy lélek, nagy tudás, nagy hűség, nagy tapintat, nagy igazságszeretet és bölcs, de lángoló hazafiság kell az emelkedéshez. A nagy név esetleg csak megnyitja a kaput, amelyet annak, aki névtelenül jön, még nagy küzdelemmel kell betörnie; de a kapun túl kezdődik az igazi emelkedés. Kinek az ehhez megkívánt talentumai nincsenek meg, annak jobb volna belül sem kerülni a kapun.”⁷²

E hosszasan idézett cikk megállapításainak nagy részét oszthatta Apponyi Albert miniszter, hiszen kb. másfél évvel korábban, 1907. május 21-én – a tanítóképzés szakiskolai jellegének erősítését célzó, a győri képzőnek is megküldött – rendeletében maga is *„különös nyomatékkal ajánlotta a tanári testületek figyelmébe”, „hogy amidőn a növendékek viseletét és haladását számon veszik, nem bírói tisztet, hanem nevelői feladatot teljesítenek.* Ez utóbbiban pedig a büntetés mindenkor a végső eszköz. A baj megelőzése, vagy legalább enyhítése, s ha ez nem sikerült, a büntetéssel kapcsolatban is, a javításban való hathatós segédkezés a nevelőnek első és legfőbb kötelessége.”⁷³ Márpedig a végső eszköz, az intézetből való eltávolítás az utóbbi kizárja. Az interpellációra adott válaszai alapján biztosra vehető: rossznéven vette ő is, hogy drákói retorziói révén a győri püspök újra a politikai figyelem középpontjába helyezte a december 2-i császárjubiläum ügyét, már csak azért is, mert a Függetlenségi Párt országgyűlésnek

⁷² *Budapesti Hírlap*, 1908. december 10. 1–2. p.

⁷³ A VKM 40391/1907. sz. rendelete a tanítóképző intézetek szakiskola jellegének erősítéséről (GYMSM GYL, VIII: 55/a.)

felelős minisztereként nem törhetett pálcát a győri képzősöknek az ellenzéki képviselőkhez hasonló megnyilvánulása felett. Vélhetően a királlyal és a néppárton keresztül a katolikus egyházzal való egyeztetést könnyítendő, ideiglenes válaszában szót sem ejtett december 2-áról, s – képviselőtársaitól és a sajtó munkásaitól eltérően – került az ifjak hazafias felbuzdulásának minősítését is.⁷⁴ Méltányos elintézésről és az iskolai fegyelem megőrzésének szükségességéről szólt csak, amivel képviselőtársai jó részét és a sajtó munkatársait magára haragította. Ezért volt jelentősége annak, hogy Justh Gyula házelnök az ideiglenes válasz után berekesztette az ülést, mert nem kizárható, hogy egy szavazás esetén problémái adódhattak volna.⁷⁵

A *Pesti Napló* 1908. december 10-i számában első oldalon hirdette:

„Ma megtörtént a csodák-csodája. A függetlenségi pártot egy pillanatra megszállta a régi hagyományok emlékezete, és ha Justh Gyula erőszakos leleményességgel fel nem találja magát: Apponyi e pillanatban már nem miniszter többé. Megbukott volna, a függetlenségi párttól cserbenhagyva. [...] [A]zt hitte: összes csillogó frázisát megtagadhatja, egész nemzeti múltját lehazudtolhatja, és legnagyobb slágerét a hazafiasságot is feláldozhatja a klérus imádatáért; ez a többség akkor is tapsolni fog neki. Apponyi meg is tagadta a hazafiasság szentségét és vele szemben a püspöki tekintély szentségét védelmezte, a függetlenségi párt, sőt bátran mondhatjuk, az egész Ház nagy elképedésére.”⁷⁶

„Ebben a zavarban csak Justh volt higgadt. Ő látta, ha most szavaztat a miniszteri válasz fölött, Apponyit leszavazzák, s Apponyit igazán kár lenne fölládozni az okvetetlenkedő győri gyerekek miatt. Tehát harsányan szólt: – Az ülést berekesztem” – tudósított a *Népszava* újságírója, majd több más lapnál dolgozó kollégájával egyetértésben hozzátette: „bizonyos, hogy Apponyi mindenképpen kellemetlen helyzetbe került s alaposan inog alatta a bársonyszék. Ha legközelebbi válasza lefelé lesz kielégítő és kedvező, Bécsben ejtik el, ellenkező esetben a függetlenségi párt előtt veszi el népszerűségét, s megindul ellene az a csúf intrika, amely nem újság a koalícióban.”⁷⁷ Apponyi Albertet láthatóan nem zavarták különösebben e felvevételek, az érdeklődőktől néhány napos türelmet kért, leszögezve: megnyugtató végleges válasszal szolgál napokon belül. Közben a miniszterelnökkel, minisztertársaival, néppárti politikusokkal tárgyalt a lehetséges megoldásról. Helyzetét megkönnyítette, hogy az utóbbiakat képviselő Szmrecsányi György már az ülést követő folyósói vita során leszögezte: „A győri püspök magatartását ebben a dologban és sem tartom szerencsésnek.” Majd hozzá-

⁷⁴ „A miniszter nyilatkozatával a jelenvoltak túlnyomó többsége nem volt megelégedve. Kifogásolták, hogy a miniszter csakis a *fegyelem* és nem a *hazafiasság* szempontjából nyilatkozott a botrányos esetről.” *Budapesti Hírlap*, 1908. december 10. 3. p.

⁷⁵ Ld. ehhez: *Pesti Napló*, 1908. december 10. 1. p.

⁷⁶ Uo. Hasonlóan fogalmazott: „A függetlenségi és 48-as többségben ma egy rég kihalt liberális tulajdonság egy pillanatra visszaüött. Megbotránkoztak Apponyi Albert gróf kultuszminiszternek egy időleges válaszában.” *Az Újság*, 1908. december 10. 1. p.

⁷⁷ *Népszava*, 1908. december 10. 4. p.

tette: „a függetlenségi pártnak a hódoló határozat után tulajdonképpen nem a tanítónövendékek, hanem a püspök eljárását kellene helyeselnie.”⁷⁸

Közben a sajtóban és a pártkörökben is folyt a találgatás a helyzet lehetséges megoldásáról. Felmerült, hogy a katolikus képzőből kizárt tanulókat, vagy akár az egész győri tanulóifjúságot vigyék át állami tanítóképzőbe.⁷⁹ Két újság is a tanítóképzők államosítását, vagy legalább az állami szupremácia érvényesítését szorgalmazta, részben a kizárólag egyházi fenntartású nemzetiségi tanítóképzők megzabolázására, másrészt annak elkerülése végett, hogy egy püspök súlyos fegyelmi ügyekben, saját hatáskörben ilyen döntéseket hozhasson.⁸⁰ A függetlenségi pártkörben azt tartották kívánatosnak, hogy a miniszter hatáskörénél fogva semmisítse meg a győri püspök kizáró határozatát.⁸¹ Apponyi Albert az utóbbinak egy diplomatikusabb változata mellett döntött. Egy korábban tervezett – a papi kongrua szabályozásával kapcsolatos – audencián, december 11-én megszerezte I. Ferenc József hozzájárulását ahhoz, hogy az uralkodó nevében is felszólítsa az aulikus Széchényi Miklóst határozata visszavonására, s a status quo ante bellum állapot helyreállítására. Még aznap éjjel magához rendelte a püspököt, s ebben maradt vele.

A felsőoktatási intézményekben szervezkedő diákok megnyugtatósa érdekében már másnap, 1908. december 12-én válaszolt a Képviselőházban – formai okból, a távol lévő Eitner Zsigmond kérdését megismétlő – Endrey Gyulának:

„Azt hiszem, hogy nagyobb érdek, hogy ennek az ügynek hullámai minél előbb elsimuljanak, miután más tanintézetbe is átcsaptak és annak fegyelmét komolyan veszélyeztetik. [...] [É]n ezen a helyen, melyen ülök, nem csinálhatok csupán érzelmi politikát, nekem nem szabad magamat hangulatoknak és érzelmi hullámzásoknak átengedni, nekem minden szempontot, mely a tanügyi igazgatással össze van kötve, szem előtt kell tartanom, és ezeknek sérelme nélkül kell azon lennem, hogy azokat a magasabb szempontokat is érvényesítsem, melyek folytán némely ügy kinő az iskolai fegyelem kérdésének egyszerű korlátai közül. Ezt tettem tőlem telhetőleg a jelen esetben is. Tényleg *olyan összekuszált és egész tanügyiünkre nézve káros helyzet állott elő, hogy kötelességemnek tartottam – ámbár nem az én vezetésem alatt álló tanintézetéről van szó – közbe lépni.* Tehettem ezt annál inkább, mert a győri püspök úr az egész esetről nekem hivatalos értesítést küldött. Ennek tartalma a dolog lényegében

⁷⁸ *Az Újság*, 1908. december 10. 4. p.

⁷⁹ Uo.; *Népszava*, 1908. december 10. 4. p.

⁸⁰ „A népnevelés irányításáért csak úgy vállalhat felelősséget a miniszter, ha a tanítóképzést maga irányítja az egész országban [...] gyökeres megoldást csak úgy fognak találni, ha a tanítóképzést államosítják.” *Pesti Hírlap*, 1908. december 10. 2. p.; „Nem bocsánatkérés vagy más egyéb jezsuita elsimítás volna méltó válasz a győri püspök önkényeskedésére, hanem a tanítóképzés államosítása.” *Népszava*, 1908. december 12. 3. p. Az erről korábban felmerült javaslatokat ld.: DONÁTH PÉTER: Tanítói, tanári viták a magyarországi tanítók társadalmi küldetéséről, helyzetük javításáról, a tanítóképzés korszerűsítéséről, felsőfokúvá tételéről, 1890–1903. In: *Filozófia – művelődés – történet*, 2015. Szerk.: Donáth Péter – Farkas Mária. Bp., 2015. (ELTE TÓK Tudományos Közleményei, XXXVI.) 239–328. p.

⁸¹ *Az Újság*, 1908. december 10. 4–5. p.

megfelel a közismeretű tényeknek. Erre én azt a meggyőződést táplálva, hogy ennek az ügynek bonyodalmaival nem lehet másképpen megoldani, mint azzal, amit jogászai nyelven pertörlésnek neveznek, azon *felhívást intéztem a győri püspök úrhoz, hogy tekintettel arra, hogy legjobb hitem és meggyőződésem szerint ezeknek a növendékeknek cselekedetében a király iránti köteles tisztelet megtagadásának sem szándéka, sem tényálladéka nem forog fenn*, — mert hisz az koincidált azon t. képviselőtársaink álláspontjával, akik a december másodikára vonatkozó miniszterelnöki indítványt sem tették magukévá, s akiknek királyhűsége iránt pedig a legkisebb kétség sem lehet, — mondom, tekintettel erre *felhívtam a püspök urat pertörlési eljárásra, tudniillik, hogy éppen ezen magasabb szempontokra való tekintettel a december másodika előtti státus-quot szíveskedjék helyreállítani*. Tehettem ezt annál nagyobb megnyugvással, mert abban a meggyőződésben élek, hogy ez az eljárás felséges uralkodó királyunk fennkölt lelkületének is legjobban megfelel.

A győri püspök úr az én felhívásomnak eleget tett és kinyilvánította, hogy az egész esettől a növendékekkel szemben teljesen el kíván tekinteni és a december másodika előtti status quot fogja helyreállítani az, egész vonalon. *Tehette ezt tekintélyének minden sérelme nélkül, a kormány felhívása folytán*, amely a magasabb állami érdekeket van hivatva kifejezésre juttatni és érvényesíteni, amelynek erre vonatkozó álláspontját a püspök úr honorálta. Ennek az ügynek tehát vége van, és kérem is mindazokat a tényezőket, akik erre befolyást gyakorolnak, hogy ezen megoldás után vége is legyen, nehogy egyéb iskolákra átterjedjenek annak hullámai; a t. házat pedig arra kérem, méltóztassék ezen válaszat tudomásul venni⁸²

– fejezte be válaszat Apponyi Albert, melyet a képviselők – hosszas éljenzés mellett – elfogadtak. Az ügy méltányos megoldása, s a december 2-i jubileumnak a politikai napirendről való lekerülés miatt érzett osztatlan örömben talán észre sem vették, hogy most sem történt meg, amit korábban a miniszter szemére vetettek: Apponyi Albert a tanügyigazgatás, s a fegyelem legfőbb őreként most sem engedett az „érzelmi politizálásnak”, egy árva szóval sem állt a függelemsértő győri fiúk fellépése mellé. Tényszerűen konstataulta, hogy királysértés nem történt s – a király egyetértésére történő tudatosan ködös hivatkozással – közvetetten a legfőbb kegyelemre utalt a december 2-a előtti állapot visszaállítását forszírozva. Kimondatlanul tehát „magasabb szempontból megbocsátható hibának” minősítette az ifjak fellépését, a jövőre vonatkozóan teret nyitva a fegyelem helyreállításához szükséges intézkedéseknek.

Visszhang nélkül hagyta ezt a – korábban a minisztertől az ifjak melletti kiállást követelő – sajtó többsége is. Tapintatos, diplomatikus és a diákokkal szemben méltányos eljárásról írtak,⁸³ három lap kivételével, melyek a királyi engedély miatt fanyalogtak,⁸⁴ ill. kitarítottak az államosításra vonatkozó javaslatuk mellett.⁸⁵ Am ezzel az ügy országos jellege megszűnt, s a végkifejletre már Győrben került sor.

⁸² KN. 1906. XXII. köt. 358–359. p.

⁸³ *Magyarország*, 1908. december 12. 7. p.

⁸⁴ *Az Újság*, 1908. december 13. 1. p.; *Népszava*, 1908. december 13. 4. p.

⁸⁵ *Pesti Hírlap*, 1908. december 15. 15. p.

Kétarcú végjáték Győrben

Apponyi Albert válaszából egyértelmű volt, hogy mindenképp le kívánták venni az ügyet az országos politika napirendjéről. Erről nyilván Széchényi Miklós püspökkel is megállapodtak, ezért innentől kezdve alig került valami nyilvánosságra a győri képzőben az ügy „utógondozásával” kapcsolatban történetekről, s ha mégis, az semleges, csendesítő vagy egyenesen dezinformáló volt.

Az előbbire példa a növendékek rövid 1908. december 16-i közleménye a helyi lapokban:

„Mindazoknak a nemesszívű egyéneknek és társulatoknak, akik ismeretes ügyünk iránt rokonszenvvel viseltettek s minket bármi módon segítettek, a leghálásabb köszönetünket nyilvánítjuk. A tanítóképző intézet növendékei.”⁸⁶

Széchényi Miklós püspök még aznap álláspontját részletesen kibontó levéllel fordult Haller igazgatóhoz:

„A győri királyi katolikus tanítóképző intézetnek volt negyedéves növendékei folyamodványt nyújtottak be hozzám, amelyben beismertve elkövetett hibáikat tőlem bocsánatot kérnek és azért folyamodnak, hogy őket az intézetbe visszafogadjam. Nem akarnék újból visszatérni a történetek részletezésére, ezért beérem azzal, hogy ők belátva hibájukat, bocsánatot kérnek. És beérem ezzel különösen azon okból, mivel ezt magasabb szempontok indokolják és mivel megbízható helyről tudomást szereztem arról, hogy Ófelségének a mi királyunknak fennkölt lelkületét tanúsító legmagasabb óhaja az, hogy a növendékek teljes bocsánatban részesüljenek. Felhívom ezért Nagyontisztelendőségedet, hogy az összes növendékek tudomására hozza: 1/ hogy mindannyiukat az intézetbe visszafogadom, 2/ hogy 1909. évi január 2-án újból megkezdődő előadásokra mindannyian jelenjenek meg, 3/ hogy mindenki elfoglalhatja előbbi helyét tápintézetben, internátusban stb., 4/ hogy büntetéssel nem sújtok senkit sem. Az előadások megkezdése előtt azonban ne mulasszák el sem Nagyontisztelendőséged, sem a tanárok a növendékeket arra figyelmeztetni, hogy *eljárástok megbocsátását elsősorban Ófelsége legmagasabb kegyelmének köszönhetik*. Tekintsék most hatványozott mértékben kötelességüknek, hogy ernyedetlen szorgalommal, példás, kifogástalan magaviselettel tegyék jóvá a történeteket. Ha kész vagyok is az elmúltakra fátyolt borítani, ez mégsem jelentheti azt, hogy bárminemű függelmi vagy fegyelmi vétség iránt *a jövőben elnéző leszek; ellenkezőleg, minden néven nevezendő kihágás, fegyelmi vétség, vagy mulasztás sokkal súlyosabb beszámítás és annyival szigorúbb elbírálás alá esik*.

De ez alkalommal is *újból figyelmeztetem úgy Nagyontisztelendőségedet, mint a tanár urakat, hogy magukra nézve is vonjanak következtetést a történetekből*. A most szerzett tapasztalatok tanúsítják, hogy az intézetben a fegyelem laza, az engedelmességet a növendékek csak hírből ismerik, a felsőbbiség iránti köteles tisztelet tudata pedig teljesen hiányzik belőlük. Nem akarnám ezért csupán a tanári kart felelőssé tenni; nagy része van ebben a kor szellemének és az utolsó évek eseményeinek, amelyek minden tekintély aláásásában siralmas és ijesztő munkát végeztek. De ha már

⁸⁶ Győri Újság, 1908. december 16. 2–3. p.; Győri Napló, 1908. december 16. 2. p.

régen meg lehetett figyelni, hogy ily szellem kezd lábra kapni, annál erélyesebben kellett volna ellene küzdeni. *Súlyos krízisek kitörését meg kell akadályozni az egyének beható megfigyelése által. Meg kell rostálni az intézet növendékeit, mert nem az a célunk, hogy sok tanítót képesítsünk, hanem hogy valóban jó szellemű, egyházas gondolkodású, a felsőbbséget tisztelő tanítókat neveljünk.* Tapasztaltuk még azt is, hogy nincs meg a növendékek és tanáraik között az a benső kapocs, amelynek közöttük a gyakori érintkezés által természetszerűen ki kellene fejlődnie, s amely kapocs arra bírja őket, hogy minden bajukban, minden nehezebb helyzetben, aggályaikkal, panaszaikkal elsősorban előljáróikhoz forduljanak. Ha az előljárók tekintélyüknek sértetlen megóvása mellett, meg tudják nyerni növendékeik bizalmát és ragaszkodását, könnyen elkerülhetők az olyan események, mint aminőknek most tanúi voltunk. E tekintetben is törekedjenek a pedagógiai elveket, amelyeket növendékeiknek előadnak elsősorban maguk növendékeikkel gyakorlatban érvényesíteni. *Remélem, hogy a tanári karnak egyetértő céltudatos törekvéssel sikerül az intézetben új és jobb szellemet föléleszteni. Aminek megtörténtét, ha nem tapasztalnám, ha nem látnám a növendékek szellemének jobbra fordulását, az intézetet így nem tarthatnám fenn.* Hogy a hazafias érzés, gondolkodás és szellem tekintetében minő szempontok érvényesülését kívánom, arról már elmondtam nézetemet, azon nincs mit változtatnom”

– írta⁸⁷ a tantestület felé ultimátumszerű levelében a püspök. Álláspontja lényegében változatlan maradt: katolikus és engedelmes tanítókra van szüksége, ha ezt nem tudnák biztosítani, számára nem lenne értelme az intézet további fenntartásának.

Haller József igazgató érezhette a helyzet komolyságát, mert december 19-én hosszú levelet fogalmazott a kizárt tanítványokhoz és szüleikhez:

„Mihez tartás végett értesítem Címet, hogy Méltóságos és Főtisztelendő Gróf Széchenyi Miklós, dr. győri püspök úr 1908. december 16-án 7428. szám alatt hozzám intézett levelében kijelentette, hogy a győri kir. Kat. tanítóképző intézet negyedéves tanítványait, mivel elkövetett hibáikat beismerték és bocsánatot kérve az intézetbe való visszavételükért folyamodtak, az intézet kötelékébe visszafogadja és visszaveszi a harmad-, másod- és elsőéveseket is, kik meggondolatlanságból a 4. osztály függelemsértésével közösséget vállaltak; továbbá, hogy mindenki elfoglalhatja előbbi helyét a tápintézetben és egyéb helyeken, ahol jótékonyságban részesült, és hogy büntetéssel senkit sem sújt.

Püspök urunk Őméltósága, amint ezt az első napon is kijelentette általam, megelégszik azzal, hogy az ifjúság belátva hibáját, bocsánatot kér;⁸⁸ mert [...] ezt magasabb szempontok is indokolják, és mert megbízható helyről tudomást szerzett arról, hogy Őfelségének a mi királyunknak fennkölt lelkületét tanúsító legmagasabb óhaja az, hogy a növendékek teljes bocsá-

⁸⁷ MNL GYMSM GYL VIII. 55. a.; Kézirata: GYPL I. 1. 7428/1908.

⁸⁸ Egyéb forrásaink nem szólnak erről a mozzanatról. Ha történt ilyen, az csak 1908. december 2-án, délután vagy 3-án, délelőtt történhetett. Az is lehetséges, hogy az országos botrányért a felelősséget próbálta így utólag a negyedéves növendékekre hárítani a helyi sajtóban a megegyezés akadályaként feltüntetett igazgató, tudván, hogy többször is változásokat sürgettek az intézet vezetésében. Ld. a *Győri Napló* 49. sz. jegyz.-ben idézett számait.

natban részesüljenek. Hálás szívvel gondoljon tehát minden tanítójelölt arra, hogy függelemsértésük megbocsájtását elsősorban Ófelsége legmagasabb kegyelmének, másodsorban pedig annak a jóindulatú elnézésnek köszönhetik, mellyel Püspök Urunk Óméltósága viseltetik az ifjúság botlása iránt. Ezért való hálájukat azzal mutathatják meg legméltóbban, ha kötelességeiknek hatványozott fokban eleget tesznek, és ha ernyedetlen szorgalommal, példás, kifogástalan magaviselettel iparkodnak jóvátenni a történeteket. De bár kész Óméltósága a múltakra fátyolt borítani, ne gondolja senki se, hogy bárminemű függelmi vagy fegyelmi vétség iránt a jövőben elnéző lesz Óméltósága; sőt *e kegyelmi tény után minden néven nevezendő kihágás, fegyelmi vétség vagy mulasztás sokkal súlyosabb beszámítás és annyival szigorúbb elbírálás alá esik.*

Fölszólítom ennélfogva a képzőintézeti ifjúságot, hogy 1909. évi január 2-án délután jelenjék meg nálam és adja át iratait; január 3-án reggel ¾ 8-kor pedig jelenjék meg az intézetben, ahonnet szokás szerint testületileg vonulunk szentmisére. Január 4-én folytatjuk a lecke kikérdezését és a tanítást ott, ahol elhagytuk”-írta az igazgató, majd a szülőkhöz fordult: „A magam részéről fölkérem a szülőket (gyámokat), hogy a tanítójelölt fiúkat hathatósan serkentésük az engedelmesség gyakorlására szüleik és ezeknek helyettesei, a tanárok, és minden törvényes fensőbbiség iránt,⁸⁹ mert hogyan neveli majd engedelmességre a gyermekeket, aki nem tud, vagy nem akar engedelmeskedni? Milyen lélekkel tesz majd az olyan tanító esküt az engedelmességre,⁹⁰ aki mint tanítójelölt az engedelmességet nem tartotta fensőbb, szent dolognak? Az Úristen az ő választott népétől is csak engedelmességet kívánt, nem pedig áldozatot!”⁹¹

A püspöki útmutatásnak mindenben megfelelni igyekvő, az intézetvezető valós szándékait tükröző – fogalmazványban ránk maradt – levél mégsem került elküldésre. Talán az aznapi tanári értekezleten felmerültek alapján, vagy a püspöki hivatal/biztos tanácsára – az akkori politikai hely-

⁸⁹ „A polgár nem számít. A polgár csak anyag, amellyel a hivatalok kényük-kedvük szerint bánnak el. S az ifjúság ebben az előkészítő poshasztóban, kell, hogy keresztülmenjen. Kell, hogy megtanulja, hogy neki semmi akarata, semmi joga, semmi szabadsága nincs. Hogy lehetne másképp abba a nagy igába beletörni, belekényszeríteni őket, ami rájuk vár az életben. Hogy lehetne egyetlen parancsszóval tíz, tizenöt év múlva valamennyiöket berendelni egy szörnyűséges forgatagba, ahol megszűnik minden egyéniség, minden akarat, küldi őket bele a vérbe és a vasba. Itt kell kezdeni a preparálást, ebben a korban, Vagy még sokkal hamarabb, mert hiszen ma már mind készen vannak” – írta Móricz Zsigmond a korabeli középiskolák légköréről. MÓRICZ ZSIGMOND: Forr a bor. Bp., 1931. 75. p.

⁹⁰ „»Én, N. N. rendes tanító, esküszöm az élő Istenre, hogy Ó Felsége apostoli királyom, magyar hazám és annak alkotmánya iránt tántoríthatatlan és rendületlen hűséggel viseltetem, az ország szentesített törvényeit és törvényes szokásait megtartom, a hazai hatóságok törvényes rendeleteit, valamint a tanítói tisztemmel járó kötelességeket mindenkor lelkiismeretesen, hiven és pontosan teljesítem és a gondjaimra bízott ifjúságot a magyar haza szeretetében fogom nevelni. Isten engem úgy segítjen!« A tanító csak ezen eskü letétele után foglalhatja el állását, az országos tanítói nyugdíjintézetbe csak ezen eskü letételének igazolása mellett vehető fel” – olvashatjuk „a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól” szóló 1907. évi XXVII. tc. 32. §-ában.

⁹¹ MNL GYMSM GYL VIII. 55. a. 1908. december 19.

zetben – nem tűnhetett célszerűnek a fegyelem és engedelmisség kérdéseinek nyilvános taglalása. Ehelyett az utóbbiaknak 1909. január 3-i, élőlészóban Schlegel Péter püspöki biztos általi közlése mellett döntöttek,⁹² s a fentiekben említett kétarcúság, kettős kommunikáció jegyében egy rövid, pusztán a visszafogadás tényét és a gyakorlati teendőket érintő nyomtatott levelet küldtek a szülőknak, s közöltek a helyi sajtóban is.⁹³

December 19-i tanári értekezletükön egy határozatukban reflektáltak a december 2-a óta történetekre is: „*Intézetünket december 2-a óta sok igazságtalan és bántó támadás érte. Ezen támadásokkal szemben Nagyságos és Főtiszteletű Schlegel Péter kanonok úr, püspöki biztos a nyilvánosság előtt védelmünkre kelni szíveskedett. Nemes eljárásáért az értekezlet halás tisztelettel jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.*”⁹⁴

A tanítás újra indulásával – a diákok viselkedésének szoros követésére vonatkozó püspöki felszólításnak megfelelően – foglalkozniuk kellett a decemberben történtek utóhullámainak kezelésével is. 1909. február 12-i és 20-i értekezleteiken⁹⁵ a Tanulmányi Alap ösztöndíjának kiosztásánál „mellőzték” az addig tanulmányi eredménye alapján azt élvező, negyedéves Supper Ágostont, „mert a decemberi zavargások alkalmával ő volt az egyik legzajosabb”.

A testülethez panasz érkezett a másodéves Ács Illés ellen, miszerint: „A tanári karról a legnagyobb tiszteletlenséggel nyilatkozott, s hogy egyes társait, akik a decemberi sajnálatos események alkalmával nem tartottak a zavargókkal, durván sértegeti.” A panaszra az osztályfőnök nem talált bizonyítékot, ezért eljárást sem indított, de „az osztályt újból a legkomolyabban figyelmeztette, hogy *a lezajlott szerencsétlen zavarokról többé még említés se tétessék, s az engedetleneknek a legszigorúbb büntetést helyezte kilátásba*”.

„Ugyancsak panasz érkezett több IV. éves növendékünk részéről, hogy őket, mivel a decemberi zavarokban nem teljes mértékben vettek részt, Andics, Zureczky, Grül és Supper IV. éves növendékek sértegetik, bojkotálják, s a többi IV. éves növendékeket is ellenük ingerlik. Hosszabb vita után abban állapodnak meg, hogy az osztályfőnök a növendékeket ismét figyelmeztetni fogja, hogy eljárásuk a legnagyobb fokban helytelen, s ha e figyelmeztetésnek eredménye nem lenne, a legszigorúbb megtorlásra számíthatnak. Igazgató e dologban érintkezni fog a kir. tanfelügyelővel.”

Ragáts János osztályfőnök február 20-án arról számolt be, hogy

⁹² MNL GYMSM GYL VIII. 55. a., 1909. január 2.

⁹³ „Méltóságos és Főtiszteletű Gróf Széchényi Miklós, dr. győri püspök úr 1908. december 16-án 7428. szám alatt hozzám intézett leiratával megbízott, adjam a győri kir. kat. tanítóképző intézet összes tanulóinak tudomására, hogy mindannyiukat visszafogadja az intézetbe, hogy mindenki elfoglalhatja előbbi helyét a tápintézetben és egyéb helyeken, ahol jótekonyságban részesült, és hogy büntetéssel senkit sem sújt. Ennél fogva fölszólítom a képzőintézeti ifjúságot, hogy 1909. évi január 2-án délután jelenjék meg nálam és adja át iratait.” MNL GYMSM GYL VIII. 55. a. 1908. december 19.; A tanítóképző ügyének megoldása. In: *Győri Újság*, 1908. december 29. 2. p.

⁹⁴ MNL GYMSM GYL VIII. 55. a. 1908. december 19.

⁹⁵ MNL GYMSM GYL VIII. 55. a. 1909. február 12. és 20.

„kihallgatott több növendéket s nem találta az ellentétet a növendékek között oly élesnek, mint amilyennek azt néhányan feltűntették. *Ismét figyelmeztette az osztályt minden zavargás és kellemetlenkedés kerülésére, s arra, hogy aki egyes növendékeket terrorizálni merészkedik szigorú büntetésre számíthat, s megtiltotta, hogy a lefolyt zavargásokról egyáltalán említés történjék.* Jelenti azután, hogy Perczel I(stván) IV. éves növendék tilalma ellenére – amint ő mondja – társai iránti jóakaratból, ismét felhozta a történt dolgokat, s ezért rá, mint kiadott parancsának áthágójára büntetést kér. A tanári kar határozata: magaviseleti jegye az évvégi bizonyítványban legfeljebb 3 lesz, s ez ítéletet, mint utolsó figyelmeztetést fogja az igazgató az osztályban kihirdetni.”

Az év végi tanítói képesítő vizsgálat jegyzőkönyvéből tudható, hogy a tanév utolsó hónapjaiban nem került sor az „utolsó figyelmeztetések” során kilátásba helyezett végső eszköz alkalmazására. Az intézet 34 negyedéves diákja vizsgázhatott, s köztük a fentiekben név szerint említett növendékek is tanítói oklevélhez jutottak.⁹⁶ Nem tudhatjuk, hogy azért történt-e így, mert a másodszori kizárástól tartó ifjak fátylat borítottak a történetekre, vagy/és azért, mert az igazgató és a püspöki hatóság az esetleges későbbi utóhullámokat pedagógiai eszközökkel, visszafogottan kezelte, s a december 2-i történésekben részes ifjak esetében tartózkodott az esetleg az intézet falain túl is visszhangot kiváltó végső eszköz alkalmazásától. Vélhetően mindkét fél tanult a történetből, s egyszer s mindenkorra lezárni kívánta az 1908 decemberében történeteket.

Talán ezért – a magyar történelemben többször visszatérő – „soha, sehol senkinek” tilalmát következetesen alkalmazták az intézet 1908/1909-es Értesítőjében is, melyben a tanév fegyelmi állapotáról a következőket olvashatjuk: „Az intézeti ifjúság magaviselete általában jó volt; csakis ifjúkori könnyelműségből származó hibát kellett néhánynál megróni; kettőnek pedig tanácsolni kellett, hogy hagyják el az intézetet.”⁹⁷

⁹⁶ MNL GYMSM GYL VIII. 55. a. 1909. június 26.

⁹⁷ Értesítő a Győri Kir. Kath. Tanítóképző Intézetéről az 1908/1909. iskolaév végén. Szerk.: Haller József. Győrött, 1909. 9. p.

A protestáns napilap kérdése Magyarországon, 1890–1918*

Klestenitz Tibor

A hazai protestáns sajtó története mindmáig igen kevésbé vizsgált területnek számít. A rendszerváltás óta öröndetesen szaporodó egyháztörténeti kutatások ugyan megvilágítottak egyes részproblémákat, ám rendszeres sajtótörténet megírására vagy tartalomelemzésre azóta sem történt kísérlet.¹ Ez azért is sajnálatos, mert a kiaknázatlan sajtóanyag hatalmas terjedelmű: csak az 1867 és 1918 között megjelent református sajtó mintegy százötven címet foglal magában.² A legfontosabbnak a hivatalos jellegű, magas példányszámú egyházkerületi lapok számítottak, amelyek tartalma erősen ellenőrzött volt, ám ezek mellett egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a különböző magánkiadású lapok.³ Jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy a kor sajtótörténetének egy még nem tárgyalt problémájára, a protestáns politikai napilap hiányára hívja fel a figyelmet, és feltárja a kérdés történetét a dualizmus válságperiódusára összpontosítva.

1890 azért is jelenthet megfelelő kezdőévet a vizsgálat számára, mivel az ekkor kirobbanó egyházpolitikai küzdelem⁴ számos protestáns véleményformálót ösztönzött arra, hogy felülvizsgálja a protestantizmus és a nyilvánosság viszonyáról alkotott elképzeléseit. A protestantizmus a szabadelvűség előfutáraként és a nemzeti liberalizmus szövetségeseiként hagyományosan a nyilvánosság rokonszenvét élvezhette, ez azonban – számos szerző benyomása szerint – 1890-ben megváltozott, hiszen úgy találták, hogy a katolicizmus ultramontán áramlatai jóval sikeresebben tudták befolyásolni a hivatásos véleményformálókat és rajtuk keresztül a nyilvánosságot. A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* szerkesztője ezért például azt sürgette hittestvéreitől, hogy tanuljanak a klerikalizmustól, amelynek „a sajtónál mindenütt vannak bizalmi emberei”.⁵ A lap egyik publicistája szerint a protestánsok „a nemzeti kultúra vezetőiből harmad-

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával (azonosító: 124418) készült.

¹ KISS RÉKA: Identitásépítés a magyar református sajtóban a XX. század első felében. A Református Figyelő példája. In: A sajtó kultúráközvetítő szerepe 1867–1945. Tanulmányok. Szerk.: Paál Vince. Bp., 2014. 81. p.

² CZEGLE IMRE: A református egyház időszaki sajtója. In: Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. (Studia et Acta Ecclesiastica V.) Főszerk.: Bartha Tibor – Makkai László. Bp., 1983. 204. p.

³ MOLNÁR SÁNDOR KÁROLY: „Föl barátim!” A magyar református egyház belső élete az 1880-as években Alexander Neil Somerville körútjának tükrében. Debrecen, 2014. (Kézirat. Doktori értekezés az egyháztörténet körében. Debreceni Református Hittudományi Egyetem.) 55–56. p.

⁴ SALACZ GÁBOR: A magyar kultúrharc története, 1890–1895. Bécs [Pécs], 1938.; CSÁKY, MORITZ: Der Kulturkampf in Ungarn. Die kirchenpolitische Gesetzgebung der Jahre 1894/95. Graz–Wien–Köln, 1967.

⁵ Szerkesztői megjegyzés a következő cikkhez: SZENDY LAJOS: Napi sajtónk és a protestáns ügyek. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1891. november 1. 1429. p.

negyed rangú kultúrtényezővé” süllyedtek le, hiszen nem tudtak lépést tartani a sikeresen modernizálódó, számos társadalmi egyesületet létrehozó és intenzív sajtótámogatást megvalósító katolikusokkal.⁶ A lapnál úgy találták, hogy a polgári sajtó képviselői „a legújabb időben egymásra liciálnak a magyar klérus s kivált a főpapság dicséretében”, aminek döntő szerepe volt abban, hogy az ultramontánok vérszemet kaptak és hadat üzentek a kormánynak, illetve a protestantizmusnak.⁷

Mіндеz lényegében a katolikus táborban élő felfogás pontos tükörképének felelt meg, hiszen az ultramontán irányzat képviselői meg voltak győződve arról, hogy a teljes magyar sajtó – engedve a kormányzati korrupciónak – a liberálisok álláspontját támogatja.⁸ Ennek magyarázata, hogy az egyházpolitikai küzdelem felfokozott légkörében a különféle ideológiai táborok az „ostromlott vár”-mentalitás, az elnyomás és üldözöttség tudatának kialakításával igyekeztek megteremteni a csoporttudatot saját híveik körében.⁹

A probléma megoldására a protestáns nyilvánosság fórumain azonnal felmerült az igény egy saját napilap megindítására. Abaujszántó református lelkésze, Czékus László például már 1890-ben javaslatot tett publicisztikájában egy politikai napilap alapítására, amelytől azt várta volna, hogy – ellentétben a végletesen elfogultnak ítélt katolikus *Magyar Állammal* – semleges vitafórumot nyújtson a protestánsokkal rokon- és ellenszenvező véleményeknek. Azt is kérte ugyanakkor lelkésztársaitól, hogy addig is bojkottálják az ultramontán színezetű sajtót.¹⁰ A Szatmárnémeti városában megjelenő *Reformátusok Lapja* szintén úgy ítélte meg, hogy a jövőbeni napilapnak nem szabad kifejezetten felekezeti irányt szolgálnia, ehelyett inkább a liberális protestantizmus értékeit kellene képviselnie.¹¹

A tervezetők számára a katolikus kihívás mellett fontos szempontot jelentett a belső egyházi szükségletek kielégítése is. Kecskeméthy István református lelkész például úgy érvelt egy népies napilap indítása mellett, hogy ennek segítségével az elidegenedő hívekben is érdeklődést lehetne kelteni az egyház mindennapi élete iránt. „Ha megismernék híveink egyházunkat, érdeklődnének is iránta, szeretnék is, és ami fő és egészséges fejlődésre és a megélhetésre okvetlenül szükséges: benne élnének, nem úgy, mint most” – vélekedett.¹² Egy pályatársa arra hívta fel a figyelmet, hogy az átlagemberek szívesen politizálnak, ezért egy politikai napilap indítása –

⁶ B. J.: Tűnődések egyházi állapotaink felett. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1890. március 30. 387. p.

⁷ Sz. F.: A féket vesztett ultramontanizmus. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1890. augusztus 31. 1099. p.

⁸ KLESTENITZ TIBOR: A katolikus sajtómozgalom Magyarországon, 1896–1932. Bp., 2013. (továbbiakban: KLESTENITZ, 2013.) 42–43. p.

⁹ ENYEDI ZSOLT: Politika a kereszt jegyében. Egy politikai szubkultúra természetrajza. Bp., 1998. 27. p.

¹⁰ CZÉKUS LÁSZLÓ: Catholicae res. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1890. november 30. 1635. p.

¹¹ Lapszemle. *Reformátusok Lapja*, 1892. október 29. 6. p.

¹² KECSKEMÉTHY ISTVÁN: Amit nem a zsinattól várunk. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1890. augusztus 10. 6. p.

ahogy szerinte a katolikus példa is igazolta – segít a hívek művelt rétegeinek megszólításában és megnyerésében az egyházi élet számára.¹³

Az evangélikusok körében szintén megjelentek hasonló vélekedések. Andorka Gyula világi felügyelő szerint például: „A sajtó nagy része ma már pusztán pártérdeket szolgál s igen sokakra az már kenyérkereset, azért az elvek harca helyébe a személyes küzdelem lép, s a közjó a pártérdek alá helyeztetik. Azért magyar sajtónk ritkán igazságos – de hogy mi irántunk, evangélikusok iránt a sajtó legnagyobb része igazságtalan, ezt mindennap érezzük. Különösen tör ellenünk a sajtó azon része, mely sovíniszta irányú.”¹⁴ Az evangélikus véleménynyilvánítók többnyire abban is egyetértettek a reformátusokkal, hogy a napilap megindítását közös protestáns alapon látták volna megvalósíthatónak. Ennek háttérében az ultramontán irányzattal szembeni összefogás igénye, a protestáns unió elképzelése húzódott meg.¹⁵ A hamarosan jelentős egyházi karriert befutó lelkész, Raffay Sándor például a reformátusok és az unitáriusok bevonásával képzelte el a közös napilap létrehozását.¹⁶ Zelenka Pál, a tiszai egyházkerület püspöke pedig 1891-ben megjelent kötetében leszögezte:

„Régen érzett baj az, hogy a 3 millióból álló prot. egyház hazánkban nem használja fel a szabadsajtó előnyét. Nincs oly politikai lap közege, ahol a mind sűrűbben jött támadások ellen ügyesen és gyorsan védve magát, ismeresse egyházaink helyzetét, törekvéseit egyúttal. Egyházi hetilapjaink s az ott közlöttek a politikai napilapok által csekély figyelemre méltattanak [...] Gondoskodnia kellene a két zsinat képviselőinek a zsinati tárgyalásokat híven és naponta közlő napilapról. Ebből aztán az elkerülhetlenül szükséges politikai napilap a maga nyomdájával együtt kifejlődhetnék.”¹⁷

A kötet mellékleteként közölték Forster Rezső nyomdavállalkozó javaslatát a Thurzó Magyar Protestáns Irodalmi és Nyomdarszvénytársaság létrehozásáról, amely negyedmillió forint alaptőkével indult volna, és amely tízezer példányban megjelenő politikai napilapot is kiadott volna.¹⁸

A lelkesedés azonban nem maradt tartós. Andorka 1892 őszén arról számolt be, hogy noha az evangélikus zsinat több résztvevője magánbeszélések során a sajtó nagy részének protestánsellenes és illiberális irányával szemben egy napilap indítását sürgette; a református és evangélikus zsinat közösügyi bizottságában viszont mindkét felekezet részéről az a nézet került többségbe, miszerint ez szükségtelen, tekintettel a sajtó nagyobb részének szabadelvű és protestánsbarát szellemére. A cikket közlő

¹³ NAGY ISTVÁN: Evangelizáció a sajtó utján. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1892. június 30. 435. p.

¹⁴ ANDORKA GYULA: A kultúr budget vita után. In: *Evangélikus Egyház és Iskola*, 1891. január 17. 21. p.

¹⁵ SZÁSZ LAJOS: A protestáns uniómozgalom története a dualizmus korszakában. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2017. 4. sz. 5–41. p., 21. p.

¹⁶ RAFFAY SÁNDOR: Helyzetünk – szükségünk. In: *Evangélikus Egyház és Iskola*, 1892. október 22. 367. p.

¹⁷ Az ev. ref. egyházzal közös ügyek – Zelenka Pál „Igénytelen javaslatok” című munkájából. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1891. december 20. 1699. p.

¹⁸ FORSTER REZSŐ: Válasz „egy falusi papocskának”. In: *Evangélikus Egyház és Iskola*, 1892. március 12. 83–84. p.

szerkesztőség megjegyezte, számos esetről van tudomása, amikor a protestáns vezéregyéniségek különféle aggodalmakra hivatkozva megtagadták a lapindítási törekvések támogatását. „Ha szükségünk van prot. napilapra, akkor az előállítására szükséges áldozatoktól sem szabad visszariadnunk” – vonta le a következtetést.¹⁹ A *Reformátusok Lapja* szintén leszögezte, hogy az ügynek még meg kell nyerni a protestáns közvéleményt, a folyóiratokban, egyházi gyűléseken kell megérlelni az eszmét.²⁰

Ez az óvatosság a gyakorlat próbáját megtapasztalva igencsak indokoltnak tűnhetett, hiszen a lapalapítási törekvések komoly nehézségekkel szembesültek. Bartha Béla debreceni jogtanár például 1895-ben jelentette be, hogy *Órálló* című folyóiratát Budapestre kívánja költöztetni és napilappá készül átalakítani, hogy „politikai pártoktól függetlenül, protestáns szellemben” gyakoroljon hatást az erkölcsökre, a társadalomra és a politikára, amit 7–8 ezer előfizető esetén már kivihetőnek látott.²¹ A terv azonban gyorsan kútba esett, sőt még a folyóirat kiadása is gazdaságtalannak bizonyult: 1896 elején, kétéves fennállás után megszűnt, és az utolsó számban a szerkesztő bevallotta, hogy több mint négyezer forintot fizetett rá az *Órállóra*.²²

A napilap ügye ugyanakkor az egyházpolitikai küzdelem befejeződését követően is gyakran szerepelt a protestáns nyilvánosság fórumain. Egy 1899-es belmissziói értekezleten például az a felvetés fogalmazódott meg, hogy a szükséges alaptőke összegyűjtéséig legalább azt lenne szükséges elérni, hogy a polgári napilapok megfelelő értesítéseket kapjanak a fontos egyházi eseményekről. Igaz, sokan ezt a szerény célkitűzést is nehezen elérhetőnek találták, hiszen gyakran még az egyházi lapok sem tudtak megfelelő hírforrásokhoz jutni.²³ A Lónyai utcai főgimnáziumban tartott protestáns konferencián Paulik János evangélikus vallástanár elemezte a kérdést, elsősorban néplap alapítását sürgetve, amit főleg a gyorsan nagy népszerűséget szerző filléres sajtó²⁴ és a ponyvairodalom „erkölcsrontó irányzatával” indokolt. Véleményével egyetértett Szóts Farkas, a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* szerkesztője is, aki – attól tartva, hogy nem lenne elég olvasó – egyelőre lehetetlennek tartotta a napilap elindítását. Úgy vélte azonban, hogy a hithű, öntudatos protestáns olvasóréteg megteremtését az egyházak fel tudják gyorsítani azzal, ha traktátusok és vallásos népies lapok kiadásával a megfelelő irányba befolyásolják a hívek gondolkodását.²⁵

¹⁹ ANDORKA GYULA: Van-e szükségünk protestáns napilapra? In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1892. október 20. 688–689. p.

²⁰ Lapszemle. In: *Reformátusok Lapja*, 1892. október 29. 3. p.

²¹ Az *Órálló* Budapesten. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1895. január 3. 14. p.

²² Az *Órálló* megszűnt. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1896. február 2. 80. p.

²³ A budapesti belmissziói értekezlet. In: *Dunántúli Protestáns Lap*, 1899. március 19. 187. p.

²⁴ KLESTENITZ TIBOR: A politikai bulvársajtó megjelenése – egy új műfaj a budapesti sajtópiacon. In: A vélemény-sajtótól a tömegsajtóig. Fejezetek a magyar újságírás történetéből. Szerk. Klestenitz Tibor – Paál Vince. Bp., 2017. 127–128. p.

²⁵ A protestáns konferencia. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1899. március 19. 189–190. p.

A kérdés egy hivatalos fórumon is szerepelt: a tiszántúli református egyházkerület értekezlete 1898 szeptemberében albizottságot küldött ki vizsgálatára, a testület azonban nem látta adottnak a feltételeket egy politikai napilap kiadásához. A határozattal szembeszállva az albizottság tagja, Váradi Zsigmond jogász külön tanulmányban fejtette ki véleményét. Eszerint a protestantizmus versenyhátrányba került Magyarországon, mivel nem ismerte fel a modern életből fakadó központosítás döntő szerepét – ellentétben a pápaság által egyre erőteljesebben egységesített katolikus világegyházzal. Váradi szerint a katolicizmus mintaszerűen használta fel a sajtót is, amely „mint millió láthatlan kapocs köti össze az egyébként elszigetelőség szétválasztott embereket s a régiebb századok agitatív ténykedései valódi kis tavaszi szellők a modern társadalom ama nagy szociális népmozgalmaihoz képest, melyeket a sajtó létesített”. Míg a magyar katolikusok nagy anyagi áldozatok árán már országos és egyházmegyei szinten is számos lapot tartanak fenn, addig „a protestantizmus nálunk még nem vette észre sem előbbi eszközeinek divatból kimenését, sem az új eszköz éltető fontosságát”. Váradi elsősorban a protestáns sajtó struktúrájával volt elégedetlen: „Létező lapjaink ugyanis, amellet, hogy a kerületi rendszer kifejezői, inkább egyházi jellegűek. Bizonytalán ők maguk sem hiszik, hogy ily mai szerkesztésmód mellett hivatva volnának a protestáns közönség egész tömegében elterjedni. Ehhez az volna szükséges, hogy a nagy tömegeket érdeklő kérdésekről beszéljenek és a nagy tömegek hangján szólaljanak meg” – írta. Ezért rögtön két napilap indítását látta szükségesnek: az értelmiség számára egy politikai hírlapot, valamint a széles tömegek megszólítására egy néplapot. „Foglalkoznunk kell protestáns hitsorsosaink minden bajával. Nem szabad becsuknunk előtte sem füleinket, sem ajtónkat. Azt mondván neki, hogy földi bajaival nem foglalkozunk, elküldtük őt magunktól egész lelkével együtt. E célból mindenekelőtt sajtóra és legalább egy országos néplapra van szükségünk” – vélte. Ezután sorba vette azokat az okokat, amire hivatkozva az egyházkerületi albizottság elvetette a napilap ötletét. Azt a félelmet, hogy a protestáns lap idővel valamelyik politikai párt eszközüvé válna, irreálisnak találta, már csak azért is, mert a protestáns közösség tagjai maguk is megosztottak politikailag. Azt az ellenvetést, hogy a lap irányítását a hivatalos egyház nem vállalhatja magára, indokoltan ítélte, de úgy vélte, hogy ezt a problémát könnyen megoldhatják, ha a szerkesztőség felügyeletét egy, az egyházkerületek által e célra Budapestre kiküldött bizottság tölténé be. Váradi szerint a napilapot semmiképpen sem szabad magánkezdeményezésre bízni, hiszen azt csak az egyház intézményes támogatásával lehet sikerre vinni. Bár a bizottság beclését a szükséges alaptőke 200–250 000 forintos összegéről túlzónak találta, úgy vélte, hogy nem szabad visszariadni az áldozat nagyságától, sem az alapítás nehézségeitől. A két lap megindítását egyszerre kívánta, azonban – óvatosságból – úgy vélte, hogy kezdetben hetilapként kellene kiadni őket, amíg a szükséges számú előfizető összegyűlik. Az ellenzők meggyőzése érdekében pedig kijelentette:

„Eddigi hetilapjaink előfizetőinek csekély számára senki se utaljon, mert ezeknek sem országos, sem társadalmi és politikai tartalmuk nincsen és tisztán egyházi lapok, melyek a nagyközönség s főleg a prot. olvasó igényeit ki nem elégítik. Ellenben a tapasztalat azt mutatja, hogy Magyaror-

szágon minden oly lap megél, mely erőteljesen követeli a haladást a nemzetnek, az igazságot mindeneknek s a szabadságot a mindeneknél is többnek: a gondolatnak és a léleknek.”²⁶

A cikk komoly visszhangot váltott ki: A baranyai református lelkészek egyesületének elnöke, Morvay Ferenc például támogatásáról biztosította elgondolásait, hiszen a politikai lapot alkalmas eszköznek találta a protestáns közvélemény egyesítésére.²⁷ Váradival Szóts Farkas is egyetértett abban, hogy a napisajtó megteremtése teljes összefogást igényel, és addig nem lehet eredményt remélni, „amíg a mostani szakadozottság tart s a kerületek és vidékek partikuláris érdekei, egyes teológiai iskolák apró-cseprő széthúzó erői uralkodnak a protestáns sajtóban”. Úgy vélte azonban, hogy a tervezett napilapnak egyáltalán nem lenne szabad pártpolitikával foglalkoznia, hiszen az a potenciális olvasótábor megosztásával járna. Inkább – francia példákra hivatkozva – egy olyan egyháztársadalmi napilapot tartott volna ideálisnak, amely a napi politikát csak regisztrálja, de a fő súlyt a tudományos, művészeti, szépirodalmi, iskolaügyi, gazdasági és más közéleti eseményekre helyezi.²⁸

Kisvártatva, 1900 februárjában komoly következménnyel járt a protestáns nyilvánosságra nézve a *Magyar Szó* című napilap megindulása, amely Bánffy Dezső volt miniszterelnök politikájának támogatására jött létre, a nemzeti elköteleződés, a sovinizmus, illetve a klerikalizmus elleni küzdelem jelszavait címodalára tűzve.²⁹ A szerkesztőség – pártpolitikai céljainak követése mellett – magára vállalta a református lelkipásztorok szóvivőjének szerepét,³⁰ és a fővárosi újságírók szerint olvasói elsősorban a vidéki kálvinista lelkészek köréből kerültek ki.³¹ A szerkesztőség ugyanakkor – katolikus támadások nyomán – hamarosan kijelentette, hogy nem áll felekezeti alapon, és nem kívánja egy protestáns politikai párt előkészítését.³²

Közelebbről vizsgálva azonban egyértelművé válik, hogy a protestáns közösség megosztottan viszonyult az új szereplő megjelenéséhez. Különösen ellenségesen ítélte meg a napilapot a szlovák nemzetiségű evangélikusok szószólója, az *Evangélikus Egyházi Szemle*, amelynek szerzője kijelentette:

„A *Magyar Szó* a legbrutálisabb sovinizmus hirdetője – s már mint ilyen sem lehet protestáns, mivel az igazi protestantizmus az anyanyelv joga-

²⁶ VÁRADI ZSIGMOND: Protestáns napilap érdekében. In: *Protestáns Szemle*, 1900. 154–172. p.

²⁷ Baranya-Sellye-vidéki reform. egyházi értekezlet. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1900. május 6. 280–281. p.

²⁸ SZÓTS FARKAS: Protestánsok egyházi tömörülése. In: *Protestáns Szemle*, 1900. 623–625. p.

²⁹ Magyar politika. In: *Magyar Szó*, 1900. február 2. 1. p.

³⁰ MONTETY, HENRI DE: Félreértésekből politika? Clemenceau és a Magyar Szó. In: *Kommentár*, 2011. 5. sz.

³¹ KRÚDY GYULA: Ady Endre éjszakái II. Hitviták a Három Hollóban. In: *Nyugat*, 1925. 5–6. sz.

³² Protestáns néppárt. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1900. április 8. 222. p.

sultságát elismeri. De meg egy letűnt erkölcstelen korszak újból életre kelése mellett harcol. Szüksége van a protestánsokra, a prot. egyházakra, melyek hamis jelszavak mellett már többször engedték magukat politikai harcba beleválni – és magukat megcsaltni.”³³

A *Sárospataki Lapok* szerzőjének véleménye szerint inkább a *Magyar Szónak* volt szüksége a protestánsokra, nem pedig fordítva. Bánffy úgyan valóban jó kálvinistának tartotta, amit azonban felülírt a szemében az a tény, hogy pártpolitikus, a dualista rendszer embere, aki tökélyre vitte a „választási párthatalmi kormányrendszert”.³⁴ Sokan elégedetlenkedtek Bánffy napilapjának publicisztikájával is, amelyet túlságosan személyeskedőnek ítélték, és úgy látták, hogy ez a protestantizmus tekintélyét is veszélyezteti. Egy kritikus szerint például a protestáns hírrovat felületes és igaztalanul támadó volt, a „hallgattassék meg a másik fél” elvét pedig csak tessék-lássék alkalmazta.³⁵ A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* a problémák miatt meg is tagadta az előfizetési felhívás közlését. Egy év múlva ugyanakkor – miután úgy ítélte meg, hogy a *Magyar Szó* időközben lehiggadt, megkomolyodott – mégis hajlandó volt közölni a hirdetését.³⁶

A lap ügye 1903-ban ismét komoly vitákat gerjesztett, miután a *Magyar Szó* huszonöt koronás névértékű részvények kibocsátásával vállalatot alapított egy saját nyomda létrehozása érdekében, és ehhez igyekezett a protestáns lelkészek segítségét is igénybe venni. Sokan kiálltak a kezdeményezés mellett: Raffay Sándor szerint például a szerkesztőség bebizonyította, hogy önzetlenül szolgálja a protestáns ügyet, az esetleges kifogások alaptalanok.³⁷ A tiszai evangélikus³⁸ és a tiszántúli református egyházkerület³⁹ lelkesen csatlakozott a lap felhívásához, és a lelkészeket felkérték a kezdeményezés támogatására. A dunántúli református egyházkerület viszont elvetette a kérést, amit azzal indokolt, célszerűtlen lenne, hogy az egyház hivatalos formában „bármely politikai irányzathoz csatlakozzék, s ezúton akár a politikai irányzatért, melyet a lap követ, akár azokért az anyagi veszteségekért, melyek a lapot érhetik, az egyház mint ilyen felelősségre vonható legyen”. Az érvelés szerint az egyházi támogatás a lapot is kellemetlenül érintheti, mert csökken függetlensége és ezáltal közéleti befolyása, továbbá egy ilyen döntés megosztaná a protestáns közösséget is, mivel „a prot. egyház tekintélyes része e lap politikai irányát ma sem teszi teljesen a magáévá”.⁴⁰

³³ Sz.: Protestáns napilap. In: *Evangélikus Egyházi Szemle*, 1900. február 28. 46. p.

³⁴ Protestáns napilap. In: *Evangélikus Egyházi Szemle*, 1900. február 28. 62–63. p.

³⁵ G. SZABÓ MIHÁLY: A kerületi közlönyök és a Magyar Szó. In: *Dunántúli Protestáns Lap*, 1904. szeptember 11. 625–626. p.

³⁶ A Magyar Szó-ról. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1901. október 6. 640. p.

³⁷ RAFFAY SÁNDOR: Protestáns sajtó. In: *Evangélikus Egyház és Iskola*, 1903. január 1. 1–2. p.

³⁸ A tiszai ág. hitv. evang. egyházkerület Iglón 1903. évi augusztus 25–28. napjain megtartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Miskolc, 1908. 40. p.

³⁹ Protestáns nyomda. In: *Szatmár*, 1903. február 7. 1. p.

⁴⁰ A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület 1903. évi április hó 15–16. napjain Komárom városában tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve. Pápa, 1903. 5–6. p.

A napilap ügye még 1907-ben, az Országos Református Lelkészegyesület alakuló ülésén is komoly feszültségeket okozott: Csia Kálmán előadó ugyanis ki kívánta mondani a gyűlésen egy politikai napilap (továbbá egy egyesületi közlöny) megindítását, az előkészületek megtételére egy sajtóügyi bizottság kiküldését, országos gyűjtés megindítását, a lelkészegyesület tagjainak felkérését arra, hogy az előzetes költségek fedezésére fizessék be államadójuk 10%-át, továbbá a napilap létrejöttéig a *Magyar Szó* támogatását. Az utolsó pont hatalmas, csaknem két óráig húzódó vitát eredményezett. A beszámoló szerint a *Magyar Szó* hangvétele ugyanis teljesen elriasztotta magától a protestáns papság legnagyobb részét, ám egy hangos kisebbség ennek ellenére mégis támogatandónak ítélte azt. A gyűlés végül 27 szavazattal 21 ellenében elfogadta az előadói javaslatot azzal a kibővítéssel, hogy a *Magyar Szónak* addigi fáradozásaiért köszönetet mondott. „Könnyen meglehet, hogy sokakat elidegenít a lelkészegyesülettől és már az első lépésnél megbénítja az egyesület működését és szépen indult hódítását” – vélekedett a szaksajtó.⁴¹ A kérdés azonban kisvártatva „magától” megoldódott, hiszen a *Magyar Szó* 1907-ben megszűnt, így a protestáns sajtóügy iránt érdeklődőknek eggyel kevesebb megosztó tényezővel kellett megbirkózniuk. Hamarosan kiderült, hogy az ORLE a gyakorlatban nem vállalkozik nagyszabású sajtótervei végrehajtására, az egyesület a napilap megindítását alapvetően a tervezett Protestáns Szövetség munkájától várta.⁴²

Az érdeklődés középpontjába ezért a következő években egy realisabb és jóval költséghatékonyabb terv, a protestáns sajtó összefogása és a polgári lapok hírelátásának javítása került. Hamar István református teológus, a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* szerkesztője 1907-ben úgy vélte, hogy a nagyszámú új protestáns folyóirat megjelenése valójában nem fejlődést jelent, hanem az erők megosztását, hiszen „ezeknek az orgánumnoknak a munkásai vagy csupán a helyi érdekeknek szolgálnak, vagy pedig az életbevágó kérdések tárgyalásában ellentétes utakon járnak”. A megoldást nem a verseny korlátozásában, hanem a protestáns sajtó munkatársainak tömörítésben látta, amihez a mintát az Országos Pázmány Egyesületben találta meg. Ez a szervezet a katolikus újságírók képzése és érdemvédelmének ellátása mellett arra is vállalkozott, hogy figyelemmel kíséresse a polgári sajtó híreit és az egyház érdekeit sértő közlemények megjelenése esetén helyreigazítás közlésével beavatkozzon.⁴³ Hamar emellett szükségesnek látta egy protestáns sajtóiroda, vagyis egyfajta hírügynökség szervezését, amihez a hivatalos egyházak rendszeres anyagi és erkölcsi támogatását is elengedhetetlennek ítélte.⁴⁴

A tervezetből hamarosan valóság lett, amikor 1909 márciusában elindult a katolikus sajtópropaganda ellensúlyozására vállalkozó Protestáns Központi Sajtóiroda munkája, ami magánvállalkozásban valósult meg If-

⁴¹ Az Orsz. Ref. Lelkészegyesület megalakulása és az egyesület első kongresszusa. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1907. szeptember 29. 618. p.

⁴² TUDÓSÍTÓ: Az ORLE választmányi ülése. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1908. április 12. 234. p.

⁴³ KLESTENITZ, 2013. 66–68. p.

⁴⁴ HAMAR ISTVÁN: Szervezzük a prot. sajtót. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1907. június 30. 402. p.

jobb Lukáts Gyula, a *Pesti Hírlap* protestáns referensének vezetésével. (A feladat elvégzésére egyébként Gonda Henrik ügyvéd, a *Magyar Tudósító* című nyomatos szerkesztője szintén ajánlatot tett.) A Sajtóiroda, amely csak három napnál nem régebbi, általános érdeklődésre számot tartó egyházi híreket közölt, kartellszerű formában kezdte meg működését: az egyházi lapoknak díjmentesen rendelkezésre bocsátotta minden hírét, a napilapoknak viszont csak azokat, amelyek számukra is kifejezetten érdekesek lehettek. A Sajtóiroda látta el továbbá az egyházkerületi és egyetemes gyűlésekről való hírszolgálatot is. A munka fejében a vállalkozás anyagi támogatást kapott, az első évben a református, evangélikus és unitárius egyházkerületek egyenként évi 323 korona évi fenntartási segílyt nyújtottak a számára.⁴⁵ 1910-ben Lukáts javaslatára az ideiglenes megbízást ötéves időtartamra meghosszabbították, és az éves segílyt felemelték ötszáz koronára.⁴⁶ Ennek eredményeként a Sajtóiroda tevékenysége állandósult.

Az 1900-as évtized végére a napisajtót sürgető protestáns érvelésben új szempontok jelentkeztek, amelyekben a liberális sajtó erkölcstelenségét, társadalmilag „veszélyes” voltát hirdető katolikus nézetek⁴⁷ hatása érhető tetten. Jó példa erre a Kálvin Szövetség 1912-es emlékirata, amely leszögezte:

„A sajtó egy része nemcsak hogy minden vallásos meggyőződést gúnytárggyá tesz, de alattomosan közbeszórt hírekkel, célzásokkal a legerősebb emberi hitet is ingadozóvá, kételkedővé igyekszik változtatni. Hírszolgálatában akárhányszor nyíltan támadja az egyházat, irodalmi, művészi rovatában legtöbbször anyagias világnézetnek áldoz, apróhirdetéseinek egy részében pedig a testiségnek, az érzéki örömeknek hajszóására nyújt alkalmat és segítőkézket.”

Ennek ellenére a szerzők elvetették a jogi fellépés lehetőségét, hiszen úgy látták, hogy ez nem hozna gyakorlati eredményt, csak arra lenne jó, hogy újabb támadásoknak tegyék ki az egyházakat. Ezért inkább az olvasóközönség megfelelő „megnevelését” ajánlották, vagyis annak elérését, hogy a protestáns polgárok ne járassanak erkölcsi szempontból veszélyesnek tartott lapokat.⁴⁸

Az emlékirat ugyanakkor annak a fontos változásnak a kezdetét is jelzi, hogy a sajtókonceptciónak az – a korábban teljes egyetértéssel övezett – eleme, amely a lapindítást közös protestáns alapon képzelte el, a történelmi kálvinizmus irányzatának jelentkezése következtében megkérdőjeleződött, hiszen a Kálvin Szövetség már tisztán református alapon kívánt lapot indítani.

⁴⁵ Prot. Központi Sajtóiroda. In: *Evangelikus Őrálló*, 1909. március 4. 81–82.; A tiszai ág. h. ev. egyházkerület Debrecenben, 1909. évi szeptember 16–17. napjain megtartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Nyíregyháza, é. n. 162. p.

⁴⁶ A tiszai ág. hitv. evang. egyházkerület Poprádon, 1910. évi augusztus hó 26. és 27. napjain tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Miskolc, 1910. 154–155. p.

⁴⁷ KLESTENITZ, 2013. 31–39. p.

⁴⁸ A Dunamelléki Református Egyházkerület 1912. november 2-ik és következő napjain Budapesten tartott rendes közgyűlésének Jegyzőkönyve. Budapest, 1912. 76–78. p.

A történelmi kálvinizmus képviselői számára ugyanakkor a „destruktív” sajtó elleni fellépés gondolata, ami a katolikus sajtómozgalom vezetői számára magától értetődő volt, elvi szempontok miatt problémás kérdésnek számított. Sebestyén Jenő 1912-ben kifejtette, hogy elképzelhetetlennek tartaná a drákói rendszabályok, például a szigorú cenzúra indítványozását a hírlapirodalom ellen, mert ez protestáns alapon eleve lehetetlen. „És a sajtónak elvégre a nyers joga mindig megvan ahhoz, hogy oly szellemet terjesszen, amelyet ő helyesnek tart. A protestantizmus sohasem állhat a gondolat elnyomása mellett, de annál inkább készen kell állania teljes szellemi fegyverzetben, szellemi párbajra és harcra azokkal, akik az ő világnézetét támadják” – írta. Ezért első lépésként a protestánsok öntudatos olvasóközönséggé való nevelését sürgette, hogy ezáltal létrejöjjön a megfelelő felvevőpiac a tervezett napilap és a többi protestáns sajtótermék számára. „És ha ezek megvannak, akkor kezdünk csak mi majd ismét számottevő tényezők lenni a nemzet szellemi életében s félelmetes ellenfelek lenni ellenségeink szemében” – biztatta olvasóit.⁴⁹

A tervezetésnek az első világháború éveit hoztak új lendületet. A hátrországban folyamatosan romló életfeltételek és az ebből következő társadalmi elégedetlenség olyan tényezőt jelentett, amely az egyházak elitjét a közösségek tömörítésére és a „destruktív” irányzatok elleni fellépésre ösztönözte. Ezt jelzi a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1916 karácsonyán megjelent cikke, amely arra szólította fel a Kálvin Szövetséget, hogy alakítson sajtószakosztályt és hozzon létre református napilapot. Erre a célra egy kongresszus alakítását javasolta, amely a sajtópropaganda gyakorlati megvalósítását tervezte volna meg. Úgy vélte, hogy a célra elegendő lenne mindössze százezer korona, amit intenzív munkával rövid idő alatt össze lehetne gyűjteni.⁵⁰

A jogász-közgazdász Gesztelyi Nagy László – a katolikus sajtómozgalom eredményei mellett – szintén a „destruktív sajtó” megerősödésével indokolta saját javaslatát a protestáns napilap indítására. „Ha a háború utáni építő nagy munkában nem a szigorúan keresztyénies gondolkozás és érzület lesz a vezető elv, ha népünket e romboló szellem keríti hatalmába, akkor meghódoltunk annak az iránynak, mely elősegíti a magyar faj pusztulását” – jelentette ki. Fontosnak tartotta, hogy a vállalkozást ne egyháziak, hanem egy már tapasztalt, tekintélyes újságíró irányítsa, hiszen egy országos napilap egészen más szerkesztési gyakorlatot követel meg, mint egy hagyományos egyházi folyóirat. A rovatvezetők ugyanakkor már lehetnének „odaváló egyházi és világi emberek”, akiknek mindenképpen főállású munkatársaknak kellene lenniük, hogy minden energiájukat az újságírásra fordíthassák. Szükségesnek tartotta, hogy a lapnak legyen állandó egyházpolitikai és szociálpolitikai rovata, mert „e két eszme a háború utáni társadalmi kérdések előterében fog állani”. Azt is kívánatosnak ítélte, hogy a lap tudatosan kerüljön el bármiféle felekezeti torzsalkodást, és minden betűjében az Isten országát szolgálja. Az anyagiak előteremtésére részvénytársaság alapítását javasolta 20–50, esetleg 100 koronás részvények kibo-

⁴⁹ SEBESTYÉN JENŐ: A keresztyén világnézet és a magyar sajtó. In: *Protestáns Szemle*, 1912. 582–583. p.

⁵⁰ DEÁK IMRE: Református napilap. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1916. december 24. 616. p.

csátásával. Azt kívánta, hogy a lap egyaránt célozza meg az egyháziakat és a világiakat, illetve a „nép fiait”, úgy, hogy legalább tízezer előfizetőt lehessen szerezni. Az egyháztagok megosztottsága miatt a politikai irányvonal meghatározását különösen kényes kérdésnek ítélte, ezért nagy mérsékletet várt és a helyes „arany középút” eltalálását sürgette. Reményt keltőnek találta *Az Est* példáját, amely szerinte annak ellenére lett a legolvasottabb lappá, hogy nem folytat semmiféle pártpolitikát:⁵¹ „Megmondja mindenről és mindenkiről az igazat, a való tényt és a további kommentárokat az olvasóra bizza. Ügyes újságírói tollal és kézzel e kérdést is meg lehetne oldani.”⁵²

Gaál Ferenc, a Heves vármegyei Poroszló lelkésze úgy vélte, hogy a kérdés anyagi oldalát két részre kell bontani: az olcsó, népszerű vallásos és hiterősítő református traktátusok készítésére egy sajtóalap létrehozását javasolta közadakozásból; emellett egy református nyomda és lapkiadó alapítását is szükségesnek ítélte, amit viszont üzleti alapon, részvénytársaságként tervezett, hiszen úgy vélte, hogy ennek tevékenysége anyagilag is gyümölcsöző lesz. Becslése szerint a kétezer gyülekezetből összejöhet kétszázezer korona kezdőtőke, ami biztosíthatja a vállalkozás teljes sikerét. Emellett külön hangsúlyozta: „Ne legyen ez a nyomda és sajtóvállalat más, mint ref. jellegű. Ne közősködjünk mi senkivel. Ez nem kívánatos, s nincs is rá szükség, még ha a megindítandó napilap nem exkluzív kálvinista, hanem protestáns szellemű lesz is. Közös vagyon vizsgálódásra vihet, mint a közös ló használata.”⁵³

Marjay Károly tábori lelkész – a háborús szenvedések egyik következményeként egyre népszerűbbé váló elképzelést⁵⁴ képviselve – arról írt, hogy a világháborút nem az uralkodók és a diplomaták „csinálták” meg, hanem a világhatalommá vált sajtó, ezért a békét is a sajtó fogja megteremteni. Ez ugyanis „mint a cseppekben aláhulló víz, még a kősziklában is utat vág magának: ez a naponként agyába törő ólombetűs hadsereg is észrevétlenül átformálja apránként az ember egész gondolkozásmódját”. Ezután a szociáldemokraták és a katolikusok kiterjedt sajtómunkájára hivatkozott követendő példaként, majd figyelmeztetett: a református jelző nem azt jelenti, hogy „valami bibliamagyarázatos, »szent« lap” lenne szükséges: ehelyett modern hírlapot kíván, amely azonban „szinte láthatatlanul van átitatva az evangéliumi keresztyénség savával”.⁵⁵

A Kálvin Szövetség lapindítási tervei kapcsán Fiers Elek, a szervezet titkára arra figyelmeztetett, hogy a pénzgyűjtés csak a lelkészi kar közreműködésével elképzelhető, azonban ennek magatartása egyelőre nem ga-

⁵¹ *Az Est* a világháború éveiben a legolvasottabb magyar lappá vált, átlagos napi példányszáma negyedmillió fölé volt. BALOGH JÁNOS MÁTYÁS: Üzleti szellemű fővárosi napisajtó a dualizmus korában. A budapesti sajtóipar születése. Bp., 2014. (Kézirat. PhD-disszertáció. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola.) 119. p.

⁵² GESZTELYI NAGY LÁSZLÓ: A protestáns napilap kérdéséhez. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1916. november 12. 542–543. p.

⁵³ GAÁL FERENC: A mi sajtónk. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1917. március 18. 117–119. p.

⁵⁴ KLESTENITZ TIBOR: A tördőfés és az újságírók. Sajtóellenesség a keresztény-nemzeti kurzus éveiben, 1919–1922. In: *Médiakutató*, 2010. 2. sz. 86–87. p.

⁵⁵ MARJAY KÁROLY: Református napilap I. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1917. május 13. 215–216. p.

rantálható. Ezután arra intette az érdekelteket, hogy megítélésük a külvilágban kezd igen kedvezőtlené válni, és Móricz Zsigmond *A fákllya* című regényére, illetve ennek utcai plakátjára utalt, amely a „progresszív kultúra” jegyében egy református pap torzképét ábrázolta.

„Ez csak a nyitány s folytatása következik. Ha ők ma ki mertek állani, s egy otthon már jól begyakorolt gesztussal reánk mutatva ezt mondják: nézzétek emberek, ez az a régi lim-lom, a melyet el kell takarítani a »haladás« útjából [...] akkor ez nem tréfa, hanem nekünk szóló komoly lecke, a mi tehetetlenségünkről. A katolicizmusról már nem mernek így beszélni, mert az hatalmas sajtóhálózatával már megszervezte a maga tömegeit.”

Fiers szerint erre csak az lehet a méltó válasz, ha a kálvinisták létrehozzák a legalább 20–25 ezer fős értelmiségi olvasótábort megszólító folyóiratukat és a 200–300 ezer embert elérő napilapjukat.⁵⁶

A Kálvin Szövetség vezetői kézbe is vették a kezdeményezést, és 1917 októberében részvényjegyzési felhívást bocsájtottak ki a Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság megalapítására, ezer darab, kétszáz korona névértékű részvényre.⁵⁷ A felhívást kétszáz tehetősebb budapesti egyháztagnak juttatták el, a jegyzés meg is indult, bár az eredetileg remélt október 30-i határidőre nem sikerült befejezni, hiszen ekkorra mindössze hetvenezer korona gyűlt össze. A társaság ezután felerősítette a propagandamunkát, Fiers Eleket „utazó titkárként” körútra indította, valamint az ország összes református lelkészét megkereste, és megkérte őket, hogy közöljék az egyházközség „intelligensebb és vagyonosabb tagjainak jegyzékét”, a címekre pedig felhívásokat küldött. Ennek eredményeként Kecskemétről több mint harmincezer, Nagykőrösről mintegy huszonkétezer, Miskolcra öt ezer, Kisvárdáról hétezer-nyolcszáz korona jegyzés érkezett. A végső határidőig 1375 darab részvényt jegyzett 658 fő, vagyis mintegy 75 000 koronás túljegyzést sikerül elérni.⁵⁸

Ugyanakkor a lapkiadás kérdésében aggodalomra adhatott okot a koncepcionális különbségek fennmaradása, hiszen – mint azt a korábbiakban is láthattuk – a református lelkészi kar nem volt egységes az ideális sajtóstratégia megítélésében. A vita a jegyzés idején is folytatódott: Okos Gyula ócsényi református lelkész például azt kívánta, hogy az indítandó néplap kizárólagosan kötelezze el magát az „egészséges, igazságos mezőgazdasági politika” jelszava mellett, amivel szerinte szerencsésen egyesíteni lehetne a kisczardapárt és a „teoretikus, nagybirtokos színezetű” OMGE programját. Ezt olyan fontosnak tartotta, hogy a siker érdekében még az

⁵⁶ FIERS ELEK: A kálvinista pap torzképe a pesti utcán. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1917. július 29. 348. p.

⁵⁷ A felhívást Petri Elek, Bernát István, Ballagi Aladár, György Endre, Gonda Béla és Németh József jegyezte. Egy alapítás. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1917. október 14. 454. p.

⁵⁸ A Bethlen Gábor irodalmi részvénytársaság. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1917. november 11. 523. p.; GONDA BÉLA: A mi nyomdánk. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1918. január 13. 18–19. p.

összes többi református folyóirat ideiglenes szüneteltetésének lehetőségét is felvetette.⁵⁹

A lapkiadás előkészítésére egyesek külön társaság létrehozását tartották szükségesnek: Deák Imre majorházi lelkész kezdeményezésére létrejött a Református Vízcöpp Társaság, amely 1917. szeptember 19-én tartotta első értekezletét a Ráday Könyvtár nagytermében. Deák felvetését az agitáció útján előteremtett alaptókérről és a napilap megindításáról élénk vita követte. Nagy Ferenc esperes például nem találta a reformátusok helyzetét érettnek a lapkiadás terheinek elviselésére, komoly problémát látott a politikai irányvonal kérdésében, és inkább a nyomda ügyét, illetve egy református ifjúsági és gyermeklap indítását ítélte elsődlegesnek. Sebestyén Jenő viszont kiállt a tiszta kálvinizmus talaján álló napilap gondolata mellett, mivel szerinte ez a világnézeti program olyan erős, hogy emellett a politikai nézetkülönbségeknek nem lehet szerepe. Továbbá egy külön sajtóegyesület létrehozását is sürgette, „hogy legyenek emberek, akik kizárólag ezért dolgoznak”. Lévy Lajos és Deák Imre ezután indítványozta, hogy az értekezlet azonnal hozza létre a Református Sajtóegyesületet, ám a többség úgy döntött, hogy magát előértekezletnek tekinti csupán, az alakuló közgyűlés előkészítésére pedig bizottságot küldött ki.⁶⁰ Ennek egyik tagja, Kováts István decemberben állt hivatalosan is a nyilvánosság elé a Sajtóegyesület gondolatával, amelynek elsősorban a sajtópropaganda szervezését, a katolikus mintát követő „sajtóvasárnapok” és egyéb propaganda- és pénzgyűjtési akciók végrehajtását szánta feladatul. Emellett azt remélte, hogy a szervezet képes lesz megszüntetni a sajtóügy terén „minden kerületi versengésből, avagy teológiai irányzatból származó” ellentétet.⁶¹

Az egyesület megalakulására 1918. január 31-én került sor a Ráday Könyvtár olvasótermében. A résztvevők a református napilap megindítására és a felekezeti sajtó fejlesztésére vállalkozó egyesület elnökévé Haypál Benő budai lelkészt, alelnökeivé pedig Kis József pápai esperest, Ravasz László kolozsvári teológiai tanárt, Soltész Elemér nagybányai lelkészt és Munkácsi Süteő István egyházkerületi tanácsbíróvá választották meg. Négy szakosztályt is megalakítottak a nyomdaügy, a népies kiadványok, a tudományos kiadványok és a napilap ügyeinek előmozdítására.⁶² Az egyesület a propaganda céljaira március 15-től kezdve havonta tízezer példányban – a februárban meginduló Bethlen nyomda kivitelezésében⁶³ – megjelentette

⁵⁹ OKOS GYULA: Levél a szerkesztőhöz. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1917. november 25. 552. p.

⁶⁰ Értekezlet a református sajtó érdekében. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1917. szeptember 23. 424. p.

⁶¹ KOVÁTS ISTVÁN: Alakítsuk meg a Református Sajtóegyesületet! In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1917. december 2. 566. p.; KOVÁTS ISTVÁN: Alakítsuk meg a ref. sajtóegyesületet! In: *Dunántúli Protestáns Lap*, 1917. december 9. 328. p.

⁶² A Református Sajtóegyesület alakuló közgyűlése. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1918. február 10. 51–52. p.; A Református Sajtóegyesület alakuló közgyűlése. In: *Református Sajtó*, 1918. március 15. 3. p.

⁶³ A nyomda emellett átvette a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap és a Református Katonák Lapja nyomtatását is. Változás. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1918. április 7. 133. p.

agitációs havilapját, a *Református Sajtót*, amelynek első számát minden lelkeszi hivatalba megküldték.⁶⁴

Kezdetben az energiák nagy részét a taggyűjtés, illetve a vidéki gyülekezetekben tartott propagandaakciók szervezése kötötte le.⁶⁵ Ennek során azzal a problémával is meg kellett küzdeniük, hogy a Bangha Béla jezsuita páter által szervezett „keresztény” vállalkozás, a Központi Sajtóvállalat részvényjegyzési propagandája sok protestánst is meggyőzött, a Református Sajtóegyesületnek ezért ennek hatása ellen is harcolnia kellett.⁶⁶ A napilap megindítására azonban nem történtek komolyabb erőfeszítések, annak ellenére sem, hogy a Sajtóegyesület a konventi ülések alkalmából nem hivatalos tanácskozásokat tartott a református egyház vezetőivel. Ennek kapcsán erősen hangsúlyozták a református koncentráció gondolatát, vagyis azt, hogy a napilapot csak teljes összefogással, „mindennemű egyéni és kerületi partikuláris érdek és személyi kultusz félretételével, kizárólag nagy közös elvek és ideálok szolgálata érdekében” lehet megvalósítani.⁶⁷ Az egyesület választmánya csak 1918 októberében kezdte el a gyakorlati lehetőségek felmérését, amikor készségét fejezte ki, hogy átveszi és napilappá fejleszti az Országos Református Lelkeszegegyesület kiadásában álló *Vasárnap* című néplapot.⁶⁸ Ez az elképzelés azonban végül nem jutott el a megvalósulásig.

Az immáron nem közös protestáns, hanem határozottan református felekezeti alapon meginduló szervezkedés ugyanakkor arra készítette az evangélikusokat, hogy új utakat keressenek a sajtóstratégia terén. Scholtz Ödön ágfalvai lelkész, esperes 1918 márciusában felvetette az önálló evangélikus napilap alapításának lehetőségét, és arra hívta fel hittestvérei figyelmét, hogy a közelgő békekötés után még hevesebben fog fellángolni „a világnézetek harca”, ezért minden áldozatot meg kell hozni a cél érdekében. Ezt azonban mégsem érezte reálisnak, ezért, mintegy második lehetőségként felvetette, hogy az egyháznak adakozás, részvényjegyzés, agitáció útján pénzt kell szereznie, majd ebből néhány már fennálló, az evangélikusok által korábban is olvasott lapot kellene támogatnia.⁶⁹ Paulik János nyíregyházi lelkész hasonló álláspontot képviselt: úgy látta, hogy a napilapindításhoz szükséges tőkét nem képesek egyhamar összegyűjteni – még esetleg a reformátusokkal együtt sem –, ráadásul kérdésesnek ítélte, „hogyan egy talán politikailag színtelen, de felekezeti nagyon is kiabáló-színű lap tudna-e maga körül annyi előfizetőt csoportosítani, amennyi annak fenn-

⁶⁴ Református Sajtó. In: *Dunántúli Protestáns Lap*, 1918. március 31. 63–64. p.

⁶⁵ A hívek áldozatkészségének igénybevétele a gazdasági körülmények folyamatos romlása miatt sok nehézséggel járt. A nagykőrösi lelkész például csak azután merte megkezdeni a taggyűjtést az egyesület számára, miután sikerült elérni a településen a gabonarekvirálás elkerülését. Patonay Dezső levele, s.d. — A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára. C 142 (= Református Sajtóegyesület, nyugták és kiadási okmányok, 1918–1923.)

⁶⁶ Erről ld.: KLESTENITZ TIBOR: Felekezeti reneszázs és „általános kereszténység” az 1920-as évek magyar katolikus sajtójában. In: *Kommentár*, 2010. 5. sz. 55–56. p.

⁶⁷ SEBESTYÉN JENŐ: Református koncentráció. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1918. május 5. 161. p.

⁶⁸ Választmányi ülés. In: *Református Sajtó*, 1918. október 15. 3. p.

⁶⁹ SCHOLTZ ÖDÖN: Evangélikus napilapot! In: *Evangélikus Óráló*, 1918. március 16. 82. p.

tartásához szükséges.” Ezért egy már meglevő, elterjedtebb napilap befo-lyásolását tartotta volna megfelelőnek, és ezt az álláspontot hivatalosan magáévá tette az általa vezetett tiszakerületi lelkészegyesület is.⁷⁰

* * *

Megállapíthatjuk tehát, hogy a napilap alapításának gondolata az 1890-es évek első fele, az egyházpolitikai küzdelem korszakától kezdve gyakran szerepelt a protestáns nyilvánosság különböző fórumain. Számos gondolkodó tartotta volna előnyösnek a legkorszerűbbnek számító tömegtájékoztatási eszköz felhasználását a katolikusok jelentette kihívás, illetve a belső egyházi szempontok miatt is. A megvalósítás azonban igen nehéz feladatnak ígérkezett, hiszen a megfelelő sajtópiaci ismeretek korlátozott megléte, a protestánsok belső megosztottsága, az egyházkerületi rendszer, a teológiai áramlatok között jelentkező ellentétek, valamint – ahogyan azt a *Magyar Szó* ügye is megmutatta – a politikai nézetkülönbségek szintén nehezítették a hatékony és közös cselekvést. A korszak végére pedig a korábban nagyrészt alapelveként kezelt elgondolás, a közös protestáns napilap eszméje is megkérdőjeleződött, a reformátusok és az evangélikusok is inkább saját felekezeti orgánum indítását tartották volna kívánatosnak, a gyakorlati megvalósítás azonban – a világháborús tapasztalatok nyomán meginduló szervezőmunka dacára – még az elképzelések fő támogatói szerint is igen távolinak tűnt.

⁷⁰ PAULIK JÁNOS: A protestáns sajtó kérdése. In: *Evangélikus Órálló*, 1918. augusztus 24. 257–259. p.

Egyházi források Izsák és Orgovány 1919 és 1921 közötti történetéről

Miklós Péter

Bevezetés

Izsák és Orgovány 1919 és 1921 közötti történetéhez igyekeztem egyházi forrásokat gyűjteni. Ennek jegyében kerestem föl Czár János orgoványi plébánost, aki arról tájékoztatott, hogy a plébániai irattárban semmilyen dokumentum nem áll rendelkezésre az általam vizsgált korszakból. Az izsáki plébánián viszont Podmaniczki Imre esperesplébános és Földvári József diakónus szívésségéből tanulmányozhattam a kéziratos *Historia domust*, amelynek lapjaira a kutatott időszakban bőséges és alapos följegyzéseket készített Kiss Gábor akkori plébános.¹ A református egyházközségek irattárának anyaga után hiába érdeklődtem: mind Nagy Árpád izsáki lelkész, mind Prózsa István orgoványi lelkész (akik egyébként mindketten elkötelezettek a történeti kutatások mellett) azt közölte, hogy hivatalukban nincs a korszakból való irat. Kutattam még a Váci Püspöki és Káptalani Levéltárban is – hiszen a két település katolikus plébániája akkoriban a váci egyházmegye része volt –, ahol azonban csak későbbi korszakból való és a témám szempontjából marginális dokumentumokra bukkantam.

A kiadott források közül elsődleges kútforrás az 1894 és 1936 között orgoványi református lelkészként szolgáló Molnár Gergely följegyzéssorozata volt.² A térség lakosságának korabeli vallási megoszlására és katolikus egyházszerzetére vonatkozó adatoknak a váci püspökség schematizmusában néztem utána.³ Jól használhatónak bizonyultak a helytörténeti munkák is.⁴

Orgovány neve a magyar eszmetörténetben és szimbolikus politikában összeforrott a két világháború közötti ellenforradalmi rendszer genezisekor megfigyelhető terrorcselekményekkel, s a település neve a szélsőjobboldali paramilitáris szervezetek által elkövetett erőszakosságok és az antiszemitizmus szinonimája lett. Természetesen ez a történeti valóságnak egy koncepciózus és leegyszerűsített narratívája. Izsák és Orgovány lakossága ugyan kivette a részét az ellenforradalmi politikai berendezkedés megszilárdításában és annak politikai konszolidációjában, azonban – mint

¹ Az izsáki római katolikus plébánia *Historia domusa*, 1852–1993. (továbbiakban: IHD)

² MOLNÁR GERGELY: *Orgoványi napló*. A szöveget gondozta és az előszót írta: Molnár Miklós. Bp., 2002. (továbbiakban: *Molnár-napló*, 2002.) A témáról ld.: KÁDÁR GÁBOR – VÁGI ZOLTÁN: *Antiszemita atrocitások, gyilkosságok, pogromok a fehérterror időszakában*. H.n., é.n. Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont. Online: konfliktuskutato.hu

³ *Schematismus cleri Dioecesis Vaciensis pro anno a Christo nato 1920*. Vác, 1920. (továbbiakban: SDV)

⁴ SOMOGYI HAROLD: *Orgovány. 100 éves település*. Bp., 2001. (továbbiakban: SOMOGYI, 2001.); TETÉZI LAJOS: *Az izsáki katolikus egyházközség és a Szent Mihály templom története*. Izsák, 2008. (*Izsáki Hírek Kiskönyvtára*, 2.) (továbbiakban: TETÉZI, 2008.); UÓ: *Izsák város története*. Izsák, 2012. (*Izsáki Hírek Kiskönyvtára*, 4.); MESZNÉDER KLÁRA: *Izsáki emléklapok*. Kecskemét, 2003. (továbbiakban: MESZNÉDER, 2003.)

azt a dolgozatomban bemutatott források is igazolják – nem a tanácsköztársaság idején elkövetett kegyetlenségek miatt megfogalmazódott tomboló bosszúvágy, vagy a kommunistaellenes és antiszemita jelenségek támogatásával.

A tanulmányomban közölt adatok gerincét adó egyházi följegyzés készítője – Kiss Gábor izsáki plébános – tevékeny szervezője volt az anti-kommunista szervezet, az Ébredő Magyarok Egyesülete helyi csoportjának, s egyáltalán nem bírálta a községben és környékén fölbukkanó zsidóellenességet. Mégis: az ő krónikájából is kitetszik, hogy nem az egész izsáki és orgoványi lakosság, hanem annak csak egy kisebb – az izsáki Balog Ferenc irányította – csoportja (mintegy a Héjjas Iván vezette kecskeméti tisztí különítmény alegysége) vett részt a „megtorló akciókban”.

Az általam fölhasznált egyházi források alapján megállapítható: az izsákiaknak és az orgoványiaknak keserves tapasztalataik voltak 1919-ben az első magyarországi kommunista diktatúráról. 1919 áprilisában a vörös terror egységei, Szamuely Tibor vezetésével a Duna–Tisza köze több településén is megtorló akciókat hajtottak végre, mivel olyan információ volt a birtokukban, amely szerint az ottani gazdák fegyveres ellenforradalmat szerveznek a tanácsrendszer ellen.⁵ Ennek részeként negyvenhárom orgoványi gazdát fogtak el, kínoztak meg, s közülük mintegy húszat végül több-heti fogságba vetettek.⁶

Mind Kiss Gábor izsáki katolikus plébános, mind Molnár Gergely orgoványi református lelkész följegyzései megerősítik, hogy az orgoványi és az izsáki lakosok közül csak néhányan – akik (ahogyan a későbbiekben olvasható majd) név szerint beazonosíthatóak – vettek részt 1919–1920-ban a – korabeli forrásaim szavával élve – „zsidóellopásokban” és a később nagy politikai vihart kavart 1919. novemberi izsáki rablógyilkosságokban.

Az izsáki római katolikus plébániához abban az időben Izsák mellett Orgovány, Páhi és Szabadjakabszállás tartozott. A népesség jelentős része azonban nem ezeken a településeken, illetve településközpontokban élt, hanem azok határában, a nagy kiterjedésű tanyavilágban. A térségben a két meghatározó felekezet a katolikus és a református volt. Izsák lakosságának több mint fele református volt, míg a katolikusok aránya éppen csak meghaladta a negyven százalékot. Ezzel szemben a Páhin élők csaknem nyolcvan százaléka katolikus volt, tizennégy százaléka evangélikus, s csupán 6,2 százaléka református. Orgoványon a katolikusok aránya majdnem elérte a kétharmadot, míg a helyi reformátusok a lakosság harmincöt százalékát tették ki. Szabadjakabszállás szintiszta katolikus terület volt. Az izraeliták száma a plébánia területén, Izsákon volt a legmagasabb – több mint háromszáz fő –, míg Páhin csak huszonnégy, Orgoványon pedig mindössze négy izraelita vallású személy élt.⁷ Az egyéb felekezetek közül említést ér-

⁵ Az 1920-as évek elején a kiépülő rendszer a hivatalos ideológia szintjén is hangoztatta ellenforradalmi jellegét, hiszen – a kormánypárti vélemények szerint – mind a polgári demokratikus forradalom, mind a kommunista revolúció eredménytelen és sikertelen volt, s züllésbe és szétesésbe sodorta az országot.

⁶ Vö.: Molnár-napló, 2002. 197–222. p.

⁷ SDV 16. p.

demel a jelentős orgoványi baptista közösség.⁸ Az izsáki plébániához tartozó települések népességének vallási megoszlása 1920-ban:⁹

Település / felekezet	Katolikus	Református	Evangélikus	Izraelita	Egyéb	Összesen
Izsák	8 782 (42%)	11 453 (54,9%)	274 (1,3%)	301 (1,4%)	20 (0,9%)	20 830 (100%)
Orgovány	1 851 (62,6%)	1 032 (35%)	55 (1,8%)	4 (0,1%)	17 (0,1%)	2 959 (100%)
Páhi	3 276 (78,3%)	255 (6,2%)	591 (14,1%)	24 (0,5%)	38 (0,9%)	4 184 (100%)
Szabadjakabszállás	1 556 (100%)	-	-	-	-	1 556 (100%)
Összesen	15 465 (52,3%)	12 740 (43,1%)	920 (3,1%)	329 (1,1%)	75 (0,2%)	29 529 (100%)

Az izsáki plébánia 1920-ban a Hanauer Á. István kormányozta váci püspökség kecskeméti esperesi kerületéhez tartozott, amelynek élén Takács Mihály nagykőrösi plébános, címzetes szőregi apát állt. Izsák plébánosa Kiss Gábor volt (aki 1901 és 1930 között szolgált a községben), akinek a munkáját Molnár Lajos segédlelkész segítette. Az orgoványi külkaplán Tóth Imre, a páhi segédlelkész Karácsonyi József, míg a szabadjakabszállási külkaplán Kovács Vince volt.¹⁰

A forradalmak ideje

Az 1918. október 31-i – Károlyi Mihály gróf nevével fémjelzett – őszirózsás forradalom hatásai Izsákon is éreztették a hatásukat. Ennek jegyében 1918 novemberében a községben megalakult a nemzetőrség, valamint – helyi igazgatási és szabályalkotó szervként – a nemzeti tanács. Az előbbinek létrejöttékor nyolcvan tagja volt, a létszámot azonban nem sokkal később harmincra csökkentették, mivel a csoport fönntartása nagyon sokba került (néhány hét alatt elérte a százezer koronát). A nemzeti tanács huszonegy főből – a helyi értelmiségből és a módosabb gazdákból – állt. Mindkét testületet Malatinszky Jenő adóügyi ellenőr szervezte és vezette.¹¹

1919 januárjában azonban – mint Kiss Gábor plébános följegyezte – nagyobb változások történtek.

„Január hóban ismét megjelent egy kormányrendelet, hogy a 21 tagból álló nemzeti tanácsot 42-re kell kiegészíteni éspedig birtokarányban, úgy hogy még a napszámosoknak is hely jusson. Ez az újonnan átdolgozott nemzeti tanács dolgozott, rekvirált, lisztet osztott, február végéig, amikor is lejött a szociáldemokrata körből egy zsidó gyerek, összedoboltatta a népet, újraalakította a piacon a nemzeti tanácsot. – Kihagyva ebből a papokat, intelligens embereket, a módosabb gazdákat. – Berakatta azonban az úriemberek közül a destruktív érzelműeket és a nép sőpredékét. – Így csúsztunk lassan, de biztosan lefelé a lejtőn egészen március 21-ig. – Amikor is megjelent egy zsidó gyerek és megalakította a direktóriumot,

⁸ Az orgoványi baptistákról bővebben: SOMOGYI, 2001. 153–154. p.

⁹ SDV 16. p.

¹⁰ SDV 16. p.

¹¹ IHD 43. p.

elrendelte az új községi képviselők megválasztását. A direktóriumba beválasztottak: Izsák József kereskedő, Kovács Pál ref[ormátus]. ember, Ham-balkó József róm[ai]. kat[olikus]. napszámos. Később, amikor Izsák József kereskedő megtudta, hogy mi az intenciója az új szellemnek, önként otthagya a megtisztelő díszes állást. – Helyébe beválasztották Vértes Jakab helyi zsidó tanítót, aki a helyi intelligencia biztatására el is fogadta e díszes állást és kitartott végig a kommunizmus díszes bukásáig.”¹²

Az izsáki tanács direktóriumának elnökévé Kovács Pált választották, aki az újonnan – az általános, egyenlő és titkos választójog alapján – választott ötven tagú képviselőtestületnek is a vezetője volt. A katolikus plébános krónikája szerint a helybéli katolikus kör és a polgári olvasókör is jelölt tagokat a testületbe, közülük azonban senkit sem választottak meg, mert – mint fogalmazott – „a nép söpredékével helyettesítették a józan polgárokat”.¹³ Kiss Gábor szerint az izsáki értelmiség és kisbirtokos réteg egyetlen képviselője volt Nagy Balázs (hatvan kataszteri holdon gazdálkodó) szőlősgazda volt. Azt is megtudhatjuk a lelkész jegyzeteiből, hogy a községet korábban az úgynevezett Teischler-klikk irányította, amelynek Teischler József, a népbank igazgatója, valamint Barthalos Kálmán gyógyszerész és Pósch Lipót főjegyző voltak a tagjai.¹⁴

1919 tavaszán létrehozták a faluban a népoktatási tanácsot.

„Izsák község összes tanítóit egy népoktatási tanácsba vonták össze, amelynek elnöke lett: dr. Molnár Antal helybéli orvos, zsidó. Keresztekeltávolították a kat[olikus]. iskolákból, hetenként üléseket tartottak, ahol Marx tanait magyarázták és igyekeztek alkalmazni a helyi viszonyokra. – Katolikus tanítók közül csak egy volt: Kiss Eszter, aki állandóan hangoztatta a tanítói karban, hogy le kell rázni a papi uralmat és ragaszkodni kell az új eszméhez. – Továbbá Kulcsár József kántortanítót inkább a nagy jövedelemmel és fizetéssel való kecsegtetés, mint az eszme vonzotta.”¹⁵

A református pedagógusok közül a helyi lelkész – Veress István – felesége, Winter Sára mellett Báthori Sándor kántortanító és Szilágyi Sándor tanító állt ki a kommün mellett, akik közül az utóbbit emiatt később a presbitérium el is bocsátotta állásából.¹⁶

„Közben vörös katonák szállták meg községünket – írta Kiss plébános –, lefoglalták iskoláinkat és szipolyozták a gazdákat. – Proletárindulótól és a marseillaise-től hangzottak iskoláink és az egész község.”¹⁷ A vörös katonák elszállásolásáról a pap megemlítette, hogy a baloldali érzelmű és éjszakai, mulatni szerető tiszteket a református lelkészhez szállásolták, míg hozzá olyanok mentek, akik csak „névleg voltak vörösök és szerették a nyugalmat és a békét”.¹⁸

¹² IHD 44. p.

¹³ IHD 44. p.

¹⁴ IHD 44–45. p.

¹⁵ IHD 45. p.

¹⁶ IHD 45. p.

¹⁷ IHD 45. p.

¹⁸ IHD 46. p.

Az első magyarországi kommunista diktatúra – az 1919. évi tanácsköztársaság – idején történt meg Kiss Gáborral a következő eset.

„Május közepén este 10 órakor zörögnek az ajtómon, hogy nyissák ki. – Cselédem kinyitja és látja, hogy egy csendőr és egy vörös katona áll ott teljes fegyverzetben és engem keresnek. – Bevezeti hozzám őket, hol is írással igazolják magukat, hogy egy nagyurat keresnek és házkutatást tartanak. – Mondottam nekik, hogy csak kutassanak, én meg aludtam tovább. – Másnap a házbeliektől tudtam meg, hogy minden szobát, ágyat, szekrényt, padlást, melléképületeket, ólakat, még a kutat is megnézték, és úgy mentek tovább. – Másik héten, amikor a városparancsnokot – Beke József urat – kérdőre vontam a molesztálásért, bocsánatkérés mellett mentegetődzött és kért, hogy ne haragudjak, hogy neki parancsa volt házamat fölkutattatni, mert Hunyecz Károly kecskeméti csendőr ezredes, ki csendőrei között a vörösök ellen igaztolt – megszökött, azt keresik.”¹⁹

1919-ben május elsejét, a munka ünnepét fényes külsőségek közepette ülték meg Izsákon. A plébánia történeti följegyzései szerint a fölvonulás – amelyen az iskolások tanítóik vezetésével testületileg vettek részt – a református templom előtti térről indult beszédekkel és munkásmozgalmi dalokkal, onnan a katolikus templom elé vonultak (ahol a szervezők hiányolták, hogy sem a templom, sem a plébániaépület nincs föllobogózva a vörös zászlóval), majd a piactéren ért véget a rendezvény.²⁰

1919. június 24-én este hat és hét óra között az izsáki református templom harangjait félreverték, majd a vészjelzésre az utcára özönlő embereket a vörös katonák – lövések kíséretében – visszaterelték házaikba. Ekkor vették ugyanis a hírt annak, hogy a Duna–Tisza közének több településén – így például Kalocsán és Dunapatajon – kitört az ellenforradalom, és az ott élők véget vetettek a kommunista uralomnak. Erről Kiss így írt a *Historia domus*-ban:

„Ennek történetét később a zsidó tanítótól²¹ hallottam, ki, mint tudva van, direktóriumi tag volt. Ez a következő[képpen] adja elő az esetet: Délután hat óra után hazamentem. – Robár elvtárs – ki itt lakott állandóan – politikai megbízott, egy örült bolond, ki szüleit is agyonlövete Békéscsabán – községi szolga által hivatott – de rögtön – a községházához. – Fölmentem. – Ott találtam őt futkosni, mint egy örültet, fölhúzott, töltött revolverrel. – Revolverét homlokomnak szegezve ordított, hogy itt forradalmat csinálnak, azért verik félre a harangot, hogy a népet fölizgassák. – Hozzassam be rögtön túsznak a három papot.²² – Időt kértem, hogy utána járhassak a dolognak. – Mindjárt mentem a kat[olikus]. templom felé. – Útközben megtudtam a járókelőktől, hogy a ref[ormátus]. templomban verik félre a harangot. – Mentem a ref[ormátus]. paphoz. – Kérdezősködésemre azt mondta, hogy egy vörös katona verte félre a harangot. – Erre mentem vissza Robár elvtárshoz, a községházához, elmondottam neki a tapasztal-

¹⁹ IHD 46. p.

²⁰ IHD 45. p.

²¹ Vértes Jakabtól.

²² Kiss Gábor katolikus plébánost és Molnár Lajos káplánt, valamint Veress István református lelkészt.

takat, mire ő örülten ragaszkodott a három pap túszként való behozatalához. – Mire azt mondtam neki, hogy jó, behozatom őket, de ha az öreg papnak²³ a legkisebb baja lesz, fél óra múlva a falu lángban áll, Önt pedig agyonverik. – Így állt el a papok behozatalától. – Ezzel vége lett a forradalomra való izgatásnak.

Megjegyzem, hogy Robár elvtárs megkapta a megérdemelt jutalmat, mert a kommün után a Tisza fenekén találta halálát.”²⁴

1919 júliusának utolsó napjaiban – tehát még valamivel a Tanácsköztársaság augusztus 1-jei „hivatalos” bukása előtt – Izsákon elterjedt a híre, hogy hamarosan véget ér a kommunizmus. Ez be is következett, s a falu román megszállása után augusztus 5-én visszaállt a régi közigazgatás, s a település irányítását ismét a régi összetételű képviselőtestület vette át. A plébános így összegzett:

„Végre július végén a nép közt híre járt, hogy vége lesz a kommünnek. – Kovács Pál elvtárs, vagyis a direktórium elnöke kijelentette ugyan, hogy ő élve el nem hagyja a hivatalát. – Mindennek dacára augusztus 3-án bejöttek a románok, vége lett a proletár gyöngyéletnek, kitisztogatták a szeméttől a községházát, összefogdosták a direktórium tagjait, és bevitték őket Kecskemétre. – Aug[usztus]. 5-én a főszolgabíró visszaállította a rendes közigazgatást, összehívta a képviselőtestületet. – Szóval visszatért minden a régi mederbe.”²⁵

A román megszállás

1919. augusztus végén nagyobb létszámú – tizenhárom ezer fős – román haderő jelent meg Izsákon. Egyrészt begyűjtötték a helyiektől a fegyvereket²⁶, másrészt rabolni, fosztogatni kezdtek és erőszakoskodtak a nőekkel. Emiatt azonban a falu lakossága ellenállásba kezdett és – mint Kiss Gábor ironikusan megjegyezte – a román megszállók közül sok „életével lakolt és nem lehetett boldog szemlélője a nagy Romániának”.²⁷

A fegyvelmezetlen román katonák fosztogatásainak megfékezésére megszervezték a polgárőrséget, amelynek háromfős kis egységei – fegyverek híján, botokkal felszerelve – folyamatosan cirkáltak a nagy kiterjedésű izsáki és orgoványi tanyavilágban.

„Hogy mennyire rettenthetetlen és bátor volt a román katona, nemcsak a harc téren, hanem a fosztogatások alkalmával is, illusztrálja a következő eset. – Egy határrészünkön – Reviczky-telepen – egy három tagból álló járőr. – Törőcsik kovácmester volt a vezetőjük. – Amint az úton ballagnak, hátuk mögött kiabálást hallanak. – Vezetőjük visszanez és látja, hogy Kozma László szőlőbirtokos áll az út közepén és nagyon integet, hogy

²³ Kiss Gábor plébánosnak, aki 1919-ben ötvenhét esztendő volt (1862. január 25-én született a Pest vármegyei Turán).

²⁴ IHD 46–47. p.

²⁵ IHD 47. p.

²⁶ Ez már harmadik lefegyverzése volt a helyi gazdáknak: először 1918 októberében, másodszor 1919 nyarán szedette össze a puskákat az izsáki elöljáróság, s ugyanezt tették a román csapatok 1919 augusztusában.

²⁷ IHD 47. p.

menjenek vissza. – Visszamennek. Elmondja nekik a szőlőbirtokos, hogy szőlőjében van egy 12 tagból álló román járőr és zsákokra szedik a szőlőjét. – Gondolkoztam – mondja Törőcsik vezető –, mit csináljon három botos ember, 12 fegyveressel szemben. – Végre is elhatároztuk, hogy megyünk. – Beugráltunk a szőlőbe, odaugrottam a vezetőjükhöz, kikaptam a kezéből a fegyvert, mire mind úgy szaladtak ki a szőlőből, mint a nyulak. – Nagy könyörgésükre a vezető fegyverét csak azon föltétellel adtam, vissza, ha a már zsákokra szedett szőlőt visszaadják a birtokosnak. – Amint ők visszaadták a szőlőt, én visszaadtam vezetőjüknek a fegyvert és talán most is szaladnak. – Így festett Izsákon a rettenthetetlen román hadsereg.”²⁸

A román megszállás a váci egyházmegye igazgatásában is gondokat okozott. Minden év tavaszán, a kereszténység legnagyobb ünnepét, a húsvétot megelőző időszakban, a nagyszámú alföldi tanyai katolikus lakosság számára – akiknek a lekipásztori ellátása a szórvány jelleg miatt amúgy nagy kihívást okozott a papságnak – pusztai missziós napokat szerveztek. Kovács József kunszentmiklósi plébános 1919 tavaszán Adacpusztán tartott tanyai missziót, azonban ennek a költségeit csak majdnem egy évvel később, 1920 januárjában igényelhetette az egyházmegyei hatóságtól. A nyugtákat ugyanis – mint a püspökségre írt levelében fogalmazott – „résztint a proletárdiktatúra, részint a román megszállás miatt annak idején [1919 folyamán] nem küldhettem be”.²⁹

Az ellenforradalom eseményei

Ugyancsak 1919 augusztusának végén alakult meg a Nagyatádi Szabó István vezetésével az év elején létrejött Országos Kisgazda- és Földműves Párt – amelyből 1922-ben megszerveződött a Bethlen István miniszterelnököt támogató kormánypárt, az Egységes Párt (hivatalos nevén a Keresztény-Keresztény Földműves-, Kisgazda- és Polgári Párt) – izsáki szervezete Kiss Gábor plébános vezetésével. A katolikus lelkész – felekezeti különbség nélkül (hiszen plébániája területén nagy számban éltek reformátusok is) – meghívta a szervezetbe azokat a helyi gazdákat, akik nem szimpatizáltak sem az októberi forradalom, sem a proletárdiktatúra politikai erőivel. A mintegy ezerötven fős tagságot harminchat fős választmány irányította, amelynek elnökévé Kis Gyula helyi földbirtokost, titkárává pedig Izsák Imre tanítót választották.³⁰

Az 1920. évi nemzetgyűlési választásokra készülve a kisgazdapárt izsáki választmánya – amely üléseit a katolikus kör helyiségében tartotta – elhatározta, hogy csak olyan képviselőjelöltet támogat, aki a környéken lakik, művelt és intelligens ember, s saját birtoka van. Végül a pártelnök Nagyatádi Szabó István miniszter támogatásával Szabó Balázs alsónémedi református lelkészt – aki korábban a szabadszállási eklézsiát szolgálta

²⁸ IHD 47–48. p.

²⁹ Váci Püspöki és Káptalani Levéltár. (továbbiakban: VPKL.) Missio praedialis. 2472/1920.

³⁰ IHD 48. p.

segédlelkészként – jelölték a kunszentmiklósi kerület parlamenti képviselőjéül, akit aztán nagy többséggel meg is választottak.³¹

1919 novembere és 1920 májusa között került sor Kecskeméten és környékén – így például Izsákon, Orgoványon, Páhin, Kerekegyházán, Soltvadkertben, Csengődön – a Héjjas Iván vezette tiszti különítmények országos fölháborodást keltő akciósorozatára. Ennek keretében számos zsidó származású, illetve a tanácsköztársaság idején kisebb-nagyobb politikai szerepet vállaló személyt ért atrocitás. A legsúlyosabb „megtorlásokra” az orgoványi erdőben került sor, ahol a kínzásokat és a gyilkosságokat hajtották végre.

„November hó elején egy szép napon arra ébredtünk föl, hogy három zsidónkat, név szerint: Pánczél Zoltán kereskedőt, Schmitt szabót és Beck Sándor kereskedőt ellopták, hogy ki és miért, nem tudják. – Utánajártam a dolognak, hogy azért lopták el őket családjuk köréből éjjel, mert Pánczél és Beck Sándor is tagja volt a kommün alatt annak a testületnek, mely Kalocsán papokat és a Duna menti községekben a gazdákat akasztották. – De hogy kik voltak, nem tudják biztosan, de valószínű, hogy 3 társával.³² Volt erre nagy riadalom a zsidók között, minden fát megmozgattak, hogy szeretteiket megtalálják és hazahozzák. – Meg is találták Bugacon a föld alatt egy méter mélységben. – Hazahozták és a csevejde nép nagy részvéte mellett el is temették mind a hármat.”³³

1920 februárjában Kiss Gábor közreműködésével megalakult az Ébredő Magyarok Egyesületének izsáki szervezete, amelynek vezetőjéül a tagok – a plébános javaslatára – Balog Ferencet (egykori katolikus papnövendék) választották. Erről a lelkész az alábbi följegyzést tette:

„Magam köré gyűjtöttem 5–6 lángoló lelkű ifjút. – Köztük Balog Ferencet is, ki a vörösök, midőn széjjelkergették a központi szeminárium növendékeit, Izsákra jött, Teischler József fia mellé nevelőnek. – Édesanyját és nővéreit a csehek Munkácson bántalmazták, őt magát kiutasították otthonából. – Ezen lángoló lelkű ifjakkal február hóban megalakítottuk itt a plébánián, egy kis szobában az ébredő magyarok egyesületét. – Kivittük a nép közé, márciusban népgyűlést hívtunk össze, elfogadtattuk az alapszabályokat, megválasztattuk a tisztviselőket. – Én díszelnök, Damásdi Sándor kispap elnök, Balog Ferenc titkár, Izsák Imre jegyző és egy 40 tagból álló választmány. – Ezzel megkezdte az egyesület nyilvános működését úgy, hogy március végére 3000 tagot számlált. – Az egyesület működésével föléledt a nép lelkében parázsként szunnyadó zsidógyűlölet is. – Ezt a zsidógyűlöletet nagyban szították a Kecskeméten még a múlt év dec[emberé].-ben megalakult ébredő magyarok egyesületének hazaszerező fiatal tagjai, kik a zsidók és a keresztény kommunista érzelmű egyének iránt végtelen gyűlölettel viseltettek – élükön Héjjas Ivánnal –, kik a kecskeméti törvényszék épületből a destruktív, kommunista érzelmű magyarokkal egyetemben a zsidókat is élvezettel szállították a kecskeméti határ szélén – Szikra – folydogáló Tisza folyó medrébe. – Itt végezte áldás-

³¹ IHD 49. p.; Nemzetgyűlési almanach. A nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai, 1920–1922. Szerk.: Vidor Gyula. Bp., 1921. 129–130. p.

³² A név ki van hagyva az eredeti szövegben.

³³ IHD 48. p.

dús életét az izsáki politikai megbízott, a félőrült Robár elvtárs.– Requiescat in pacem!³⁴

Az izsáki ébredők egyesülete, mint a kecskeméti ébredők egyesületének fiókja kezdte meg működését. – A kecskeméti fiatal ébredők, mint a Prónay különítmény, illetve zászlóalj³⁵ tagjai egyenruhát kaptak, tiszti rendfokozattal. – Az izsáki ébredők egyesületének titkára, a 20 éves Balog Ferenc is megkapta a hadnagyi rangfokozatot és így az összeköttetés a kecskemétiakkal gyakoribb és bensőbb lett, mit a helyi zsidóság remegve és szepegeve szemlélt.

Amit örömmel láttam a fiatalok hazafias fölbuzdulását, úgy elszomorított annak a valóságnak a megállapítása, hogy a hozzánk gyakran kiránduló kecskeméti fiatalok a mieinkkel egyetemben a mulatságnak, sőt mondhatnám dorbézolásnak adták magukat. – Gyakori figyelmeztetésem semmit sem használtak. – A fogadkozás megvolt, de annak megtartása mindig elmaradt.

Ily hangulatban vette kezdetét Izsák község megtisztítása a zsidóktól. – Egyik család a másik után hagyta el a községet azon tudatban, hogy nemsokára visszajönnek. – Először a szegények oldottak kerekét, utána a jobb módúak, és alig telt el pár hét, községünk meg volt tisztítva a zsidóktól. – Huszonöt család zsidó volt a községben és egy se maradt. – Szóval az ébredők dolgoztak és jó munkát csináltak.

De az elszaladt zsidók sem maradtak tétlenek. – Mind B[uda]pestre ment, és ott a miniszterek között fejtettek ki agitációt. – De ébredőink sem maradtak itt lent tétlenek. – Olyan agitációt fejtettek ki a községben, hogy a község képviselő-testülete 50 taggal, a kisgazdapárt 1500 taggal és az ébredők egyesülete 3000 taggal kimondotta, hogy nekik zsidó nem kell.”³⁶

A kormány 1920-ban rendeletet adott ki a „destruktív sajtó” visszazsorítása érdekében. (Ebbe a körbe sorolták például a *Népszavát*, a *Magyarországot*, a *Pesti Hírlapot*, *Az Újságot*.) Ennek jegyében az előfizetők csak előzetes tartalmi ellenőrzés után juthattak hozzá a megrendelt lapjukhoz. Izsákon ezt az ellenőri – cenzori – feladatot Balog Ferenc, az Ébredő Magyarok Egyesületének helyi titkára látta el, aki emiatt konfliktusba került Veress István izsáki református lelkésszel, aki *Az Újság* előfizetői közé tartozott.

„Nagytiszteletű Veress István ref[ormátus]. pap ugyanis – örökítette meg az esetet Kiss plébános –, aki a háború alatt, Károlyi-forradalom és a kommün alatt is nagy barátságot tartott fönn a zsidókkal, annyira hogy a zsidó gyerekek úgy üdvözölték őt az utcán, hogy »Szevasz Pista bácsi«. – Ez a nagytiszteletű úr járatta »Az Újság« című lapot, melyet a miniszter indexre helyezett, mint destruktív lapot. – Persze ez is elkobzásra került, a többi destruktív laptársaival egyetemben. – Ez igen bántotta a nagytiszteletű urat, aki egy alkalommal kérdőre vonta Balog Ferenc[et, az] ébredők titkárát az eljárás miatt, sőt azzal fenyegetőzött, hogy fölpofozza. – Április hóban szobámban ülök a kántorommal – Kulcsár Józseffel –, beállít két uniformisba öltözött tisz, bemutatkoznak, jön velük Horki János jegyző

³⁴ Nyugodjék békében!

³⁵ A Rongyos Gárda nevet ekkor nem használták a Héjjas Iván szervezte különítmények megnevezésére.

³⁶ IHD 49–50. p.

és Schwammer János községi tanító. – Megkérdem a tisztet, hogy mivel lehetek szolgálatukra. – Az egyik kijelenti, hogy ők jelentéstételre jöttek, hogy ők ma d[él].e[lőtt]. Veress István nagytiszteletű urat fölpofozták úgy, hogy soha nem felejt el. – Midőn csodálkozásomnak adtam hangot afölött és kifejezést adtam azon érzelmeknek, hogy ily számos tagból álló ref[ormátus]. hitközség vezetőjét mégsem illik így bántalmazni, az egyik tiszt, hogy ő neki nyílt parancsa van Héjjas Ivántól, hogy Veress István nagytiszteletű úr a piacon pofozandó föl. – Meg is mondtam neki – úgy mond a tiszt –, mikor ő a pofonok után kérdőre vont, köszönje meg, hogy én is ref[ormátus]. ember vagyok, szegyenlem, de a parancs szerint a nyílt piacon kellett volna fölpofoznom.

Erről a kellemes szórakozásról Veress István úr nem szól senkinek semmit, még a feleségének sem. – Úgy május hóban bejön hozzám d[él].e[lőtt]. egy őrnagy és kérdezősködik a helyi viszonyokról és a Veress úr pofonjairól is. – Referáltam neki mindenről, és úgy tizenkettő előtt néhány perccel búcsúzik és elmegy. – Tőlem egyenesen átment Veress nagytiszteletű úrhoz, kit családjával egyetemben már az asztalnál talált. – Lent volt az ipa [= apósa] –ki gimnáziumi tanár B[uda]pesten, napa [= anyósa], ki kedves, intelligens nő, felesége és ő ültek az asztalnál. – Az őrnagy úr mindjárt kérdezősködni kezd ugyancsak a viszonyokról és arról [azokról] a bizonyos pofonokról, melyeket neki a múlt hónapban az ébredők kiszolgáltattak. – A nagytiszteletű úr elpirult és mivel látta, hogy tovább már nem tagadhatja, elmondott mindent. – De mivel már ekkor az egész községben ez a dolog közszájon forgott, hívei között többen zúgtak, sőt még presbiteri ülésen is szóba hozták, kénytelen volt püspökétől 3 hónapi szabadságot kérni és így augusztus végéig eltávozott a községből. B[uda]pestre az ipához, majd onnan – mint a rossz nyelvek mondják – zsidó pénzen a Balaton mellé nyaralni.”³⁷

1920. február 7-én Horthy Miklós, a Nemzeti Hadsereg fővezére Kecskemétre látogatott. A későbbi kormányzó látogatására az izsákiak és az orgoványiak is küldöttséget indítottak, amelynek tagja volt Molnár Gergely orgoványi református lelkész. Molnár az ünnepi fölvonulásról – és azon az orgoványiak részvételéről – is megemlékezett naplójegyzeteiben.

„Elöl a rendőrfőkapitány, dr. Barna Tibor, utána a festői szép lovas bandérium, leginkább piros mellénnyel a mellükön, vezetőjük vállán hanyagul odavetett cifraszűr. Valami proletárféle megjegyezte mellettem: – Ez mög a Rózsa Sándor bandája! Minmegannyi lóra termett szép barna magyar legény. Orgoványiakat is láttam köztük: Acél Józsefet és Tóth Imrét, ifj. Király Sándort, Nagy Juhász Pistát, aki az izsáki három zsidót ellopta tavaly novemberben.³⁸ Lehetek valami negyvenen–ötvenen négyes sorokban; utána a polgári (gazda) ruhás lovasok barna szűrös vezetője következett.

Majd teljes hadifelszerelésben lovas katonák jöttek, fejkön sisak és követték a fővezér hintáját. Egy jó részük, dicsőségünkre, orgoványi – mégpedig legifjabb Király Gábor, ifjú Kristóf István, Gyarmathy István, Végh

³⁷ IHD 50–51. p.

³⁸ Pánczél Zoltán, Schmidt Árpád és Beck Sándor izraelita vallású izsáki lakosokat 1919. november 15-ről 16-ra virradó éjszaka a Héjjas Iván vezette különítmény tagjai elhurcolták, házukat, üzletüket kirabolták, majd Orgovány határában meggyilkolták.

István, Rimóczi István és Hajmási György. Szép barna emberek, komor, nehézkes a járásuk – de már mindenki szeme a hintón függött: Horthy fővezér ült benne az állomásparancsnokkal.”³⁹

Orgoványra 1920. március 4-én (csütörtökön) délelőtt tizenegy órakor érkezett meg

„Héjjas Iván főhadnagy Kecskemétről.⁴⁰ A községháza tanácstermében tartott egy kis beszédet, lehattunk összesen harmincan vagy negyvenen, gazdák és – különösen az ő különítményéhez, az országszerte rettegett »Héjjas-különítményhez« tartozó – katonák, Földi Elek, Gyula és Sándor Jakab[szállás]ról, ifj. Kristóf István, Végh István, Baski Gyula, Rimóczi István Orgoványról.

Beszédében röviden vázolta a nemzetközi és a hazai helyzetet. A bolsevizmus – mondotta – kitörőfélben van Csehországban, Ausztriában és Romániában. Ausztriából tömegesen jönnek át hozzánk a tisztek, s nemzetközi hadseregünk szolgálatába lépnek. Csak egyetlen magyar századok kérnek, s letörik vele az egész osztrák bolsevizmust. De mi nem adhatunk, mert magunknak is szükségünk van az emberekre. a felvidéki tótok új gazdáik ellen fordulnak, a románok által megszállt területen – Nagyváradtól fogva egész Erdély! – szenvedő magyar testvéreink szervezkednek, kitörni készülnek, s felszabadítóként várnak bennünket. Legyen minden magyar igazi magyar – vagy pusztuljon!”⁴¹

Két héttel később, március 18-án az orgoványi polgári olvasóköri helyiségében díszbédet adtak Héjjas Iván tiszteletére. Az eseményen ugyan az ünnepelt – korábbi ígérete ellenére – nem jelent meg, viszont négyen is pohárköszöntőt mondtak az egészségére: Förster Lajos főszolgabíró, Balog Ferenc, az Ébredő Magyarok Egyesületének izsáki titkára, valamint Kiss Gábor izsáki plébános és Tóth Imre orgoványi katolikus lelkész. A szónoklatok tartalmát olvashatjuk Molnár Gergely följegyzései között.

„Balog beszédének domináló hangja is az volt, hogy üsd a zsidót, óvatosan, de kitartóan. Őutána a hosszú izsáki plébános, a Lucifer-képző Kiss Gábor emelkedett szólásra. Szerinte Orgovány már nem is területnek a neve, hanem fogalom, melyben minden benne foglaltatik, ami a magyarban dicső lehet. »Kobzán a dal magára vall«: – Még a csecsszopóját is irtások ki a zsidónak! – Ez volt beszédének az eleje, közepe meg a vége.”⁴²

1920. április 24-én Prónay Pál és Héjjas Iván látogatott – két autóval, nyolc huszár kíséretében – Orgoványra. Köncsögpusztán, a Felföldi családnál vendégeskedtek, onnan érkeztek a faluba délután és este is oda tértek vissza. A református lelkész – többek között – a következőket jegyezte föl a látogatásról:

³⁹ Molnár-napló, 2002. 232. p.

⁴⁰ Molnár lelkész 1920-as följegyzése szerint Héjjast „most Kecskeméten »Rettenetes Iván«-nak nevezik a zsidók”. Molnár-napló, 2002. 239. p.

⁴¹ Molnár-napló, 2002. 238. p.

⁴² Molnár-napló, 2002. 246. p.

„Ez most a két legrettegettebb ember Magyarországon. A notórius kommunisták s a gyűlölt zsidók ellopása, eltűnése mind az ő különítményük műve. Hallottam, hogy a Népszava szerkesztőinek⁴³ ellopása ügyében megindított nyomozás is Prónayékig vezetett, s akkor szépen abbamaradt. Velük jött még Makay százados, két-három főhadnagy, meg Schmidt Rezso hadnagy, Denács Mihály, Francia Kiss Mihály – a rettegett emberlopók.

E napon van az évfordulója az orgoványi gazdák vörösök általi befogatásának, forradalmi törvényszék elé hurcoltatásának és ötheti ártatlan szenvedéseinek.⁴⁴ Mindjárt megérkezésük után erről esett emlékezés. Baski Gyula vázolta előttük az átélt keserves eseményeket. Én néhány liter bort vittem át s tizennégy poharat; a tanácsteremben poharazgattunk és beszélgettünk.

Az első pohárnál Tóth Imre katolikus kollégám köszöntötte fel Prónay századost, mint a nemzeti hadsereg egyik megteremtőjét s egyik legkitűnőbb emberét. Prónay szerényen elhárította a hadsereg szervezőjének dicsőségét, mert mint mondotta az igazi érdem Szegeden Horthyé, a mostani kormányzóé, Kecskemét vidékén pedig Héjjas Iváné, a lelkes és – így mondotta – a Duna–Tisza között félelmetes hírű kecskeméti főhadnagyé.”⁴⁵

1920 nyarán az Ébredő Magyarok Egyesülete székhelye az izsáki község házáról átkerült a faluból elmenekülni kényszerült Strommer Béla házába, amelynek padlását nem sokkal később kirabolták. Kiss Gábor sem mulasztotta el megörökíteni, hogy a közbiztonság nem volt jó, gyakoriak voltak a lopások és a rablások. Természetesen elsősorban az elmenekültek házáit, üzleteit és vagyonát hordták szét, az Ébredő Magyarok Egyesületének kifosztása után azonban szigorú nyomozás kezdődött. Elfogták a tanyai elkövetőket, akiket a főtéren egy piaci napon, a sokaság szeme láttára huszonöt botütéssel büntettek. A plébános szerint ennek „olyan erkölcsi hatása volt, hogy 3–4 hónapon át egy tűértékű [tárgy] nem veszett el a faluban”.⁴⁶

A vizsgálatok

Héjjas Iván különítményének Kecskemét környéki tevékenysége miatt vizsgálat indult. Molnár Gerely orgoványi református lelkipásztor az alábbiakat jegyezte föl a vizsgálatok eredményéről, valamint az Orgovány neve kapcsán a közvéleményben kialakuló – pozitív, illetve negatív előjelű – konnotációkról.

„Nézzük meg, soroljuk elő tárgyilagosan, hogy mi is történt Orgoványban, miért vette szárnyára ezt a nagyvilágtól távol eső községet a hír, ami miatt Budapesten, Bécsben, Berlinben, Párizsban, Londonban és Honoluluban azt az új nevet kaptuk: »az orgoványi banditák«.

A múlt év [= 1919.] december 6-án Orgoványra kiszálló kecskeméti törvényszék, az összpontosított csendőrség és a kivezényelt katonaság egye-

⁴³ Somogyi Bélát és Bacsó Bélát 1920. február 17-én gyilkolták meg.

⁴⁴ Vö.: SOMOGYI, 2001. 97–99. p.

⁴⁵ Molnár-napló, 2002. 252. p.

⁴⁶ IHD 52. p.

sült nyomozásával megállapított, hogy a november 17. és 18. közötti éjjelen⁴⁷ Izsákról erőszakkal elhurcolt három zsidót: Pánczél Zoltánt, Schmidt Árpád szabót és Beck Sándor szatócsot ide hozták ki, itt megkínözva felaggatták őket, azután elásták tetemüket a tolvajosi buckák⁴⁸ között. A bíróság megállapította, hogy a zsidólopás rablással is össze volt kötve, mert Pánczél Zoltántól mintegy százezer koronát, Becktől ötvenezret és sok fehéreneműfélét, Schmidt szabótól pedig nagymennyiségű ruhaszövetet és kész férfruhát hoztak el a tettesek. A pénz egy részét Nagy Juhász Pistánál, a ruhaneműket pedig Tóth Imre gazdánál a földben elásva megtalálták. Ugyanezen nyomozás alkalmával az exhumált három izsáki zsidón kívül előkerült még tizenhárom agyonvert ember hullája, kiket Kecskemétről hoztak el a tettesek, s kiknek jó része – hat rendőrt kivéve – szintén zsidó volt.

Kiderítette a nyomozás, hogy ezen gyalázatos vállalkozásokban az orgoványi tettesek, Nagy Juhász Pista, Tóth Ambrus és Tóth Pista, továbbá özvegy Oláh Györgyné két fia voltak, kiket a bíróság magával vitt, és Budapestre, a Margit körüli fegyházba szállított. Pár hónap múlva azonban nemzeti hősként szabadon bocsátották őket és Horthy fővezér február 7-i kecskeméti látogatása alkalmával már a lovas bandériumban feszelegtek.

Ez történt, emiatt neveznek minket orgoványi banditáknak világszerte és emiatt dicsőítenek bennünket a hazafias szónokok országszerte.

A hazafias érzés rossz útra térése ez, s emiatt – mint Faust mondja – elfordulnak tőletek, tettesek, a megdicsőültek, és borzadnak a ti kezetektől a tiszta kezűek. Jaj nektek, mert az ötödik parancsolat nem tűr kivételt és a keresztyén vallás alapítója⁴⁹ – kinek nevével most annyian visszaélnék, azt mondja, hogy ha az igazságatok feljebb nem hág a farizeusok igazságánál: semmiképpen nem mehettek be a mennyországba!

Hálát adok Istennek, hogy ebben a hírhedt, csúnya vállalkozásban gazdáink legnagyobb része nem vett részt, sőt nem is tudott róla. Csak az az öthat, az emberségről, az isteni parancsról, meg tán szüleik intelméről megfeledkezett ifjú, kiket – mint a nyomozásban vallották – kecskeméti társaik kényszerítette a »csúnya dologra«. A felbujtókat azonban már nem akarta előpiszkálni a bíróság, nehogy bemocskolódjon a nemes város szép neve... De rajtuk, rajtunk szárad a megbélyegző név⁵⁰

Kiss Gábor izsáki katolikus plébános egészen más előjellel örököltette meg az eseményeket. Följegyzéseiben a vizsgálatot végző hatóságokat bírálta, viszont elismerően szólt Héjjas Iván és különítményei tevékenységéről.

„A zsidók b[uda]pesti működésének is meg volt a hatása. – Egyik követte a másikat. – Első vizsgálat volt május havában, melyre ki volt küldve a kecskeméti kerületi parancsnokság vezetője – egy alezredes – nevét elfeledtem. – Két autóval jöttek ki Kecskemétről. – Az egész község talpon volt, apraja-nagyja, lány-fiú-, szóval mindenki, aki mozogni tudott. Isko-

⁴⁷ Valójában az 1919. november 15-ről 16-ra virradó éjjelen.

⁴⁸ Tolvajos Orgovány egyik dűlője, nevét onnan kapta, hogy egykoron a betyárok (tolvajok) kedvelt rejtőzködési helye volt. SOMOGYI, 2001. 13–14. p.

⁴⁹ A bibliai Tízparancsolat ötödik parancsa: Ne ölj! A kereszténység alapítója a Názáreti Jézus.

⁵⁰ Molnár-napló, 2002. 247–248. p.

lás gyerekeink a községbe vezető kecskeméti út mentén voltak fölállítva, virágcsokrokkal és ünneplőben. – Az első autóban ült az alezredes, szárnysegédjével, a másodikban Prónay Pál százados Héjjas Ivánnal. Az út mentén elhelyezett nép és gyermekek riadó éljennel és virágcsokoresővel fogadták őket. – Ha a Prónay[nak] és Héjjasnak szánt csokor véletlenségből az alezredes autójába esett, odakiáltották, hogy nem neki szól, hanem Prónay századosnak és Héjjasnak. – Az ébredők egyesülete előtt fogadták őket: az előjárósági ébredők és a nép ezreinek zöme. Az alezredes szépen kidolgozott és betanult beszédekkel fogadta az ébredők elnöke: Damásdi Sándor kispapja. Én pedig fogadtam Prónayt és Héjjast. Fogadás után az alezredes karon fogott és vitt a község háza felé, követve a lakosság százaitól. – Útközben megkért, hogy őszintén mondjam meg neki, hogy mi az oka, hogy a nép így viselkedik a zsidókkal szemben? – Alezredes úr, őszinte szót kér? – Igen! – mondja ő katonás rövidséggel. – Akkor hát őszintén felelek. – »Oka ennek semmi más, mint a zsidóság viselkedése a háború előtt, alatt és után.« – Erre kezét fogott, megszorította a kezemet és csak ennyit mondott: Köszönöm. – Ezzel bementünk a tanácssterembe és ebben a szellemben rövid, egy pár óra alatt befejezte a vizsgálatot. – Autóra ült és elment Kecskemétre. – Prónay és Héjjas tiszteletére pedig az úri kaszinóban rendeztünk díszes bankettet, melyen számos köszöntő hangzott el Prónay és Héjjas tiszteletére, kik másnap világossal ültek autóba és távoztak el szerény községünkben. – Ily szerény keretek között folyt le községünkben a kormány által – a zsidók érdekében – megparancsolt első vizsgálat. – Ezt követte még számos, mely majd nem minden hónapban megismétlődött. – Például: június havában beállít egy magát b[uda]pesti rendőrkapitánynak nevezett úr – írásával igazolta – 20 fővárosi detektívvel. – Hozzám szállásolja be magát szállásra, étkezésre pedig az úri kaszinóba. – A legelső alkalommal – beszélgetés közben – erősen hangsúlyozza, hogy ő jó katolikus ember. – Reggel pontosan nyolc órakor ment folytatni a vizsgálatot, de már fél egy órakor itt volt, hogy – miként magát kifejezte – beszélgethessünk. Két órakor pontosan ment és este fél kilenckor pontosan itt volt mindennap, hogy tíz óráig, vagyis míg a villany ég, beszélgethessünk. – Ez így tartott pontosan mindennap, 10 napig. – Meg akart győzni arról, hogy a zsidók nem szeretete milyen nagy kár a magyar hazára, községre és egyesekre. – Végére, mikor elment – munkája végeztével – kikísértem a kiskapuig, még ott is kért és magyarázott a zsidók érdekében. – Mikor látta, hogy engem megtántorítani nem lehet, csak arra kért, hogy ne bántsuk őket, mert mind B[uda]pestre rohan, ők pedig mit csináljanak velük? – Ugyancsak ennyit mondtam neki: »Elég széles és mély a Duna.« – Önnel nem lehet beszélni – kezét fogott és elment.

Községünk megtisztulva a zsidóktól, keresztény kereskedőink és iparosaink foglalták el üzlethelyiségeiket és lakásaikat. – Ez a következőképpen ment: Ha valamelyik zsidónak a boltját vagy lakását érte valamelyik keresztény – elsősorban helybeli, vagy ha az nem volt, következett az idegen – megkapta az illető helyiség zsidó birtokosának teljes címét (melyik városba, utcába, házsám alatt, emelet és szoba számát) és utasított az ébredők által az illető, hogy kösse meg a tulajdonossal a szerződést, mutassa be és elfoglalhatja a helyiséget. – Úgy is történt minddel és minden zsidó helyiséggel.

Dacára annak, hogy annak, hogy az ébredők teljes szigorral léptek föl a zsidókkal szemben, megtisztították tőlük a községet egy pár hét alatt, mégis minden héten megtörtént az, hogy egyik vagy másik zsidó – részint

a helybeliek közül, részint idegenek – bemerészkedtek jönni a községbe. – Azokat nappal nem bántották, hanem éjjel megverték alaposan és rögtön el kellett nekik hagyni[uk] a községet. – Ha gyanús idegen jött a községbe, azt is igazoltatták, megmotozták, és ha a Népszavát, vagy akármelyik destruktív lapot megtalálták náluk, föltétlenül elverték az ébredők helyiségében. Csak egy példát hozok föl: Egy alkalommal bemerészkedett jönni a községbe egy vigéc [= utazó ügynök] nagy és nehéz táskával fölszerelve. Igazoltatták, megmotozták és miután megmondták neki, hogy standepede⁵¹ hagyja el a községet. – Kikísérték a község széléig, ott beállították a Colon-tóba⁵², nagy kézitáskájából a tóba fordították mindenét, helyébe követ rakta jól megverték, kényszerítették, hogy a táskát vigyék egészen Fülöpszállásig – gyalog. Dacára ilyen kevésbé kellemes ellátásnak, már a másik héten ismét volt zsidó vigéc a községben. – Szóval úgy viselkedtek, mint a paraziták.”⁵³

Kiss Gábor – meglehetősen elégedetlen hangnemben és elítélő éllel – följegyezte, hogy 1920 első felében több rendőrségi vizsgálat is zajlott a településen, amelyek célja az volt, hogy megfékezzék a helyi zsidóság megfélemlítésére és elűzésére szervezett akciókat, illetve földerítsék azok elkövetőit. Ezek a rendőrségi nyomozások azonban nem zavarták a „helyi ébredőket,” sőt tevékenységüket kiterjesztették a környező településekre is.

„Eközben ébredőink – írta az izsáki lelkész – ellátogattak a szomszéd községekbe is. – Ilyen községek voltak: Fülöpszállás, Szabadszállás, Kunszentmiklós, Solt és Kiskőrös. Példát mutattak – úgymond – a lakosság-
nak, hogy kell a zsidóknak megköszönni a háború előtt, alatt és utáni viselkedésüket. – De a példa nem vonzott, mert egy pár nap múlva a jelzett községekben ismét otthon voltak a zsidók, ha nem is olyan hegyesen, mint azelőtt, de mégis otthon voltak, és otthon vannak ma is. – Példa erre Kecskemét, hol még ma is 2000 zsidón fölül van a városban [a helyi zsidó közösség létszáma]. – Így dolgoztak a mi derék ébredő fiatal barátaink a magyar haza és a kereszténység érdekében.”⁵⁴

Kiss plébános – az ördög művének tartva az ügyet – írta meg azt az esetet, hogy Balog Ferencnek, az Ébredő Magyarok Egyesülete izsáki titkárának megtetszett Teischler Sáríka, a helyi bankigazgató lánya és elkezdett hozzájuk járni. Teischler József ezt a helyzetet igyekezett a maga javára fordítani, s elérte azt, hogy – Balog révén – az elűzött zsidó kereskedők tulajdonában álló hordókat megkapja, s így a legnagyobb helyi borfölvásárló legyen. Ez persze a helyi gazdák egy részének nem tetszett, s 1920 augusztusában Héjjashoz fordultak, akitől „követelték Teischlernek Bugacra való eltávolítását. – Hiába ígérte Héjjas, hogy küld keresztény kereskedő-

⁵¹ Helyesen: stante pede (latin) = nyomban, azonnal.

⁵² A Kolon-tó mocsaras, vízjárta rész Izsák határában. A török korban az izsákiak ide menekültek, több helyi monda és hagyomány kötődik hozzá. MESZNÉDER, 2003. 13–14. p. Kolon a középkorban önálló település volt, amelynek templomát a Szent Kereszt tiszteletére szentelték. TETÉZI, 2008. 8–12. p.

⁵³ IHD 52–53. p.

⁵⁴ IHD 54. p.

ket, kik a községben levő borokat megveszik, a nép csak nem akart lecsendesedni.”⁵⁵

Ennek Kiss szerint az volt az oka, hogy „a szűr alatt zsidóbarát”⁵⁶ B. Kiss Imre kiszagda – aki a katolikus egyházközség gondnoka volt – Balog ellen hergelte az embereket, akik a községháza előtt követelték Balog Ferenc távozását. Emiatt Balog fegyvereseivel elfogatta és lecsukatta B. Kisst, akit végül a községi képviselőtestület határozata, valamint a jegyző és a plébános határozott föllépésére szabadon engedett. Balog dühében még aznap éjjel Kecskemétre ment, ahonnan másnap fölfegyverzett „ébredőkkel” tért vissza és elűzte a faluból B. Kiss Imrét, aki csak napokkal később, „mikor a kedélyek lecsillapodtak,”⁵⁷ mert hazamenni.

1920 nyarán megjelent Iszákon a Váry Albert koronaügyész vezette vizsgálóbizottság, amely a Kecskeméten, Izsákon, Orgoványon és a környéken a Héjjas Iván különítményesei által elkövetett törvénytelenégeket volt hivatva kivizsgálni. Számos helyi lakost kihallgatott a testület, köztük Kiss Gábert, aki ezt a *Historia domus*ban is megörökítette.

„Alig hangzott el az országházban Beniczky Ödön vezérpolitikusunk interpellációja az izsáki zsidóság érdekében, egyszer csak híre jár a községben, hogy itt van teljes apparátusával a kormánybiztos, Váry megyei főügyész, vizsgálatot tartani a zsidók érdekében. – Délfelé hívatnak a községházára. – Ott ülnek a tanácsterem asztalánál a kormánybiztos úr, dr. Váry ügyész úr teljes apparátusával. – Bemutatkoznak és fölkér a kormánybiztos úr, hogy legyek szíves fölvilágosítást adni a helybeli zsidóság helyzetéről. – Mert azt meg tudom érteni – úgymond –, ha egy község első fölbuzdulásában zsidait elkergeti, de hogy vissza ne eressze, s oly állandó animoritással [= gyűlölettel, ellenséges indulattal] legyen irányukba? – azt nem tudom magamnak megmagyarázni. – Erre kérek fölvilágosítást, hogy nem fölső presszióra [= nyomásra] történik-e ez? – Egyben biztosítom plébános urat, hogy fölvilágosítása ad notam [= tudomásul] vétetik és nem jegyzőkönyvbe. – Megmagyaráztam a kormánybiztos úr[nak] és társaságának, hogy az izsáki nép nem buta nép és tud helyesen és jól gondolkodni. – Mióta Izsákon vagyok – 20 éve – tagja voltam az alföldi közművelődési egyesületnek. Minden év december első vasárnapjától március első vasárnapjáig este 5-től 6-ig fölolvasásokat tartottam a kat[olikus]. iskolában. – Ezen fölolvasásokba bevontam a kat[olikus]. káplán urakat, kat[olikus]. tanítókat, 2 orvost és állatorvost, az intelligencia köréből pedig azon urakat, akik erre vállalkoztak. – Megtanítottuk szeretni a népet fáját, hazáját, vallását – valláskülönbség nélkül. – Ez a nép tud ítéletet mondani. – Tudja, hogy az a Brüll zsidó – aki még ezelőtt 20 évvel oly szegény volt, hogy a földön árulta a portékáját – most pedig kára – Beniczky Ödön képviselő úr szavai szerint – kétmillió korona. Az a nép tudja, hogy az ő verejtékéből szerezte azt a kétmilliót. – Ha igaz az a kétmillió kor[ona]. kár. – Erre az előtte heverő nagy aktacsomóra csapott az ügyész úr –kinek kedves neje szintén zsidó – és hangosan kiáltotta: »itt van a beadványokban is«. – Erre szerény megjegyzésem csak az volt »amint egész élete hazugság volt, beadványa ugyanaz«. – Megmagyaráz-

⁵⁵ IHD 55. p.

⁵⁶ IHD 55. p.

⁵⁷ IHD 55. p.

tam neki, hogy én életemben soha nem voltam antiszemita, csak szerettem fajomat, hazámat és vallásomat és erre megtanítottam – 20 év alatt – a község lakosságát is. – Mikor ez a nép nem tűri maga között a zsidót, csak viszontválaszt ad a zsidóság háború előtti, alatti és utáni viselkedéséért a keresztény magyarsággal szemben. – Végül az ügyész úr, mikor látta, hogy engem meggyőzni nem lehet, arra kért, hogy magyarázzam meg, miként lehetséges az, hogy mikor a zsidókat elkergették, elrabolták az ébredők házaikat, bútoraikat stb. Ez csak nem tartozik sem a faj-, sem a hazaszeretethez. – Ez egyszerű rablás. – erre az egyszerű válaszom, hogy mint a többi vádaskodásuk hazugság, ez is éppen [úgy] az. Tessék elmenni bármely kereskedőhöz, kérdezze meg tőlük, hogy igaz-e a zsidók vádaskodása és hazudozása és kérje el tőlük a zsidó tulajdonosokkal kötött nehéz szerződéseiket, be fogja látni, hogy nekem igazam van. – Mit az ügyész úr délután meg is tett és belátta a zsidók hazudozásának tarthatatlanságát. – Végül arra kért a kormánybiztos úr, hogy – aki ismerem a nép lelkületét – ajánlom-e az izsáki zsidóknak, hogy visszatérjenek. – Válaszom csak egy egytagú szóból állott: »Nem«. – Kezet fogott, megköszönte szívességemet és eljöttem. – Azután kezdte meg a többi tanúk hivatalos kihallgatását.⁵⁸

Az Ébredő Magyarok Egyesületének izsáki tagjai 1920. augusztus 20-án, az államalapító Szent István király ünnepén nagyszabású rendezvényt szerveztek. Az istentiszteletből, díszebédből és zenés-táncos mulatságból álló ünnepségen részt vett Prónay Pál és Héjjas Iván is. Az eseményt – annak nem titkoltan hatása alá kerülve – nem mulasztotta el leírni Kiss Gábor sem.

„Az ébredők aug[usztus]. 20-ra nagyszabású népünnepélyt rendeztek. Meghívták rá Prónay századost és Héjjas Iván főhadnagyot is. – Lehozatták a Prónay-különítmény zenekarát. – A kat[olikus]. templomban díszmisét kellett tartani, mise alatt a zenekar szebbnél szebb betéteket játszott. – Mise után fölvonulás a piactérre, hol beszédek és térzene volt. – Délután díszfölvonulás Prónay és Héjjas vezetésével a mulatóhelyre. – Ez a mulatóhely egy zsidó telken – fatelep – volt berendezve – az úgynevezett Strommer-telepen, melynek díszítésén az ébredők hetekig dolgoztak. – Volt mászás, kötélugrás, díjbirkózás, sátrak, elárusító bódék, bódék, amelyekben egy pár koronáért a legfurcsább dolgokat lehetett látni és vásárolni. – Lehetett enni-inni – a drágasághoz mérten elég olcsón. – És volt-e látogatója ennek a szemképráztató furcsaságnak? – A válasz egyszerű: az egész község. Azt hiszem, még a haldoklók is részt kértek ebből a soha nem látott díszes élvezetből. – Hogy mily nagyszabású volt ez az ünnepély és hányan vehettek benne részt, megmondja a bevétel és kiadás összege. – Bruttó jövedelem volt 60 ezer korona, tiszta jövedelem 42 ezer korona, amely befolyt az ébredők pénztárába. Szóval mulatni és élvezni, ez a jelszó. – Így teltek napjaink, bizonytalanságban és szórakozásban. – De mindennek dacára föl kell jegyeznem, mint igazságot és Isten csudáját azt a tényt, hogy a nép nem veszi el munkakedvét. – Egész héten dolgozik, vasárnap mulat, mintha ennek a szerencsétlen csonka Magyarországnak semmi baja sem volna és mintha csak mulatsággal lehetne visszaállí-

⁵⁸ IHD 56–57. p.

tani régi határait és elszakított fajtestvéreinket csak így lehetne fölszabá-
dítani az idegen járom alól.”⁵⁹

Az ellenforradalom után

1921. május 30. és június 1. között az izsáki plébánia vendége volt Hanauer Á. István váci püspök. A főpap május 30-án ezerkétszáz izsáki katolikus fiatalnak szolgáltatta ki a bérmlás szentségét (tizenhárom év után ez volt az első bérmlás és püspöki látogatás a faluban). 1921. május 31-én Orgoványon, június 1-jén pedig Fülöpszálláson járt a püspök Kiss Gábor plébános kíséretében, aki aztán a solti plébániára utazva folytatta bérmláló körútját.

1921 novemberében Kiss Gábor – az izsáki iskolaszék ülésén – gyűjtést indítványozott az 1916-ban elrekvirált harangok pótlására. Miután a javaslatát elfogadták, az iskolaszék megindította a gyűlést, amelynek koordinálására külön harangbizottságot szervezett. Ennek az összesen harminctagú a testületnek az elnöke Mózes László lett, s az operatív feladatokban még Kiss Gábor plébános, B. Kiss Imre egyházközségi gondnok és Teschler József bankigazgató, az iskolaszék elnöke vett részt. Az árajánlatok bekérése után Walser Ferenc harangöntő műhelyével állapodtak meg, amely cég kilogrammonkénti ötszáz korona vételárért vállalta a harangok elkészítését és 1922 húsvétja előtti leszállítását.⁶⁰

Az üléseit heti rendszerességgel tartó harangbizottság egyik összejövetelén B. Kiss Imre javasolta, hogy a harangszentelést a református templom új harangjainak – hiszen harangjaik pótlására az izsáki reformátusok is gyűjtöttek – megáldásával egy időben rendezzék meg. A presbitérium ugyan elfogadta az indítványt, de Veress István református lelkész közölte: az ő harangjuk már februárra elkészül, s ők bizony nyomban használatba is veszik majd, nem várnak a katolikusokra. Erre a katolikus harangbizottság elhatározta: hamarabb elkészítteti saját harangjait, mint a reformátusok.⁶¹

Kiss Gábor 1921 decemberében levélben fordult Hanauer Á. István váci püspökhöz, s egyrészt a harangokra való gyűjtés engedélyezését, másrészt az izsáki hívekhez intézett buzdító sorok küldését kérte:⁶²

„Dicsértessék a J[ézus]. Kr[isztus].
Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Atyám!

Az izsáki kat[olikus]. iskolaszék és a velük együttérző híveim elhatározták, hogy a háború zivatara által elsodort harangjaikat pótolni fogják.

Walzer Ferenc⁶³ harangöntővel érintkezésbe lépett az iskolaszék, a csatolt – dec[ember]. 3-án kelt – költségvetését elfogadta. – A fenti cég dec[ember] 15-én kelt levelével a költségvetésen tett módosításokat elfogadta és így mi a gyűjtést megindítottuk.

⁵⁹ IHD 58–59. p.

⁶⁰ IHD 60–62. p.

⁶¹ TETÉZI, 2008. 23–26. p.

⁶² VPKL. Acta Parochiarum. Izsák, 1921. 122. (6240/1921. ikt. sz.)

⁶³ Helyesen: ifj. Walser Ferenc

A csatolt költségvetést azon alázatos kérelemmel nyújtom be Méltóságodhoz, hogy azt jóváhagyni és hivatalomhoz visszaszármaztatni méltóztassék.⁶⁴

Arra bátorkodom még felkérni Méltóságodat, hogy nagyrabecsült jóváhagyása mellett szíveskedjék buzdító sorokat intézni híveimhez, melyeket karácsony napján a szószékről fölolvashassak.

Kérésem megújítása mellett magamat ájtatos imáiba ajánlottan vagyok

Izsák, 1921. december 19.

Kiss Gábor
plébános”

A váci püspök 6240/1921. szám alatt jóváhagyta a harangok beszerzésének költségvetését – azzal, hogy annak fedezetét az iskolaszéknek kell előteremteni –, valamint az alábbi levelet küldte az izsáki híveknek:⁶⁵

„Krisztusban szeretett izsáki híveinknek püspöki áldásunkat küldjük.

Tudomásunkra adatott, hogy Ti, Krisztusban szeretett gyermekeink, buzgószágtól indítatva elhatároztátok, hogy az izsáki templomnak szegény voltát megszüntetitek, s mozgalom indult meg köztetek, hogy egyházközségetekhez méltó nagyságú harangokat szereztek be és arról is magatok gondoskodjatok, hogy azok minél hamarabb felkerüljenek méltó helyükre: az izsáki templomnak tornyába. Ezen elhatározásokat midőn velem közöltétek plébánosotok útján, lelkem örömmel telt el, mert láttam, hogy Ti őseitekhez méltóak akartok lenni, azokhoz az ősmagyarokhoz, kik karjukon a rózsafűzért vitték, s a napi élet fáradalmi és veszélyei között sem feledkeztek meg arról, hogy a mindenhez szükséges türelmet Istentől kell a többi kegyelmekkel együtt kiesdekelni. Mikor a harangok újra történő beszerzéséről így most gondoskodni akartok, arra buzdítalak Benneteket, hogy ki-ki tehetsége szerint segítse elő adományával, esetleg munkájával is azt, hogy mihamarább otthon legyenek a harangok, melyeknek ércszava hirdesse most a Ti hitbuzgószágotokat, hívjon a jövőben Benneteket fel imára, figyelmeztessen a közelgő viharra, sirassa meg az elhunytakat, s minél hamarább hirdesse azon békének a megérkeztét, melyet egyedül a Karácsonykor született kis Jézus adhat meg csakis a jóakarató embereknek, és zengje majd az egykoron újra egyesített Magyarország hitűségét s egységét.

A kis Jézus fizesse meg mindazoknak, akik adománnyal járulnak a harangok beszerzéséhez és munkával hazaszállításukhoz, az ő kegyelmeivel és áldásaival.

Vác, 1921. december hó 22-én

Hanauer István
püspök”

⁶⁴ Az említett csatolt költségvetés nem található a váci egyházmegyei levéltárban.

⁶⁵ VPKL. Acta Parochiarum. Izsák, 1921. 122. (6240/1921. ikt. sz.)

Összegzés

Az általam az 1919–1921-es izsáki és orgoványi események kapcsán vizsgált egyházi források sokban árnyalják az akkori történésekről alkotott képünket. Nem elhanyagolható Kiss Gábor izsáki katolikus plébános följegyzéseinek forrásértéke: egyrészt mert számos momentummal pontosítja az ellenforradalom helyi eseménytörténetét, másrészt pedig mert általa egy katolikus pap egyéni narratíváját ismerhetjük meg, hiszen a lelkész – nem csupán megőrkítette, de értelmezte és – helyeslő és támogató alapállásból – kommentálta is a történéseket, amelyeknek nem csupán krónikása, de tevékeny szereplője és alakítója volt.

Mind Kiss Gábor kéziratosa krónikájából, mind Molnár Gergely orgoványi református lelkész már publikált naplójegyzeteiből kiderül, hogy a Kecskemét környéki kommunista-ellenes megtorló akciókban, valamint az orgoványi erdőben történt gyilkosságokban csak nagyon kevés helyi – orgoványi és izsáki – személy vett részt. Mindkét szerző hangsúlyozza, hogy az elkövetők – Héjjas Iván vezetésével – kecskemétiiek voltak. Ennek ellenére mégis Orgovány – ami „pusztán” a helyszíne volt a sajnálatos eseményeknek – neve lett a szimbólum: a korabeli szélsőjobboldali retorikában az antikommunista, antiliberális és antiszemita törekvések jelképe, míg a baloldal, a liberális tábor, valamint a mérsékelt polgári oldal szemében a felelőtlen és értelmetlen terror szimbóluma.

Kiderül még Kiss plébános munkájából, hogy az izsáki lakosság hihetetlen gyorsasággal és öntudattal szervezte meg saját védelmét és biztonságát. A román megszállás idején létrehozott fegyvertelen polgárőrség tevékenységének jellegzetes epizódja, amikor egy szőlősgazda termését fosztogató fegyveres román osztagot futamít meg három botokkal felszerelt járőr. A Héjjas-különítmény – majd az annak nyomán szerveződő és nyugat-magyarországi harcokban résztvevő Rongyos Gárda – tagjai között a Kecskemét környéki tanyavilág sok fiatalját ott találjuk. Valószínűleg a világháború és a forradalmak idején állandósult harcok miatt kialakult militáns szellem, valamint a történelmi magyar állam fölbomlásának frusztráló élménye is szerepet játszott a paramilitáris szervezet létrejöttében. Kiss Gábor krónikája nyomán bepillantást nyerhetünk az ellenforradalmi mozgalom szociális dimenziójába is: ennek jelképes mozzanata, amikor az izsáki szőlősgazdák keresztény borkereskedők közvetítésére kéri Héjjas Ivánt.

Az általam a fentiekben bemutatott források nem csupán a helytörténeti adatok pontosítására alkalmasak, de a mentalitástörténet számára is jelentős kútfők, hiszen általuk megismerhetjük egy református lelkésznek és egy katolikus papnak az ellenforradalom kapcsán megfogalmazott narratíváját – s azon keresztül talán híveik és közösségük véleményét és tapasztalatát is.

SUMMARIES IN ENGLISH

Cardinal Protectorate of Hungary in the 15th – 17th Centuries (Outline)

Tusor, Péter

The appointment of members to the college of cardinals, an institution with unique stability in world history, has always been, and still is, the self-evident right of popes. Nonetheless, beginning from the end of the 13th century, kings were trying with increasing determinacy to make their own nominee the members of the pope-electing gremium. They strived to exert all the greater influence on whom, from amongst their subjects, the heirs of St Peter promoted to this ecclesiastical dignity with many particular privileges. Primarily on the basis of some manuscripts in the Vatican Library, the study sets out to survey briefly this process that set in motion more and more beginning from the middle of the 15th century. By analysing the antagonistic concepts of canon and civil law, it draws the conclusion that even the European states of greater significance, despite their strong ambitions, did not succeed in acquiring such faculties in the creation of cardinals that were to be compared to those which they had already possessed at the nomination of bishops. Still, in frame of a legal custom that consolidated itself in the battlefield of ongoing debates, and which was shortly interpreted as a prerogative, they increasingly managed to assert their will over the Apostolic See. The rate of the so-called cardinals of the crown (*cardinali delle corone*) greatly differed from the rate of non-Italian cardinals, since the great powers many times suggested (or as they said, 'nominated') also Italians to the purple, and also because there were more than one Italian state involved. Moreover, the study shortly touches the connections between the phenomenon of the crown-cardinals and the question of the cardinal protectors, and *ius exclusive*, or as better known, the *in pectore* creations. Besides, it stresses that the 'right' of nominating a cardinal was always linked to the person of the particular monarch, and not to the number of his countries. Its disappearance parallel with the decline of Catholic monarchies was an important precondition of the internationalization of the Sacred College out of the free initiation of the pope. In the second part of the study these phenomena is presented by Hungarian examples from the 15–17th centuries.

The examination of the second half of the 15th century and the first half of the 16th century shows that the relations of Hungary and the College of Cardinals reverberate the power structure of the country, its place in the international political system that was strengthened by its geostrategic importance in the strife against the Ottoman expansion. While Joseph Wodka is convinced that from 1520 there would have existed the 'Protectorate of the Hereditary Lands' the writer of this study proves that until 1620 the denomination of the institution is the 'Protectorate of Hungary (with Croatia and Slavonia), Bohemia and the Hereditary Lands', after 1620: 'the Protectorate of Hungary and the Hereditary Lands'. The Protectorate of the Habsburg countries similarly to that of the imperial was di-

rected through the Reichshofskanzlei, and in Hungarian relation showed malfunction by the 1580s. The study details this phenomenon pointing out among others that the model that was used often in the 17th century can be observed for the first time then: the protector had been a cardinal of the crown, who was substituted constantly as a viceprotector by a curial cardinal. As regards the 17th century, there were attempts to resuscitate the own cardinal protectorate of Hungary, but these efforts did not succeed; they were failed on the opposition of the monarch. Finally, at the end of the study the author delineates the perspectives of the research pointing out the abundant nature of source material.

Ecclesiastical Career and Social Mobility at the Turn of the 18th and 19th Centuries. The Examples of Johann Ladisalus Pyrker and János Kis

Vaderna, Gábor

János Kis (1770–1846) and Johann Ladisalus Pyrker (1772–1847) were born almost at the same time in Western Hungary. Both of them had low social rankings and rose considerably high. Kis became the Lutheran superintendent of the Transdanubian church district, and Pyrker first became a Cistercian archabbey of Türrnitz in Austria, then Patriarch of Venice, and eventually Archbishop of Eger. The two authors are also linked by the fact that they both went to a literary career and published scientific works. The study analyses the question – based on their biographies – of how they themselves have evaluated this unprecedented raise of social status. Kis's story follows the pattern of sensible educational novels, and Pyrker builds on picaresque stories. Both authors think that the fundamental precondition for social mobility is the spread of culture and the constant high level of conversation of people. The ecclesiastical career allowed social mobility. Nevertheless, it seems that this could only be started if the historical agents had a certain susceptibility to culture.

'Scandal' about the Caesar's Jubilee in the Royal Teacher Training College of Győr in 1908

Donáth, Péter

Hundred and ten years ago (between 4th and 12th December 1908) local and later national attention was appeared from some events which seemed to stagger reputations and positions of the Minister of Religious and Education Affairs (Albert Apponyi), the bishop of Győr (Miklós Széchényi) and the director of teacher training college (József Haller). Almost three quarters of the students was fired – probably never happened more, that a local institution was in the centre of attention of the national press, the public opinion and the parliament. This paper reconstructed what happened in the college when students passed the participation in praise celebrating the emperor Francis Joseph's start of his reign in 2nd December 1908 and its serious consequences in the actual circumstances. It was a special reflection to the actual political situation, educational expectations, mentality, pedagogical ideas, and the strains between symbolic and 'real politic' ap-

proaches. Paper use documentative and narrative approach and based unpublished archival materials and contemporary printed sources.

The Question of the Protestant National Daily Newspaper in Hungary, 1890–1918

Klestenitz, Tibor

This paper examines the plans regarding the establishment of a Protestant daily newspaper in the second period of the Age of Dualism in Hungary. The so-called ecclesiastical political struggle (1890–1995) made an impression on many Protestant thinkers that the national press is prejudiced against Protestantism and it supports ultramontane Catholicism, so they made plans to offset these tendencies with a Protestant newspaper. However, this seemed to be a difficult task because of the lack of the knowledge on the working mechanism of the modern mass press, the internal division of Protestant communities, the system of the Church Districts, the contradictions between theological currents, and political differences, as well.

At the end of the era, even the original idea was questioned that the Protestant denominations should jointly launch a paper, and Calvinists and Lutherans would have preferred to launch their own denominational newspapers. However, the practical implementation, despite the organizational work that began in the wake of World War experiences, seemed to be far – even according to the main supporters of the plans.

Ecclesiastical Sources from the History of Izsák and Orgovány between 1919 and 1921

Miklós, Péter

Orgovány and Izsák are neighbouring villages in Bács-Kiskun county in the Southern Great Plain region of southern Hungary. The name of Orgovány village was synonymous with the terror actions in the Hungarian ideological history and symbolic politics, which can be observed at the genesis of counter-revolution system at the interwar period. The settlement's name has become a synonym of aggressiveness and Anti-Semitism, which was committed by radical right paramilitary organization. The study examines how the church history sources of Izsák and Orgovány between 1919 and 1921 can conceal the picture of anti-semite atrocities and murders which happened at that time in both villages. The paper is based on the diary of Gergely Molnár calvinist pastor of Orgovány and the manuscript notes from Gábor Kiss, priest of Izsák that has historical documentary value. On the one hand Gábor Kiss's text defines the local annals history of 1919–1921 with several circumstances. On the other hand the reader can recognise from subjective and personal narrative focus from a priest. Gábor Kiss not only recorded the events but also interpreted and commented – from approving and supporting fundamental position –, so he became not only chronicler but also active personage and shaper of it. The primary sources of this paper are based on the documents of Episcopal and Cathedral Chapter Archives of Vác and the *Historia Domus* manuscript, which is kept locally at the presbytery of Izsák.

Keresztény új vallási és vallási megújulási mozgalmak Magyarországon 1945-től napjainkig¹

Havasi Virág

Új vallási mozgalmak (ÚVM) mindig is születtek a történelem folyamán. A vallásszociológia e kifejezéssel azonban kifejezetten a huszadik században megjelenő, bizonyos közös vonásokat mutató „vallási entitásokat” érti. Az amerikai társadalomban való megjelenésük kezdetét egyes szerzők a második világháború utánra, mások a ’60-’70-es évek környékére teszik.² Vallási megújulási mozgalmak is végigkísérték és kísérik az egyházak életét. Útjuk lehet a leválás és új egyház alapítása, az anyaegyház megreformálása vagy a mozgalom elhalása.

Ebben az előadásban az új vallási mozgalmak közül a magyarországi keresztény mozgalmakat mutatjuk be részletesebben, a nem európai eredetű, illetve szinkretista mozgalmakat csak érintjük.

I. Az egyház, felekezet, szekta, kultusz és az új vallási mozgalmak szociológiai fogalmai és jellemzői

A szociológiában az egyház, felekezet, szekta és kultusz fogalmai más szerzőknél mást és mást jelentenek. Max Weber szerint az egyház vallási szentségeket kínáló intézmény, mely hatalommal rendelkezik – a szentségek visszatartásának hatalmával –, tagsága kötelező, általános és kizárólagos. Ehhez képest a szekta önkéntes társulás, ahova nem beleszületéssel, hanem csatlakozással kerülnek a tagok. A szektákban a karizma vallási vezetőhöz kötődik és amint rutinná válik, a vallásgyakorlat és a karizma a hivatalhoz kötődik, a szekta egyházzá válik.³ Niehbur a szekták és egyházak közötti fejlődési lépcsőfoknak tartja a felekezeteket.⁴ A Stark–Bainbridge szerzőpáros szektának nevezi az elszakadó, kultusznak pedig az új keletkezésű vallási entitásokat.⁵ Ernst Troeltsch a szekták jellemzőjeként kiemeli, hogy a tagok a belső tökéletességet keresik, közöttük közvetlen, személyes kapcsolat van, a társadalommal szembeni közömbösséggel vagy ellenségességgel társulva.⁶ Az alábbiakban tárgyalandó új vallási mozgalmak és vallási megújulási mozgalmak – miként látni fogjuk – épp ez utóbbi jegyeket viselik magukon.

A hétköznapi szóhasználatban a szekta kifejezés pejoratív, a gyanakvással szemlélt kiségyházakat, felekezeteket illetik vele használóik. A jelenlegi magyar jogi szabályozás a vallási közösség kifejezést használja, mely közösség lehet az Országgyűlés által elismert (bevett) egyház vagy vallási tevékenységet végző szervezet (egyesület). Előadásunkban az egyház és

¹ Elhangzott a Miskolci Egyetem *Főnix Közéleti Akadémia* c. rendezvényén, Miskolcon 2018. április 26-án.

² TÖRÖK PÉTER: *És (a)mikor destruktívak? Az új vallási mozgalmak szociológiája és hazai helyzete*. Bp., 2007. (továbbiakban: TÖRÖK, 2007.)

³ WEBER, MAX: *The Sociology of Religion*. Boston, 1963.

⁴ NIEBUHR, H. R.: *The Social Sources of Denominationalism*. Cleveland, 1957.

⁵ STARK, RODNEY – BAINBRIDGE, S. WILLIAM: *The Theory of Religion*. Peter Lang, 1987.

⁶ TROELTSCH, ERNST: *The Social Teaching of the christian Churches*. New York, 1960.

felekezet kifejezéseket szinonimaként használjuk, olykor a történelmi, illetve a kiségyház elnevezéseket. Ez utóbbit akkor is, ha esetleg az aktuális jogi szabályozás szerint nem minősül egyháznak az adott vallási szervezet.

Az új vallási mozgalmak megjelenésének okai a különböző szerzőknél:

- a tudomány uralta technicizált racionalizmus és fogyasztói individualizmus miatti csömör (Bellah például az ÚVM-eket az ellenkultúra hatékony utódaiként azonosítja),
- identitáskeresés egy modern, személytelen, bürokratikus világban,
- erkölcsi elbizonytalanodás, pluralizmus (például Bird menedék keresés elméletében),
- a társadalomtudományi szemléletmód előtérbe kerülése, nagyobb kísérletező kedv, miszticizmus, tudatreform (például Wuthnow),
- közösséghiány, valahova tartozás élményének, családpótléknak a keresése (például Robbins-Anthony).⁷

Török Péter rámutat, hogy számos vallási entitás, melyre új vallási mozgalomként utalnak, kikezdeni látszik a definíciós kereteket, így például a TM (Transzcendentális Meditáció) azért küzd, hogy ne vallási mozgalomként jegyezzék be, az ISKCOV (a Krishna tudatú hívők közösségének nemzetközi szervezete) 1965-ben alakult ugyan az USA-ban, de a tan maga több ezer éves. Kétséges a pünkösdisták és karizmatikusok besorolása, hiszen teológiájuk kifejezetten ortodox, és a karizmák sem újonnan született jelenségek. Kérdés az is, hogy a new age mozgalomnak tekinthető-e, hiszen nincs vezetője, doktrinája, közös gyakorlata és szervezete. Inkább az önmagára ébredt kulturális milió megjelenésének tekinthető.⁸

Wallis megkülönböztet világot elutasító, világot igenlő és világnak otthont adó mozgalmakat.⁹ A világot elutasító mozgalmak tagjai szerint a jelen rendje elégtelen, romlott. Ezekre a csoportokra az Isten vagy guru imádata, az „Én” tagadása és a kommunaszerű életmód jellemző. (Például a Krishna tudatú hívők közössége, Isten gyermekei.)

A világot igenlő mozgalmak figyelme az egyénre irányul, módszereik révén siker, elégedettség érhető el. E mozgalmak ünneplik az „Én”-t, a társadalommal összeegyeztethető értékeket vallanak. Jellemzően azok az emberek találhatnak rájuk, akik életéből nem hiányzik a siker, ennek ellenére elégedetlenséget, űrt éreznek. A világot igenlő mozgalmak a közösséghez tartozás élményét jellemzően részidősen kínálják, nem szükséges a tagok részéről erős elköteleződés. A tagság lazán szervezett, nincs közös ima, templom. Úgy is fogalmazhatunk, hogy ezek a mozgalmak kevésbé vallási jellegűek. (Például a szcientológia, TM, Est, Silva féle agykontroll.)

A világnak otthont adó/világhoz alkalmazkodó mozgalmak az egyén személyes, belső életére helyezik a hangsúlyt, ugyanakkor fontos számukra a közösségi rituálé. Jellemzően a tradicionális vallások vitalitásvesztése miatti tiltakozás eredményeképp születnek. (Például újpünkösdisták, karizmatikusok.) Vannak persze beilleszthetetlen, több típus jegyeit magán

⁷ HAMILTON, MALCOLM B.: Vallás, ember, társadalom. Elméleti és összehasonlító vallásszociológia. Bp., 1998.

⁸ TÖRÖK, 2007.

⁹ WALLIS, ROY: The Elementary Forms of New Religious Life. London, 1984.

viselő „vallási entitások”, így például a Hit Gyülekezete, mely sok vonásában világhoz alkalmazkodó, ugyanakkor „jóléti evangéliumot” hirdet, tagjai nem vetik meg az evilági javakat.¹⁰

Török Gábor a hazai új vallási mozgalmak elemzése kapcsán két dimenzió szerint végzi el a csoportosítást, egyrészt, hogy hazai vagy importált-e, illetve, hogy csak Nyugaton új vagy teljesen új-e az adott mozgalom. Így például „importált új-új” mozgalom a Krishna tudatú hívők közössége, „hazai új-új” a Hit Gyülekezete,¹¹ és csak Nyugaton újak a buddhista egyházak.¹²

Magyarországon az ÚVM-ek összetagsága (ide nem értve a történelmi egyházakon belül létrejövő közösségeket és mozgalmakat) 100 ezer körül van, bár vannak olyan szervezetek, amelyek megengedik a többes tagságot. Némely vallási entitás csak pár száz fős tagsággal rendelkezik (például Család, Egyesítő Egyház, Magyarországi Arany Rózsakeresztesek, Magyar Vallás Közössége vagy az illegitim sátánisták). A magyarországi szcientológiának pedig ugyan 200 beltagja, de mintegy 10 000 kliense van.¹³ A legnagyobb közösség a Jehova Tanúí, a második legnépesebb és leggyorsabban növekvő pedig a Hit Gyülekezete. A nem európai eredetű mozgalmak közül a legutóbbi népszámlálás adatai szerint a különböző buddhista egyházaknak majd tízezer, az iszlám vallásnak több mint ötezer híve van.¹⁴

Tomka Miklós az ÚVM-hoz sorolja a nagy egyházakon belüli vallási kisközösségeket is (a neoprotesztáns szektákon, nem európai eredetű vagy szinkretista mozgalmakon, kultuszokon és kvázi vallási szervezeteken kívül).¹⁵ A fogalmat tehát kiterjeszti a vallási megújulási mozgalmakra. E megközelítéssel részben egyet is értünk, hisz ugyanannak a jelenségkörnek a részei, megjelenésük ugyanazokkal az okokkal magyarázható. Viszont az új vallási mozgalmak vagy teljesen új keletkezésűek vagy már leváltak a nagy/történelmi egyházakról, míg a vallási megújulási mozgalmak anyae gyházuk kebelén működnek, s persze nem kizárt, hogy a jövőben leválnak majd. Mindezeket a folyamatokat tetten érhetjük a karizmatikus megújulás történetében, melyet a későbbiekben tárgyalunk majd. Először azonban a legnagyobb magyarországi kiségyházakra fordítjuk figyelmünk.

¹⁰ TÖRÖK, 2007.

¹¹ Valójában a karizmatikus mozgalom egyik észak-amerikai ágának képviselői ismertették meg a mozgalom elveit és hitéleti sajátosságait a gyülekezet mai vezetőjével, és a gyülekezet szoros kapcsolatot tartott fenn a külföldi hittársakkal. KOZMA JUDIT: Látélet a megváltásról. Szekta-létről és vallási élményről egy karizmatikus gyülekezet kapcsán. Bp., 1996. Online: Magyar Elektronikus Könyvtár: mek.oszk.hu – 2018. június.

¹² TÖRÖK, 2007.

¹³ KAMARÁS ISTVÁN: Kis magyar religiográfia. H.n. [Pécs], 2003. (Pannónia könyvek) Online: Magyar Elektronikus Könyvtár: mek.oszk.hu – 2018. június. (továbbiakban: KAMARÁS, 2003.)

¹⁴ Központi Statisztikai Hivatal. Népszámlálás, 2011. 10. Vallás, felekezet. Összeáll.: Csordás Gábor. Bp., 2014. (továbbiakban: Népszámlálás, 2011.)

¹⁵ TOMKA MIKLÓS: Vallás és társadalom Magyarországon. Bp.–Piliscsaba, 2006.

I.1.A Jehova Tanúi

A Jehova Tanúinak magyarországi tevékenysége 1908-ban indult. A Horthy kortól ellenőrzésekkel, majd üldözéssel kellett szembesülnie a szervezetnek. A letartóztatások, internálások, bebörtönzés alapjául szolgáló vádak voltak, hogy ők a kommunizmus „szállásainálói”, a cionizmus támogatói, a zsidó-bolsevik világösszeesküvés részesei, illetve hogy a katonai szolgálatot elvi okokból megtagadták. Ez utóbbi valóban így történt. A Rákosi-korszakban folytatódott az üldöztetésük, ekkor leginkább az amerikai imperializmus ügynökeinek minőségében. A katonai szolgálat ügye továbbra is probléma maradt, különösen, hogy eleinte a fegyver nélküli katonai szolgálatot is elutasították a Tanúk. 1989-ben államilag elismert felekezetté váltak.¹⁶

A konzervatív kormányok alatt (1990–1994, 1998–2002) többször is támadások célkeresztjébe kerültek más új vallási közösséggel együtt. A kilencvenes évek elején az ún. Segítő Barát Munkaközösség vezette a hadjáratot, leginkább sajtókampánnyal és konferenciák szervezésével. Az ügyesség törvényességi vizsgálatot folytatott a Tanúknál, de nem állapított meg vádemelés alapjául szolgáló tényállást. 1993-ban a parlament az általa destruktívnak tartott egyházaknak – köztük a Jehova Tanúinak – nem adott állami támogatást. Zajlott egy időben aláírásgyűjtés a destruktív egyházak betiltására, illetve a történelmi egyházak oldaláról a Tanúk kapcsán vitairatok születtek, publikáltak a kiugrottak beszámolóit, terjesztetek röplapokat, olykor kiprédikáltak a Tanúkat.¹⁷

Többször felmerült az egyházi törvény módosításának kérdése is, mely a Fidesz kétharmados parlamenti többségének birtokában végül 2011-ben történt meg. A Jehova Tanúi – igaz második körben – megszerezte a „bevett” egyház minősítést és az ezzel járó jogosítványokat.

A „destruktív” jelzőt két értelemben használták a kisegyházak támogatói, egyrészt hogy a történelmi egyházak lerombolására alakultak az új vallási entitások, másrészt pedig, hogy a társadalomra egyébként is veszélyesek.¹⁸

A Tanúk elleni speciális kifogások voltak a nemzet-, állam- és családellenességük, valamint, hogy ellenzik a vérátömlesztést. A családellenesség alapját az a vitathatatlan tény adta, hogy több család szétszakadt akkor, amikor tagjainak csak egy része tért meg a Tanúkhöz, vagy ha utóbb valamely családtagot kizárták a közösségből, illetve az önként távozott. A nemzet- és államellenesség vádjá abból eredt, hogy a Tanúk nem tisztelik a nemzeti szimbólumokat és nem ülik a nemzeti (és egyházi) ünnepeket. Az ebből eredő konfliktusok leginkább az iskolák életében jelentkeznek, melyek a pedagógusok megfelelő hozzáállásával jól kezelhetők. A Tanúk az állam iránt lojális, jó állampolgárok. Tény az is, hogy a Tanúk ellenzik a vérátömlesztést, azonban hangsúlyozzák, hogy hisznek az orvostudomány-

¹⁶ HOLLÓ PÉTER: Recenzió. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2017. 4. sz. 157–160. p.

¹⁷ FAZEKAS CSABA: Jehova Tanúi Magyarországon, 1989–2016. In: Fazekas Csaba – Jakab Attila – Petrás Éva – Szita Szabolcs: *A Magyarországi Jehova Tanúi Egyház története a kezdetektől napjainkig*. Bp., 2017. 271–434. p. (továbbiakban: FAZEKAS, 2017.)

¹⁸ FAZEKAS, 2017.

ban, a megtisztított vért elfogadják.¹⁹ A Magyarországi Jehova Tanúi Egyház egy világméretű, hierarchikusan szervezett egyház része, mely követi a központi utasításokat, rendszeresen megjelennek bibliai helyeket értelmező kiadványai. (*Őrtorony* folyóirat, Jehova Tanúi évkönyve.)

Mivel csak saját szervezetüket tekintik az őskereszténység hiteles képviselőinek, nem törekszenek felekezeti kapcsolatokra, ökumenizmus ellenesek. Tagadják azt is, hogy protestánsok lennének, a katolikusokat viszont az Antikrisztus egyházához tartozónak nevezik.²⁰ Egyes katolikus bírálók szerint viszont a Tanúk nem keresztények. A Tanúk a Biblia protestáns kánonjaként ismert 66 könyvét fogadják el, de törekszenek arra, hogy a Szentírás nyelve illeszkedjen a változó nyelvallapotokhoz és a bibliai tudományok fejlődéséhez, így azt újrarendítik, kommentálják. 2003-ban készült el a magyar egyház saját Biblia-fordítása *A Szentírás új világ fordítása* címmel. Kritikusai szerint minden Biblia-magyarázattal újraírják a Bibliát. Mivel a Tanúk tagadják Krisztus isteni voltát és a szentháromságot, így hitrendszerük arianus, antitrinitárius és az adventistákkal rokon a világvége várakozás miatt – igaz világvége számításokkal óvatosabbak ma már.²¹

A világ a Tanúk számára nem a szentség helye, hanem a bűnöké, ahonnan ki kell menekülni. Igehirdetésükkel arra törekszenek, hogy kinyerjenek a világból embereket.²² Értékviláguk konzervatív, vallásosságuk kognitív, megismerésre törekvő, nem érzelmi, élmények által befolyásolt. Nagyon fontos számukra az imádkozás és egyébként is igen aktívan élnek meg hitéletüket, sokat misszióznak, kongresszusokon vesznek részt. Életmódjukat sajátos puritanizmus jellemzi és nem igazán kulturáltak, alacsony körökben a filmek, irodalmi alkotások ismerete.²³ Ez utóbbi jellegzetesség részben társadalmi összetételükkel függ össze.

A Tanúk közel kétharmada (62 %) falvakban, kisvárosban lakik, alig harmaduknak van legalább érettségije (5,7 %-uknak felsőfokú végzettsége), és szintén alig harmaduk aktívan foglalkoztatott, azok is jellemzően alkalmazottak. A híveik 47 %-a valamilyen nyugellátásban részesül és majd egytizede roma. Északkelet-Magyarországon a legnagyobb a számuk.²⁴ Az, hogy a Jehova Tanúi a szegények egyháza, tükröződik a szája 1% felajánlásaiban is: a felajánlások számát tekintve a 6–7. helyen állnak az országban, nagyságrendben azonban az utolsók között. A Tanúk létszáma fokozatosan növekszik, összesen 28 ezer keresztelést tartottak 1989 és 2015 között. Ugyanakkor jelentős a gyülekezetet elhagyók, illetve kizártak száma is. Jelenleg 300 körüli gyülekezetük van.²⁵

¹⁹ FAZEKAS, 2017.

²⁰ KAMARÁS, 2003.

²¹ FAZEKAS, 2017.

²² MÁTÉ-TÓTH, ANDRÁS – TÖRÖK, GÁBOR: Az új vallási közösségek viszonya a társadalomhoz. In: Vallásosság/változatok. Vallási sokféleség Magyarországon. Szerk.: Máté-Tóth András – Nagy Gábor Dániel. Szeged, 2008. (Vallás a társadalomban)

²³ KAMARÁS ISTVÁN: Vallásosság, habitus, ízlés. Kutatási jelentés. Bp., 2009.

²⁴ Népszámlálás, 2011.

²⁵ FAZEKAS, 2017.

A térítésben elért sikerük titka a Tanúk rámenőssége, Biblia ismerete és a közösség belső összetartó ereje. Hozzá kell tenni, hogy különösen ott sikeresek, ahol a tradicionális hitélet nem intenzív.²⁶

I.2. A Hit Gyülekezete

A Hit Gyülekezetének jellemzői szinte minden szempontból eltérőek a Jehova Tanúhoz képest. A Jehova Tanúi nemzetközi mozgalom része, a Hit Gyülekezete hazai alapítású, előbbiek a világtól való elfordulást, utóbbiak a jóléti evangéliumot hirdetik. A Jehova Tanúi a szegények egyháza, a Hit Gyülekezetében több a magas iskolai végzettségű és jó vagyoni viszonyok között élő hívő. A Jehova Tanúi apolitikus szervezet, a Hit Gyülekezete még párt alapításában is gondolkodott, erősen politikus jellegű.

A gyülekezetet 1979-ben Németh Sándor, a katolikus Hittudományi Főiskola hallgatója alapította fiatalok imacsoportjaként, hivatalos bejegyzést 1989-ben nyert a szervezet. Van egy hároméves saját főiskolájuk (Szent Pál Akadémia), a gyülekezetek „papjai” a Németh által felszentelt egyetemista és értelmiségi diakónusok közül kerülnek ki. Örömteli zenével kísért liturgiáik elemei a dicsőítés, hálaadó és spontán ima, nyelveken szólás, élénk mozgás („Szentlélektől hanyatt esés), démonűzés, úrvacsora. Zenével, tanúságtétellel, agapéval, pantomimmal misszionálnak.

A Hit Gyülekezete egy protestáns karizmatikus egyház, a klasszikus pünkösdistáktól a bővülködés teológiájában tér el, azaz, hogy Jézus nemcsak a bűnöktől, hanem a betegségektől és szenvedéstől is megváltja híveit. Vélekedésük szerint a kimondott szónak teremtő ereje van, Istent saját szavával meg lehet fogni. Katolikusellenes kampányuk része, hogy a híveknek szinte kötelező olvasmány néhány elfogult, katolicizmust bíráló könyv (Tony Cult: *Katolikus voltam*, David Hunt: *A fenevadon ülő asszony*, R. Hutchison: *Opus dei a hatalom szentesíti az eszközt*), az ökumenizmust a katolikusok általi beteretési kísérletnek tartják.²⁷ Ifjúságpolitikájuk jellemzője a bibliai értékek aktív hirdetése, ugyanakkor ösztönzik a kiváló tanulmányi eredmény elérését, továbbtanulást és vállalkozás alapítását, a csúcstechnológia alkalmazását. Szerveztek tagjaik körében munkaközvetítői hálózatot és albérleti közösségeket is.²⁸ A gyülekezet hívői új stílusú keresztény életmódra törekszenek, az anyagi környezet humanizálására, aminek jegyében csatlakoztak a környezetvédők törekvéseihez.²⁹

A gyülekezet létszáma 1989-ben 2000 fő körül volt. Eleinte a többséget fiatal nők alkották, majd egyre több egyetemista, értelmiségi csatlakozott a mozgalomhoz. Nagyon sikeres volt a gyülekezet csövesek, alkoholisták és kábítószeresek térítésében, amivel a nyolcvanas évek közepén több hazai felekezet próbálkozott, többnyire sikertelenül. Több popzenész is megtért hozzájuk, akiknek újabb dalaik már a tanítást közvetítik.³⁰

²⁶ FAZEKAS, 2017.

²⁷ KAMARÁS, 2003.

²⁸ HORVÁTH ZSUZSA: Egy szabadkeresztény gyülekezet. In: Hitek és emberek. Horváth Zsuzsa tanulmányai kiségyházakról, vallási mozgalmakról. Szerk.: Csákó Mihály. Bp., 1995. 153–232. p. (továbbiakban: HORVÁTH, 1995.)

²⁹ HORVÁTH, 1995.

³⁰ HORVÁTH, 1995.

1998 óta az egyszázalékos felajánlások alapján a Hit Gyülekezete a negyedik leglátogatottabb egyház Magyarországon. A 2011-es népszámlálás szerint a felekezethez 18220 fő tartozik, de az istentiszteleteit rendszeresen látogató hívek száma meghaladja a 70 ezer főt. Az egyháznak mintegy háromszáz közössége működik szerte az országban és a határokon túl. Valamennyi szomszédos országban vannak helyi közösségei, ezen kívül Németországban és az Egyesült Államokban is.³¹

A gyülekezet ösztönzi az aktív politizálást abból a célból, hogy a hívők legyenek alakítói, és ne elszenvetői körülményeiknek. A jelentős hazai és nemzetközi eseményeket kommentálják kiadványaikban, és az istentisztelet prédikációin is orientálják a hívőket. A többség ezt elfogadja, de vannak, akik idegenkednek ettől a gyakorlattól, hisz a politika piszkos, a sátán birodalmának tartják.

Az SZDSZ megalakulása utáni években a párt tagságának harmada tagja volt e gyülekezetnek, országgyűlési képviselők kerültek ki köreikből, híveiket az SZDSZ-re való szavazásra buzdították. Lapjai által is liberális politikai orientációt adott a gyülekezet tagjainak, antiszemitizmus-ellenes, nacionalizmus-ellenes világméretű hirdetnek. Sokakat meglepett, hogy a legutóbbi választásokon a kormányzásra való képesség megőrzése, a migrációs válság leküzdése, illetve az antiszemita múlttal terhelt Jobbik elfogadhatatlansága miatt a Fidesz melletti szavazásra buzdítottak a gyülekezet prominensei. A vezető lelkész azt is kifejtette, hogy a liberális pártok megváltoztak, a tízparancsolat ellentétét akarják a társadalomra kényszeríteni.³² Kérdés, hogy e nyilatkozatok megtételében nem a pragmatikusság vezérelte-e őket, így nyújtván békejebbot a jövődó kormányzó pártnak.

A *Vidám Vasárnap* a legnépszerűbb vallási műsor Magyarországon, mely élő istentisztelet-közvetítés az ATV-n. A műsor interaktív, a nézők sms-ben, telefonon, vagy e-mailben beküldött kérdéseire, észrevételeire Németh Sándor, a Hit Gyülekezete vezető lelkésze élő adásban válaszol. 2001 óta hétről hétre nézők tízezreit vonzza az élő közvetítés, mely párhuzamosan az interneten is elérhető 5 nyelvre tolmácsolva. A Hit Gyülekezete online rádiója a *Hit Rádió*, a nap 24 órájában sugároz friss hazai és nemzetközi keresztény zenét. Mindennap több órányi élő műsorral, hírekkel, riportokkal, istentisztelet-közvetítésekkel, interjúkkal, családi és egyéb tematikus rovatokkal jelentkezik. A karizmatikus keresztény irodalom kiadását és forgalmazását a '80-as évektől kezdve végzi a gyülekezet, 2010-től a Patmos Records kiadón keresztül.

Van közéleti-politikai hetilapjuk, szerveznek Közéleti Klubot, adnak ki tanulmányköteteket, antológiákat és DVD-ket. Jelen vannak a facebookon is. A Hit Gyülekezetének működik szeretetszolgálatja és 9 közoktatási intézmény fenntartója szerte az országban. Hangsúlyt fektetnek a sportéletre

³¹ A Szent Pál Akadémia honlapja: www.szpa.hu / Intézményünk / Fenntartónk. – 2018. június.

³² Magyarország kormányozhatósága is a tét! Hack Péter az áprilisi választásokról. In: *Hetek*, 2018. március 29. Online: www.hetek.hu; Orbán Viktor a legalkalmasabb. Németh Sándor: az etnikai keveredéssel elveszhet a nyelv és a szülőföld. In: *Magyar Idők*, 2018. március 28. Online: www.magyaridok.hu; Magyarázzák a Hit Gyülekezeténél, miért kell a Fideszre szavazni. In: *Magyar Nemzet*, 2018. január 19. Online: mno.hu – 2018. június.

is, a gyülekezet képviselteti magát nagyobb tömegsportrendezvényeken, mint a K&H maraton, SPAR maraton, Nike félmaraton, a Balaton-átúszás, Jeruzsálem-maraton. A sportnak hangsúlyos szerepet adnak közoktatási intézményeikben is. Ifjúsági táborokat szerveznek nyaranta korosztályonként, ezeken több ezer gyerek vesz részt. Jelentős börtönmissziós tevékenységük. (Például a szegedi Csillag börtönben 200-an tértek meg.)

A gyülekezet tagjainak 67,8 %-a megyeszékhelyeken vagy a fővárosban lakik (közel hasonló arányban). 12 %-uk rendelkezik felsőfokú végzettséggel, 25 % érettségivel. A nők aránya jelenleg 56 %. A hívek 33 %-a foglalkoztatott, 43 %-a munkanélküli és 8 % nyugdíjas. A foglalkoztatottak 39 %-a munkás. A tagok közel negyede cigány származású.³³

Kunuszabó Zoltán volt hites véleménye szerint fűben, fában démont sejtene, erőszakosan, betű szerint értelmezik a szentírást. Őt magát óva intették, hogy Platónat olvassa, mert homoszexuális volt, vagy Dosztojevszkijt, mert epilepsziás.³⁴ Más bíráló hang szerint a szeretet fogyatkozik bennük, nem tudnak a másikkal alázatosan viszonyulni, sokan elhidegültek a gyülekezet hatására.³⁵ Sokat adnak a külsőségekre, divat jól öltözködni körükben, annak jeléül, hogy áldás van az érintetten.³⁶

Kritikusaik is elismerik azonban, hogy sokan őszintén megbánják bűneiket, életüket teljesen Krisztusnak akarják adni.³⁷ Németh kézzrátéttel sokakat meggyógyított, orvosi leletekkel igazolhatóan.³⁸

Missziós tevékenységük sikere sok tényezővel magyarázható. A Hit Gyülekezete egy mai, modern egyház, számos kommunikációs csatornát vesz igénybe, misszionálása élményszerű („rockzenével vonzzák a fiatalokat”). A tanításukban erősen hangsúlyos elem, hogy a megváltott ember isteni vonásokkal rendelkezik. A „csodálatos ember vagy”, „ne akarj más lenni” üzenetei támaszt nyújtanak az identitás- és önértékelés-zavaros emberek számára. Ezen kívül a többi megújító egyházzal szemben azt hirdetik, hogy a megújulás még tart. Egy átalakulóban lévő társadalom számára pedig természetes az érzés, hogy egy új kornak új hit felel meg. Az újdonságérzetet fokozza, hogy a tagok jelentős része nem ismerte alaposabban a keresztény tanításokat.³⁹ Ezen kívül vonzóvá teszi mindaz, ami a többi karizmatikus és újpönkösdi egyházat is, amelyek tárgyalására most áttérünk.

I.3. Karizmatikus megújulás

A karizmatikus mozgalmakhoz tartoznak napjaink legdinamikusabban gyarapodó kisegyházai, másrészt a történelmi keresztény egyházakon belüli megújulást hordozó egyes csoportok.

A karizmák kegyelmi ajándékok. Charles Fox Parham metodista lelkes úg vélte, hogy a modern idők egyházi gyakorlata és az apostolok ko-

³³ Népszámlálás, 2011.

³⁴ KUNSZABÓ ZOLTÁN: A Hit Gyülekezetéből a katolikus egyházba. In: *Új Ember*, 1995. március 26. (továbbiakban: KUNSZABÓ, 1995.)

³⁵ Marik József személyes közlését idézi: KAMARÁS, 2003.

³⁶ KUNSZABÓ, 1995.

³⁷ Benkó Antal közlését idézi: KAMARÁS, 2003.

³⁸ Pappot idézi: KAMARÁS, 2003.

³⁹ KAMARÁS, 2003.

rának működése közötti lényeges különbség, hogy már nem tapasztalható a Szentlélek erőteljes működése. Úgy érezte, hogy az elvilágiasodott és mereven formalizált kereszténységnek új, megtermékenyítő inspirációra volt szüksége a Szentlélektől. A karizmák ismételt megjelenése a Szentlélek újabb eljövételének jele, az új pünkösöd.⁴⁰ Az extrém karizmák a nyelveken szólás (glosszológia), prófétálás és gyógyítás, de ezen kívül például a szabadkeresztényeknél a bölcsesség beszéde, tudomány, megismerés, hit, rendkívüli erők, szellemek megítélése, nyelvek magyarázata.⁴¹

A karizmatikus megújulás első hulláma a 19. században az Egyesült Államokban zajlott, ahol ébredési mozgalmak sora hullámzott végig (Great Awakening). A születő vallási közösségek kiváltak a történelmi egyházakból. Igehirdetéseik igeolvasásból, túlfűtött prédikációból, betegek gyógyításából álltak.⁴² Missziós utak hatására Európában is megjelentek az újpünkösdi mozgalmak, és ebben az időben itt is leváltak a velük elutasító protestáns egyházakról.⁴³ Az 1940-es évekre a pünkösdi megújulás stabilizálta helyzetét és kapcsolatait a keresztény egyházakkal, 1947-ben létrejött a mozgalmat összefogó Pentecostal World Fellowship. Ekkorra a mozgalom jelentős mértékben veszített intenzitásából („spiritual dryness”), és a csodás gyógyulások is kevésbé voltak jelen.⁴⁴

A pünkösdi ébredés második hullámának jellemzője, hogy mindenki a saját felekezetében megmaradva vált az ébredési mozgalom részesévé. Ez a hullám az Egyesült Államokban az 1950-es évek protestáns egyházaiban kezdődött, majd megjelent a katolikus egyházban is 1967-ben. A mozgalom gyorsan terjedt, megjelent a világ minden, katolikusok lakta részén.⁴⁵

A karizmatikus megújulás harmadik hulláma az 1990-es években kezdődött, s máig tart. Hatása megmutatkozik mind az újpünkösdi egyházak tagságának növekedésében,⁴⁶ mind a katolikus és protestáns egyházakon

⁴⁰ POVEDÁK KINGA: Párhuzamosságok, kölcsönhatások a pünkösdi karizmatikus megújulás és a katolikus karizmatikus megújulási mozgalom vallási gyakorlatában. In: Lelkiségek, lelkiségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép-Európában. Szerk.: Barna Gábor – Povedák Kinga. Szeged, 2014. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár, 42.; A vallási kultúrákutatók könyvei, 10.) 32–45. p. (továbbiakban: POVEDÁK, 2014.)

⁴¹ HORVÁTH, 1995.

⁴² POVEDÁK, 2014.

⁴³ Európában Thomas Ball Barratt, Norvégiában működő angol metodista lelkész volt elindítója. POVEDÁK, 2014.

⁴⁴ POVEDÁK, 2014.

⁴⁵ POVEDÁK, 2014.

⁴⁶ A pünkösdi karizmatikus mozgalomhoz tartozók száma a világon eléri az 550 milliót. Ennek az új hullámnak a jellegzetessége, hogy a hívők egy része megtért a pünkösdi gyülekezetekhez, jelentős azonban a katolicizmusról áttértek száma is. E jelenségre Latino forradalomként utalnak (Latino revolution, Latino Protestant boom). Latin-Amerika lakossága 1996-ban 81 %-ban volt katolikus és csak 4 %-ban protestáns, 2010-re ez az arány már 70–13 % lett. Brazíliában a protestánsok 45 %-a áttért. POVEDÁK, 2014.

belüli karizmatikusok számának növekedésében.⁴⁷ A katolikus egyházon belül meginduló szemléletváltozást jelzi, hogy Ferenc pápa a katolikus karizmatikus mozgalom egyik ellenzójéből mára támogatójává vált.⁴⁸

Magyarországon a három hullám időben kis késéssel jelentkezett, de karakterében hasonló volt, mint másutt a világon. 1924-ben és 1926-ban alakultak az első karizmatikus egyházak, a szabadkeresztény és a pünkösdi.⁴⁹ A háború utáni években Szabó Imre református lelképásztor és köre jellegzetes karizmatikus jegyeket vett fel. Ez a kör a rendszerváltás után a Parakletos Mozgalomba tömörült. Ma ezen kívül a Sófár – Református Dicsőítő Mozgalom jelentős, melynek célja a dicsőítő zene műfajának terjesztése a Magyarországi Református Egyházban, de mint lelkiségi irányzat ennél többre törekszik, az egész egyház megújítására és új alapokra helyezésére. A Sófár zenei táborokat, rövidebb találkozásokat szervez, amelyek középpontjában Isten Szent lelkének keresése áll.⁵⁰

Az első katolikus karizmatikus csoportok Magyarországon 1975–76-ban alakultak. 1982-ben indult el a TÚZ mozgalom, aminek a célja az evangelizálás, a Szentlélek megismertetése, felfedezése, különböző kurzusok segítségével (Fülöp, János, András stb.). A közösségek összefogásával és az ICCRS (International Catholic Charismatic Renewal) támogatásával jött létre a Magyar Katolikus Karizmatikus Megújulás Országos Tanácsa 1989-ben. 1992-óta évente megrendezik az Országos Karizmatikus Találkozót.⁵¹

A leggyorsabban növekvő karizmatikus egyház Magyarországon, mint említettük, a Hit Gyülekezete.

A karizmatikus megújulás gyors terjedésének okait Povedák Kinga az alábbiakban látja:

- A harmadik világban és az alsóbb társadalmi rétegekhez kötődő csoportok körében a népszerűség egyik oka az ún. „jólét örömhíre”, (prosperity gospel vagy health and wealth teology).
- Az afro-amerikai népesség körében a népszerűség további okai a mozgalom „fekete gyökerei”.
- A saját kultúrához való adaptálhatóság, az egyén és a közösségi hagyományok nagyfokú részvétele és konvertálhatósága a romák számára teszi vonzóvá e mozgalmakat. (Hozzáteszem, hogy meleg, befogadó és szeretetteljes légkörük is hozzájárul a cigányok körében végzett sikeres missziójukhoz.)
- A kortárs társadalom emberének mások az igényei, mint a múlt emberének voltak. A kevésbé formalizált vallásosság, az egyházi hierarchia hiánya, a vezetők – hívek közötti vertikális, közvetlen kapcsolat, a hierarchia

⁴⁷ Az *International Catholic Charismatic Renewal Services* 2012-es adatai alapján a katolikus karizmatikusok száma elérte a 120 millió főt, Latin-Amerikában pedig a teljes katolikus népesség 16 %-át teszik ki. POVEDÁK, 2014.

⁴⁸ „Ezek az emberek összekeverik a liturgiát és a szamba órát.” „Nem csupán megelőzi, hogy az emberek áttérjenek a pünkösdzizmus egyes csoportjaiba [...] Nem! Az egész egyházért végzett szolgálat, mely megújít mindnyájunkat.” A *Catholic News Service* (www.catholicnews.com) hírét idézi: POVEDÁK, 2014.

⁴⁹ HORVÁTH, 1995.

⁵⁰ POVEDÁK, 2014.

⁵¹ POVEDÁK, 2014.

helyett a partneri szemlélet mind, mind vonzó tényezők. A Morel-féle „új vallási nyelv” keresésére való igénynek, a fogyasztói- és élménytársadalom mechanizmusának jobban megfelelnek e mozgalmak.

– A kulturális globalizáció sok egyéb mellett az emberekben erősítette az újításokra való fogékonyságot.

– Nagyfokú spontaneitásra és egyéni intuícióra építő vallási gyakorlat jellemzi a karizmatikusokat és szabadság, melyek szintén vonzó elemek a ma emberének. „Hangosan szeretnél imádkozni a padban? Csináld, ahogy csak tudod, még akkor is, amikor a pásztor imádkozik. Térdre akarsz borulni? Szaladj az oltárhoz!”⁵²

– A dicsőítésnél tehát mindent szabad, van idő az elmélyülésre, önmagukba fordulásra, megérintheti a hívóket a Szentlélek. Ezáltal sokkal nagyobb élményben lehet részük, mint például egy szentmisén. Elmosódik a karizmatikus mozgalmakban a határ az istentisztelet és a szórakozás között: „Az emberek sokkal inkább felállnak táncolni, mintsem, hogy elaludjanak közben.”⁵³

– Az, hogy a lelkeszi pozíciók a nők előtt is nyitottak, különösen vonzóvá teszik e mozgalmakat a nők körében.

– Az interneten szabadon hozzáférhető tartalom mintát tud adni a közösségeknek a rítusok felépítésére, az alkalmazott elemek, stílus, dalok stb. tekintetében, másrészt a püünkösdi és katolikus karizmatikus mozgalom liturgiájának nagymérvű hasonlóságán keresztül a kettő között megjelenő szinkretizmust is erősíti.

– A divat aktuális trendjei beszivárognak a liturgiába, többek között a keresztény könnyűzenén keresztül. Az adott vallási élményekhez ez a fajta zenei stílus jól illeszkedik. Megjelent a Branding jelensége is, erre utal például a Hillsong Church sikere, melynek magyarországi fordítója a Hit Gyülekezete.⁵⁴

– Kamarás István további vonzótényezőként említi, hogy sokan megtanulnak nevetni, a hívők érzelmi problémái, rossz szokásai eltűnnek, vannak, akik depresszióból gyógyulnak fel.⁵⁵

– Közös jellemzője a karizmatikus mozgalmaknak az „Isten szeret minket” élmény és a személyesebb Isten-kapcsolat.⁵⁶

A karizmatikus mozgalmak, illetve az abban részt vevők negatívnak tekinthető jellemzői:

– Látványos nagy élmény, de rövid ideig tartó változás.

– Az előbbiből következik, hogy a mozgalom életereje erős, de stabilitása kicsi. Inkább a megtérésig hatékony, a továbblépés már nehéz a hívők számára. Ezért van, aki később ki is nő belőle.

– Másodlagos a szentmise, a hagyományos lelkiség szerepe.

– Több pszichésen sérült ember csatlakozik a karizmatikus közösségekhez, akiknek a gondozására e közösségek nincsenek felkészülve. Különösen így van ez, ha a sérültek száma bizonyos mértéket meghalad az adott közösségben.

⁵² A Catholic News Service (www.catholicnews.com) hírét idézi: POVEDÁK, 2014. 36. p.

⁵³ Diast idézi: POVEDÁK, 2014. 37. p.

⁵⁴ POVEDÁK, 2014.

⁵⁵ KAMARÁS, 2003.

⁵⁶ KAMARÁS, 2003.

– A meggyógyultak egy része nem lép szolgálatba, inkább fogyasztó marad.⁵⁷

A katolikus bázisközösségek mutatnak hasonló vonásokat a karizmatikus közösségekkel (azon túl, hogy a katolikus karizmatikusoknak van bázisközösségi mozgalma, azaz átfedés is található a két jelenségkör között). A magyarországi bázisközösségek bemutatásával folytatjuk az írást.

I.4. Bázisközösségek

A bázisközösség Mezey András meghatározásában olyan személyes, baráti (olykor családi) kapcsolatokra épülő, informális és autonóm csoport a katolikus egyházon belül, amelynek tagjai az átlagnál igényesebb, tudatosabb vallásosság ápolására törekszenek, istenkapcsolatuk, a liturgiában való részvételük személyesebb, mint az átlag templomjáróké.⁵⁸

Az első ilyen csoportok az 1950-es évektől a latin-amerikai társadalmakban jelentek meg. Az egyház klerikalizmusa, „intézményes megkövesültsége”, a széles társadalmi rétegek nyomora, az elnyomás elleni harc és néhol a paphiány állt a kialakulásuk hátterében. E közösségek a felszabadítás teológiájának társadalmi bázisát képezték.

Közép- és Kelet-Európa országaiban a kommunista diktatúra egyházüldözése nyomán jöttek létre a bázisközösségek, melyek nem a plébániához kötődve vagy a helybeli Katolikus Kör helyiségeiben (melyeket elkoboztak) tartották találkozóikat, hanem rejtőzködve: magánlakásokon, erdei tisztásokon, kirándulás közben. Katekizisüket egy újfajta lelkeség, kötetlenebb forma és/ vagy komoly teológiai önképzés jellemezte. Sajátosságuk a karizmatikus pap-egyéniségek által írt brosúra-irodalom tanulmányozása, majd megvitatása volt. Az államszocializmus bázisközösségeinek legtöbbet elemzett vonása, hogy kritikusan szemlélték az intézményesült, megcsontosodottnak tartott egyházat és annak (a hatalommal nem ritkán kollaboráló) vezetőit.⁵⁹ Magyarországon az első bázisközösségek az egyház és politika első ütközésének időszakában (1949–1956) keletkeztek.⁶⁰

Az elszigetelődés (1956–1976) korszakában a megnövekvő számú kisközösségek adták a paralel egyház gerincét, ők képviselték leginkább a keresztény megújulást, ők ellenük irányult az államhatalom üldözése és tőlük határolta el magát a hivatalos egyház.⁶¹

1976-tól, a dialógus-korszakban számuk ugrásszerűen megnőtt. Ehhez az is hozzájárult, hogy az Evangélii nuntiandi 1975-ben az egyház reménysegeinek nevezte a bázisközösségeket, 1980-ban pedig a pápa levélben elégedetlenségét fejezte ki a magyarországi ifjúsági munka és bázisközösségekhez való viszony területén. A hazánkban alakuló új csoportok számára orientációt az eddig is bizonyos mértékig szervezetszerűen

⁵⁷ KAMARÁS, 2003.

⁵⁸ MEZEY ANDRÁS: Katolikus kisközösségek és bázisközösségek Csongrád megyében 1946 és 1980 közt, a pártállam és a hivatalos egyház vonatkozási keretében. Bp.–Piliscsaba, 2013. (Kézirat. PhD-disszertáció. PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola.)

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ HORVÁTH, 1995.; KAMARÁS, 2003.

⁶¹ HORVÁTH, 1995.; KAMARÁS, 2003.

működő kisközösségi irányzatok jelentettek (mint a Regnum Marianum, Fokolare, karizmatikus megújulás vagy a Bokor).⁶² Ebben az időszakban az egyházon belül munkamegosztás jött létre az állammal tárgyaló püspökök, akik a szervezeti fennmaradásért küzdöttek, és a közösségépítő kezdeményezések között. A bázisközösségek az egyház hatáskörébe kerültek azzal, hogy tartsa kordában azokat. Ekkortól lettek „jó és rossz közösségek”.⁶³

A bázisközösségek a rendszerváltás előtti időszakban mintegy ellenkultúrát alkottak, nekik köszönhető az egyházakon belül a laikus elem megerősödése, a hívekben a személyes autonómia fejlődése. E hatások fennmaradtak, s megmutatkoznak a lelkeségi mozgalmakban, civil társadalomban és a közéletben egyaránt.⁶⁴

1989-ben 2500–3000 kisközösség működött, mintegy 30–40 ezres tagsággal.⁶⁵ A rendszerváltás óta az Országos Lelkipásztori Intézet fogja össze a bázisközösségi kezdeményezéseket, a Háló néven. 1989 és 1995 között újabb mozgalmak, illetve közösségek kezdtek meg (vagy újra) működésüket. E közösségek nyilvánosság elé kerülése és intézményesedése tagjaik szerint olykor a bensőségeség rovására ment. Jellemzően a kisközösségi tagok aktívan bekapcsolódtak a plébániai életbe, de anyaegyházuk hozzáállása vegyes maradt, sokszor továbbra sem tart igényt szolgáltatásukra.⁶⁶

Jelenleg a legjelentősebb katolikus bázisközösségek a Regnum Marianum, Fokolare, Taizé, a Bokor mozgalom és a katolikus karizmatikusok. Saját becslésük alapján 8000 fős tagsággal rendelkeznek.⁶⁷ E közösségek egyben lelkeségi mozgalomként is értelmezhetők, melyeket a későbbiekben tárgyalunk.

I.4.1. A Bokor-mozgalom

A mozgalom története 1945-re nyúlik vissza, amikor egy horvát jezsuita szerzetes négy csoportot szervezett, melyeket Bulányi atyára, piarista szerzetes tanárra bízott, hogy tanítsa őket. A cél az volt, hogy a csoporttagok majd maguk is képesek lesznek csoportokat gyűjteni és tanítani. Az új csoportok vezetői az első csoportjuknak is tagjai maradtak, így fejlődött ki a mozgalom piramidális szerkezete. Bulányi atya néhány rendtársával egykét év alatt végig-lelkigyakorlatoztatta az ország nagyvárosait. Miután Bulányit és paptársait letartóztatták 1948-ban, a mozgalom átmenetileg megszűnt. 1960-tól alakult újjá, új elvek mentén. A papcentrikus, területi egyház helyett zsinati-evangéliumi közösségi egyházat szerettek volna létrehozni. Csúcsértékeik az Evangélium tanulása, közösségi apostolkodás, radikális, személyre szóló Jézus-követés voltak.⁶⁸

A lelki élet egyre inkább a közösségen belül zajlott, a találkozón az idő harmadát-negyedét a közös imádság tette ki. A tagok minden hónapban lelki vezetői megbeszélésen vettek részt. Nagy hangsúlyt fektettek az

⁶² KAMARÁS, 2003.

⁶³ HORVÁTH, 1995.

⁶⁴ KAMARÁS, 2003.

⁶⁵ HORVÁTH, 1995.

⁶⁶ KAMARÁS, 2003.

⁶⁷ KAMARÁS, 2003.

⁶⁸ HORVÁTH, 1995.; KAMARÁS, 2003.

önképzésre. Az Újszövetség könyveit Bulányi atya szóanalízis-módszerével elemezték, megvitatták a hónapról hónapra feladott olvasmányokat és aktuálisan felmerült elméleti problémákat. A tagokat ösztönözték arra, hogy a Bokor „Karácsonyi Ajándék” füzetek számára dolgozatokat írjanak. A nyelvtudók pedig magyarra fordították a nyugati teológiai irodalom bestsellereit és a Concilium nemzetközi teológiai folyóirat egyes köteteit.⁶⁹ Alapítottak egy 9 (!) éves levelező bokorteológiát, melynek elvégzése minden közösségvezető kötelességének számított. Később pedig a bokorbeli nők igényeire válaszként „egyetemet” szervezett a közösség, ahol háztartási, nevelési, egészségügyi, mentálhigiénés ismeretekkel és a feminizmus alapkérdéseivel is foglalkoztak a (nemileg vegyes összetételű) hallgatók.

A közösség építése céljából önmaguktól és egymástól is elvárták, hogy néhány éven belül legalább egy 6-8 tagú, havonta rendszeresen találkozó közösséget „halásszanak” össze, akik a későbbiekben maguk is „emberhalásszá” válnak. A közösségek nemcsak lelki és szellemi életet éltek, hanem egymást segítő, szolidáris baráti közösségekké váltak, kirándulásokat szerveztek, gyermektáborokat tartottak, ingóságukat és ingatlanukat egymás rendelkezésére bocsátották, lakásépítési kölcsönkasszát tartottak fenn, szaktudásukért minimális pénzt kértek, ahol lehetett, lobbiztak egymásért. A mozgalom tagjai jellemzően sokgyermekes családokat alapítottak.⁷⁰ Horváth Zsuzsa az 1980-as évek elején végzett kutatásában megállapította, hogy ekkorra 150 közösségvezetője és több ezer tagja volt a mozgalomnak.

Mint korábban említettük, a '80-as évektől az egyház a kisközösségek megosztására kezdett törekedni, támadásának célpontja, mint rossz közösség, Bulányi és mozgalma lett. Egy teológusokból álló bizottság katolikusellenesnek ítélte Bulányi írásait, a mozgalom tagjait pedig diszkriminálta az egyház: nem tölthettek be egyházi funkciót, szolgálatokra az inséges paphiány ellenére sem tartottak igényt, a bulányista papnövendékek felszentelésének feltétele a kapcsolat megszakítása volt, a bulányista lelkészeket áthelyezték. Bulányitól megvonták a misézés jogát (igaz, azt 1951-ben már az állam is megtette), 1982-ben kísérletet tettek a kihívására. 1983-ban Casaroli bíboros levelében az engedetlenség vádjával illette Bulányi atyát, de kitagadásáig végül nem mentek.⁷¹

A többi katolikus kisközösséggel is megromlott a viszonya a bulányistáknak, vitákba keveredtek egymással. A regnumi Blanckenstein Miklós a Regnum és a Bokor közötti különbséget ekként fogalmazta meg: „Hogy ha egy püspök gonosztevő – ami persze megtörténhet –, mi szerintünk akkor is püspök. Ez nem taktika, hanem a katolicitás kérdése [...] A katolikuság nem csupán erkölcsi minőségek összetétele, hanem ragaszkodás az alapvető kinyilatkoztatásokhoz.”⁷²

Ebből az idézetből is kitűnik, hogy a Bokor mozgalom sokkal inkább tükrözte a nyugati bázisközösségi mozgalmak kritikai jellegét. Bulányi atya elkezdte tájékoztatni a nyugati sajtót a hazai állapotokról, míg a többi kis-

⁶⁹ MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS: Bokorból vadonba? Jegyzetek a Bokor mozgalom gyakorlatáról és teológiájáról. In: *Távlatok*, 1995. 6. sz. Online: www.tavlatok.hu – 2018. június. (továbbiakban: MÁTÉ-TÓTH, 1995.)

⁷⁰ MÁTÉ-TÓTH, 1995.

⁷¹ HORVÁTH, 1995.; KAMARÁS, 2003.

⁷² Blanckenstein Miklóst idézi: KAMARÁS, 2003. 157. p.

közösség vállalta a titoktartást. Nagy figyelmet kapott az is, amikor a bulányisták a katonai szolgálatot lelkiismereti okból megtagadták, s 25-en kerültek emiatt börtönbe.⁷³ A civil nyilvánosság Bulányit sztárolni kezdte, a mozgalom elitistává és szociológiai értelemben vett szektássá vált.⁷⁴

Az egyházi marginalizálódás újabb profilmódosulást és egyúttal krízist idézett elő a mozgalomban. Meggyengült a Bokor vonzereje, mivel a csoporttalálkozók megterhelődtek a konfliktusok kérdéskörével, a szellemi energiákat a konfliktusok kezelésére fordították. Egyes tagok, köztük papok is, kezdtek lemorzsolódn.⁷⁵ Merza József véleménye szerint azonban éppen a konfliktusokkal való szembeszállás tartotta össze a szervezetet ebben az időben.⁷⁶

A rendszerváltást követően újabb változások álltak be a mozgalom működésében. Azóta inkább a régi hagyomány egy-egy elemére szerveznek akciókat (erőszakmentesség, szegények támogatása, ökofalu a Káli medencében). Máté-Tóth András újabb mozgalmi identitás-válságot diagnosztizált, mely a csökkenő tagsággal volt tetten érhető (mintegy 800 főre csökkent a tagság 1995-re). Közösség-halmazok formálódtak a kebelén: a „temetőcsószók”, azaz a karizmatikus vezető útján haladni kívánó tagok, a „sekrestyések”, akik felhagytak az egyházkritikával és az egyházi pasztorációba kapcsolódtak be, az „alternatívok”, az egyházon kívül pasztorálók (például az ökológiai mozgalom tagjai), és „szociálisok”, a nem egyházi szociális munkában tevékenykedők.⁷⁷ Merza kiegészíti a felsorolást a „politizáló” szerepével.⁷⁸ Mindezek következtében a mozgalom szerkezete is megváltozott, hálózati jelleg alakult ki a piramidális szerkezet mellett. A tagok önkritikája szerint a cselekvés-centrikusságuk a mozgalomban a lelkeség rovására megy, és erőszakosan képviselik az erőszakmentességet. Csökkent időközben a tagok adakozásának radikalitása és a misszió is az utóbbi időkben.

Külső bírálók szerint a Bokor mozgalom nem katolikus, túl nagy szabadságot ad teológiai és hitbéli kérdésekben, és vannak tagok, akik miselátogatásban, szentséghez járulásban nem aktívak. A kritikusok is elismerik azonban az elkötelezettségüket, és azt, hogy csodálatos keresztények.

„Szabadság, kezdeményezés, szeretet, erőszakmentesség” – áll a honlapjukon fő értékeikként, a tagok ezen kívül a kicsiség, szegénység, szolgálat, önzetlenség, kisközösségekből felépülő egyház gondolatait emelik ki, mint vezérlő értékeiket.⁷⁹

I.4.2 A Regnum Marianum

1903-ban 12 hitoktató pap vett egy házat, összeköltözött, és megteremtette a modern ifjúsági munka otthonát. Külvárosi, nehéz sorsú fiúkkal foglal-

⁷³ A Szentszék kérte a kormányokat a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadásának lehetőségére, s ennek akkoriban csupán hat ország nem tett eleget, köztük Magyarország.

⁷⁴ KAMARÁS, 2003.

⁷⁵ MÁTÉ-TÓTH, 1995.

⁷⁶ KAMARÁS, 2003.

⁷⁷ Máté-Tóthot idézi: KAMARÁS, 2003.

⁷⁸ Merza Józsefet idézi: KAMARÁS, 2003.

⁷⁹ KAMARÁS, 2003.

koztak, Néri Szent Fülöp példája nyomán. Szerepük volt a magyarországi cserkészlet meghonosításában is, később azonban a cserkészlet militarizálását követően eltávolodtak attól. Lelki vezetési módszerük újszerű volt: a kisközösségi pasztoráció, a világi munkatársak bekapcsolása, a lelki beszélgetéssel egybekötött gyónás ma is korszerűnek számít. Tevékenységeik a természetesség, katolicizmus és magyarság jegyében zajlottak, szerveztek előadásokat, tanfolyamokat, klubokat, túrákat, táborokat és sportversenyeket.⁸⁰

1951-ben betiltották tevékenységüket, elvették házukat, de a közösségek együtt maradtak, s „kezdték felépíteni a szellemi házukat” illegalitásban, most már szélesebb körben. Mivel összejöveteleiket magánlakásokban tartották, óhatatlanul bekapcsolódtak azokba a lánytestvérek és más korú családtagok is. 1961 és 1971 között három koncepció per érintette papi és világi vezetőiket, miközben az egyház az ifjúsággal foglalkozó papjaikat áthelyezte (ők azonban az új helyen is folytatták tevékenységüket).

A mozgalom csoportokból és csoportoidokból épül(t) fel. Ezek különböző korosztályok számára vegyes vagy egynemű, 7-15 fős közösségek. A felnőttek maguk választják vezetőiket. A találkozókön ének, ima, tanítás és tanulás zajlik (illetve a kicsiknek játék). Az illegalitás idején alakult ki a csoportok két típusa, a lakásokban szerveződő közösségek voltak a „nomádok” és a plébániákon működők a „telepesek”.⁸¹ Magas teológiai és kulturális műveltség megszerzésére törekednek, fontosnak tartják a nyelvek ismeretét, a művelt magyar keresztény eszményét tették magukévá. Táborokat, lelkigyakorlatokat szerveznek. Vezetőképzési módszereiket (a Patkoló és az ifjúság számára a Hajszoló) később mások is átvették.

A 80-as évek végén nyilvántartott tagjaik száma 1000 fő volt, 30 saját pappal, melyek fele saját nevelt. A csoportoidokba mintegy 5000-en tartoztak. A csoportoid tagok sokszor nem is tudták, hogy mozgalomhoz tartoztak, a Regnumba emelésük papjuk belátásán múltott.⁸²

Kérdés volt a '80-as évek végén, hogy maradjon-e zárt a mozgalom, vagy forduljon kifelé. Ez utóbbi utat választották, papjaik tisztségeket kaptak (például az Országos Lelkipásztori Intézetben), némely tag bekapcsolódott a bős-nagymarosi vízlépcső elleni tiltakozásokba, 1988-ban a 301-es parcellánál két regnumi pap is imádkozott, illetve többen helyet kaptak az MDF kormányzati apparátusban.

A rendszerváltást követően sok „nomád” csoport letelepedett,⁸³ és a taglétszám tovább nőtt, 1997-re 1500 körüli lett. A tagok közt jelentős az értelmiségi túlsúly, területileg pedig leginkább a fővárosra és Pest megyére koncentrálódnak.

A legális működés egyik veszélye a felhígulás, ami a Regnumnál jelentkezett, ugyanis sikk lett a katolikus ifjúság körében regnuminak lenni.

Példaadó szerepe volt a mozgalomnak abban, hogy a laikusok szerepe megnőtt az egyházban. Civil vezetőik ma már többségben vannak, a keretbe visszatérő regnumi papok leterheltsége és a tagság gyarapodása tovább erősítette a civil vonást. A papok ma már leginkább a csoportoidokkal fog-

⁸⁰ HORVÁTH, 1995.

⁸¹ Dobszayt idézi: KAMARÁS, 2003.

⁸² HORVÁTH, 1995.

⁸³ Dobszayt idézi: KAMARÁS, 2003.

lalkoznak. Belső kritikusaik szerint identitását kereső a mozgalom, folyamatos válságban volt és van. „Nincs koncepció, széteső, vitázó”, illetve „nem vagyunk lelkeség [...] a pedagógiából az áldozatvállalás hiányzik, vallásosság csörgedezik”.⁸⁴ A regnumi papok energiájának 80%-át a katekézis tölti be, amit a civileknek kellene kiváltani. Az új tagok papokhoz csatlakoznak, akik nem érnek rá. Deák András szerint a Regnum az emlékeiből él, vitázó, széteső, a csoportvezetők fele alkalmatlan, az értelmesek pedig túlterheltek. A szervezet „mindig is válságban volt...de nekem ez az otthonom”.⁸⁵

A mozgalom se nem missziós jellegű, se nem szociális célú, a katolikusok katolicizmusát akarta-akarja mélyíteni. Nem akar tömegjelenség lenni, sosem akart. A regnumi tudat jellemzője, hogy a katolikus egyház részeként, elkötelezett közösségként működik elsődlegesen az ifjúsági munka területén, de nem maga az ifjúsági munka, hanem az azzal járó lelkeség tartja össze. Máig jellemző értékeik a természetszeretet, barátság és közösség.⁸⁶

I.4.3. Taizé

A Taizéi Közösség eredetileg egy francia lutheránus testvérközösség volt, melyet ma különböző nemzetiségű és felekezetű szerzetesek laknak, akik polgári foglalkozásokat űznek, abból élnek. A közösség mintegy száz testvért számlál, katolikusokat és különböző protestáns felekezetűeket egyaránt, akik kb. 30 országból származnak. Az ökumenikus jelleg megmutatkozik abban is, hogy a szerzetesek által évente, fiatalok számára szervezett találkozókra mindenféle felekezetből érkeznek résztvevők, sőt hitetlenek is. Taizé e találkozókra kívül is, egész évben nyitva áll. A közösségre egyszerű és modern szertartásrend jellemző, amelyben fontos szerepet kapnak az egyedi hangzásvilágú, de könnyen megtanulható és énekelhető meditatív énekek. A lényeg ez a templomi meditációs alkalom, amihez nem kell papi közreműködés. Kiadványaikat, internetes publikációikat gyakorlatilag az összes európai és a nagyobb világnyelvekre lefordítják.⁸⁷

A mozgalom nem kíván külön vallási irányzattá válni, hanem arra buzdítja a vele kapcsolatba kerülő fiatalokat és idősebbeket, hogy a taizé-i közösségi élmény segítségével ki-ki igyekezzon keresztényként élni a maga helyén, hazatérve keressék fel saját egyházközségüket, abba kapcsolódjanak be. Magyarországon mégis létrejöttek Taizé csoportok, melyek igyekeznek papi lelki vezetőt találni maguknak. E szerepet többnyire regnumi papok töltik be. A mozgalom ennek ellenére laikus, tagjaivá egyrészt a Taizét megjártak válnak, illetve olyanok is, akik a Taizé lelkeségben találták meg, amit kerestek.⁸⁸

I.4.4. Fokoláre - Éljük az igét! - mozgalom

A Chiara Lubich által alapított mozgalom 1943-ban indult Trentóból, majd gyorsan terjedni kezdett. Mára a világ 182 országában működik, 141 ezer

⁸⁴ Blanckenstein Miklóst idézi: KAMARÁS, 2003. 167. p.

⁸⁵ Deákot idézi: KAMARÁS, 2003.

⁸⁶ A Regnum Marianum hivatalos honlapja: regnum.hu – 2018. június.

⁸⁷ Taizé honlapja: www.taize.fr / magyar – 2018. június.

⁸⁸ HORVÁTH, 1995.

taggal, valamint 2,2 millió követővel és szimpatizánssal rendelkezik. A tagok között nem csak a különböző keresztény felekezetek hívői vannak jelen, hanem más nagy világvallásoké, sőt nem vallásos meggyőződésű emberek is. Magyarországra a '60-as években érkezett, jelenleg 900 tagja és 10 ezer szimpatizánsa van.⁸⁹

A mozgalom alap gondolata, hogy minden emberben van valami Jézusból, ezt fel kell fedezni és megszeretni, az embereknek tett szolgálat egyben Jézusnak tett szolgálat. A mozgalom tagjai azt tartják magukról, hogy élük az evangéliumot, kritikusaik szerint minden komoly hívő ezt teszi.⁹⁰

Az „Éljük az igét!”- mozgalom magközösségeit a focolare-k, azaz tűzhelyek adják. A magközösségek össze is költöznek, megosztják vagyonukat. Egy csoportnak 6-12 tagja van, efelett kettéválnak. A periféria tagjaival hetente-kéthetente találkoznak.⁹¹ A közösséget szentségi valóságnak tartják, fő törekvésük egymás minél tökéletesebb szeretete, innen is ered befelé fordulásuk. Néhányak véleménye, hogy túlságosan elzárkóznak a külvilágtól, otthagyják a plébániát, inkább elmennek lelkigyakorlatra.⁹² Sok esetben azonban inkább az jellemző, hogy bár a mozgalom interparochiálisan szerveződik, tagjai a plébániai munkában részt vesznek, céljuk annak felendítése.

Jellemző rájuk, hogy kevéssé kerülnek a nyilvánosság elé, csendben, hatékonyan, a profán világban tevékenykednek. A konfliktusok elől kitérnek, az egyház felé engedelmességet gyakorolnak. A politika iránt az átlagosnál kisebb az elkötelezettségük, legalábbis a magyar fokolárésoknak, „ferenci mosoly és ökumenikus nyíltság” jellemzi a tagokat.⁹³

Újabb keletű kezdeményezéseik közé tartozik nemzetközi szinten a közösségi gazdaság gondolata. (1991 óta 761 különböző méretű vállalkozás csatlakozott a projekthez: 200-nál több Latin-Amerikában, 300 Európában.⁹⁴) A politika megreformálásának vágya által vezérelten pedig tagjaivá váltak az Egységért Politikai Mozgalomnak. Az e mozgalomhoz csatlakozók különböző pártokhoz tartoznak, de új politikai kultúrát szeretnének meghonosítani, ahol a politikai tevékenység társadalmi méretekben megvalósulva tevékeny szeretetté válik.⁹⁵

I.4.5. A katolikus karizmatikusok

1976-ban kezdte hirdetni Magyarországon a karizmatikus tanításokat egy katolikus pap, aki Szentlélek-keresztiséget kapott egy református pap imája nyomán. A '70-es évek végén 10-15 karizmatikus papot tartottak számon. A katolikus karizmatikus mozgalomhoz a '90-es években 20-25 pap tartozott,

⁸⁹ A Fokoláre mozgalom honlapja: www.fokolare.hu / Magunkról / A mozgalom elterjedése. – 2018. június.

⁹⁰ Dobszayt idézi: KAMARÁS, 2003.

⁹¹ HORVÁTH, 1995.

⁹² KAMARÁS, 2003.

⁹³ KAMARÁS, 2003.

⁹⁴ A Fokoláre mozgalom honlapja: www.fokolare.hu / Társadalom / Közösségi gazdaság. – 2018. június.

⁹⁵ A Fokoláre mozgalom honlapja: www.fokolare.hu / Társadalom / Politika. – 2018. június.

melyek mindegyike több (maximum 6-7, egyenként 15 fős) csoport gondozását látta el. E csoportok interparochiálisan szerveződtek, de a csoporttagok saját parókiájukra is eljártak. Összlétszámuk kb. ezer fő volt. A pap a távollétében laikus vezetőre bízta a csoport vezetését. A katolikus karizmatikusok eleinte szoros kapcsolatban álltak a református karizmatikusokkal, imaközösséget is létrehoztak, de később kiütöztek a hitkülönbségek. A hierarchia se nem támadta, se nem támogatta őket, de a hívek és papok többsége előítélettel tekintett rájuk, a karizmatikus papok szolgálati helyükön nem nyilvánulhattak meg karizmatikusként, hanem havonta egyszer tarthattak karizmatikus misét.⁹⁶

1997-ben már 82 lelkipásztor volt karizmatikus, akik bekapcsolódtak az ICCRES-be (Karizmatikus Megújulás Nemzetközi Irodájába), szolgáló bizottságot, országos tanácsot választottak, kiadványokat jelentetnek meg, Szentlélek szemináriumokat szerveznek.⁹⁷

Ez az egyik legnagyobb hatású lelkeségi mozgalom a missziós és plébániai életre gyakorolt hatását tekintve. A mintegy 120 közösség 2000 tagot számlál, de a Szentlélek szemináriumot olyanok is elvégezték, akik nem tagjai a mozgalomnak. Ötféle vonulat formálódott a mozgalmon belül, öt karizmatikus személy körül (Maklár István, budakeszi domonkos harmadrend, Katona István, Zselepszky György, Marik Tamás). Növekszik a mozgalom egyesületi jogállású közösségeinek is a száma, például a Marik József alapította Emmanuel. E szervezet keretében utcán evangelizálnak, plébánián szentségimádást szerveznek és imaalkalmakat fiataloknak, lelki gyakorlatokat indítanak, cigányok körében evangelizálnak, kamatmentes kölcsönökkel segítik egymást. Az Emmanuel tagságában egyedülálló módon jelen van laikus, pap és szerzetes is, többnyire diplomások, illetve egykét munkásember.⁹⁸

A bemutatott bázisközösségek kapcsán többször is utaltunk rá, hogy azok egyben lelkeségi mozgalomként is értelmezhetők, illetve a lelkeségi mozgalmak tagjai sokszor kisközösségeket alakítanak. A következőkben a lelkeségi mozgalmak témakörét tárgyaljuk.

I.5. Lelkeségi mozgalmak

A lelkeségi mozgalmak a *Magyar Katolikus Lexikon* meghatározása szerint az Egyház küldetésének minél jobb teljesítésére tett próbálkozások összefoglaló neve. E mozgalmak a gondolkodás és akarat evangéliumi megújításával, közösségi hitelményre törekvéssel új utakat nyitnak az imádsághoz, Isten ígéjéhez és a szentségekhez, teret engednek a karizmáknak és a szolgálatnak.⁹⁹ Közös vonásaik:

- elmélyült lelkeség,
- evangelizálás és katekézis,
- küldetés a világ szolgálata és üdvözítése közti közvetítésre,
- a laikusok és a hierarchia új viszonya,

⁹⁶ HORVÁTH, 1995

⁹⁷ KAMARÁS, 2003.

⁹⁸ KAMARÁS, 2003.

⁹⁹ Lelkeségi mozgalmak. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. VII. Szerk.: Diós István. Bp., 2002. Online: lexikon.katolikus.hu – 2018. június.

- közösség és testvériesség Jézus Krisztusban,
- egyháziasság új stílusa.

Czagány Gábor a református lelkeségi mozgalmak kapcsán egy egyszerűbb megfogalmazást használ: minden olyan csoportot lelkeségi mozgalomnak tekint, amely működése során az általános keresztény jellegzetességek közül meghatározott értékeket emel ki és magát önálló névvel ellátva, közösségnek definiálja.¹⁰⁰ A legjelentősebb katolikus lelkeségi mozgalmak a fent említett bázisközösségeken kívül az alábbiak:

Rendszerváltás előtt is működők:

- Ferences lelkeség
- Neokatekumenális út

Rendszerváltás után újraindulók:

- Magyar Cserkészszövetség
- J.O.C. (mely a munkásréteget célozza)

Rendszerváltás után indulók:

- Cursillo
- Kolping
- Mária Légió Schönstadti Családmozgalom
- Házasközösség
- Antióchia
- Együtt Miasszonyunk Dicsőségére Házasközösség
- Jálcis féle lelkigyakorlathoz kapcsolódó jezsuita lelkeség.¹⁰¹

A továbbiakban a cursillóról szövegünk részletesebben, mely nagyon sok embert ér el és érint meg.

I.5.1. Cursillo

A Cursillo de Cristiandad jelentése: a kereszténység rövid tanfolyama. A cursillo egy spanyol eredetű lelkeségi mozgalom, célja a keresztény hit elmélyítése, megújítása, a társadalmi és egyházi felelősség felébresztése, az egyes ember (és rajta keresztül a társadalom) lelki, mentális támogatása. Az első cursillót 1944-ben tartották, eredetileg az El Caminóra készített felzárkózókat, ma már „az élet zárkózókatára készít fel.”¹⁰² Magyarországon több mint 20 ezren vettek részt római katolikus cursillon, első-

¹⁰⁰ CZAGÁNY GÁBOR: Lelkeségi mozgalmak a Magyarországi Református Egyházban. In: Lelkeségek, lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép-Európában. Szerk.: Barna Gábor – Povedák Kinga. Szeged, 2014. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár, 42.; A vallási kultúrákutatók könyvei, 10.) 11–19. p. (továbbiakban: CZAGÁNY, 2014.)

¹⁰¹ A *Lelkeségek, mozgalmak a főegyházmezőben* című füzet 1997-ben az Esztergom-Budapesti Főegyházmezőben 31 szervezetet tartalmazott, 20 ezres tagsággal. A fent felsoroltakon kívül szerepelnek benne még: oblátus közösség, harmad-rend, közösség, szövetség (KALÁSZ, Magyar Cserkészszövetség), társaság, egyesület, világi rend, közösségi egyesület. (Kamarás, 2003)

¹⁰² SZÉKELY JÁNOS: A cursillóról. In: Cursillo honlap: cursillo.hu – 2017. április.

sorban jezsuita és verbita szerzetesek szervezésében.¹⁰³ Megindultak ugyanakkor a görögkatolikus és református cursillók is.

A cursillo egy hétvégén zajlik, majd folytatódik egy felfrissült, megújult életben. „Módszerének jellemzői a barátság, a természetesség, az őszinteség és a belső tűz [...] A cursilloban a résztvevő találkozik önmagával, Istennel és az embertársaival. A cursillo általában fellelkesíti, megrendíti, erővel tölti el a résztvevőket. Sokan egy életre szóló fordulatot tapasztalnak meg. Gyakran a cursillo által fontos barátságok szövődnek, új közösségek születnek.”¹⁰⁴ A cursillon résztvevők megtapasztalhatják a közösségi lét örömeit, ami alapján később vállalni tudják az apostoli küldetést is. A cursillós lelkigyakorlat az erős érzelmi feltöltődés mellett igen sok esetben valódi megtérést és mély hitet eredményez, növeli és aktivizálja a résztvevők egymás és a társadalom iránti felelősségét. Hazatérésükkor az emberek kapnak egy rövid, útmutató programot hitéletük elmélyítéséhez. Otthon a cursillon részt vettek csoportot alakítanak, vagy csatlakoznak egy már meglévő csoporthoz. A csoporttagok a későbbiekben hetente találkoznak, amikor személyes beszámolóikkal egymás példájából erőt meríthetnek.

A „cursillósok” nem tanítással, hanem személyes példával, önzetlen, jó cselekedetekkel, barátságok kialakításával alakítják családjuk és környezetük légkörét, életét. Az alap gondolat, hogy a világot, az embereket leginkább közvetlen környezetük mozgatja, befolyásolja, amelyben élnek. Így ezt a környezetet kell megváltoztatni.¹⁰⁵

Végül, de nem utolsósorban, szólnunk kell a református lelkiségi mozgalmakról is.

I. 5.2. Református lelkiségi mozgalmak

A Bethánia Szövetség, a különböző ifjúsági mozgalmak (SDG, KIE, MEK-DSZ stb.), illetve azok a kezdeményezések tartoznak a református lelkiségi mozgalmak közé, melyek a református egyház megújítását a Bibliához való nagyobb hűség mentén képzelik el. (Bibliaszövetség, Magyar Belmisszió Biatorbágy, Éjféli Kiáltás Misszió és a Magyar Kálvinista Egyház, mely az MRE-ből vált ki.)

A Bethánia Szövetség egy nemzetközi kezdeményezés (Christian Endeavour) magyarországi megjelenése. 1903-ban Budapesten alakult és nagy szerepe volt a II. világháború utáni ébredésben, hozzájárult ahhoz, hogy a reformátusság fennmaradhasson a diktatúra éveiben. A szervezetet 1950-ben betiltották, de 1990-ben újraalakult.¹⁰⁶

Katolikus hatásra jelent meg a református egyházban a Taizéi Mozgalom, mely alapdefiníciója szerint ökumenikus. És szintén katolikus hatásra mozgalom jelleggel jelent meg a református egyházban a cursillo. Ez utóbbi szerepe azért jelentős, mert olyan lelki szálakat pendít meg, amire a hagyományos protestáns gondolkodás nincs hatással. Az Isten melletti elcsendesedésnek ez a különleges módszere biblikus talajon áll, ezért az új

¹⁰³ HARAM JÓZSEF: Cigánymisszió Körömben. A remény szigete. H.n., 2016. (Kézirat.)

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ PALLÓS TAMÁS: Cursillo. A Kereszténység Tanfolyama Mozgalom. In: *Új Ember*, 2002. június 9.

¹⁰⁶ CZAGÁNY, 2014.

dolgokra nyitott reformátusok számára biztosít bekapcsolódási lehetőséget.¹⁰⁷ A katolikus Fokoláre Mozgalom pedig eleve egy meglehetősen protestáns eszményt tett magáévá, amikor az ige olvasására és annak élésére (megvalósítására) tett fogadalmat. Nem meglepő hát, hogy a mozgalom a '60-as évektől élénk kapcsolatot ápol protestáns közösségekkel.¹⁰⁸

További katolikus megújulási mozgalmak tagjai között is vannak református vallásúak, de az ő számuk elenyészőnek mondható. Ilyen csoportok például a Házas Hétvége Mozgalom, a Szentjánosbogár Közösség (jesuita lelkeség), a Ferences Világi Mozgalom stb.¹⁰⁹

II. Összegzés, konklúziók

Fentiekben a magyarországi keresztény új vallási és vallási-megújulási mozgalmakat tekintettük át. A kisegyházak híveinek tagsága ugyan összesen nem éri el a százezer főt (a 2011-es népszámlálás eredményei szerint), illetve a lelkeségi mozgalmakba és bázisközösségekbe bekapcsolódó hívek száma is feltehetőleg százezer fő alatt marad, társadalmi szerepük azonban óriási. A modern kor emberének új típusú vallásosságra van szüksége, melyeket a hagyományos keretek nem igazán tudnak kielégíteni. Az új vallási és vallási-megújulási mozgalmaktól van mit tanulniuk és átvenniük a történelmi egyházaknak is megújulásuk során. Ráadásul valamennyi vizsgált szervezet és mozgalom tagságára igaz, hogy a vallásosságuk nem „szabadon lebeg”, hanem erőteljesen befolyásolja mindennapi életüket, mintegy megtermékenyíti azt. Hatalmas erőforrást jelentve ezzel a társadalom megújítására, megreformálására.

Előadásunkban a legsikeresebb szervezeteket és mozgalmakat igyekeztünk röviden be is mutatni. A kisegyházak közül a Jehova Tanúi és a Hit Gyülekezete tartozik a taglétszámban mért legsikeresebbek közé, két nagyon eltérő kisegyház. Közös jellemzőjük talán csak az ökumené ellenességük, illetve hogy a világ javításának eszközeként tekintenek a térítésre, melyre nagy hangsúlyt fektetnek. A Hit Gyülekezete ezen kívül viszont aktívan bekapcsolódik a politikai életbe is, ez a leginkább politikus a vizsgált szervezetek és mozgalmak között.

A két kisegyház misszióban elért sikereinek hátterében más-más tényezők állnak. A Jehova Tanúinak tagsága nagyon aktív és „rámenős” a térítő tevékenységben (sokak erőszakosnak is tekintik fellépésüket), nagy a Biblia-ismeretük és erős közösséget alkotnak. A Hit Gyülekezete viszont modern, modernek a kommunikációs csatornái, modern a zeneisége, és modern a tanítása, abban az értelemben, hogy az ősi keresztény tanítások közül a hangsúly olyan elemeken van, mely a ma újdonságra törekvő, illetve gyakran identitászarvos emberének kimondottan vonzó. Ezek a világi sikerek igenlése és az ember isteni tulajdonságainak hangsúlyozása. Nagy kihívás előtt áll azonban a gyülekezet, hiszen karizmatikus alapítója még ma is él, s kérdés, hogy mivé lesz az egyház az alapító halála után.

A vallási megújulási mozgalmak közül először a karizmatikus megújulást tekintettük át, melynek gyökerei még a 19. századra nyúlnak vissza és olykor új egyházak létrejöttéhez vezettek/vezetnek. A spontaneitásnak,

¹⁰⁷ CZAGÁNY, 2014.

¹⁰⁸ CZAGÁNY, 2014.

¹⁰⁹ CZAGÁNY, 2014.

szabadságnak, élményszerűségnek, belső intuíciónak teret engedő újpünkösd mozgalmak életerejét mutatja, hogy a világon több mint félmilliárd hívük van ma már.

Magyarországon a lelkeségi mozgalmak és bázisközösségek a rendszerváltás előtt nemcsak a vallásos érzések fennmaradásán örködtek, hanem ellenkultúrát alkottak, képviselték az ellenzékiiséget és segítették a hívőket, hogy jobb és boldogabb emberré váljanak, hogy igazi közösség tagjaivá legyenek. A rendszerváltás után politikai szerepük csökkent, de nem csökkent, sőt növekedett hatásuk az egyes emberek életére. Szenvedély- és lelkibetegek gyógyulásában, elítéltek rehabilitációjában, romák integrálásában nagy eredményeket mutatnak fel az új vallási és vallási-megújulási mozgalmak, illetve abban, hogy a hívők megtalálják életük harmóniáját és hasznosságát. Ha az egyéni életek megváltoztatása társadalmilag szignifikáns méretekben következne be, akkor pedig a társadalmi struktúra egésze is megváltozna. Ez talán utópikus gondolat, de majd az idő eldönti az igazát.

Esperesek a Székesfehérvári Egyházmegyében 1949-től napjainkig*

I. Az egyházmegye területi tagozódásának változásai – a főesperességek, espereskerületek és plébániák kapcsolata

1. Történeti előzmények

1.1. A Székesfehérvári Egyházmegyét Mária Terézia alapította 1777-ben, területe pedig Székesfehérvár szabad királyi városra, Fejér vármegyére és Pilis vármegyének korábban a Veszprémi Püspökséghez tartozó területére terjedt ki. Az új egyházmegye 62 plébániája korábban a veszprémi püspök, illetve – Székesfehérvár esetében – az esztergomi érsek fennhatósága alá tartozott.¹ Az espereskerületi tagolódás szempontjából vizsgálva megalapításakor az új püspökségbe a fehérvári, a budai és a ráckevei espereskerület teljes területe, valamint a palotai espereskerület Fejér megyei plébániái kerültek.²

Az új egyházmegye felállítását követően az espereskerületek száma gyorsan emelkedni kezdett, így – ahogyan ezt az 1786-ban megjelent első egyházmegyei névtárból, schematismusból is megtudhatjuk – Séllyei Nagy Ignác püspöki szolgálata alatt már 8 espereskerület működött.³ Az espereskerületek megnevezése a következő volt: Székesfehérvári Felső, Székesfehérvári Alsó, Váli, Adonyi, Bicskei, Szigeti, Budai Alsó, Budai Felső.

Ezt követően, a demográfiai helyzet változásával a népesebb espereskerületeket megosztotta az aktuális megyéspüspök. Így a schematizmusban való előfordulásuk alapján megállapítható, hogy 1791-ben már létezett a

* A tanulmány III., adattárat tartalmazó része *Főesperesek és esperesek kronológiája* címmel letölthető az *Egyháztörténeti Szemle* internetes kiadásának oldaláról: www.egyhtorteszemle.hu

¹ A székesfehérvári püspökség császári alapítólevele 1777. február 17-én, a pápai megerősítő bulla 1777. június 17-én kelt. Ld.: A Székesfehérvári Egyházmegye honlapja: www.szfvar.katolikus.hu / Történelmünk / Egyházmegyénk / Alapítás. – 2018. június.

² A Veszprémi Püspökség 18. századi történetéből tudjuk, hogy a mai Székesfehérvári Egyházmegye területén először a budai espereskerület lett felállítva, az 1710-es évek végén; 1733 körül aztán létrehozták a veszprémi espereskerületet, amely néhány Fejér vármegyei plébániát is magában foglalt. A fehérvári espereskerületnek a budai kerületből történő kiválására 1737-ben került sor; majd a budai és fehérvári kerület egyes részeitől megalakult 1756-ban a ráckevei kerület. Közben a veszprémi kerület is szétvált, 1755-ben létrejött a palotai espereskerület. A budai kerülethez 19, a ráckeveihez 12, a fehérvárihoz 25, a palotai Fejér vármegyei részéhez 5 plébánia tartozott az új egyházmegye megalapításakor. Ezek mellett az exempt Fehérvár-belvárosi plébánia került az új püspökséghez, amelynek plébániatemploma lett a püspöki székesegyház. Ld.: HERMANN ISTVÁN: A veszprémi római katolikus egyházmegye igazgatása a 18. században. Bp., 2011. (Kézirat. PhD-disszertáció. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola.) 96–99., 103–104., 329–331., 335–336. p.

³ Az 1949 előtti székesfehérvári egyházmegyei történeti adatok elsődleges forrása a *FŐESPERESI és ESPERESI iratok a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban* című összefoglaló segédlet.

Csákvári Espereskerület (alapításában 9.)⁴ és az Érdi Espereskerület (10.), 1860-ra különvált a Székesegyházi Espereskerület (11.), 1869-re felállításra kerül a Székesfehérvári Középső Espereskerület (12.), 1933-ban az érdi kerületből megalakul a Martonvásári Espereskerület (13.), 1947-ben pedig – alapjaiban a székesfehérvári középső kerületből – a Kálozi Espereskerület. (14.)⁵

1.2. Az is egyértelműen megállapítható, hogy a 8–14 espereskerület a kezdetektől két nagyobb szervezeti egységbe, a Székesegyházi Főesperességbe és a Budai Főesperességbe szerveződött. A 19. század közepéig a két főesperesség között területi aránytalanság állt fenn, ennek orvoslására a jóval kisebb Budai Főesperességhez Fejér megyei területeket (ld. a bicskei és az érdi kerületet, amelynek nagy része Fejér vármegyéhez tartozott) csatoltak. A székesegyházi és a budai főesperesek kizárólag kanonokok lehettek, amit mi sem bizonyít jobban, minthogy egészen az 1980-as évekig a stallumok elnevezésében is szerepelt a „székesegyházi főesperes” és a „budai főesperes” megnevezés. Az egyházmegyei névtárak áttanulmányozásából ugyanakkor megállapítható, hogy a kanonok személye befolyásolta a stallumok sorrendjét, így volt olyan időszak, amikor a kolumnáris kanonokok (a káptalan első négy tagja, azaz a nagyprépost, a mesterkanonok, az éneklőkanonok és az őrkanonok) után közvetlenül következett a két főesperes, máskor a mesterkanonokok részben vagy egészben megelőzték a főespereseket.⁶

2. Az espereskerületek és a főesperességek számának fokozása (1949–1950)

2.1. A Székesfehérvári Egyházmegye középszintű igazgatásának átfogó átalakítására 1949-ben került sor, amikor a korábbi 14 espereskerület helyén 22, meglehetősen kisméretű kerület jött létre. Az új espereskerületi tagolódás kimunkálására Shvoy Lajos megyéspüspök külön bizottságot hozott létre, amelynek vezetője Potyondy Imre helynök volt. A bizottság által megfogalmazott javaslatokat megküldték az espereseknek, akik írásban véleményét nyilváníthattak. Ezt követően 1949. június 17-én Shvoy

⁴ A csákvári kerület előzményének tekinthetjük a Lovasberényi Espereskerületet, amelynek létrejöttéhez az 1780-as évek végéről vannak adataink.

⁵ Az 1947-ben felállított Kálozi Espereskerület elnevezése hamarosan meg is változott, az új espereskerületi beosztásban Sárréti Espereskerületként találkozhatunk vele.

⁶ Az 1945. és 1948. évi schematismusok szerint a kolumnáris kanonokok után következik az idősebb főesperes, majd a székesegyházi és a budai főesperes, végül az ifjabb mesterkanonok; az 1950. és 1955. évi névtárban előbb szerepel a székesegyházi és a budai főesperes, utána a két mesterkanonok; az 1967. és 1977. évi schematismusban fordul a sorrend: előbb a mesterkanonokok, utána a székesegyházi és a budai főesperesek. Szakos Gyula püspök kormányzásától megszűnik a stallumoknak a főesperesi tisztséghez kötése, így a mesterkanonokok után egyszerűen VII. és VIII. stallum szerepel. Így pl. Brajnovits Ferenc mesterkanonokként is székesegyházi főesperes maradhatott.

püspök elnökletével ismételten összeült a bizottság, és ekkor véglegesítették a kerületi beosztást.⁷

Még az espereskerületi reformot megelőzően, 1947 októberében került felállításra a Kálozi Espereskerület. Ezt azért is érdemes külön kiemelni, mivel az esperesi kinevező okiratban már megfogalmazódnak azok az átfogó célok, amelyek a két évvel későbbi átalakítást is mozgatják: „Isten dicsőségére, a lelkek üdvének intenzívebb munkálására, az egyházi közigazgatás tökéletesebb kiépítésére, a hívek és a papság kapcsolatának elmélyítésére új espereskerületet állítok fel, melyet részben az adonyi, nagyobb részben a székesfehérvári közép esperesi kerületből szakítok ki.”⁸

2.2. Az espereskerületek számának növelése jól illeszkedett Shvoy Lajos püspök egész szolgálatához, amelyben igazi lelkipásztorként megismerte az egyházmegye legtávolabbi részeit is, támogatta, hogy a papság–hívek közötti távolság csökkenjen, és a kisebb településeken is legyenek helyben lakó lelkipásztorok. Tette ezt XI. Piusz pápa személyes útmutatását is követve, aki az első „ad limina” látogatásakor Shvoy püspök lelkére kötötte, hogy szorgalmasan látogassa az elhagyott híveket, és fordítson külön figyelmet a filiák lelkigondozására. Ennek megfelelően évente 10–15 filiát személyesen meglátogatott, szorgalmazta és anyagilag támogatta ezekben kápolnák és templomok építését, ezzel egyidejűleg pedig intézkedett a helyi lelkipásztor kinevezéséről. Amint az egyházmegye alapításának 200. évében kiadott jubileumi névtárban is olvasható, Shvoy püspök kormányzása alatt 53 új plébánia és lelkészség jött létre, és amíg 1927-ben 109, addig 1968-ban már 162 önálló egyházközségre, plébániára vagy lelkészségre tagolódtott a Székesfehérvári Egyházmegye. Shvoy tehát valóban építő püspök volt, akinek évei alatt, az egyházközségek közreműködésével 51 új templom vagy kápolna épült.⁹ Az új espereskerületi rendszer kialakításának első közvetlen oka tehát az volt, hogy megnövekedett a plébániák és lelkészségek száma, és így egy espereskerülethez sok, az esperes által nehezen átfogható közösség tartozott.

A plébániák és lelkészségek számának emelését elősegítette az egyházmegyes papság számának növekedése, azaz volt kit küldeni az új egyházközségekbe. A Prohászka püspök halála előtti évben, 1926-ban újra megalakult egyházmegyei szeminárium olyan fiatalokat is felvett, akik a

⁷ Az 1949. június 17-i bizottsági ülés jegyzőkönyve szerint a tervezetre az esperesek részéről még több pontosítási javaslat is érkezett (jellemzően egy-egy településnek más espereskerületbe sorolására tettek javaslatot), így a végső szót Shvoy püspök mondta ki. Volt, hogy az általános helynök eredeti javaslatát, más esetben az esperesek módosítási javaslatát fogadta el a főpásztor, s így lett véglegesítve az espereskerületi rendszer. A végső bizottsági ülésen Shvoy és Potyondy mellett részt vett Preiner István későbbi kun- és besenyőföldi főesperes, Doroszlai Béla későbbi árpádszállási főesperes, Nagy Ipoly puszazámori lelkész, dr. Burján Imre velencei plébános, Vajk Gyula bodajki plébános, valamint dr. Németh László irodaigazgató-helyettes. Ld.: Székesfehérvári Püspöki Levéltár (továbbiakban: SzfvPL) – No. 7454 – 1789/1949.

⁸ SzfvPL – No. 7450 – 2832/1947.

⁹ Ld.: A székesfehérvári egyházmegyei jubileumi névtára 1977-ben. Kiad.: Bejczy Gyula. Székesfehérvár, 1977. 139., 140. p.

maximális követelményt támasztó győri vagy szombathelyi szemináriumba nem jutottak be – azonban felszentelt papként tevékenyen hozzájárultak az egyházmegye életéhez. Gondolhatunk magára Kisberk Imre későbbi püspökre is, aki a megújult szeminárium első évfolyamának volt a hallgatója, Sopron vármegyében született.¹⁰ A másik kedvező hatás – szerencse a szerencsétlenségben – a szerzetesrendek 1950-es feloszlata, amelynek következtében először 60, de még a kényszerű elbocsátást követően is 35 pappal gazdagodott az egyházmegye klerikusi állománya.¹¹ És akkor még nem beszéltünk azokról a személyekről, akik nem felszentelt szerzetesként lettek átvéve egyházmegyei szolgálatra, hanem a szerzetesi főiskolák megszüntetésével kerültek novíciusként a fehérvári szemináriumba, s lettek végül fehérvári egyházmegyések.¹² Tehát nemcsak volt kit küldeni az új egyházközségekbe, hanem az államhatalom irányába tálalható is volt az átvételük szükségessége, mivel az új egyházközségek lelkipásztorra vártak. Ez a megnövekedett létszám szintén hozzájárult az új espereskerületek létrejöttéhez.

Az új kerületek kialakításának harmadik indoka, hogy megváltoztak a közlekedési viszonyok, új közigazgatási központok jöttek létre (így például Válból Bicskére, Adonyból Dunaujvárosba tevődött át a központi szerep), továbbá tudni lehetett, hogy a Buda-környéki plébániák egy része hamarosan Nagy-Budapest részévé válik. Mindezek befolyásolták például a dunamenti és kunföldi kerületek szétválását, az érdi kerületből a Budapesthez csatolt részek leválását, vagy a budai alsó és budai felső kerület mellett egy budai középső kerület felállítását. Mindezek fényében indokolt végigolvasni az espereskerületek új beosztását meghirdető egyházmegyei körlevelet, amely a következőképpen szól:¹³

„Egyházmegyénkben az önálló lelkészségek száma tetemesen megnövekedett. Egyházmegyénkben 1910-ben 94 plébánia és 4 helyi káplánság volt. Ma a tényleg működő és megszervezett plébániák, curatiák (lelkészségek) és helyi káplánságok száma 164, amelyek mellett 7 lelkészség van újabb szervezés alatt. Egyes espereskerületekben különösen megnövekedett a plébániák száma. A budai alsó kerületben 1910-ben 8 plébánia volt, ma 17. Az érdi kerülethez 1910-ben 9 plébánia tartozott, ma a martonvásári kerülethez – 10 plébániájának időközi kiszakítása után – még mindig 15 plébánia tartozik.

A közlekedés iránya és módja is tetemesen megváltozott. A közlekedés újabb lehetősége teljesen más irányba kapcsolt át egyes kerületrészeket.

¹⁰ Ld.: MÓZESSY GERGELY: Az 1956-ot követő megtorlás hatása Kisberk Imre püspök életútjára. In: Magyar Katolikus Egyház, 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány Évkönyve, 2007. Szerk.: Szabó Csaba. Bp., 2007. 123. p.

¹¹ SzfvPL – Litterae Encyclicae 2331/1951.

¹² Ide sorolható a ciszterci dr. Arató Miklós Budapest-Baross Gábor-telepi plébános, Bácskai Sándor sárosdi plébános, dr. Glósz Ervin Székesfehérvár-öreghegyi plébános, Keszthelyi Ferenc Bp-nagytétényi plébános, későbbi váci megyés püspök, Keszthelyi Miklós mezőfalvi esperesplébános, Purszki Géza tárnoki plébános, Tihanyi József perkátai plébános, Trimmer Elek vajtai adminisztrátor; a lazarista Dusik Tibor Erdőújtelepi plébános, Sebestyén Imre alapi plébános, Vitéz Tivadar vertesboglári plébános, továbbá a ferences Debreczeni László besnyői plébános.

¹³ SzfvPL – Litt. Enc. 1789/1949.

Ezek a körülmények egyházmegyénk espereskerületeinek új beosztását és az espereskerületek számának növelését tették szükségessé. A tavaszi esperesi konferencia a püspöki helynök elnöklete alatt 4 esperest küldött ki, hogy az espereskerületek új beosztására tervet dolgozzon ki. A kidolgozott tervezetet az esperesek írásbeli hozzászólása s bírálata alapján a bizottság folyó hó 17-én elnökletem alatt megegyeszer megvitatta. Az itt előadottak és megállapítottak alapján az espereskerületek számát 14-ről 22-re emelem fel s a plébániákat az egyes espereskerületek között következőkép osztom meg.”

Az új esperesek kinevezése két részletben, pünkösdvásárnap, illetve Szent Péter és Szent Pál apostolok főünnepén történt. A korábbi esperesek – Kisteleki István, Vibirál Lajos és Szabó Pál kivételével – hivatalukban maradtak, és egyben 10 új esperes kinevezésére került sor.¹⁴

2.3. Fontos kiemelni, hogy ekkor, 1949 nyarán még nem szervezték meg a két új főesperességet, így a 22 espereskerületet a korábbi két főesperességhez rendelték. A Kun- és Besenyőföldi Főesperesség, valamint az Árpádszállási Főesperesség felállítására 1950. február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén került sor. Az új főesperességek felállításáról az egyházmegyei körlevél a következő beszámolót adja:¹⁵

„Az espereskerületek számának növekedése szükségessé tette a főesperességek ketté választását. A székesegyházi kerületből kihalítottam a sárréti, székesfehérvári alsó u.n. besenyőföldi, kunföldi alsó és kunföldi felső, továbbá a dunamenti espereskerületeket. E kerületeket együtt különálló „Kun- és besenyőföldi, Szent Lajos király oltalma alatt álló” főesperességgé teszem, melynek élére Preiner István c. apát, dunapentelei plébánost helyezem, mint főesperest, felmentve őt a kunföldi alsó kerület esperesi tisztéből.

Az ősi budai főesperességből kihalítottam a buda-keleti, érdi, martonvásári, szigeti és csepeli kerületeket. Ezen kerületek alkotják az új „Árpádszállási, Szent Gellért oltalma alatt álló” főesperességet, melynek főesperese Doroszlai Béla pápai kamarás, albertfalvai plébános lett. Doroszlai Béla albertfalvai plébánost egyidejűleg felmentettem a buda-keleti kerület esperesi tisztéből.

Így a régi két főesperesség helyett négy főesperességre osztom fel az egyházmegyét.”

Amint a körlevél is tartalmazza, az új főespereseket korábbi esperesi megbízatásuk alól felmentették, és helyettük a budai-keleti és a kunföldi-alsó

¹⁴ Az új esperesek a kinevezésük sorrendjében a következők: Dömötör István, Vajk Gyula, Kisberk Imre (két kerületbe), Bényi József, Majláth János, Langhammer János, Mórász Pál, Balogh Károly, Tomecz József és Oszkó János. Hivatalában maradt Aradi Ignác (1942-től), dr. Burján Imre (1947-től), dr. Keszi József (1948-tól), Farkas Károly (1947-től), Mayer József (1931-től), Preiner István (1936-tól), Angeli Márton (1946-tól), Kocsis Lajos (1944-től), dr. Ásgúti Ádám (1933-tól), Doroszlai Béla (1933-tól) és Nagy Ipoly (1947-től). Az új kinevezésekről bővebben ld.: SzfvPL – No. 7450 – 1643–1645, 1790, 1793, 1795, 1797, 1800, 1803, 1806/1949.

¹⁵ SzfvPL – Litt. Enc. 377/1950.

kerület is új esperest kapott.¹⁶ Összességében tehát egy év leforgása alatt egy tucat új esperes jelent meg az egyházmegyében – kialakulóban volt az „új esperesi kar.” Ellentétben az ősi főesperességekkel, a kun- és besenyőföldi, valamint az árpádszállási főesperesi tisztség nem kötődött a székeskáptalanhoz, és a káptalani stallumok elnevezése sem változott a két főesperesség 1950-es megjelenésével.

Így a kun- és besenyőföldi főesperesek közül Preiner István sohasem lett kanonok (főesperesként is megőrizte címzetes apáti kitüntetését); Aradi Ignác ugyan kanonok volt, de ez a párhuzamosan ellátott székesegyházi főesperesi tisztségének köszönhető; Barbély Pál csak később, árpádszállási szolgálata alatt lett a káptalan tagja; Török Ferenc kitüntetésként viselte a címzetes kanonoki elismerést, de a székeskáptalannak nem volt rendes tagja; id. Horváth László nem a főesperesi szolgálata kezdetétől, hanem később lett kanonok. Horváth Imre kanonok-főesperesi kinevezése a fenti sorból azért tekinthető kivételnek, mivel Takács püspök tudatosan összekapcsolta a 4 főesperesi tisztséget a káptalani tagsággal.

Hasonló mondható el az árpádszállási főespereseknél is: Doroszlai Béla címzetes préposti kitüntetést kapott, de kanonok nem lett; dr. Ásguti Ádám és Barbély Pál nem automatikusan, hanem 20, illetve 15 éves főesperesi szolgálat után lettek kanonokok; Lauber Benedeknél pedig Takács Nándor tisztségegyesítő törekvése alapján kapcsolódott össze a főesperesi és a kanonoki méltóság.¹⁷

A kommunizmus magyarországi előretörésével egyidőben, 1949–50-ben tehát a Székesfehérvári Egyházmegyében Shvoy Lajosnak köszönhetően egy szervezeti megújulás volt kibontakozóban, amely a gyarapodó plébániákra, lelkészségekre építve az egyházmegyét 4 főesperességre, az egyes főesperességeket pedig 7–5–5–5 espereskerületre osztotta.

2.4. Az egyes espereskerületekhez 1949-ben a következő egyházközségek tartoztak, megalapításuk időrendjében (álló betűkkel a plébániák, *dólt betűvel* a lelkészségek, a templomigazgatóságok és a helyi káplánságok megnevezése; zárójelben a megalapítások éve):¹⁸

I. Székesegyházi espereskerület: Székesfehérvár-Belváros (1688), Székesfehérvár-Felsőváros (1778), Székesfehérvár-Vasútvidék (1928), Székesfehérvár-Víziváros (1928), Székesfehérvár-Nagyboldogasszony (1948), Székesfehérvár-Maroshegy (1949), *Székesfehérvár-Szent Imre (1720), Székesfehérvár-Szeminarium (1745), Székesfehérvár-Szent György kórházlelkészség (1909), Székesfehérvár-Öreghegy (1940), Székesfehérvár-Almássy-telep (1946), Székesfehérvár-Szárzsrét (1948)*

¹⁶ Esperes lett a budai-keleti kerületben Desits István, a kunföldi alsó kerületben Farkas Alberik O.Cist. Ld.: SzfvPL – No. 7450 – 377-380/1950.

¹⁷ Takács Nándor döntése egyértelműen kiolvasható Horváth Imre Székesfehérvár-belvárosi plébános kanonoki kinevezésénél: „A Főtisztelendő Székeskáptalanban 1997-ben történt előreléptetések és új kanonoki kinevezések óta alapvető szándékom az, hogy a főesperesi teendőket a négy utolsó stallumra kinevezettek végezzék...” Ld.: SzfvPL – Litt. Enc. 1514/2000.

¹⁸ Az összeállítás az 1950. évi schematizmus (Schematismus Venerabilis Cleri Almae Diocesis Albaregalensis MCM.) felhasználásával készült.

- II. Székesfehérvári felső (bakonyvidéki) espereskerület: Iszkaszentgyörgy (1732), Isztimér (1751), Csór (1788), Bakonykúti (1810), *Inota* (1948)
- III. Székesfehérvár északi (gajavölgyi) espereskerület: Mór (1696), Bodajk (1749), Magyaralmás (1760), Bakonysárkány (1788), Csókakő (1788), Pustavám (1789), Fehérvárcsurgó (1921), *Mór-Kapucinus* (1696), *Balinka* (1784), *Söréd* (1949)
- IV. Székesfehérvári középső espereskerület: Füle (1748), Szabadbattyán (1762), Sárpentele (1818), Polgárdi (1886), *Sárszentmihály* (1943), *Tác* (1945), *Kőszárhegy* (1946), *Úrhida* (1946)
- V. Velencei-tó parti espereskerület: Nadap (1761), Velence (1788), Pákozd (1818), Gárdony (1949), Kápolnásnyék (1949), *Sukoró* (1908), *Agárd-fürdőtelep* (1947)
- VI. Váli espereskerület: Vál (1714), Lovasberény (1719), Pázmánd (1721), Pátka (1746), Vértesacska (1755), Gyúró (1824), *Tordas* (1946)
- VII. Vértesaljai espereskerület: Vérteskozma (1747), Csákerény (1750), Csákvár (1754), Vértesboglár (1761), Zámoly (1788), Gánt (1807)
- VIII. Sárreتي espereskerület: Káloz (1749), Nagyláng-Soponya (1769), Aba (1787), Sárkeresztúr (1788), Kisláng (1906), *Sárszentágota* (1939), *Puszttaegres* (1946), *Nagyhőrcsök-Hatvanpuszta* (1947)
- IX. Székesfehérvári alsó (besenyőföldi) espereskerület: Vajta (1745), Sárszentmiklós (1770), Alap (1860), Sárbogárd (1862), Cece (1949), *Alsószentiván* (1945), *Hard* (1945)
- X. Kunföldi felső espereskerület: Perkáta (1712), Nagyhantos [Hantos] (1750), Sárosd (1788), Seregélyes (1788), Szabadegyháza (1949), *Nagylók-Szilfamaajor* (1946)
- XI. Kunföldi alsó espereskerület: Dunapentele [Sztálinváros, Dunaiújváros] (1744), Előszállás (1766), Hercegfalva [Mezőfalva] (1788), Baracs (1926), *Nagyvenyim* (1944), *Apátszállás* (1945), *Nagykarácsonyszállás* (1945)
- XII. Dunamenti espereskerület: Ercsi (1702), Adony (1724), Rácalmás (1848), Pusztaszabolcs (1949), *Ivácna* (1919), *Besnyő* (1946)
- XIII. Budai alsó (máriaremetei) espereskerület: Budakeszi (1699), Nagykovácsi (1715), Solymár (1716), Pesthidegkút-Ófalu (1736), *Budakeszi-Makkosmária* (1938), *Pesthidegkút-Máriaremete* (1944), *Pesthidegkút-Remetekertváros* (1944), *Pesthidegkút-Széphalom* (1946), *Adyiliget* (1946)
- XIV. Budai középső (pilisi) espereskerület: Pilisvörösvár (1692), Pilisborosjenő (1698), Piliscsaba (1711), Pilisszántó (1782), Pilisszentkereszt (1800), Pilisszentiván (1949), *Tinnye* (1781), *Pilisvörösvár-Bányatelep* (1930), *Pilisliget [Piliscsaba-Klotildliget]* (1946)
- XV. Budai felső espereskerület: Dunabogdány (1724), Szigetmonostor (1768), Pomáz (1770), Pilisszentlászló (1788), Tahitótfalu (1801), Csobánka (1808), Üröm (1821), Budakalász (1846), Leányfalu (1946), *Pomáz-Szentistvántelep* (1948)
- XVI. Budai nyugati espereskerület: Torbágy (1714), Zsámbék (1716), Etyek (1723), Perbál (1753), Mány (1793), Bia (1949), *Páty* (1936)
- XVII. Bicskei espereskerület: Bicske (1723), Szár (1735), Felcsút (1788), *Alesútdoboz* (1945), *Csabdi* (1946), *Tabajd* (1946)
- XVIII. Budai keleti espereskerület: Törökbálint (1702), Budafok-Belváros (1758), Nagytétény (1771), Budafok-Kelenvölgy (1946), Budatétény (1946), Nagytétény-Baross Gábor-telep (1948), Albertfalva (1949), *Budafok-Felsőváros* (1946)

XIX. Érdi espereskerület: Érd-Ófalu (1715), Diósd (1921), Százhalombatta (1949), *Érdliget* (1943), *Érd-Parkváros* (1943), *Érd-Tusculanum* (1945), *Érd-Ujfalú* (1946), *Érd-Postástelep* (1947)

XX. Martonvásári espereskerület: Ráckeresztúr (1723), Tárnok (1723), Sóskút (1752), Martonvásár (1788), *Pusztazámor* (1931), *Baracska* (1934), *Tárnokliget* (1947)

XXI. Csepeli espereskerület: Csepel-Belváros (1740), *Csepel-II. Jézus Szíve* (1929), *Csepel-Királyerdő* (1945), *Szigetszentmiklós* (1946), *Csepel-Szabótelep* (1947), *Csepel-Kertváros* (1948)

XXII. Szigeti espereskerület: Ráckeve (1699), Szigetújfalu (1742), Tököl (1750), Szigetcsép (1862), Szigetbecse (1949), Szigetszentmárton (1949), *Szilágyi-telep [Szigethalom]* (1949)

2.5. Az egyes espereskerületek kapcsán indokolt szólni a felállított kerületek védőszentjeiről, akiknek égi oltalma alá helyezte Shvoy püspök a kerület papjait és híveit, és akiknek ábrázolása megjelent az espereskerületi bélyegzőkön is.

A székesegyházi kerület védőszentje értelemszerűen Szent István király lett, aki egyben a Székesegyház–Bazilika védőszentje; a székesfehérvári felső Szent László király, a székesfehérvári északi kerületé (ahová Bodajk is tartozott) a Bodajki Segítő Szűz Mária, a székesfehérvári középső (Szabadbattyán titulusa után) Szent Imre herceg, a Velencei-tó partié Szent Péter apostol (a halászból lett pápa), a váli kerületé Boldog Gizella királyné, a vértessaljaié pedig Szent Mór pécsi püspök. A sárréti kerület Borromeo Szent Károly milánói érsek, a besenyőföldi kerület a lazarista rendalapító Páli Szent Vince, a kunföldi felső kerület Árpádházi Szent Margit szűz, a kunföldi alsó Boldog Pál domonkosrendi vértanú, a dunamenti pedig Szent Pál apostol oltalma alá került. A budai alsó kerületnek (ahová Máriaremete is tartozott) a Máriaremetei Boldogságos Szűz Mária, a budai középső kerületnek (amelynek egykori területén volt remete a pálos rendalapító) Boldog Özséb remete, a budai felső kerületnek (amely beékelődött a Szent Adalbert oltalma alatt álló főegyházmegyébe) Szent Adalbert püspök és vértanú, a budai nyugati kerületnek (Zsámbék ősi prépostsága után) Keresztelő Szent János, a bicskei kerületnek pedig (az alsúti kastély egykori urának, József nádornak védőszentje után) Szent József lett a patrónusa. A budai keleti kerület (mivel az a Kelen-hegy szomszédságában lévő részeket foglalta el) Szent Gellért püspök és vértanú, az érdi kerület (Érd-Ófalu titulusa után) Szent Mihály főangyal, a martonvásári Vianney Szent János, a csepeli kerület Árpádházi Szent Erzsébet, a szigeti kerület (ahová Szigetszentmárton is tartozik) Tours-i Szent Márton oltalma alá került.

2.6. Az 1949-es új kerületi beosztást követően egészen 1993-ig már csak csekély változást tapasztalhatunk az egyházszervezetben. Egyrészt a helyi káplánságok megszűnnek és plébániává vagy lelkészséggé alakulnak, másrészt a lelkészségek jelentős számban fejlődnek plébániává (a rendszerváltáskor már csak 15 lelkészség működött a Székesfehérvári Egyházmegyében¹⁹), harmadrészt új lelkészségek alakulnak (Halásztelek 1954-ben, Érd-

¹⁹ Az 1988. évi ünnepi névtár szerint Székesfehérvár-Százszécsény, Várpalota-Inota, Kőszárhegy, Sárhatvan, Sárszentágota, Németskér-Hard, Pusztægres, Nagylók,

Újtelep 1958-ban), negyedrészt az espereskerületi határok kis mértékben változnak (Kisláng átkerül a Székesfehérvári Középső Espereskerületbe, Pusztægres a Székesfehérvári Alsó (Besenyőföldi) Espereskerületbe, Rácalmás a Kunföldi Alsó Espereskerületbe).

3. Az egyházmegyei határrendezést követő átalakítás (1993)

3.1. II. János Pál pápa 1993. május 30-án kelt „Hungarorum Gens” kezdetű Apostoli Konstitúciójával átalakította Magyarországon a római katolikus egyházszerkezetet. Ez a szervezeti és területi átalakítás a Székesfehérvári Egyházmegyét is érintette. Ahogyan a Magyar Katolikus Püspöki Karnak a római döntést kommentáló nyilatkozatában is szerepel, a „Székesfehérvári Egyházmegye területéből elkerülnek a budapesti plébániák Csepel kivételével, valamint a Dunakanyar plébániái, hozzá kapcsolódnak viszont Tatabánya és környékének plébániái a Győri Egyházmegyéből, valamint Fejérmegye plébániái a veszprémi érsekségtől”.²⁰

Mivel az egyházmegyei határok átrendezése jelentős hatást gyakorolt az espereskerületi beosztásra is, indokolt részletesebben bemutatni a területi változást:²¹

- az Esztergom-budapesti Főegyházmegyéhez kerültek – Budapest XXI. kerület (Csepel) kivételével – a fővárosi plébániák, illetve Nagykovácsi és Adyliget, így a Budai Keleti Espereskerület legnagyobb része (Törökbálint kivételével), valamint a Budai Alsó Espereskerület jelentős része (Budakeszi és Solymár kivételével) elkerült,
- az Esztergom-budapesti Főegyházmegyéhez csatolták a Dunakanyar és a Szentendrei-sziget egyházmegyei részét, valamint a pilisi plébániák egy részét, így a Budai Felső Espereskerület egésze, valamint a Budai Középső Espereskerület kis része (Pilisborosjenő, Pilisszentkereszt) elkerült,
- az Esztergom-budapesti Főegyházmegyétől a Székesfehérvári Egyházmegyéhez került Budaörs, Budajenő, Telki és Tök,
- a Győri Egyházmegyéhez került Bakonysárkány, amely eddig a Székesfehérvári Északi (Gajavölgyi) Espereskerülethez tartozott,
- a Győri Egyházmegyétől a Székesfehérvári Egyházmegyéhez került Tatabánya-Alsógalla, Tatabánya-Bánhida, Tatabánya-Felsőgalla, Tatabánya-Óváros, Vértesszőlős, Vértessomló, Várgesztes, Környe, Kecskéd, Oroszlány, Kömlőd, Dad és Bokod települések, amely alapját képezte a felállításra kerülő bánhidai kerületnek,

Nagykarácsony, Iváncsa, Pusztazámor, Csepel-Királyerdő, Csepel-Kertváros, Csepel-Szabótelep és Szigetszentmiklós minősült lelkészszékhelynek. Mára pedig teljesen megszűnt a „lelkészszékhely” egyházszerkezeti egység: Csepel-Kertváros és Csepel-Szabótelep beolvadt a Csepel-belvárosi plébániába, Sárhatvan és Hard (a pécsi egyházmegyében) filiává vált, a többi lelkészszékhely plébánia rangra emelkedett; Budakeszi-Makkosmária státusza többször változott, jelenleg templomigazgatóságnak minősül.

²⁰ Ld.: A Magyar Katolikus Püspöki Kar nyilatkozata az egyházmegyék területének átrendezéséről. Bp., 1993. június 1.

²¹ Az összeállítás alapja Angelo Acerbi apostoli nuncius úr 1993. június 13-án kelt rendelkezése, amelyben elrendeli a „Hungarorum Gens” kezdetű konstitúció végrehajtását a Székesfehérvári Egyházmegye vonatkozásában. Ld.: Apostoli Nunciatúra 1402/1993.

- a Veszprémi Főegyházmegyéhez került a Várpalota részét képező Inota,
- a Veszprémi Főegyházmegytől a Székesfehérvári Egyházmegyéhez került Lepsény, Mezőszentgyörgy, Enying, Mátyásdomb, Lajoskomárom, Mezőkomárom, Szabadhidvég, Dég és Mezőszilas település (viszont nem került át Nádasdladány, Jenő és Bakonycsernye, bár Fejér megyei települések), amelyek részben az új enyingi, részben a sárbogárdi kerülethez kerülnek,
- a Pécsi Egyházmegyéhez került a Németskér részét képező Hard (viszont nem került a Székesfehérvári Egyházmegyéhez Igar, amely Fejér megyei település).

A pápa 1991-es magyarországi látogatása során is szorgalmazott, majd két évvel később bevezetett területi reform a Szombathelyi Egyházmegye kivételével az összes római katolikus egyházmegyet érintette. Mint közismert, létrejött a Kaposvári Egyházmegye és a Debrecen–Nyíregyházi Egyházmegye, a megfogyatkozott veszprémi területekből felállításra került a Veszprémi Főegyházmegye.

3.2. A szentszéki döntést követő hónapokban az egyes egyházmegyék kialakították belső szervezeti és területi tagolódásukat, ahogyan ez a Székesfehérvári Egyházmegye vonatkozásában is történt. Az új espereskerületek kialakításáról az egyházmegyei körlevél a következőket írja: „Az egyházmegyei határok változásával szükségessé vált az espereskerületek újjászervezése. Többek meghallgatásával, a javaslatok átgondolásával megmaradt a négy főesperesi kerület, és 13 espereskerület létesült.”²² Az új espereskerületi tagolódás 1993. szeptember 14-én lépett hatályba. A fentieknek megfelelően:

- a Székesegyházi Főesperességhez tartozott a Székesfehérvári, az Enyingi, a Bodajki és a Velencei Espereskerület,
- a Budai Főesperesség a Bánhidai, a Csákvári és a Pilisvörösvári Espereskerületre,
- az Árpádszállási Főesperesség a Budaörsi, az Érdi és a Csepeli Espereskerületre,
- a Kun- és Besenyőföldi Főesperesség az Adonyi, a Dunaujvárosi és a Sárbogárdi Espereskerületre tagolódott.

Látható, hogy bár összességében az egyházmegye területe nagyságrendileg nem változott, az espereskerületek számát Takács püspök kilencel csökkentette. Ennek egyik indoka, hogy a korábbi espereskerületi beosztást túl elaprózottnak tekintette, és a közlekedés és a hírközlés fejlődésével már nem jelentett nehézséget a távolabbi plébániákkal való kapcsolattartás. Szembeötlő, hogy az új espereskerületek száma szinte teljesen megegyezik az 1949. évet megelőzővel (akkor 14, most 13 kerület működött), az elnevezések viszont egységesebbé váltak: a kerületben található meghatározó település elnevezése került bele az espereskerület nevébe.

Érdemes külön is kiemelni, hogy a Győri Egyházmegyéből átkerült részek egyben maradtak, és a velük határos Fejér megyei települések (Pusztavám, Szár) hozzárendelésével jött létre a Bánhidai Espereskerület. A

²² Ld.: SzfvPL – Litt. Enc. 1406/1993.

Veszprémi Egyházmegyéből átcsatolt területeket viszont megosztották: az új Enyingi Espereskerülethez az Enying környéki települések mellett a korábbi Székesfehérvári Középső Espereskerület plébániái tartoztak, a Lajoskomárom környéki plébániákat viszont a Sárbogárdi Espereskerülethez csatolták. A hatalmasra nőtt Pilisvörösvári Espereskerület Mánytól egészen Solymárig tartott, egymástól nagyban különböző településtípusokat magában foglalva, a Budapesttől nyugatra eső plébániák pedig Budaörsi Espereskerület néven alkottak egy kerületet, azaz az egyházmegyébe újonnan érkezett település lett a kerület névadója.

Mivel 1993-ra bevett gyakorlattá vált, hogy két kerületet (így a Székesfehérvári Északi és Felső, a Sárréti és a Besenyőföldi, a Kunföldi Felső és Alsó, a Dunamenti és az Érdi, a Váli és a Bicskei, a Martonvásári és a Budai Nyugati, a Csepeli és a Szigeti Espereskerületet) egy-egy esperes vezetett, így a kerületek számának csökkenése (az egyházmegyénél maradt részeknél) jellemzően nem járt együtt a korábbi esperesek felmentésével, hanem egy más elnevezésű, módosított területi hatályú kerületet tovább vezettek.²³

3.3. A 13 új espereskerület megörökölte nemcsak az eddigi espereseket, hanem a korábbi nagyobb kerületek védőszentjeit is. Így maradt a székesfehérvári kerület védőszentje Szent István király, az enyingié Szent Imre herceg, a bodajkié a Segítő Szűz Mária, a velenceié Szent Péter apostol, a bányászterületeket magában foglaló bánhidaié a bányászok védőszentje, Szent Borbála, a csákvárié Szent Mór püspök, a pilisvörösvárié Boldog Özséb remete, a budaörsié Szent László király, az érdié Szent Gellért püspök és vértanú, a csepelié Árpádházi Szent Erzsébet, az adonyié Szent Pál apostol, a dunaújvárosié Szent József, a sárbogárdi pedig Boldog Gizella királyné.

4. A jelenlegi espereskerületi beosztás

4.1. Az 1993-ben létrejött espereskerületi lehatárolás alig egy évtizedig maradt fenn. Spányi Antal megyés püspök székfoglalását követően hamarosan megkezdődött az egyházmegye területi tagolódásának felülvizsgálata, amelyet – az 1949-es átszervezéshez hasonlatosan – külön bizottság irányított.²⁴ Az új szervezeti rendszer 2004. október 15-én lépett hatályba. Az átszervezés eredményeként megszűntek a főesperességek, és a plébániák

²³ Mindösszesen kettő esperes, Bertalan Béla enyingi plébános és Sörédi Imre velencei plébános esperesi tisztségéből való felmentésére került sor. Viszont továbbra is esperes maradt Brajnovits Ferenc, Tóth Tibor József CM, Tóth István, Lengyel Sándor, Krasznai Zoltán, id. Horváth László, Keszthelyi Miklós O. Cist., Lendvay Zoltán, Labbant Lajos, Eszéki Imre és Harangozó Imre, Varga János és Szentgyörgyvölgyi Zoltán. Varga esperesként lett inkardinálva a Győri Egyházmegyéből és esperes is maradt, Szentgyörgyvölgyi pedig az Esztergomi Főegyházmegyéből került át esperesként és tisztségét továbbra is megtartotta.

²⁴ A bizottság 7 tagból állt: Kiss János, Boros Zoltán, Brezina Károly, Dózsa István, Hajdu Ferenc, Mészáros János és Simon Péter részvételével. A javaslatot először az Esperesi Konferencia és az Egyházmegyei Papi Szenátus tárgyalta, aztán az esperesi koronák, utána a papság 21 észrevételt fogalmazott meg, végül a Tanácsosok Testülete szavazott a javaslatról. Ld.: SzfvPL – No. 7454 – 850/2004.

összesen 5 espereskerületbe rendeződtek. Mivel a létrejött kerületek nagyobb kiterjedésűek, minden kerületnél kötelezővé vált a helyettes esperes kinevezése. Így a mai Székesfehérvári Egyházmegye az 5+5 fős esperesi-helyettes esperesi megoldásra épít. Az új espereskerületi beosztáshoz illeszkednek a később felállított lelkipásztori körzetek is, amelyek jellemzően 1-2 főplébániát (ahol a plébános székhelye van) és az adminisztrált társplebániákat foglalják magukban.

A 2004-es espereskerületi átalakítás elsődleges indokaként a bizottság a súlyosbodó paphiányt jelölte meg. Egyrészt csak néhány lelkipásztor tartozott egy adott espereskerületbe, és így indokolatlan volt ennyi kerületet fenntartani, másrészt a plébániák oldallagos ellátása miatt egy-egy pap nem egy esetben több espereskerületnél is érintett volt (mert az egyik ellátott plébániája egy adott kerülethez tartozott, a többi plébánia viszont egy másik kerülethez), s így elvileg több koronailésen is részt kellett vennie. Az új rendszer illeszkedik az egyházmegye hosszú távú lelkipásztori tervéhez, ezáltal az egy plébánoshoz tartozó fő- és társplebániák egy espereskerületbe sorolódnak. Érdemes a fenti gondolatok alátámasztására megidézni az átszervezést ismertető egyházmegyei körlevelet is, amelyben a következők olvashatók:²⁵

„Jézus Krisztus megállapításának, ill. felszólításának: „Az aratnivaló sok, de a munkás kevés. Kérjétek az aratás urát, küldjön munkásokat az aratásba. (Mt 9, 37-38) súlyos és sürgető tényét a Székesfehérvári Egyházmegye az utóbbi évtizedekben egyre mélyebben megtapasztalta.

Miközben az Eucharisztikus év kezdetén megújítjuk buzgó imádságunkat papi hivatásokért, egyházmegyénk életében szembe kellett néznünk az Úr szőlőjének munkásai egyre kevesbedő számával. Jelen helyzetünkben az espereskerületek többsége olyan kevés plébánost fogott össze, hogy az esperesi munka, ill. összejövetel olykor 2-3 plébános részvételével ellehetetlenült. Emberi tekintettel nézve a jövőt, a mintegy 150 plébániát hamarosan 50-60 pap fogja lelkipásztorként szolgálni. Papságunk létszámának megfogyatkozása és átalagéletkoruk növekedése késztetett arra, hogy az elmúlt év őszén Kiss János helynök úr vezetésével egy héttagú bizottságot hozzunk létre azzal a céllal, hogy tegyenek javaslatot az egyházmegye racionálisabb területi beosztásával és lelkipásztori ellátásával kapcsolatban. A bizottság javaslatát a tavaszi kerületi koronákon ismertettük a papsággal, majd írásos formában véleményezésre minden atyának elküldtük. A beérkezett meglátásokat, javaslatokat beépítettük a tervezetbe, és a Tanácsosok Testületének ülése elé tártuk, mely testület annak életbeléptetését egyhangúan javasolta és támogatta.

Mindezek alapján 2004. október 15-i hatállyal

- a) megszüntetem az eddig érvényben lévő 4 főesperességet és 13 espereskerületet,
- b) és ugyanezen hatállyal a CIC 374. kánon 2. §-a értelmében a következő 5 espereskerületet állítom fel az alábbi plébániákkal, filiákkal, ill. misézőhelyekkel.”

²⁵ Ld.: SzfvPL – Litt. Enc. 850/2004.

4.2. A létrejött 5 espereskerület a következő:

1. a Székesfehérvári Espereskerület, amely az M7-es autópálya vonalában felfűzi a Fejér megyei plébániákat, és így magában foglalja Székesfehérvár székváros területét, Polgárdi és Szabadbattyán környékét, a Velencei-tó térségét, továbbá a Lovasberény és Martonvásár környéki plébániákat,
2. a Vértesi Espereskerület, amely a Móri-árok és a Vértesalja plébániái mellett Komárom-Esztergom megye fehérvári egyházmegyéhez tartozó részét, így a Bodajk, Mór, Csákvár, Bicske, Tatabánya, Vértessomló és Oroszlány környéki plébániákat öleli fel,
3. a Budai Espereskerület, amely a fehérvári egyházmegyénél maradt pülsői egyházközségektől az Érdi-fennsíkig terjed, és így a Solymár, Pilisvörösvár, Piliscsaba, Zsámbék, Budajenő, Budakeszi, Budaörs, Törökbálint, Érd és Sósút környéki plébániákat fogja össze,
4. a Dunamenti Espereskerület, amely a Duna főága mentén a Csepel-szigettől egészen Rácalmásig húzódik, és így Budapest XXI. kerületének (Csepel) plébániái mellett, a Tököl, Szigetszentmiklós, Ráckeve, Ercsi és Adony környéki plébániákra terjed ki,
5. a Mezőföldi espereskerület, amely Fejér megye Székesfehérvártól délre eső, jellemzően nem Duna-parti területeit fogja össze, bár Dunaujváros is ide tartozik, valamint mellette a Mezőfalva, Sárosd, Aba, Sárbogárd, Cece, Lajoskomárom és Enying környéki plébániák.

A főespereségek megszüntetésével egyidejűleg értelemszerűen felmentették a korábbi 4 főesperest, valamint a 13 esperes jelentős részét, és helyette a fiatalabb generációhoz tartozó 5 esperest és 5 helyettes esperest neveztek ki.²⁶

4.3. Az ötre csökkentett számú espereskerület mindegyike magyar védőszentet kapott, és a patrónus kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy az adott kerületben a védőszentnek legyen kultusza. A székesfehérvári kerületnek továbbra is Szent István király a védőszentje, a vértesi kerületé Árpád-házi Szent Margit, a budaié Szent Imre herceg, a dunamentié Árpád-házi Szent Erzsébet, a mezőföldié pedig Szent László király.

II. A főesperesek és az esperesek feladatai az egyetemes és a helyi egyházbiztosok

1. Alapvető gondolatok

A főesperesek és esperesek által ellátott feladatokat – a tisztség célját – egyrészt az általános egyházbiztos (az Egyházi Törvénykönyv), másrészt az

²⁶ A korábbi esperesek közül csak Bohn István és Dózsa István maradt hivatalban, az előbbi a Budaörsi helyett az új és nagy Budai Espereskerület, az utóbbi az Enyingi helyett a fél Fejér megyét magában foglaló Mezőföldi Espereskerület esperesi feladatait kapta meg. Új esperes lett a Székesfehérvárban Bódai József, a Vértesiben Száraz László és a Dunamentiben Kristofory Valter. Ekkor vált meg esperesi tisztségétől Brajnovits Ferenc, Molnár Károly, Sörédi Imre, Horváth József, Mészáros János, Nagy Mihály, Baltási Nándor, Simon Péter, Sipos Péter, Hajdu Ferenc és Harangozó Imre. Hárman nem végleg, mivel Mészáros később helyettes esperes majd kerületi esperes, Baltási kerületi esperes, Hajdu helyettes esperes lett. Ld.: SzfvPL – Litt. Enc. 851-853/2004.

egyházmegyei joggyűjtemények (jellemzően a zsinati dokumentumok), harmadrészt maguk az esperesi kinevező okiratok határozzák meg.

A főesperesi (archidiaconus) feladatköréről kevés szó esik az egyetemes szabályozásban, mivel ez inkább magyar sajátosság. A tisztségről leginkább a két világháború között született, s utána is hatályban maradt egyházmegyei zsinati dekrétumok rendelkeznek, amelyekre alapítottnan állapítanak meg konkrét feladatokat a főesperesi kinevezések. Megállapítható mind ezekből, hogy a főesperesek elsősorban az esperesek munkáját felügyelték, s jelentős feladatuk volt a bérmálások előtti plébániai vizitációk elvégzése. A főesperesek a vizsgált időszak első részében nem töltöttek be plébánosi tisztséget, hanem jellemzően a székeskáptalan tagjai voltak, később akár kanonokság mellett, akár attól függetlenül lettek főesperesek, továbbra is elláttak plébánosi teendőket.

Az esperesek (vagy latin elnevezésük, a vice-archidiaconus alapján „alesperesek”) a kerületükbe tartozó plébániák elsődleges ellenőrzését végzik. Ez történhet részben a plébániára való kiszállással, részben az iratok bekérésével, de ezt a célt is szolgálja az espereskerületi papok évente legalább kétszer megtartott közös összejövetele, az „esperesi korona”. A püspök bármely plébánosát kinevezhette esperesnek, így a kerület székhelye gyakran változott: éppen az határozta meg, hogy mely egyházközség plébánosa töltötte be az esperesi tisztséget.²⁷

A főesperesek és esperesek kinevezése a püspök hatásköre, bár 1957 és 1989 között az Állami Egyházügyi Hivatal előzetes hozzájárulására²⁸ volt szükség a tisztség betöltéséhez; ennek hiányában csak a főesperesi vagy esperesi teendők ideiglenes ellátásával bízhatta meg papját a főpásztor.

2. Jogállás és feladatkörök a korábbi szabályozás alapján

2.1. Az 1949-től napjainkig terjedő, e tanulmányban vizsgált időszakot két nagy részre indokolt bontani az alapján, hogy melyik Egyházi Törvénykönyv volt hatályban. Az 1917-ben megjelent és 1918 pünkösdjén hatályba

²⁷ Ld. a *FŐESPERESI és ESPERESI iratok a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban* című összefoglaló tanulmányt.

²⁸ Az ÁEH szerepkörét az egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról szóló 1957. évi 22. törvényerejű rendelet, valamint az egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról szóló 1957. évi 22. törvényerejű rendelet végrehajtásáról szóló 18/1959. (IV. 6.) Korm. rendelet szabályozta. Az Elnöki Tanács által kiadott tvr. egészen 1990 februárjáig hatályban maradt, de az ÁEH beleszólási jogát 1989 nyarán megszüntették. A kormányrendelet a tvr. után két évvel, 1959-ben jelent meg és 1971-ig maradt hatályban. Szerepét a Magyar Katolikus Püspöki Kar és a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány képviselői között 1971. május 21-én megkötött megállapodás vette át. Ez egyes esetekben már nem kívánt meg előzetes hozzájárulást, csak bejelentést (így városokban, járási székhelyeken a plébánosi, lelkesi tisztség betöltésénél, hittudományi akadémiai és teológiai rektori, dékáni, középiskolai igazgatói állásnál), de a főesperesi, esperesi tisztség betöltése továbbra is ÁEH hozzájáruláshoz volt kötve. Az ÁEH államtitkári tisztségben lévő elnökéhez pedig csak akkor lehetett a hozzájárulásért folyamodni, ha azt előtte leegyeztették az ÁEH megyei előadójával, az ún. „bajszos püspökkel”.

lépett *Codex Iuris Canonici* (a továbbiakban: régi CIC)²⁹ egészen 1983 adventjéig hatályban maradt, ezt váltotta fel a II. János Pál pápa által kiadott *Codex Iuris Canonici*, a hatályos CIC. Így a jelen fejezet az 1949 és 1983 közötti időtartammal foglalkozik, a következő pedig 1983-tól napjainkig terjedő évekkel.

A régi CIC a VIII. címében, a „Püspöki hivatalból származó hivatalok” között, ezen belül is a 445–450. kánonokban szabályozza az esperes feladatait. Emellett az esperesi tisztség a régi CIC-ben megjelenik az egyházmegye kisebb területi egységekre bontásának kötelezettségénél, a papsággal tartandó megbeszéléseknél, a püspöki feladatok delegálásánál és az egyházmegyei zsinatok szabályozásánál.³⁰ A püspöknek kerületekre kell osztania az egyházmegye területét oly módon, hogy egy kerület több plébániát foglaljon magában (217. kánon). Az esperes az a személy, aki az így felállított kerületet vezeti (445. kánon).

Ahogy a joggyakorlat mondja, az esperes „oculus episcopi”, azaz „a püspök szeme”, a püspök helyi felügyelő szerve. Az egyházmegye egy pontosan meghatározott területének felelős vezetője, akit a püspök belátása szerint, érdemei alapján nevez ki, rendszerint a kerület plébánosai közül. Amennyiben a tisztséget mással kívánja betölteni, az adott esperest a püspök szabadon, külön feltétel nélkül felmentheti (446. kánon). Az esperesi tisztség tehát bizalmi állás, de szorosan vett egyházi hivatal is, mivel a püspöki joghatóság részesedését tartalmazza, amelyet a plébániai vizitáció joga is mutat.³¹ Az esperes jogait Bánk József így foglalta össze:³²

- rangelsőbbiség illeti meg a kerület többi papjával szemben, amelyet a lila öv viselésének joga is jelez (450. kánon),
- külön hivatalos pecsétje van, amelyet hivatalában kell tartania és iratait ezzel kell hitelesítenie (450. kánon),
- az egyházmegyei zsinatra meg kell hívni, azon hivatalból részt vehet (358. kánon),
- felhatalmazást kaphat, hogy a püspöknek fenntartott bűnök alól feloldozást adjon (899. kánon),
- sürgős esetekben az egyházi javadalmak kezelőinek a püspök nevében engedélyt adhat per megindítására (1526. kánon).

Az esperesnek őrködni kell az espereskerület és annak papjai felett. (447. kánon.) Felügyeleti jogkörébe („vigilantia”) tartozik annak vizsgálata, hogy

- a kerületének papjai a kánonoknak megfelelő életet élnek-e, hivatali kötelességeiket lelkiismeretesen teljesítik-e, különösen az igehirdetést, a hitoktatást a gyermekek és felnőttek részére, a betegek látogatását és a rendelkezésre állást,

²⁹ A régi CIC kapcsán itt is indokolt kiemelni, hogy az ennek alapját képező kilenc kötetes forrásgyűjteményt Serédi Jusztinián bencés szerzetes, későbbi esztergomi bíboros, hercegprímás állította össze, aki egyben Pietro Gasparri bíboros mellett részt vett magának a törvénykönyvnek a véglegesítésében is.

³⁰ Ld.: Pontificia Università Gregoriana, Facoltà di Diritto Canonico: [www.iuscangreg.it / Sources of past law / CIC/1917](http://www.iuscangreg.it/Sources_of_past_law/CIC/1917). – 2018. június.

³¹ Ld.: BÁNK JÓZSEF: Egyházi jog – Az egyházi alkotmányjog alapjai. Bp., 1958. 151. p.

³² Uo., 152. p.

- megtartják-e a püspök által a plébániai vizitáció, bérálás stb. során megfogalmazott kéréseket,
- betartják-e a szent liturgia végzésére vonatkozó szabályokat,
- gondoskodnak-e a templomok és egyházi felszerelések tisztán és rendben tartásáról, különösen a szentmise bemutatásával és az Oltáriszentség tiszteletével összefüggésben,
- gondoskodnak-e az egyház tulajdonában lévő egyéb javak megfelelő kezeléséről.

A felügyeleti jog gyakorlati végrehajtása a látogatási kötelezettség („visitatio”), amely szerint az esperesnek a püspök által meghatározott időközönként személyesen meg kell látogatnia a kerületéhez tartozó plébániákat. E mellett a súlyosan beteg kerületi papot külön is meg kell látogatnia, és mind lelkiében, mind anyagilag a szükséges támogatást meg kell adni a részére. Elhalálózása esetén gondoskodnia kell tisztességes eltemetetéséről. Ügyelnie kell rá, hogy a betegség, halál idején az egyházi könyvek, okmányok, liturgikus felszerelések és egyéb egyházi javak ne vesszenek el. Mindehhez kapcsolódó kötelessége az esperesnek, hogyha nem is plébános az adott kerületben, „nem messze kell laknia”, hogy hivatalát könnyedén és lelkiismeretesen el tudja látni.

A teológiai, liturgikus és egyéb aktuális kérdések megvitatása érdekében a püspök vagy az egyházmegyei zsinat által meghatározott időközönként az esperesnek esperesi koronát kell összehívnia, amelyen a kerületi papság vesz részt és az esperes elnököl. Ha a kerületnek egyszerre több helyen lenne ilyen tanácskozása, ügyelnie kell ezek szabályszerű lefolytatására. (448. kánon.)

Az esperesnek legalább évente jelentést („relatio”) kell küldenie a megyés püspök részére a kerületben történekről. Jelenteni szükséges a hibákat, problémákat, ha azt négy szemközt az érintett pappal nem lehetett megoldani. Ugyanakkor indokolt beszámolni az eredményekről, a sikerekről, a támogatható törekvésekről. (449. kánon.) Ahogy a későbbi püspök, Bánk József fogalmaz: „ne legyen sem tyrannus, sem hízelgő, hanem diszkreten, hűségesen, anyai szívvel és atyai szigorral gondolja a reabizottak ügyeit”.³³

2.2. A régi CIC mellett szükséges bemutatni az 1934-es egyházmegyei zsinat során hozott egyházmegyei törvényeket is, amelyek mind a főesperesre (44–48. §), mind az esperesre (49–56. §) állapítanak meg előírásokat. Mivel a későbbiekben a II. világháború, majd a szocialista államberendezkedés kiépülése miatt nem volt lehetőség újabb egyházmegyei zsinat összehívására, az 1934-ben elfogadott statútum évtizedekig meghatározta a főesperesek, esperesek feladatkörét.³⁴

A főesperes a főesperességhez tartozó esperesi kerületek lelkipásztori inspirátora, a papság atyai lelki felügyelője és gondozója, az esperesek tanácsadója. E tisztség állandó és benső együttélést követel a kerületekkel. (46. §) A főesperest főesperessége területén ugyanazon jogok illetik meg,

³³ Uo., 153. p.

³⁴ Ld.: Az 1934. június 20. és 22. között megtartott II. Egyházmegyei Zsinat törvénykönyvét: Decreta Synodalia – Statuta Dioecesis Albaregalensis 1934. 28–36. p.

mint az esperest kerületében; joga van tehát nyilvánosan keresztet és szobrokat megáldani, a püspöknek fenntartott esetek és censurák alól feloldani; e jogaikat azonban másra nem ruházhatják át, vagyis ezek végzésére senki másnak megbízást nem adhatnak. (47. §) A főesperesek jogai és kötelességei az egyházmegyei törvénykönyv szerint a következőkre terjednek ki:

- az espereseket esperesi működésében ellenőrzi, ennek keretében évente személyesen felülvizsgálja az esperesi ügykezelést, valamint az esperesek hivatalviselésének pontosságát (plébániai vizsgálatokon keresztül), erről jelentést küld az egyházmegyei hatóságnak,
- az espereseket plébánosi működésében ellenőrzi, ennek keretében évente legalább egyszer meglátogatja az esperes által vezetett plébániát, ellenőrzi vagyonkezelését, a lelkipásztori működést, és jelentést küld erről az egyházmegyei hatóságnak,
- az esperesi hivatalt (levéltárat, pecsétet, nyomtatványokat) esperesváltás esetén átveszi és átadja, az átadásról jegyzőkönyvet készít, az új esperest a következő koronán hivatalába beiktatja,
- amennyiben az esperes által vezetett plébánián történik üresedés, az átadásról gondoskodik,
- a kerületi koronák előkészítésében irányító szerepet vállal, és legalább egy kerület egy koronáján évente részt vesz. (48. §)

Amíg a régi CIC a főesperesekről nem rendelkezik (és így vonatkozásukban az egyházmegyei szabályozás az elsődleges), addig az espereseknél az egyházmegyei szabályozás nagyban megismétli az általános egyházi jogi előírásokat. Ezért itt csak a kiegészítő rendelkezéseket tárgyaljuk, a régi CIC rendelkezéseinek ismétlését mellőzzük.

Az esperest a megyés püspök nevezi ki, de hivatalát csak az eskütétel után foglalhatja el. Az esküt a püspök kezébe teszi le, amelyről latin nyelvű okirat kerül kiállításra. Ezt követően az első koronán a főesperes a kerületi papok előtt az esperest beiktatja hivatalába. (49. § 3.) A főespereshez hasonlóan az espereskerület bármely plébániáján jogosult keresztet, szobrot, harangot és temetőt megáldani. (50. § 3., 238. § 3.) Kerülete plébánosainak, lelkészeinek és helyi káplánjainak egy évben kétszer 6 hétköznapra terjedő szabadságot engedélyezhet. (50. § 4.) Ennél hosszabb szabadságot az egyházmegyei hatóság engedélyez, de ezt is be kell jelenteni az esperesnek. (6. § 7.) Amennyiben a kerület bármely egyházközségébe a püspök új plébánost, lelkészt, helyi káplánt nevez ki, az esperes adja át a plébániát, lelkészséget, helyi káplánságot és az eskütétel után az illetőt beiktatja hivatalába. (51. § 5.) Az átadás napját az esperes jelöli ki, és ő hívja meg az átadót, átvevőt, kegyurat, plébániai tanácsos és iskolagondnokot. Az átadásról szóló jegyzőkönyvet az esperes terjeszti fel az egyházmegyei hatóságnak. (502. §) Joga és kötelessége a beteg, távollévő, megüresedett plébániák helyettesítését megoldani az egyházmegyei hatóság rendelkezéséig. Ebben az esetben a kerületi esperes az illető plébánián teljes plébánosi joghatósággal jár el. (51. § 8.)

A zsinati rendelkezés szerint az esperes a kerület papjait minden évben többször, de legalább tavasszal és ősszel koronára hívja össze. Ezekre a kerület összes plébánosa, káplánja, hitoktatója és szerzetese köteles megjelenni. Az esperes a korona programját és idejét a főesperessel egyetértve

állapítja meg, azután a korona helyét, idejét, programját az egyházmegyei hatósággal és a főesperessel is közli. Óhajtja a zsinat, hogy a koronát mindig más plébánián tartsák, amely szentmisével kezdődik, a prédikációnak a papi hivatásról kell szólnia, és a szentmisére a nép is meghívandó. (53. § 1. és 6.)

Az esperes helyettese a helyettes esperes, amelyet nem kötelező kinevezni. Amennyiben nincs, az időszakos helyettesítést a kerületi tanfelügyelő, ennek hiányában a kerületi jegyző látja el. A helyettesítő csak az esperes felkérésére, az általa megjelölt ügyben és csak az esperes utasítása szerint járhat el. Ez alól kivétel az esperes halála, amikor külön megbízás nélkül ellátja az összes esperesi teendőt és eljár az esperes temetésével és hagyatékával kapcsolatos ügyekben is. Az ideiglenes mellett lehetséges az állandó helyettesítés is, ekkor a helyettesítés tartalmát a püspök megbízólevele tartalmazza. (55. § 1.)

2.3. Meg kell még említeni a kinevező okiratokat, amelyekben az adott kerület speciális tulajdonságainak, a történelmi helyzetnek és a kinevező püspök habitusának megfelelően kerülnek megjelenítésre a főesperessel és esperessel szembeni elvárások. Az új főesperességek 1950-es felállításakor Doroszai Bélának és Preiner Istvánnak Shvoy püspök a következő útnak indító szavakat írja: „A kerületi espereseket terhelő, jórészt irodai munkák helyett több kerület lelki irányítását és atyai összefogását bízom Főtisztelelősegedre...”³⁵

Az új főesperességeket felállító egyházmegyei körlevélben hasonlóakat olvashatunk: „A főespereseknek ez úton is a D. S. 44–48. §-ban előírt hivatalos teendők mellett a kerületek lelkipásztorkodásának határozott irányítását és a kerületben működő papság atyai összefogását teszem első kötelességévé. Kérem őket, úgy kezeljék kerületeik papságát, hogy mindenki atyai tanácsadóját lássa bennük, és mint gyermek bizalommal menjenek hozzájuk.”³⁶

1949-ben 10 új esperes kinevezésére kerül sor, köztünk a Székesegyházi Espereskerületben Dömötör Istvánéra. A neki szóló, „Kedves Fiam!” kezdetű kinevezést tartalmazó okiratban ezeket olvashatjuk:

„Az esperes a régiek szerint oculus episcopi. De sokkal inkább nyugtalan-ságig gondoskodó atya, apostola és lelkesítő vezére a kerületben Isten ügyének. Ezt várom Tőled.

Új kor, új emberek, új stílus! De emellett a fegyelem és rend régi vasveretű pántjai, amelynek őre éppen az esperes.

Légy atya paptestvéreidnek, de ugyanakkor hűséges sáfára az Úr ügyeinek, melyet minden elé kell helyezni. Példa és szeretet legyen a fegyvered, következetesség és szeretetteljes szigor a metodusod és Krisztusért való nyugtalan önfeláldozó szeretet a mozgatód.

Felhívlak, hogy a kerület ügyeit és levéltárát a főesperes jelenlétében, levéltár mellett vedd át, s alkalmilag az esküt kezembe tedd le.

Esperesi minőségemben velem és mindenkori főpásztoroddal szemben hűséget, őszinteséget és fenntartás nélküli engedelmességet várok. Bízom abban, hogy a barátságot félretéve a kerület papságától rendet, pontossá-

³⁵ SzfvPL – No. 7450 – 377-378/1950.

³⁶ SzfvPL – Litt. Enc. 377/1950.

goz, valamint férfias fegyelmezettséget fogsz követelni, de Te légy elsősorban a rend és pontosság példája. Támogasd paptestvéreid a kerületközi szeretet ápolásával, valamint lelki életük tervszerű munkálásával, melyet elsősorban a havi konferenciákon eszközölhetsz. Légy bátor és határozott a négy szemközti figyelmeztetésekben, de mégis elsősorban saját magasabb és mélyebb lelkiséged kiadásával légy nevelője kerületednek. Főpásztori áldásomat küldöm új munkaköröd útjára.”³⁷

3. Jogállás és feladatkörök a jelenlegi szabályozás alapján

3.1. A hatályos CIC a korábbihoz képest rugalmasabb, sőt alapvetően szubszidiárius jellegű: többször utal a részleges jogra oly módon, hogyha a részleges jog másként nem rendelkezik, akkor kell alkalmazni a CIC esperesekre vonatkozó rendelkezését. A főesperesekről pedig egyáltalán nem rendelkezik.

Az espereskerületek kialakítása a hatályos CIC szerint nem kötelező. Amíg a 374. kánon 1. §-a úgy rendelkezik, hogy minden egyházmegyét különböző részekre, vagyis plébániákra kell osztani, addig a kánon 2. §-a szerint „a lelkipásztori gondozás közös tevékenységgel való elősegítésére az egymással szomszédos plébániákat külön csoportokba lehet egyesíteni: ilyenek az esperesi kerületek.” A hatályos CIC az esperes kinevezése vonatkozásában is rugalmasabb a korábbi CIC-hez képest: ha a részleges jog másként nem rendelkezik, az esperest a megyés püspök nevezi ki. Kinevezése előtt belátása szerint hallgathat meg az adott kerületben működő papokat – mindezt az egyházmegyei szabályozás kötelezővé teheti. A kinevezés határozott időre szól, de a konkrét időtartamot szintén a részleges jog határozza meg. Az egyetemes jog az esperesi tisztséget nem köti egy meghatározott plébániához, de az egyes egyházmegyei szabályozás rendelkezhet úgy, hogy az adott kerület esperese egy adott plébánia plébánosa legyen.³⁸

Érdekességként megemlíthető, hogy a rendszerváltás után elsőként megtartott Esztergom-Budapesti Főegyházmegye zsinata – Paskai László bíboros által 1994-ben megerősített – szabályai a hatályos CIC rendelkezéseivel összhangban úgy rendelkeznek, hogy a főpásztor az esperest az espereskerület papjainak javaslata alapján nevezi ki, és a kerületi papság három személyre tesz ajánlást a főpásztornak. A kinevezés 5 évre szól, amely újabb 5 évre meghosszabbítható. A meghosszabbítás csak a 75. életév betöltéséig szólhat, így ha már az illető betöltötte 70. életévét, 5 évnél rövidebb időre kap kinevezést (3167. és 3168. bekezdés).³⁹ A tanulmányomban irányadó helyi jogforrás, a Székesfehérvári Egyházmegye Törvénykönyve – amint ezt a későbbiekben ismertetem – átvette az 5 éves határozott időre vonatkozó kinevezés szabályát, viszont többes javaslattételről vagy a 75. életév betöltésével való automatikus nyugdíjazásról (többek között a nagyobb paphiányra is tekintettel) nem rendelkezik.

A VI. Pál pápa által 1973-ban kiadott, a püspökök lelkipásztori szolgálatáról szóló direktórium az esperes kiválasztásánál további követelményeket fogalmaz meg: olyan pap legyen, aki lelkipásztori tevékenységet gyako-

³⁷ SzfvPL – No. 7450 – 1643/1949.

³⁸ Ld.: ERDŐ PÉTER: Egyházjog. Bp., 1991. (továbbiakban: ERDŐ, 1991.) 300. p.

³⁹ Ld.: Az Esztergom-budapesti Főegyházmegye zsinati könyve. Bp., 2003. 105. p.

rol, az adott espereskerületben lakik, a nép és a papság körében tekintélye van, valamint alkalmas a közös lelkipásztori tevékenység előmozdítására.⁴⁰

Az esperes feladatai a hatályos CIC alapján a következőkben foglalhatók össze:⁴¹

- az espereskerületben a közös lelkipásztori tevékenység előmozdítása (555. kánon 1. §),
- a felügyelet gyakorlása („vigilantia”), amely kiterjed a papok példás és szorgalmas lelkipásztori életének, a liturgia szabályszerű végzésének, az Eucharisztia megfelelő őrzésének, a templomépületek és felszerelések megóvásának, az anyakönyvezésnek, a vagyonkezelésnek, a gazdálkodásnak a vizsgálatára (555. kánon 1. §),
- a gondoskodás, amelybe beletartozik az esperesi koronákon vagy más alkalmakon a továbbképzésük biztosítása, a lelki állapotuk nyomon követése, a beteg papok meglátogatása, az elhunyt papok temetésének megszervezése, az utánuk őrizetlenül maradt egyházi javak, okmányok megóvása (555. kánon 2. és 3. §),
- a látogatási kötelezettség („visitatio”), amelyen keresztül valósul meg a fentiek szerinti gondoskodás; gyakoriságát a megyés püspök határozza meg (555. kánon 4. §),
- a tanácsadás a püspök részére, a plébániák betöltésénél (524. kánon) és a káplánok kinevezésénél (547. kánon) ugyanis a hatályos CIC szerint meg kell hallgatni, az egyházmegyei zsinatra pedig meg kell hívni (463. kánon 1. §) az esperest.

A fenti feladatok, jogok és kötelezettségek mellett a részleges jog és az egyedi kinevező okirat egyéb teendőket is meghatározhat az esperes részére.

3.2. A részleges jog jelen esetben az 1997. június 24. és 28. között megtartott III. Egyházmegyei Zsinatnak a megyéspüspök által megerősített záródokumentuma, a *Zsinati Könyv*, valamint a zsinat tízéves évfordulójára, 2007-ben kiadott *Egyházmegyei Törvénykönyv*.

Mára az 1998-as *Zsinati Könyv* vonatkozó rendelkezései idejét múlttá váltak, egyrészt mert azóta megváltozott az egyházmegye területi tagolódása, másrészt időközben megszűnt a főesperesi és a kerületi jegyzői tisztség, harmadrészt a részletesebb feladat-meghatározást az egyes kinevező okiratokba utalta a főpásztor. Így a *Zsinati Könyv* 528. bekezdésének azon rendelkezése sem kötelező, hogy a püspök a kerület papjainak véleményét figyelembe véve nevezi ki az esperest.⁴² A hatályos *Egyházmegyei Törvénykönyv* 374. §-a szerint az esperes kinevezése 5 év időtartamra szól. Mindez nem jelenti azt, hogy utána kinevezése ne lenne meghosszabbítható. Feladatait a törvénykönyv részletesen nem sorolja fel, hanem az egyetemes jogban és a kinevezési okiratban foglaltak szerinti feladatellátásra utal azzal, hogy a kerület papjai mellett a krisztushívők közösségét is segítenie kell munkájával. Az esperes mellett a megyés püspök helyettes espe-

⁴⁰ Directory for the Pastoral Ministry of Bishops, „Ecclesiae imago”. 1973. II. 22., 187. pont.

⁴¹ Uo., ERDŐ, 1991. 301. p.

⁴² Ld.: A Székesfehérvári Egyházmegye zsinati könyve. Székesfehérvár, 1998. 181–184. p.

rest is kinevez, szintén 5 éves időtartamra. Munkája jól elkülöníthető 3 feladatkörre: az esperes helyettesítésére és segítésére, az esperesi koronákon és más összejöveteleken a jegyzői feladatok ellátására, valamint a hitoktatás felügyeletére. (375. §)⁴³

3.3. A fentiek alapján megállapítható, hogy az esperes feladatainak meghatározásánál a kinevező okiratoknak kitüntetett szerepük van, hiszen az *Egyházi Törvénykönyv* szűkszavú és eltérést engedő, az *Egyházmegyei Törvénykönyv* szintén szűkszavú és a kinevező okira utal. Érdemes tehát egy közelmúltból származó kinevező okiratot idézni, amelyben az esperes teendői 18 pontban foglalva szerepelnek:

„Kérem, tekintse megbecsülésem és bizalmam jeléül kinevezését, és lelkiismeretes szolgálatával tegyen eleget az esperes kötelességeinek, melyeket az Egyházi Törvénykönyv (555. kán.) és az Egyházmegyei Törvénykönyv (374. §) előírásai alapján a következőkben határozok meg:

- Az esperesi kerületben a közös lelkipásztori tevékenységet mozdítsa elő és hangolja össze.
- Esperesi feladatait a helyettes esperessel együttműködve végezze.
- Ügyeljen, hogy kerületének klerikusai állapotukhoz illő életet éljenek, és feladataikat szorgalmasan ellássák.
- Gondoskodjék arról, hogy a vallási szertartásokat a szent liturgia előírásai szerint végezzék, hogy a templomok és a szent felszerelések szépségét és fényét kiváltképpen az Eucharisztia ünneplésében és az Oltáriszentség őrzésében gondosan megtartsák, hogy a plébániai anyakönyveket helyesen vezessék és megfelelően őrizzék, hogy az egyházi javakat gondosan kezeljék, valamint, hogy az egyházközség összes ingatlanját kellő igyekezettel kezeljék.
- Legyen rajta, hogy az espereskerület klerikusai az egyházmegye előírásai szerint, megszabott időközönként részt vegyenek előadásokon, rekollektókon, továbbképzéseken és lelkigyakorlatokon.
- Hajtsa végre az Egyházmegyei Hivataltól érkezett rendelkezéseket.
- Őrizze az esperesi pecsétet, irattárat, és vezesse az esperesi iktatókönyvet.
- Hivatalból felügyelje a plébánia átadását és átvételét. Az átadási jegyzőkönyv tartalmazza a tulajdonlapok meglétét, anyakönyvek, okmánytár, irattár meglétét, az ingatlanok és ingóságok leltárát, a templomfelszerelést leltár szerint, az iroda-felszerelést leltár szerint, a pénztármérleget, a meglévő összeg elhelyezésének módját és helyét, továbbá azt, hogy a plébánosnak van-e személyi adóssága, illetve anyagi követelése. A készült jegyzőkönyvet (3 példányt) az átadás-átvétel után egy héten belül jóváhagyásra küldje meg az Egyházmegyei Hivatalnak.
- Az új plébánost iktassa be hivatalába.
- Évente egyszer a kerület plébániáin hivatalos vizitációt végezzen (ún. kis vizitáció).
- Kánoni vizitációt 5 évente végezzen a kerületben.

⁴³ Ld.: Egyházmegyei Törvénykönyv. Székesfehérvári Egyházmegye. Székesfehérvár, 2007. Online: A Székesfehérvári Egyházmegye honlapja: www.szfvar.katolikus.hu/ Adattár / Dokumentumok. – 2018. június. 105. p.

- Évente gyűjtse össze és ellenőrizze az egyházközségi költségvetést és zárszámadást. Ezeket az ellenőrzés és észrevételezés után küldje el az Egyházmegyei Hivatalnak jóváhagyásra a következő év március 31-ig.
- A kerületben évente gyűjtse össze az anyakönyvi másodpéldányokat, tekintse át azok szabályosságát, és továbbítsa az Egyházmegyei Hivatalnak a következő év március 31-ig.
- Szervezze meg a kerületi koronákat, és a koronák jegyzőkönyvét két héten belül terjessze fel az Egyházmegyei Hivatalnak jóváhagyásra.
- Találjon alkalmat arra, hogy a kerület papjait összegyűjtse alkalmas időben, pl. névnap, templombúcsú, bérnálás alkalmával.
- Készítse el a kerület papjaival az érvényes végrendeletet – szükség esetén gondoskodjék azok aktualizálásáról –, és továbbítsa az Egyházmegyei Hivatalnak.
- A kerületben lévő paptestvér halálát azonnal jelentse az Egyházmegyei Hivatalnak. Gondoskodjék a végrendelet végrehajtásáról, a temetés megszervezéséről, a plébánia ellátásáról az Egyházmegyei Hivatal intézkedéseig.
- Paptestvér betegsége esetén – az Egyházmegyei Hivatallal egyeztetve – szervezze meg a helyettesítést.⁴⁴

A 2004. évi espereskerületi reform kötelezően bevezette a helyettes esperesi szolgálatot. Korábban csak a nagyobb kerületeknél volt ilyen tisztség, a többi kerület esetében az esperes külön kérésére vagy más súlyos ok miatt döntött a püspök helyettes kinevezéséről. A jelenlegi helyettes esperesek feladatait – szintén egy kinevező okirat alapján – a következőkben foglalhatjuk össze:

„Az esperes akadályoztatása esetén ellátja az esperesi teendőket. A kerületben elvégzi a hitoktatói referensi munkát, mely: a hittanórák látogatásából, a hittannaplók meghatározott időszakonkénti összegyűjtéséből és az Egyházmegyei Hivatalhoz való továbbításából, a hitoktatók szakmai és lelki továbbképzésének támogatásából áll. Együttműködik a kerületi esperessel az esperesi munka végzésében, és az esperestől rábízott feladatokat lelkiismeretesen elvégzi. A kerületi koronák jegyzőkönyvét vezeti.⁴⁵”

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a főesperes, esperes feladata alapján nem változott az elmúlt 70 esztendőben, továbbra is olyan hivatalnak minősül, amely összekapcsolja a helyi lelkipásztorkodást az egyházmegye központjával. Ezt a célt tűzte ki az egyházmegye valamennyi megbízott, kinevezett esperese, főesperese számára az aktuális főpásztor.

A főesperesek vagy a káptalan tagjaként, vagy az esperesi hivataluk után, mintegy előrelépésként nyerték el a főesperesi tisztséget.⁴⁶ Az espere-

⁴⁴ Kivonat egy 2015. évi esperesi kinevezésből. SzfvPL – No. 7450 – 521/2015.

⁴⁵ Kivonat egy 2017. évi helyettes esperesi kinevezésből. SzfvPL – No. 7450 – 720/2017.

⁴⁶ Összesen 20 főesperesről beszélhetünk, amelyből 17 előbb vagy utóbb kanonok lett, hárman (Preiner István, Török Ferenc, Doroszlai Béla) viszont nem. A 20 főesperes közül 13-an korábban esperesek voltak, és a három nem kanonok mindegyike ebbe a kategóriába tartozik. Dr. Büttner Ferenc és Barbély Pál egymás után, Aradi Ignác pedig egyszerre két főesperességet is vezetett.

sek jelentős része egy adott kerületet vagy két szomszédos kerületet igazgattott, de volt példa arra is, hogy több évtized után, az egyházmegye más részén lett újra esperes az illető lelképásztor.⁴⁷ A fentiekre tekintettel megállapítható, hogy mindösszesen 106 személy töltött be főesperesi, esperesi, illetve főesperesi és esperesi tisztséget 1949-től ez idáig a Székesfehérvári Egyházmegyében. Szolgálatára során elősegítette az egyházmegyében gondolkozást, nyomon követte a lelképásztori életet, felügyeletet gyakorolt a plébániák – vagy a főesperes esetében az esperesek – felett, terelt és intézkedett, szükséges esetben jelentett az aulla irányába. Mindezen szolgálatuk pedig nemcsak adminisztratív, hanem egyre inkább lelképásztori természetű.

(Schattmann Ferenc)

⁴⁷ Neményi Lajos 1951 és 57 között ráckevei, majd 1976 és 82 között máriaremetei plébánosként, Langhammer János 1949 és 52 között rácalmási, 1979 és 86 között Érd-újfalvi plébánosként volt esperes.

Apáti Miklós 1686-os leideni disputációjának újabb dedikált példánya

A debreceni református kollégiumból 1685-ben kiköszönő és évekig Hollandiában tanuló, majd 1689-ben történt hazatérte után a tiszántúli református egyházkerület különböző helyein, legutoljára a debreceni ispotály lelkészeként szolgáló Apáti Miklós életúja iránt az utóbbi években örvendetes módon megélnélt az érdeklődés. Előkerült egy ismeretlen, latin nyelvű verse, amely erős botanikai érdeklődésére vet fényt,¹ sor került könyvtárának rekonstrukciójára,² és megjelent eddigi legteljesebb, rekonstruált életrajza is.³

Apáti hosszú peregrinációja első, nagyobb részét Leidenben töltötte, itt született jelenleg ismert két disputációja is. Az első 1686-ban jelent meg három részben,⁴ a második 1687 tavaszán,⁵ az első Christophorus Wittichius (1625–1687), a második Jacobus Gaillard (1620–1688) leideni teológia-professzorok elnökletével. Korábbi és hosszabb munkájában az urim és thummimot,⁶ a későbbiben Mózes botját választotta témájául.

Hogy Apáti a kor szokásai szerint hazai támogatóinak példányt küldött disputációiból, arra első kinti munkája, az *Urim et Thummim* a bizonyíték: ennek Teleki Mihály erdélyi kancellárnak küldött dedikált példánya ma Sárospatakon található.⁷

Apáti disputációiból Hollandiában a Leideni Egyetemi Könyvtárban (Universiteitsbibliotheek Leiden) és az Amszterdami Egyetemi Könyvtárban (Universiteitsbibliotheek Amsterdam) található példány. Az előbbi helyen az *Urim et Thummim* harmadik részét őrzik,⁸ az utóbbin mindkét munkája fellelhető.⁹ Dedikáció csak az *Urim et Thummim* amszterdami példányában¹⁰ van:

¹ BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND: Apáti Miklós ismeretlen verse a Hortus Malabaricusban. (1689) In: Lymbus. Magyarágtudományi Forrásközlemények, 2006. Szerk.: Ujváry Gábor. Bp., 2006. 99–114. p.

² OLÁH RÓBERT: Egy református lelkész könyves műveltsége. Apáti Madár Miklós olvasmányai. I–II. In: *Magyar Könyvszemle*, 2013. 2. sz. 145–164. p., 3. sz. 322–335. p. (továbbiakban: OLÁH, 2013/1.)

³ UÓ: Újabb adalékok és helyesbítések Apáti Madár Miklós életrajzához. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2013. 4. sz. 3–13. p. (továbbiakban: OLÁH, 2013/2.)

⁴ Disputatio theologico-critica tripertita naturae tön űrim we-tümim Urim et Thummim ad mentem Scripturae Sacrae, supertatis heterogeneis opinionibus enucleandae consecraeae [...] pars I–III. Publicae eruditorum subjicit censurae Nicolaus Apáti, Ungarus à Debrecen. Lugduni Batavorum, 1686. (RMK. III. 3402.) (továbbiakban: APÁTI, 1686.)

⁵ Disputatio theologica de virga Mosis. [...] Publice sustinendo operam dabit Nicolaus Apáti, Ungarus à Debrecen. Lugduni Batavorum, 1687. (RMK. III. 3445.)

⁶ A bibliai zsidó főpapok ruháján viselt, 12 drágakővel díszített és a jövő fürkészésére használt tárgy.

⁷ OLÁH, 2013/2. 5. p.

⁸ Jelzete: 241 G 13: 14.

⁹ Jelzetük: Urim et Thummim: O 99-949 (1-3); De virga Mosis: O 01-1622.

¹⁰ A kötetet az idők során nyilván a bekötés miatt körbevágták, másrészt a címlap jobb szélén középtájt egy fehér színű papírcsíkkal ragasztották le feltehetőleg azért, hogy a beszakadt lapszél ne hasadjon tovább.

Clarissimo [Viro D(omi)no]¹¹ Johanni Bra[unio S(acro)s(anctae) T(theologiae) D(octori)] ejusdemque ut [et Hebrae Linguae] Groningae Oml(andorum) Professori O(rdinario) et in Templo Acad(emico) Verb(i) D(ei) Praeconi Solertissimo, Domino Suo in aeternum Venerando, mittit Autor M(anu) S(ua)

A dátum nélküli bejegyzés szerint Apáti munkáját Johannes Brauniusnak küldte meg, aki Groningenben a teológia doktora, valamint a teológia és a héber nyelv rendes professzora volt, és emellett az ottani egyetemi templom lelkészi tisztét is betöltötte. Az amszterdami példány arról tanúskodik, hogy a magyar diák nemcsak haza küldött dedikált példányokat, hanem Hollandiában is ajándékozott művéből ajánló sorok kíséretében.

A német származású Johannes Braunius (eredeti nevén: Johannes Braun) Karlsruhében született 1628-ban. Miután apja a városba törő császári katonák vérengzése során meghal, anyjával Hollandiába menekültek. Leideni egyetemi tanulmányai után több kisebb egyházközség után Nijmegenben volt lelkész és az ottani athenaeumban a keleti nyelvek tanára. 1680-ban jelent meg *Vestitus Sacerdotum* című hebraisztikai tárgyú munkája a zsidó papok öltözetéről¹² – ennek köszönhetően hívták meg a groningeri egyetemre, ahol a teológiát és a héber nyelvet oktatta egészen 1708-ban bekövetkezett haláláig.¹³ Beiktatásakor megbízást kapott a groningeri egyetemi templom lelkészi feladatainak ellátására is.¹⁴ Már groningeri időszakában jelent meg 1688-ban *Doctrina foederum* című kötete,¹⁵ melyben a szövetségi teológia összefoglalását adja.

A hollandiai peregrináció kutatói számára Braunius neve nem ismeretlen. Bár jelenleg csak egyetlen olyan disputáció ismert, amelyet magyar diák az ő elnöklétével védett meg,¹⁶ tudunk más magyarországi és erdélyi kapcsolatairól is. A groningeri professzort itthon övező tiszteletet jelzi, hogy ifj. Köleséri Sámuel hollandiai tanulmányai során 1683-ban szintén küldött neki disputációból, sőt Braunius válaszolt is arra a levelére, amely-

¹¹ A papírsík miatt a dedikáció egy része nem látható. Köszönet drs. Jos van Waterschoot úrnak, az Amszterdami Egyetemi Könyvtár Különgyűjteménye vezetőjének az ellenfényben készült fényképekért, melyeknek köszönhetően a dedikáció eltakart részei is olvashatóvá váltak. A csík miatt nem látható részeket szögletes zárójelben közlöm.

¹² Bigdē kohanīm, id est Vestitus sacerdotum Hebraeorum, sive Commentarius amplissimus in Exodi cap. XXVIII, ac XXIX. et Levit. cap. XVI. (Két helyen, Amszterdamban és Leidenben is megjelent 1680-ban.)

¹³ Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme. Eds.: Houtman, C. – Sluis, J. van et al. V. Kampen, 2001. 87–89. p.

¹⁴ BOELES, W. B. S.: Levensschetsen der Groninger hoogleraren. In: Gedenkboek der hoogeschool te Groningen, ter gelegenheid van haar vijfde halve eeuwfeest. Ed.: Jonckbloet, W. J. A. Groningen, 1864. 48. p.

¹⁵ Doctrina foederum, sive systema theologica didacticae et elencticae. Amstelodami, 1688. Néhány évvel később megjelent hollandul is: Leere der verbonden, ofte Kort begryp der onderwysige en wederleggige godgeleerdheid. Amsterdam, 1694.

¹⁶ Gidófalvi V. Péter enyedi diák 1695-ben disputált Braunius elnöklétével. Vö. Disputatio theologica de planctu תתק thammuz quarta. Ezechielis cap. VIII. com. XIV. Quam ope divina, praeside [...] Dno. Johanne Braunio [...] Publice tuebitur Petrus V. Gidófalvi, Transylv. Ungarus. Groningae, 1695. (RMK III. 3939.)

lyel együtt a magyar diák munkáit Brauniushoz eljuttatta.¹⁷ Köleséri és Apáti ajándékozásában közös, hogy mindketten küldik, tehát nem személyesen adják át munkáikat, de ennél fontosabb, hogy egyikük sem volt Braunius tanítványa, ennek ellenére fontosnak tartották disputációikkal megajándékozni a groningeni tanárt.

Köleséri után egy szűk évtizeddel, 1697-ben az erdélyi Teleki Pál is kapcsolatba került Brauniusszal hollandiai tanulmányútja során. A groningeni professzor az erdélyi főúrhoz írt levelében a *Vestitus sacerdotum* újabb kiadásának előkészületeiről és további készülő műveiről tájékoztatta a címzettet.¹⁸ Bár voltak olyan hollandiai professzorok, akik Magyarországon és Erdélyben Brauniusnál ismertebbek voltak, a fentiekből látható, hogy nagy presztízse volt, amit az is mutat, hogy egy, a személyével kapcsolatos anekdota bekerült Hermányi Dienes József *Nagyenyedi Demokritus* című gyűjteményébe.¹⁹

A coccejánus groningeni tanár a korabeli Magyarországon és Erdélyben persze leginkább korábban említett két műve miatt volt ismert, melyekből számos itthoni és erdélyi könyvtárban található példány.²⁰

Mint már volt róla szó, Apáti dedikációja szerint a magyar szerző *küldte* és nem személyesen nyújtotta át munkáját. Bár Apáti főművében, a *Vita triumphans*ban beszámol arról, hogy Leiden után úton Franekerbe – ahol később beiratkozott az ottani egyetemre és hosszabb ideig tartózkodott – 1687 szeptemberében járt Groningenben is, nem említi, hogy találkozott volna a professzorral.²¹ Így az általános szerzői attitűdből kiindulva az a legvalószínűbb, hogy Apáti a disputáció megjelenését követően nem sokkal, még 1686 végén, 1687 elején küldte meg Groningenbe munkájának dedikált példányát.

Apáti munkájának előbbiekben ismertetett példánya nemcsak azért fontos, mert a magyar szerzővel újabb személlyel bővül a Brauniusszal kapcsolatba került magyarok köre, hanem azért is, mert bizonyítékkal szolgál arra, hogy a megajándékozott professzor valóban kézbe vette a neki dedikált munkát.

Braunius a magyar szerző három részes munkájának első részében a lapszélien két helyen fűzött Apáti szövegéhez megjegyzést. Az első a disputáció elején található, ahol Apáti az V. pontban az urim és tummimmal korábban foglalkozó szerzőket idézi, a sort Brauniusszal zárva. Bár Brau-

¹⁷ BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND: Adalékok Köleséri Sámuel hollandiai peregrinációjához és kapcsolatrendszeréhez. (1679–1685) In: Köleséri Sámuel és az európai felvilágosodás. Tanulmányok és szövegek. Kolozsvár, 2016. (Kölesérianá, 3.) 93–95. p.

¹⁸ Teleki Pál külföldi tanulmányútja. Szerk.: Font Zsuzsanna. Szeged, 1989. (Fontes Rerum Hungaricarum, 3.) 162–163. p.

¹⁹ Nagy Enyedi síró Heráklitus, és – Hól mosolygó 's hól kaczagó Demokritus. In: Hermányi Dienes József szépprózai munkái. Sajtó alá rend.: S. Sárdi Margit. Bp., 1992. (Régi Magyar Prózai Emlékek, 9.) 300–301. p.

²⁰ Ld. még az *Adattár 16–18. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozat (Szeged, 1965–) 1750 előtti köz- és magángyűjteményi katalógusait közlétevé kötetit is.

²¹ *Vita triumphans civilis, sive Universa vitae humanae peripheria, ad mentem [...]* Renati Des Cartes ex unico centro deducta. Amstelodami, 1688. 140. p.

niust nagy tisztelettel említi,²² az mégis a következő megjegyzést teszi a lapszálon:

Ineptissimus nugator vult aliquid videri, quare me allegat et refutat: quamvis contrariam foveam sententiam, hanc inter falsas proferam, sed tantum ut praecedenti probabiliorem, si ulla esset probabilis. Veram sententiam meam pono pag. 778 et seqq. Quam ipse hic sciulus postea, magno apparatu, ac si ejus esset inventor, suam facit. Vide infra § XIII. XIV.²³

Magyar fordításban:

Az igen dőre hetvenkedő bölcsnek akar látszani, amiért engem idéz és cáfol: noha az ellentétes véleményt védelmezem, ezt a hamisak között tárgyalom, úgy, mint a megelőzőnél helyesebbet, feltéve hogy az valamennyire is helyesnek tekinthető. Az én valódi véleményemet a 778. és a következő oldalakon fejtem ki. Amit ez a tudálékos alak később nagy apparátussal magáénak állít, mintha saját gondolata lenne.²⁴

Brauniust láthatóan az bosszantotta fel, hogy Apáti az ő mondandóját – egy Braunius számára fontos kérdésben – helytelenül adta vissza. Ezek után nem lehet csodálni, hogy a szövegben előrehaladva, a disputáció XI. pontjának azon részéhez, ahol a magyar szerző az orákulum kinyilatkoztatásait tárgyalja,²⁵ Braunius a lapszélre újabb megjegyzést írt, a magyar szerzőt egyenesen plágiummal vádolva:

Ineptissimus auctor hanc sententiam a me habet. De Vest(itu) Sacerd(otum) l(iber) 2. cap(ut) 20. § 25. etc: non igitur fuisset tanto strepore et tumultu, ante quam eam quasi hic divulgaret.²⁶

Magyar fordításban:

Az igen dőre szerző tőlem veszi ezt a véleményt: A papok öltözékéről, 2. könyv, 20. fejezet, 20 § 25. stb. Felesleges volt tehát ez a nagy csinradrat, mintha itt publikálná először.²⁷

Oláh Róbert korábban idézett, Apáti életrajzát rekonstruáló cikkében megemlíti, hogy Braunius a *Vestitus sacerdotum* 1701-es kiadásában nem túl hízelgően nyilatkozik a magyar szerző munkájáról.²⁸ Braunius fenti, Apáti szövegéhez fűzött megjegyzéseit és a groningeri professzor művének említett kiadását összevetve kitűnik, hogy Braunius emlékezett Apáti esetére, és a disputációba írt sorait az említett kiadásban felhasználta, amit a tartalmi egyezésen kívül az általam kurzívval kiemelt szavak is mutatnak:

²² „Vir sane eximius, exquisitae eruditionis, qui excellenti pollet ingenio in Bigdē kohanim [= Vestitus sacerdotum] pag. 756.” APÁTI, 1686. [A5r] f.

²³ Uo.

²⁴ Latzkovits Miklós fordítása.

²⁵ APÁTI, 1686. [C1v] f.

²⁶ Uo.

²⁷ Latzkovits Miklós fordítása.

²⁸ OLÁH, 2013/2. 8. p.

Ineptissimus nugator vult aliquid verideri, quare me allegat et refutat: quamvis contrariam foveam sententiam, hanc inter falsas proferam, sed *tantum* ut *praecedenti probabiliorem, si ulla esset probabilis*. Veram sententiam meam pono pag. 778 et seqq. Quam ipse hic sciolus postea, *magno apparatu, ac si ejus esset inventor, suam facit*. Vide infra § XIII. XIV.²⁹

Expressis verbis hanc sententiam, cum *praecedente* rejicio: eam *probabiliorem tantum* dico, *si ulla* illarum *probabilis esset*. Meam sententiam expono paragr. XXV. (hujus editionis DXL.) quam iste postea in sua Disputatione, paragr. XIII. et XIV. non procatartice tantum, sed *magno apparatu* ridicule *suam facit, ac si ipse ejus fuisset inventor*.³⁰

Mivel az 1701-es kiadás a groningeni professzor művének már harmadik kiadása volt – a legelső, melyet Apáti használt, 1680-ban jelent meg Amszterdamban³¹ – célszerűnek tűnt a közbeeső kiadást is kézbe venni. Ennek vizsgálata azt mutatja, hogy Braunius nemtetszésének már a *Vestitus sacerdotum* második, 1698-as kiadásban is hangot adott.³²

A fentiek alapján megállapítható, hogy Apáti munkája legalább 1698-ig, a *Vestitus sacerdotum* második kiadásának megjelenéséig megvolt Braunius könyvtárában. Hogy meddig, az ma már nem állapítható meg biztonságosan. Ennek oka, hogy a groningeni professzor könyvtára állományának 1709-ben történt elárverezése alkalmából készült aukciós katalógusban – a kor szokása szerint – az egyetemi disputációkat, disszertációkat nem tüntették fel önálló tételként, hanem csak téma szerint kötegelte csomagokra hivatkoztak.³³ Az előzményeket ismerve és az általános tudósi alapállást (a plágium dokumentálását) figyelembe véve joggal feltételezhető, hogy Apáti műve csak Braunius könyvtárának elárverezésekor került ki a bibliotéka állományából.

Bár Apáti Miklós tisztelete jeléül küldte meg Johannes Brauniusnak első, Hollandiában született munkáját, ajándékozása balul sült el: a megajándékozottnak – a szerző szándéka ellenére – inkább bosszúságot okozott. Ettől függetlenül Apáti dedikált disputációja örvendetes módon azon, magyar szerzőktől származó munkák számát gyarapítja, melyeknél nyomon követhető a nyomtatvány későbbi sorsa – Apáti esetében munkájának tényleges kézbevétele és a megajándékozott tudós könyvtárának állományából való kikerülése.

(Bujtás László Zsigmond)

²⁹ APÁTI, 1686. [A5r] f.

³⁰ Bigdē kohanīm, id est Vestitus sacerdotum Hebraeorum, sive Commentarius amplissimus in Exodi cap. XXVIII, ac XXIX. et Levit. cap. XVI. Amstelodami, 1701. 597. p.

³¹ Ld. 11. sz. jegyz.

³² Bigdē kohanīm, id est Vestitus sacerdotum Hebraeorum, sive Commentarius amplissimus in Exodi cap. XXVIII, ac XXIX. et Levit. cap. XVI. Amstelodami, 1698. 596-597. p. – Mivel Apáti könyvtárának jegyzékének csak egy része maradt fenn (vö. OLÁH, 2013/1. 327–335. p.), ebben pedig Braunius műve nem szerepel, nem tudni, hogy a magyar szerző értesült-e a groningeni professzor negatív véleményéről.

³³ Catalogus bibliothecae luculentae, libris theologicis, Hebraeis, : aliisque non vulgaris numeri aut pretii instructae, quos magno dilectu et impendio sibi comparavit [...] Johannes Braunius Palatinus [...] Groningae, 1709. 171. p.

Forgács Gyulától Deme Lászlóig. Dokumentumok a péceli református egyházközség 20. századi történetéhez. A bevezetőt írta, a forrásokat összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta: Molnár Sándor Károly.

Budapest, Ráday Gyűjtemény, 2017. (A Ráday Gyűjtemény tanulmányai, 15.) 297 old.

A műfajt, amit ez a remek forráskiadvány reprezentál, talán kicsit nyakatekert szóval „egyház-helytörténetírásnak” lehetne nevezni, tekintettel arra, hogy egy református egyházközség múltjába nyújt – minden vonatkozásban tanulságos – bepillantást. Ugyanakkor kétségtelenül fontos adalékokat szolgáltat egy Pest megyei község, Pécel lokális múltjába, a közölt dokumentumokban megjelenő személyek, információk a protestáns egyháztörténet-írásban is hasznosulnak.

A kötet rövid ajánlását jegyző Bogárdi Szabó István püspök is felhívja a figyelmet arra, hogy a főváros környéki községekben is olyan társadalmi átalakulás ment végbe a 19. század végén, amely nem hagyta érintetlenül a református egyház hagyományos missziós lehetőségeit, „begyűrűztek” ide is a teológiai, egyházpolitikai és politikai folyamatok. Majdnem fél évszázad helyi egyháztörténetét fedi le a két megjelenített lelkipásztor időszak, az 1910 és 1924 között itt szolgáló Forgács Gyula, illetve az 1926 és 1959 közötti időszakot fémjelző Deme László. Előbbi személyét felértékeli az, hogy később a református belmisszió „atyjaként” emlegették, országos jelentőségre tett szert. Mindezeket a szempontokat Molnár Sándor Károly előszava, valamint alig több mint 6 oldalas bevezetése is kidomborította. Előbbi szövege a köszönetnyilvánításokon túl a források megtalálására, a kutatás történetére vonatkozó információkat foglalja össze, utóbbi mindezt historiográfiai kontextusba helyezi. Megjegyezzük, az olvasóban keletkezik kisebb hiányérzet, hiszen a szerző láthatóan jó ismeretekkel, forráskritikai érzékkel rendelkezik, a bevezető tanulmánya ehhez képest rövid. Persze forráskiadványról van szó, vagyis rá lehet bízni az olvasóra, hogy a dokumentumokat, az azokhoz készült gazdag lábjegyzet-anyagot böngészve kapjon teljes körű ismereteket. A helyi történések számos országos tanulsága, áthallása, a „nagy” politikai vagy épp az egyház belső működésébe bepillantást engedő eseménye azonban több ponton is megérdemelt volna mélyebb elemzést, értelmezést. Már csak azért is, mert bizvást mondhatjuk, hogy a kötet nemcsak a szűk „szakmát”, vagyis az egyháztörténészeket érdekelheti, a szélesebb nagyközönség is találhat benne érdeklődést felkelítő egyháztörténeti érdekességeket.

A kötet gerincét két műfajában eltérő eredeti forrás sajtó alá rendezése alkotja. Jegyezzük meg, a forrásközlés mindkét esetben megfelel a legmagasabb szakmai igényeknek, tiszteletben tartja az eredeti dokumentumok szövegezését, értelmező jegyzetei, [...]ben elhelyezett betoldásai nem nehezítik, hanem sokkal inkább érthetővé teszik a közölt eredetiket. Forgács Gyula – mindenkor az utókor szempontjából szerencsés módon – naplót vezetett péceli lelkipásztorságának eseményeiről. Ugyanakkor különösebben „grafománnak” nem nevezhető, hiszen egyes években vagy hanyagságból, vagy a számára fontosnak tekinthető események hiányából fakadóan alig-alig jegyzett fel valamit. Máskor – említsük ismét az utókor szerencsés-

jét – azonban jóval közlékenyebb volt, sőt, néhány esetben aprólékos részletességgel rögzítette az egyházközségben, Pécelen vagy épp a nagyvilágban történeteket. Deme László lelkipásztorságáról teljesen más szempontú önvallomásból kapunk a teljesség igényét megközelítő képet: Huszár Tibor és Kovács I. Gábor valamikor „az 1980-as években” készített életút–interjút az idős lelkipásztorral, ennek a Ráday Gyűjteményben őrzött átiratát adta közre a kötet sajtó alá rendezője.

A két forrás – bár rendkívül eltérő nézőpontú – szerencsésen kiegészíti egymást, lehetővé teszi, hogy az olvasó bepillantást nyerjen a péceli egyházközség több politikai rendszerváltáson, a 20. századi magyar történelmet megrázó háborúkon, forradalmakon, az egyházat eltérő ideológiai körülmények közé helyező rezsimeken átívelő történetébe. Forgács esetében például nagyon izgalmas, ahogy 1918 őszén a reformáció (ekkor épp 401.) évfordulójának ünnepségei összemosódtak az őszirózsás forradalom és a történelmi Magyarország összeomlásának eseményeivel. A lakosság hangulatát, a politikai fordulatokkal kapcsolatos reményeket és csalódásokat visszaadó naplójegyzetek fontos kordokumentumok. „Alulnézetből” mutatják be a Károlyi Mihály nevéhez kapcsolódó korszakot, vagy az egyházat először megrázó kommunista totalitárius kísérlet (Tanácsköztársaság) időszakát, a lassan berendezkedő Horthy-rendszer első éveit. Forgács nem tekinthető „klasszikus” naplóírónak. A bejegyzéseket böngészve az a benyomása az olvasónak, hogy a lelkész nemcsak saját maga számára rögzített bizalmas vagy épp önreflexív gondolatokat, a naplójegyzet készítése és az abban megörökített események közötti időkülönbség változó, olykor jelentős. Helyenként váltogatja az egyes számú és többes számú elbeszélésmódot, mindez arra utal, hogy nem pusztán önmaga, hanem egyháza, lelkészársai és hívei számára egyaránt meg akarta örökíteni a történeteket. A Tanácsköztársaság funkcionáriusaival, később a bevonuló románokkal vagy a hatalomra kerülő Horthy-adminisztrációval kapcsolatba kerülő lelkészt mindenkor a saját egyháza iránti aggodalom készítette állásfoglalásra, a történetek értelmezésére. Bejegyzéseiben tanulságosan keverednek a „nagy” és a lakosság hétköznapi gondjait megjelenítő események, például az 1921-es közállapotok jellemzésekor a királypuccsok miatti izgalmak, illetve a készpénz elértéktelenedése miatti aggodalmak. (116. p.) Forgács az 1920-as évek elején sem a keresztény restaurációt, sokkal inkább az általános erkölcsi viszonyok romlását vélte meghatározónak, a középosztály, illetve az értelmiség értékvesztésével, megélhetési problémáival együtt. Naplójának lapjain megjelennek a péceli egyházi élet eseményei, a vallásos estélyek, összejövetelek, lelkész-tanácskozások, választások saját nézőpontú értékelései, a református egyházat érő kihívások mind a katolikus egyház, mind a kiségyházak (baptisták) oldaláról. Az 1924-ben Sárospatakra került Forgács érezhetően nehéz szívvel búcsúzott a megszeretett és sajátjának tekintett péceli egyházközségtől.

Deme László ezzel szemben nem egyidejű eseményekről beszél, hanem visszatekint a több évtizeddel korábbiakra. Az emberi emlékezet óhatatlanul szelektív jellege rányomja bélyegét tartalmas életút-beszámolójára, valamint az a körülmény is, hogy Deme tudatában volt az általa lelkipásztorként megélt események következményeinek. A kései Kádár-kor hangulatát is tükröző interjúban ugyanakkor – legalábbis olvasójának ez a benyomása alakult ki – őszintén, olykor önkritikusan fogalmazott, a gépirat

alighanem minden vonatkozásban pontosan adta vissza Deme László gondolatait. Felidézte a Tanácsköztársaság utáni elszámoltatások időszakát, beszámolójának jelentős részét a református diákmozgalomba való bekapcsolódása adja. A személyes hangvételi beszélgetésből nemcsak a korrajzot olvashatjuk ki, hanem egy tanulságos (több vonatkozásban is tipikusnak mondható) 20. századi református lelkész-életutat is, a származástól, iskolai háttértől egészen a lelkészi szolgálat fontos eseményeiig.

A kötet harmadik részét egy rendkívül vegyes tartalmú, de nagyon jól válogatott *Melléletek* című gyűjtemény alkotja. Ide került Szász Károly püspök 1893-as vizitációjának összefoglaló dokumentuma, a következő évből egy sajtócikk a péceli templom tornyának történetéről, 1904-ből az orgonaavatást megörökítő beszéd, és egy vallásos költemény is. Általános történeti szempontból érdekes ugyanakkor az Országos Református Tanács felhívása, mely 1918-ban tanulságosan mutatja be a református egyház reflexióit a kialakult helyzetre, amelyet még inkább részletessé tesz a református püspökök 1918. november 9-i körlevelének közzététele, vagy a republikánus párt-alelnök Kacziányi Géza („magyar református polgár”) hittestvéreihez intézett „szózata”. Szintén országos jelentőségű református egyházi esemény volt az 1921. évi „kunhegyesi memorandum”, amelynek sajtó alá rendezése jelentősen növeli a kötet helytörténeti szintet meghaladó értékét. Az összegyűlt lelkészek az egyház belső állapotai nyomán fogalmazták meg tanulságos diagnózisukat és a megújulást célzó reformjavaslataikat. Szerepel még itt az 1923-as péceli Luther-szindarab előadásának plakátja, valamint egy 1943-ban készült terjedelmes összeállítás az egyházközség lelkipásztorairól, életrajzokkal, történeti áttekintéssel.

Érdemes még kiemelni a kötetben közölt valamennyi történeti dokumentumhoz készült, olykor igen részletező és terjedelmes lábjegyzeteket. A szövegekben említett személyek életrajzi adatai, értelmező, orientáló megjegyzések, forrásokra történt hivatkozások dicsérik a sajtó alá rendező Molnár Sándor Károly alaposágát.¹

(ism.: *Fazekas Csaba*)

¹ A helyenként mutatkozó egy-egy pontatlanság mindezt nem befolyásolja. Pl. Székely Béla esetén (71. p.) pontatlan az illető lábjegyzetben a Tanácsköztársaság „pénzügyminiszterének” nevezni, hivatalosan pénzügyi népbiztos volt 1919. április 3. és június 24. között. A jegyzet Forgács Gyula 1918. november 15-i naplórészletéhez készült, amikor Székely még nem lehetett „volt pénzügyminiszter”, és az is tisztázásra szorultna, hogy miként fogadhatta Forgácsot a Nemzeti Tanács nevében.